

T.C
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SIYER-İ ÂRİF'İN MEVLİD-İ EVVEL BÖLÜMÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Nurgül ÖZCAN

Hazırlayan

HÜSEYİN ALPSOY

İstanbul-2012

T.C
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SIYER-İ ÂRİF'İN MEVLİD-İ EVVEL BÖLÜMÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Nurgül ÖZCAN

Hazırlayan

HÜSEYİN ALPSOY

İstanbul-2012

ONAYLAMA SAYFASI

Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Konusu : Siyer-i Ârif'in Mevlid-i Evvel Bölümü
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Nurgül ÖZCAN
Tez Tarihi : Ocak 2012

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Klavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ

Anabilim Dalı Başkanı

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 51070840 numaralı öğrencisi Hüseyin ALPSOY tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Yrd. Doç. Dr. Nurgül ÖZCAN
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Yrd. Doç. Dr. Nurgül ÖZCAN

Prof.Dr. Mahmut KAPLAN

Doç.Dr. Hüseyin ÖZCAN

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Klavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet KARAKUYU
Müdür

ÖZET

Siyer yazma geleneği, 1388 yılında Erzurumlu Kadı Darîr tarafından yapılan tercüme eserle başlamıştır. Sonraki yıllarda Türk edebiyatında siyer türünde önemli eserler verilmiştir. Darîr'in tercüme olan eserini takiple telif eserler verilmiştir. XVII. yüzyılda Veysî'nin kaleme aldığı siyer türünün en güzel örneklerinden olmuştur. Nâbî'nin Veysî'nin siyerine yazmış olduğu zeyl yine aynı güzellikte bir eserdir. Ârif Efendi'nin bu iki eserle aynı yüzyılda -1719 yılında- yazmış olduğu siyerin de dönemin dil ve edebiyat eğilimlerini değerlendirme açısından önemli olduğunu yaptığımız çalışma sonrası ortaya koymak istedik. Ârif Efendi döneminde önemli devlet vazifeleri yapmış, âlim ve sanatkâr bir kişiliğe sahiptir. Müderrislikte ki vazifelerini tamamladıktan sonra, kadılık vazifesiyle İstanbul ve çevre illerde kadılık vazifesi yapmıştır. Tarihlerde bu önemli özelliklerinin yanı sıra, hattatlık ve musikişinaslığından da bahsedilmektedir. Hattatlıkta talebe yetiştirecek kadar mahirdir. Bu gün birçok hay tablosu çeşitli yerlerde sergilenmektedir. Hatta ölümünden sonra yarım kalan siyeri, Damat İbrahim Paşa'nın isteğiyle hem damadı hem de hat talebesi olan Fâizi Hüseyinî Efendi tarafından tamamlanmıştır. Hüseyinî efendi eseri kendi hattıyla yazmıştır. Ârif Efendi'nin yazmış olduğu siyerin döneminde çok beğenildiği ve takdir gördüğünü tarih kitapları nakletmektedir.

Anahtar Kelimeler

Hız. Muhammed, Siyer-i Nebi, Siyer-i Ârif, Ârif Efendi

ABSTRACT

The tradition of writing Siyer started in 1388 with the translations done by Erzurumlu Kadı Darir. In the following years important works were produced in type of Siyer. After Darir's translated work, compilations were produced too. The Siyer written by Veysi in 17th century was one of the best among its type. The Zeyl that Nâbî wrote in Veysi's Siyer is comparatively a beautiful work. In our study we wanted to put forward that the siyer written by Arif Efendi in the same time period with these two other Works was also very important in terms of language and literature of the era. Ârif Efendi was a scientific and a person of art who did important duties for the government. After completing his duties in ministry of education he worked as qadı in İstanbul and other cities. Besides this important characteristic of his, the historians also talk about his calligraphy and love of music. He was skillful enough to bring up students in calligraphy. After his death, his work which was left half was completed, upon Damat İbrahim Pasha's wish, by his both student and son in law Fâizi Hüseyinî Efendi. Hüseyinî efendi wrote the work by his own calligraphy. History books mention that Ârif Efendi's Siyer was liked and appreciated during his time.

Key words: Muhammed, Siyer of the Prophet, Siyer of Ârif, Mr. Ârif

KISALTMALAR

a.g.e	:	Adı geçen eser
a.g.m	:	Adı geçen makale
a.g.t	:	Adı geçen tez.
Ans.	:	Ansiklopedisi
b.	:	bin.
Bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
DİA	:	Diyanet İşleri Araştırma
Doğ.	:	Doğum yılı.
Düz.	:	Düzenleyen
h.	:	Hicri
Haz.	:	Hazırlayan
Hz.	:	Hazreti
İA	:	İslâm Ansiklopedisi
KTB	:	Kültür Bakanlığı
ktb.	:	Kütüphane
m.	:	Miladi
MEB	:	Milli Eğitim Basımevi
nr.	:	Numara
ö.	:	Ölümü
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa
TDE	:	Türk Dili ve Edebiyatı.
TDK	:	Türk Dil Kurumu.
TTCY	:	TürkçeTarih-Coğrafya Yazmaları
TTK	:	Türk Tarih Kurumu.
yay.	:	Yayınları

İÇİNDEKİLER

ONAYLAMA SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	xi
ÖNSÖZ	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SİYER İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	1
1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	1
1.1.1. SİYER	1
1.1.2. MEGÂZİ	2
1.2. SİYER YAZICILIĞININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	3
2. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA PEYGAMBER KONULU TÜRLER	4
2.1.1. ESMÂ-İ NEBÎ	5
2.1.2. NA'T	5
2.1.3. MEVLİD	6
2.1.4. Mİ'RÂC-NÂME	8
2.1.5. HİCRET-NÂME	9
2.1.6. MU'CİZÂT-I NEBÎ	10
2.1.7. ŞEFÂAT-NÂME	10
2.1.8. HİLYE	11
2.1.9. KIRK HADİS DERLEMELERİ	12

İKİNCİ BÖLÜM

1. HAYATI	14
1.1. MÜDERRİSLİĞİ	15
1.2. KADILIĞI	16
1.3. HATTATLIĞI	16
1.4. VEFÂTI	17
2. ESERLERİ	18
2.1. ARAPÇA ESERLERİ	18
2.2. TÜRKÇE ESERLERİ	20
3. EDEBÎ KİŞİLİĞİ	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. MEVLİD-İ EVVELİ'NİN MUHTEVASI	25
1.1. SİYER-İ NEBİNİN NÜSHALARI	25
1.2. MEVLİD-İ EVVEL'İN BÖLÜMLERİ	29
1.3. DİL VE ÜSLÛP	34
1.4. AYET VE HADİSLER	36
1.5. KİŞİLER	40
1.5.1. PEYGAMBERLER	43
1.5.1.1. Hz. Âdem	43
1.5.1.2. Hz. Şit	44
1.5.1.3. Hz. İdrîs	44
1.5.1.4. Hz. İbrâhim	45
1.5.1.5. Hz. İsmâil	46
1.5.1.6. Hz. Ermiya	46
1.5.1.7. Hz. Mûsâ	47
1.5.1.8. Hz. İsâ	47
1.5.1.9. Hz. Nuh	47
1.5.2. CEDD-İ NEBİ	48
1.5.2.1. Yâneş	48
1.5.2.2. Kaynen	48
1.5.2.3. Mehlâyil	48
1.5.2.4. Yerd	48
1.5.2.5. Uhnûh	49
1.5.2.6. Mettûşeleh	49
1.5.2.7. Lâmek	49

1.5.2.8.	Sâm	49
1.5.2.9.	Erfahşez	49
1.5.2.10.	Şâleh	50
1.5.2.11.	Ayber	50
1.5.2.12.	Fâleh	50
1.5.2.13.	Sârûh	50
1.5.2.14.	Nâhûr	50
1.5.2.15.	Târah	50
1.5.2.16.	Nâbit	50
1.5.2.17.	Yeşcûb	51
1.5.2.18.	Ya'rub	51
1.5.2.19.	Teyrah	51
1.5.2.20.	Nâhur	51
1.5.2.21.	Mukavvim	51
1.5.2.22.	Üdd	51
1.5.2.23.	Adnân	51
1.5.2.24.	Me'ad	52
1.5.2.25.	Nizâr	53
1.5.2.26.	Mudar	54
1.5.2.27.	İlyas	55
1.5.2.28.	Müdrîke	55
1.5.2.29.	Huzeyme	56
1.5.2.30.	Kinâne	56
1.5.2.31.	Nadr	57
1.5.2.32.	Mâlik	57
1.5.2.33.	Fîhr	57
1.5.2.34.	Gâlip	58
1.5.2.35.	Lüeyy	58
1.5.2.36.	Ka'ab	59
1.5.2.37.	Mürre	60
1.5.2.38.	Kilâb	60
1.5.2.39.	Kusayy	61
1.5.2.40.	Abdi Menaf	63
1.5.2.41.	Hâşim	64
1.5.2.42.	Abdü'l-Muttalib	65
1.5.2.43.	Abdullah	69
1.5.3.	ASHÂB-I NEBÎ	71
1.5.3.1.	Câbir	71
1.5.3.2.	Ebû Hureyre	71
1.5.3.3.	Hazret-i Âieşe	71
1.5.3.4.	İbni Abbas	71
1.5.3.5.	Hiz. Ali	72
1.5.3.6.	Osmân bin Affan	72
1.5.3.7.	Talha İbni Abdullâh	72

1.5.3.8.	İbni Mes'ûd	73
1.5.4.	DİĞER KİŞİLER	75
1.5.4.1.	Ahmed Hanbel	75
1.5.4.2.	Muhammedü'l-Bağdâdî	75
1.5.4.3.	Cevzî	76
1.5.4.4.	Ebrehe	76
1.5.4.5.	Ebû İshak	77
1.5.4.6.	Ebû-İmâm Bâhilî	78
1.5.4.7.	Ebû Rigal	78
1.5.4.8.	Esved bin Maksûd	79
1.5.4.9.	Hâkim Ebû Ahmed	79
1.5.4.10.	Halebî	79
1.5.4.11.	Hazret-i Âmine	80
1.5.4.12.	Hazret-i Havvâ	81
1.5.4.13.	Hinâta Humyeri	81
1.5.4.14.	İbni Enbâri	81
1.5.4.15.	İbni Kuteybe	82
1.5.4.16.	İmâm Nevevî	83
1.5.4.17.	İmâm Şâfîi	84
1.5.4.18.	Necâşi	87
1.5.4.19.	Teberâni	87
1.6.	ÛLKE VE ŞEHİRLER	89
1.6.1.	Aden	89
1.6.2.	Belad-ı Habeş	89
1.6.3.	Belde-i San'a	89
1.6.4.	Beyt-i Mükerrerem	89
1.6.5.	Bilad-ı Arab	90
1.6.6.	Cebe-l-i Hira	90
1.6.7.	Darü'n-Nedve	91
1.6.8.	Ermeyniye	91
1.6.9.	Fars	91
1.6.10.	Filistin	91
1.6.11.	Gazze	91
1.6.12.	Hayber	92
1.6.13.	Hicaz	92
1.6.14.	Mugammes	93
1.6.15.	Mekke	93
1.6.16.	Mina	94
1.6.17.	Şam	95
1.6.18.	Yemen	96
1.6.19.	Yesrib	96

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	97
2. METNİN KURULUŞUNDA DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR	98
3. MEVLİD-İ EVVEL (TRANSKRİPSİYONLU METİN)	99
SONUÇ	146
KAYNAKÇA	148

ÖNSÖZ

Hz. Muhammed ile ilgili ilim dalları içerisinde, Hz. Muhammed'in hayatını konu edinen Siyer türü diğer İslami ilim dallarına nisbeten daha fazla ilgi görmüş ve bu alanda çok fazla eser verilmiştir. Kuran'da, Hz. Muhammed'e itaat, sevgi ve inkiyad gibi konuların işlenmiş olması bunda etkili olmuştur. Hz. Muhammed'in hayatını etraflıca anlama ve sonraki nesillere aktarma, onu tanıma ve tanıtmaya gibi sebepler siyer ilmine olan ilginin artmasına vesile olmuştur.

Arapların İslamı kabul etmesiyle, ilk örnekleri Araplar'da ve daha sonra İranlılarda kaleme alınan siyer alanında ki eserler Türk Edebiyatında da yaygın bir tür olarak tercih edilmiştir. İlk zamanlarda tercüme niteliğindeki bu eserler daha sonra telif hüviyetini kazanmıştır. Türk Edebiyatında en çok eser verilen alanlardan biri haline gelmiştir. Öyleki siyer alanındaki eserler Arap ve İran edebiyatıyla karşılaştırıldığında Türk edebiyatında daha fazla bir yekün tutmaktadır. Bu gün *siyer* başlığı altında Türkiye ve dünya kütüphanelerinde, mensur ve manzum yazılmış birçok siyer vardır.

Klasik Türk edebiyatında *siyer* türü ile ilgili tespit edilen ilk eser, XIV. yüzyılda Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in *Sîretü'n-Nebî* adlı eseridir. Eser, tercüme olarak Ebu'l Hasan el-Bekrî'nin *el-Envâr ve Miiftâhü's-Sürûr ve'l-Efkâr fî Mevlîdi'n-Nebiyi'l-Muhtâr* adlı eseriyle, İbni Hişam'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* isimli eserlerinin tercüme edilmesiyle tamamlanmıştır. Klasik edebiyatın son dönemine kadar siyer türünde kıymetli edebi eserler verilmiştir. Bu alandaki, ilk telif eser ise Alaşehirli Kadı Veysî'nin *Dürretü't-Tâc fî Sîreti Sâhibi'l-Mi'râc* isimli eseridir.

Siyer alanında eser veren kişilerden biri de XVII. yüzyılda yaşamış olan Abdülbâki Ârif Efendi'dir. Tarihî ve biyografik kaynaklarda, Abdülbâki Ârif Efendi'nin siyerinden övgüyle bahsedilmektedir. İyi bir tahsil görmüş olan Arif Efendi, döneminde müderrislik ve kadılık gibi önemli görevlerde bulunmuştur. *Siyeri* dışında *Divan* sahibi de olan müellifin Arapça gramer ve dilbilgisi konusunda kalame alınmış eserleri de mevcuttur.

Tezimize konu olan *Siyer-i Ârif*, klasik Türk Edebiyatında ki Hz. Muhammed konulu eserlere kaynaklık etmesi münasebetiyle önemli bir eserdir. Müellif eserini mensur olarak kaleme almıştır. Çalışmamız, eserin tamamının geniş ve hacimli

olmasından dolayı *Siyer-i Ârif*'in *Mevlid-i Evvel* bölümüyle sınırlandırılmıştır. *Mevlid-i Evvel* bölümü, siyer geleneği açısından değerlendirilmiş ve incelenerek tahlil edilmiştir. Araştırmamız önsöz ve sonuç bölümleri dışında dört ana başlıkta ele alınmıştır.

Birinci Bölüm'de, genel hatlarıyla siyer ilminin doğuşu ve gelişimi değerlendirilmiştir. Örneklerle klasik Türk edebiyatında siyer türünün seyri ele alınmıştır.

İkinci Bölüm'de, Abdülbaki Ârif Efendi'nin hayatı, eserleri, sanatı ve üslubuyla ilgili bilgi verilmiştir.

Üçüncü Bölüm, tezimizin asıl bölümünü oluşturan *Mevlid-i Evvel* bölümüyle ilgilidir. Burada, tezimizi yazarken takip ettiğimiz kaynak ve yöntemler hakkında bilgi verilmiş, Hz. Muhammed'in doğumuna kadar olan olaylar ayrıntılı bir şekilde incelenerek; *Cedd-i Nebi*, *Ashab-ı Nebi*, *Kişiler* ve *Ülke ve Şehirler* başlıkları altında incelenerek tahlil edilmiştir.

Dördüncü Bölüm'de, transkripsiyon kurallarına uygun olarak eserin tezimize konu olan kısmını günümüz harflerine çevirdik. Ve bu konuda dikkat edilen hususları inceledik.

Sonuç Bölümü'nde, eserin siyer geleneği açısından tezimize konu edindiğimiz kısmını ileride yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından değerlendirdik.

Çalışmamızı, kültürel değerlerimiz arasında sayacağımız eserlerin günümüze aktarılmasında katkısı olması amacıyla hazırladık. Çalışmamız esnasında danışmanım olarak akademik destek ve yardımlarını esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. Nurgül ÖZCAN'a, ayrıca fikirleriyle yol gösteren hocam Prof. Dr. Mahmut KAPLAN'a, Arapça metinlerin okumasında yardımcı olan arkadaşım Ali Osman KAHVECİ'ye ve Farsça metinlerin okumasında yardımcı olan Gülbittin Hamdert'e teşekkür ederim.

Hüseyin ALPSOY

İstanbul-2012

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SİYER İLMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. SİYER

Siyer, ‘davranış, hal, yol, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi’ gibi anlamlara gelen sîret kelimesinin çoğuludur.¹ Ayrıca tutlan yol, gidiş anlamlarına da gelmektedir.² Kur’an’da yalnızca Tâ-Hâ sûresinde *hal ve şekil* manalarıyla geçmektedir. *Allah Mûsa’ya asâyı al ve korkma! Biz onu ilk haline dönüştüreceğiz buyurdu.*³ Ayette ‘sîretihâ’ şeklinde geçen kelimenin şekil, vaziyet, hal anlamında kullanıldığını görmekteyiz. Bu kelime farklı anlamlarda kullanılan bir terim haline gelmiştir.

Siyer teriminin en yaygın kullanımı, Hz. Muhammed’in hayatını konu alan eserlere verilen isim olarak karşımıza çıkar. Ancak siyer kelimesi, anlamına uygun olarak farklı alanlarda kullanılmıştır. Sîret ve siyer kelimeleri hukuk ve tarih alanlarında da varlık göstermiştir. Fakat bu iki alanda da farklı şekillerde kullanılmıştır.⁴ İslam hukuku kitaplarında cihadla ilgili konuları içeren kısma *Kitâbü’l-Cihad* veya *Kitâbü’s-Siyer*’de denilmiştir.⁵ Ancak siyer denince ilk akla gelen Hz. Muhammed’in hayatını konu alan eserler olmuştur. Siyerin kullanımı bu şekilde olmuşken, aynı kökten gelen ‘sîre’ kelimesi daha çok diğer şahsiyetlerin hayatlarının anlatıldığı eserlere isim olmuştur. *Sîretü’l-Hüseyn*, *Sîretü Ahmed b. Hanbel* kullanımlarında olduğu gibi.⁶

Bu terim bazen Hz. Muhammed’in savaşlarını konu alan “megâzi” kelimesiyle eşanlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu iki kavram, bazen müstakil olarak ayrı ayrı değerlendirilmiş; bazen de birlikte Hz. Muhammed’in hayat hikâyesini

¹ FAYDA Mustafa, *İslam Ansiklopedisi “Siyer ve Megâzi Maddesi”*, DiA, İstanbul 2009, C.37, s. 319.

² PAKALIN Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, “Siyer Maddesi” , MEB yay. İstanbul 1983, C.2, S.241.

³ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, *Mealli Kur’an*, Ankara 2006, Tâ-hâ 20/21.

⁴ ECER A. Vehbi, *İslam Tarihi Dersleri (Metod-Kaynak-İlk Devir)*, Kayseri 1991, s.13-15.

⁵ BILMEN Ömer Nasuhi, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, Bilmen yay. İstanbul, C.3, s.350.

⁶ FAYDA Mustafa, a.g.m, s. 319.

anlatan eserlere verilen isim olmuştur.⁷ Bu alanda yazılmış ilk eserlerden biri *Muhammed ibn İshâk* (ö.151/822)'ın *Sîre Resulillâh* isimli eseridir.⁸

2. MEGÂZİ

Megâzi, genel olarak savaş yeri, savaş ve savaş hikâyeleri anlamına gelir. Megâzi 'mağza' kelimesinin çoğuludur.⁹ Hz. Muhammed'in savaşlarını konu edinen müstakil bir ilmi ifade eder.¹⁰ Müslümanlarda tarih yazma geleneğinin başlangıcı hadis ilmi içerisinde cihadla ilgili hadislerin toplanmasıyla gelişmiştir. Bu da zamanla Hz. Muhammed'in savaşlarını anlatan magâzi türünün doğmasına sebep teşkil etmiştir. Bu bakımdan megâzilerin siyer ilmine kaynaklık eden temel olduğu söylenebilir.

Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi zamanla siyer terimi ile ortak kullanılan bir tür olmuştur. Bu alanda yazılan ilk eserlerden biri *Muhammed ibn Ömer el-Vakidî* (ö.207/822)'nin *Kitâbü'l-Megâzî* adlı eseridir.¹¹ Bu eserde Hz. Muhammed'in ve ilk Müslümanların kahramanlıkları anlatılmıştır.¹²

1.2. SİYER YAZICILIĞININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Tarihi şahsiyetlerin hayatlarını yazıya geçirme işi çok eski dönemlerden beri bilinen bir olaydır. Biyografik bilgi verme geleneğinin biz kutsal kitaplara dayandığını söyleyebiliriz. Bu anlamda ilk zikredilecek kaynak ise Hz. Âdem'den Hz. Mûsâ'ya peygamberlerin hayatlarından kesitler sunan Tevrat'ı zikredebiliriz. Ardından zikredeceğimiz diğer kaynak ise İncil'dir.¹³ Bunlara İslam'dan sonra başvurulmuş bir diğer kaynak olan Kur'an-ı Kerim'i de ekleyebiliriz.

Araplarda soy ile övünme geleneği çok eski zamanlara dayanmaktadır. Bu gelenek Hz. Muhammed'den sonra bir müddet yasaklandığı için şekil değiştirip siyer ilmi olarak devam etmiştir. Biyografi geleneği, Araplar'ın ilmü'n-neseb adı verdikleri ilim ile meşgul olmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Araplar bu tür eserlere 'tabakat' adı vermişlerdir. Tabakat, birbirini takip eden nesillerin anlatıldığı kitaplara

⁷ HOROVITZ Josef, *İslamî Tarihçiliğin Doğuşu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s.20.

⁸ ÇETİNDAĞ Yusuf, *Şiir ve Tenkit*, Kitabevi yay., İstanbul 2010, s.8.

⁹ FAYDA Mustafa, a.g.m, s.319.

¹⁰ HOROVITZ Josej, a.g.e. s.20.

¹¹ ÇETİNDAĞ Yusuf, a.g.e, s.8.

¹² KOCATÜRK Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara Edebiyat yay.,Ankara 1970, s.143.

¹³ ÇETİNDAĞ Yusuf, a.g.e, s.7.

verilen genel bir isimdir. Fakat İslam'dan sonra bu gelenek farklılık arzemiş ve gelişme göstermiştir.¹⁴

Araplar'da asıl sistemli tarih anlayışı İslamiyetle birlikte görülmeye başlamıştır. Bu yazılı tarih ilk başta Hz. Muhammed'in hayatının araştırılması ve nakledilmesi şeklinde başlamıştır. Fakat Mekke döneminde ayetlerle karışması ihtimali olduğu endişesiyle bu girişim Hz. Muhammed tarafından engellenmiş ve yalnızca şifahi olarak aktarılmasına müsaade edilmiştir.¹⁵ Daha sonra Mekke döneminde Kur'an üslubu tam ortaya çıkıp karışıklık olma ihtimali ortadan kalkınca yazılı olarak Hz. Muhammed'in hadisleri derlenmeye başlamıştır. İslamda tarih ve biyografi yazıcılığı bu şekilde gelişme göstermiştir. Bu gelişim Abbasiler döneminde, Sahabenin Hz. Muhammed'i örnek ve model insan olarak sonraki nesillere anlatma gayreti onlarda siyer yazıcılığının temeli olan hadisleri nakletme geleneğinin yerleşmesine sebep olmuştur. Öyle ki hayatlarını yalnızca Hz. Muhammed'den duyduklarını aktarmaya adanmış Ashab-ı Suffa denen bir talebe gurubu ortaya çıkmış ve bunlar bütün vakitlerini bu işe adanmışlardır. Kur'an'da Hz. Muhammed'e ittiba etmenin öneminden¹⁶ ve O'nun üstün bir ahlak üzere yaratılmış olmasından¹⁷ bahsedilmesi de Müslümanları bu alanda araştırma yapmaya yönlendirmiştir. Sahabe, Kur'an'ı anlamayı, Hz. Muhammedi tanımayı ve O'nun yaşantısını en ince ayrıntısına kadar öğrenmeyle yakından ilgili olduğunu düşünmüşlerdir.

Müslümanları siyer araştırmalarına yönlendiren bir diğer sebep ise; hukukî ihtiyaçlar ve siyâsi çekişmelerdir. Özellikle vergi sisteminde, arazilerin hukukî konumları ve diğer hukuk problemlerinin çözümünde Hz. Muhammed'in ve Râşid halifelerin tutumları birer çözüm olarak önemliydi. Bu çözümler için siyer ilmi önemli bir kaynak olmuştu.

Medine'de başlayan siyer ve megâzi yazıcılığı Tâbiîn döneminde de artarak devam etmiştir. İlk megâzi yazarları arasında hadis âlimleri Ebân b. Osman b. Affan, Urve b. Zübeyr, Şurahbil b. Sa'd, Vehb b. Münebbih bulunmaktadır.¹⁸ Fakat İbni İshak, Hz. Peygamber'in hayatına ait bütün bilgileri, menkıbeleri, fıkraları Siret adlı eserinde topladı. İbni İshak, bu nedenle siyer ilminin kurucusu olarak kabul edilir.¹⁹

¹⁴ ÇETİNDAĞ Yusuf, a.g.e, s.7.

¹⁵ CÂNAN İbrâhim, *Kütüb-i Sitte: Muhtasar Tercüme ve Şerhi*, Akçağ yay. Ankara 1998, C.1, s.26.

¹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara 2006, Âl-i İmrân Sûresi 32, 53.

¹⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara 2006, Kalem Sûresi 4.

¹⁸ ŞEŞEN Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya yazıcılığı*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, S.22.

¹⁹ HİZMETLİ Sabri, *İslam Tarihciliği Üzerine*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1991, s.121.

İbni Hişam elimize kadar ulaşamayan eseri yeniden işleyerek bugün elde bulunan Sîretü'l-Resûl adlı kitabını yazdı.

2. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA PEYGAMBER KONULU TÜRLER

Türkler, VIII. yüzyılda İslâm'ı seçerek kitleler halinde İslama girmiştir. İslamiyet, Türkler'in hayat tarzı, düşünce yapısı, dil, edebiyat ve dünya görüşü üzerinde etkili olmuştur. Türkler Hz. Muhammed hakkında ilk bilgileri sözlü kaynaklardan almışlardır. Daha sonraları hadis kitapları, siyerler, genel İslam târihleri, kısas-ı Enbiyâlar gibi yazılı kaynaklara ulaşmışlardır.²⁰ Böylece Türkler yeni benimsedikleri din hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmışlardır.

İlk zamanlarda tercüme eserler ile İslamiyete ait kaynaklar kendi kültür dünyamıza kazandırılırken sonraları telif eserler de verilmeye başlanmıştır. İslâmî yazı geleneğine ait olan siyer türünde de durum böyle olmuştur. Edebiyatımızda ki ilk tercüme siyer Erzurumlu Mustafa Darîr'in *Sîretü'n-Nebî* isimli eseridir.²¹ Darîr bu eserini *Ebu'l Hasan el-Bekrî*'nin *el-Envâr ve Miftâhü's-Sürûr ve'l-Efkâr fî Mevlîdi'n-Nebiyi'l-Muhtâr* adlı eseriyle, İbni Hişam'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'sini tercüme ederek tamamlamıştır.²² İlk telif eser ise *Alaşehirli Kadı Veysî*'nin *Dürretü't-Tâc fî Sîreti Sâhibi'l-Mi'râc* isimli eseridir. *Veysî*'nin tamamlayamadığı bu esere daha sonra zeyiller yazılmıştır. Bunlardan sadece *Nâbî*'nin zeyli tamamlanmıştır.²³ Bu şekilde tercüme ve telif siyerlerin yanı sıra manzum siyerler de kaleme alınmıştır. Hatta yazılan siyerler mevlîd ve onun benzeri manzûmeler yanında çok azdır.²⁴ Bu türün en sevilen örneği *Vesiletü'n-Necât* isimli Bursalı *Süleyman Çelebi*'nin kaleme aldığı eserdir. Bir diğer önemli manzum siyer ise, *Münîrî* (ö.1521)'nin *Manzum Siyer-i Nebî* isimli eseridir.²⁵

Hz. Muhammed'i, hayatının her safhasıyla bir bütün olarak ele alan eserler olduğu gibi yalnız doğumu, mi'raç hadisesini, mucizelerini, gazalarını, fiziki özelliklerini ele alan müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Dini edebiyatın kaynaklarından ilham

²⁰ ERŞAHIN Seyfettin, "Türklerin Hz. Muhammed Hakkında İlk Bilgi Kaynaklarından Kıssa-ı Enbiyâlar: Kısas-ı Rabguzi Örneği" *Diyanet İlmî Dergi*, Hz. Muhammed Özel Sayısı, Ankara 2000, s.195.

²¹ Yıldırım KAPLAN tarafından Ankara Üniversitesi'nde çalışılmıştır.

²² ERŞAHIN, a.g.m, s.336

²³ ÖZTÜRK Nuran, *Siyer Türü Ve Siyer-i Veysî*, Doktora Tezi, Kayseri 1997, s.19.

²⁴ ÖZTÜRK Nuran, a.g.m, s.26.

²⁵ AY Ümran, *Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebisi*, Doktora Tezi, İstanbul 2007 .

olarak çeşitli dînî-tasavvufî türler ortaya çıkmıştır.²⁶ Türk edebiyatındaki müstakil türler şu şekildedir:

1. ESMÂ-İ NEBÎ:

Esmâ-i Hüsnâlar Allah'ın isim ve sıfatlarından bahsetmesi gibi Esmâ-i Nebîler de Hz. Muhammed'in isim ve sıfatlarından bahsederler. Na't, mevlîd, mi'râc, mu'cizât gibi eserlerde Hz. Muhammed'in isim ve sıfatlarının sıralanışı bir gelenek halini almıştı.²⁷ Bu eserlerde Hz. Muhammed'in Kur'an'da, hadislerde ve diğer dini metinlerde geçen isim ve sıfatları hakkında bilgiler verilmiştir. Bu isimlerde; Hz. Peygamber'in ezeli ve ebedî üstünlükleri, hidâyeti, rahmeti, şefâati, Cenab-ı Hakk'ın huzurundaki özel yeri, her yönden seçkinliği, ümmetin gözündeki değeri dile getirilir.²⁸

Emine Yeniterzi bu konuda yaptığı çalışmada 8 yazmanın künyesini ve özelliklerini bildirir. Bu türde yazılmış en hacimli eser *Hasîb-i Üsküdârî* (1200/1785)'nin *Dürret'ül-Esmâ* adını verdiği 1032 beyitlik eseridir. *Hasîb* bu eserinde *Delâil-i Hayrât* isimli eserdeki 201 ismi ele aldığını ve kolay ezberlenir olması için manzum yazmayı tercih ettiğini belirtmiştir.²⁹ Bir diğer önemli eser ise *Abdullâh Salâhaddîn-i Uşşâkî* (1705/1782)'ye aittir. *Gül-i Sad-berg-i Evrâd-Berâ-yı Tuhfe-i 'Ubbâd* adlı eser Esmâ-i Hüsnâ ve Esmâ-i Nebî hususunda Arapça ve Türkçe olarak, mensur-manzum karışık bir şekilde kaleme alınmıştır.³⁰

2. NA'T:

Sözlükte na't kelimesi, 'nitelemek, iyi ve güzel şeyleri abartılı bir biçimde dile getirmek; nitelik, vasıf' anlamlarına gelmektedir. İslam dininin zaman içinde yayılması ve Müslümanların Medine'de bir güç haline gelmesinden itibaren görülmeye başlanmıştır. Müslüman ve müşrikler arasında yapılan savaşlar öncesi karşılıklı şiir atışmaları olmuştur. *Hassan b. Sâbit*, *Ka'b b. Mâlik*, *Ka'b b. Zühayr*,

²⁶ LEVEND Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK yay, Ankara 1988, s.121.

²⁷ YILMAZ Ahmet, *Türk Edebiyatında Esmâ-i Nebeviyye-i Şerifeyi Tâdâd Geleneği ve Müstakimzâde'nin Mir'atü's-Safa İsimli Risalesi*, İstem Dergisi, 2005, sayı 4, s.160.

²⁸ YENİTERZİ Emine, *Edebiyatımızda Hz. Peygamber'in İsimleri ve Harflere Dair*, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/YENİTERZİ_harfler.pdf (14.12.2011).

²⁹ YENİTERZİ Emine, *Dîvan Şiirinde Hz. Peygamber'in İsim ve Sıfatları –Esmâ-i Nebî*, *Kutlu Doğum Haftası II*, DİA, Ekim 1990, s.87.

³⁰ AKKUŞ Mehmet, *Abdullâh Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Hayatı ve Eserleri*, MEB yay., Ankara 1998, s.149.

Abdullâh b. Revâha gibi şairler Hz. Muhammed'i öven şiirler söylemişlerdir.³¹ Ancak bu şiirler daha çok methiye tarzındadır. Na't özellikle Türk ve Fars edebiyatında kullanılan yaygın bir edebî tür haline gelmiştir.

Na't yazma geleneği İslam edebiyatında zamanla kurallı bir hal almıştır. Yazılan dînî, ilmi ve edebî eserlere 'hamdele' ve 'salvele' ile başlama geleneği, zamanla beraberinde na'tların da yer almasına neden olmuştur. Şairler bu eserlerde dîvan edebiyatının bütün söz sanatlarını kullanmışlardır. Fahriyelerde kendilerini öven şairler, na't bölümlerine gelince Allah'ın övdüğü zatı övmekten âciz olduklarını dile getirmişlerdi.³²

Türk edebiyatındaki ilk na't örneğine ise, aynı zamanda ilk İslâmî Türk eseri olan *Kutadgu Bilig*'(1069)'de rastlanmaktadır. Na't, *Mevlânâ*'nın Farsça, *Yunus Emre*'nin Türkçe na'tlarıyla bu tür XIII. asırdan itibaren; halk edebiyatı, divan edebiyatı ve tanzimat'tan günümüze kadar uzanan son dönem edebiyatımızda kadar tahmin edilebileceğinden çok daha fazla sayıda, binlerce örnekle karşımıza çıkar. Klasik edebiyatımızda altı asır boyunca son derece zengin ve güçlü bir şair kadrosuyla devam ettirilen na't geleneğinin yaygınlığına dair en belirgin delil; mürettep divanında na'tlara yer vermeyen şairlerin üç beş isimle sınırlı oluşudur.³³

Divan edebiyatındaki birçok örneği içerisinde şöhreti ve etkisiyle adından en fazla söz edilen eser kuşkusuz *Fuzûli*'nin *Su Kasidesi* isimli eseridir. Daha sonra *Şeyh Gâlib*'in:

Sen Ahmed ü Mahmûd ü Muhammedsin Efendim

Haktan bize sultân-ı müeyyedsin efendim

beytiyle müseddes-i mütekerrir olan na'tı önemli eserler arasında sayılabilir. Ayrıca *Fehîm-i Kadîm*'in daha çok edebî muhitlerde şöhret kazanan ve *Nazîm*, *Vahîd-i Mahtûmî*, *Neşâtî*, *Şeyh Gâlib* ve *İzzet Molla* gibi şairlerin nazîre yazdığı "rûz ü şeb" redifli na'tı zikredilebilir. *Nâbî*'nin hac yolculuğu esnasında Medine yolunda söylediği rivâyet edilen:

Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dır bu

Nazargâh-ı İlâhi makâm-ı Mustafâ'dır bu

³¹ ÇIÇEKLER Mustafa, *İslam Ansiklopedisi "Na't Maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.32, s.435.

³² YENİTERZİ Emine, *İslam Ansiklopedisi "Na't Maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.32, s.436.

³³ YENİTERZİ Emine, *Türkler Ansiklopedisi*, Türk Edebiyatında Na'tlara Dair, Ankara 2002, C.11, s. 762-767.

matla'lı na'tı meşhur naatlar içinde sayılabilir.³⁴

3. MEVLİD:

Mevlid kelimesi sözlüklerde “doğum yeri ve zamanı” olarak anlamlandırılır. Bu kelime Arapça’da bir zamanın adı olarak kullanıldığı gibi, mekân adı olarak kullanılır. Hz. Muhammed’in doğduğu eve mevlid denmektedir. Ancak en yaygın ve bilinen anlamı birinin doğumuna, bilhassa Hz. Muhammed’in doğumuna verilen isimdir. ³⁵Mevlid, Hz. Muhammed’in doğumuyla ilgili yazılan ve müstakil bir manzum türü olan esrlere verilen isimdir. Bu özel kullanımının dışında zaman içinde kelimenin anlamı genişleyerek, bilhassa Arap toplumunda diğer bayram ve kutlamaları kapsayan bir isim olarak kullanılmıştır.³⁶

Hz. Muhammed ve Hulefâ-i Râşidîn döneminde böyle bir kutlamanın ve anma töreninin olduğuna dair bir kanıt yoktur. Ancak Mısır’da Şîî Fâtımî Devleti kurulduktan sonra, soyundan geldiği Hz. Muhammed’in doğumunu kutlamaya başlamışlardır. Muiz-Lidînillâh döneminde (972/975) resmen kutlanmaya başlamıştır. Daha sonra ki zamanlarda sürdürülen gelenek, Eyyübîler zamanında bir süre sekteye uğramış olsa da günümüze kadar devam edegelmiştir.

Daha sonraki zamanlarda Memlûklülerden itibaren *Ahmed el-Bedevî* ve *İbrâhim ed-Desûkî*, mevlid terimini bu gün bildiğimiz manasıyla-büyük zatların doğum ve ölümleri için- kullanmaya başlamışlardır. Osmanlı hükümdarlarından III. Murad bu kutlamaları resmi olarak başlatan kişi olarak bilinir. Çünkü ilk merâsimli mevlid töreni III. Murad zamanında yapılmıştır. Ancak Osmanlı devletinde kutlamaların bundan önceki dönemlerde yapıldığı bilinmektedir.³⁷

İlk mevlid kitabı olarak kabul gören eser, *İbni Dıhye el-Kelbî*’nin mensur olarak kaleme aldığı *et-Tenvîr fî Mevlidi’s-sirâci’l-Münîr* adlı eserdir. Bu eserden önce başka eserler de yazılmıştır. Ancak *el-Kelbî*’nin eseri şöhretinden dolayı ilk olma ünvanına sahip olmuştur. ³⁸

Türk edebiyatında mevlid, diğer İslam edebiyatlarındakinden farklı bir yere sahiptir. Ve sayıca diğer edebi türlerde görülmeyecek zenginliktedir. Türk edebiyatında yazılan mevlidlerin tezkirelerde yüzden fazla olduğu gerçeğine rağmen,

³⁴ YENİTERZİ Emine, a.g.m

³⁵ PEKOLCAY Neclâ, *İslâmi Türk Edebiyat 1*, Dergâh Yay. İstanbul 1981, s. 229-230.

³⁶ ÖZEL Ahmet, *İslam Ansiklopedisi “Mevlid Maddesi”*, DİA, İstanbul 2009, C.29, s.475.

³⁷ ÖZEL Ahmet, a.g.m.

elimize ulaşan mevlid sayısı bu rakmın yarısı kadardır. Elimize ulaşan ve yazarı bilinen 12 mevlid bulunmaktadır.³⁹

İlk Türkçe mevlid hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle *Süleyman Çelebi*'nin *Vesiletü'n-Necat* isimli eseri ilk mevlid olarak kabul görmüştür. *Vesiletü'n-Necat* hiç şüphesiz bilincirlik bakımından yazılan diğer bütün mevlidlerden üstün bir yere sahiptir. Öyleki birçok kişinin *mevlid* terimini bir edebi tür olarak değil de eser adı olarak bilmesi bu nedenledir. 768 beyitlik bu eserin kütüphanelerde birçok nüshası bulunmaktadır. Araştırmasında *Neclâ Pekolcay* elliden fazla nüshasının bulunduğunu tesbit etmiştir.⁴⁰

Mazıoğlu çalışmasında, Türk edebiyatında yazarı bilinen mevlidleri şu şekilde sıralamaktadır: *Kerimî*, *İrşâd* (863/1458, 555 beyit); *Akşemseddin Hamdullah Hamdî*, *Ahmediyye* (900/1484, 1337 beyit); *Emîrî*, *Mevlîd* (16. yy. 31^b-41^b); *Hevâyî*, *Mevlîd-i Hayr-ı Enbiyâ* (Kânûnî devri, 2306 beyit); *Visâlî Ali Çelebi*, *Mevlîd* (Kânûnî devri, 46 varak); *Şâhidî*, *Mevlîd* (15-16. yy., 823 beyit); *Murâdî*, *Mevlîd* (tarih bilinmiyor); *Necîbî*, *Mevlîd* (16. yy. 219 beyit); *Selâmî Şeyh Mustafa*, *Mevlîd-i Şerîf* (XVII. yy. 446 beyit); *Nahîfî*, *Mevlîd* (18. yy. 110 beyit); *Deveci Ali*, *Mevlîd* (Adı *Mevlîd* metni içinde geçmez. Son kısımda bulunan *Vefât-ı Fatıma* bölümünün sonunda geçmektedir.); *Mazıoğlu*, *Derviş Dede* adına kayıtlı H.1063 yılında yazılmış *Mevlîd*'in *Derviş Dede*'ye ait olmadığını yalnızca içinde geçen bir ilahi metninde bu adın geçtiğini belirtmiştir.⁴¹

4. Mİ'RÂC-NÂME:

Mi'râcnâme, İslam edebiyât ve san'atlarında Hz. Muhammed'in mi'racını konu alan eserlerin genel adıdır. Bu konuda müstakil eserler genellikle İran ve Türk edebiyatlarında yazılmıştır. Minyatür, hat ve kitap sanatları, bu konuda en çok eserin verildiği alanı oluşturmaktadır. Bu alanda verilmiş mûsiki eserleri ise yalnızca Osmanlılar'da görülmektedir.⁴² Ancak en meşhur olduğu alan telif eserlerdir. Hz. Muhammed'in Mi'rac hadisesinden bahseden manzum ve mensûr eserler, bu alanda bir tür oluşmasına neden olmuştur.

³⁸ ÖZEL Ahmet, a.g.m.

³⁹ MAZIOĞLU Hasibe, *Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler*, Türkoloji Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, C.6, s.31.

⁴⁰ PEKOLCAY Neclâ, a.g.e, s.234.

⁴¹ MAZIOĞLU Hasibe, a.g.m, s.31-62.

Mi'rac, Hz. Muhammed'in Recep ayının 27. gecesinde *Burak* isimli binekle göğe yükselmesi hadisesidir. Kur'an'da mirac yolculuğu, *Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.*⁴³ şeklinde İsrâ Sûresinde anlatılmıştır. Ve Necm Sûresi'nin ilk ayetlerinde mi'rac hadisesinde Allah'ın kendisiyle konuştuğu ifade edilmiştir.⁴⁴ Bu konu Hz. Muhammed'in hadislerinde de yer almıştır. Hz. Enes'den rivâyet edilen ve mi'rac hadisi olarak bilinen hadiste, Hz. Muhammed'in Mi'rac'da Cebrâil ile yaptığı yolculuğu anlatmıştır.⁴⁵

Araplar *Mi'rac* olayını edebi olarak ele almamışlardır. Genelde bu konuda ilmi eserler vermişlerdir. *Ka'b b. Zühre*'nin *Kasidetü'l-Bürde*'sinde geçen on bir beyt gibi Hz. Muhammed'i anlatan bazı manzumları istisna tutarsak, mi'rac hadisesinin edebi türler içinde ele alınmadığını söyleyebiliriz. Bu alanda ilmi eserler veren *İmam Gazzalî, Abdülkâdir-i Geylânî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî* gibi zatların çeşitli isimlerde mi'rac olayı üzerine yazılmış eserleri vardır.⁴⁶

Bu alanda Türk edebiyatında ilk eser *Saltuk Buğra Han* destanında görülür. Anadolu sahasında yazılmış ilk mi'rac-nâme, XV. yüzyılda *Ahmedî*'nin *Tahkîk-i Mi'râc-ı Resûl* adlı eseridir. Bunun gibi müstakil eserlerin yanında farklı dini türdeki eserlerin bölümleri içerisinde de mi'rac hadisesinden bahsedilen bölümler bulunur. *Yunus Emre* ve *Süleyman Çelebi*'nin de müstakil olamayan *Mi'racnâme* yazdıkları biliniyor.⁴⁷

Abdülbâki Ârif Efendi'nin de yazmış olduğu müstakil bir mi'racı bulunmaktadır. Fakat bu mi'rac-nâme'nin *Abdülbâki Ârif Efendi*'ye ait olduğu konusunda ihtilaf vardır. Hüseyin Ayan bu konuda bir çalışmasında⁴⁸ eserin Ârif efendi'ye ait olduğunu belirtmiştir. Mustafa Uzun ise, İslam Ansiklopedisinde mi'raciyye

⁴² UZUN Mustafa, *İslam Ansiklopedisi "Mirâciyye Maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.30, s.135.

⁴³ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara 2006, İsrâ 17/1.

⁴⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara 2006, Necm 53/11-18.

⁴⁵ KANDEMİR M. Yaşar, İsmail Lütfi ÇANAK, Raşit KÜÇÜK, *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, Erkam Yayıncılık, İstanbul 2006, C.4, s.465 (ayrıca bk. Buhârî, Bedü'l-halk 6; Enbiyâ 43, Menâkıbü'l-Ensâr 42; Müslim, İmân 259-264).

⁴⁶ UZUN Mustafa, a.g.m.

⁴⁷ GÜZEL Abdurrahman, *Dini-Tasavvûfi Türk Edebiyatı*, Akçağ yay., Ankara 2006, s.656.

⁴⁸ AYAN Hüseyin, *Abdülbâki Ârif Efendi'nin Mi'raciyyesi*.

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/hu_ayan_08.pdf.

maddesinde eserin, Ârif Süleyman Efendiye Ait olduğunu ve yanlılıkla Abdülbâki Ârif Efendi'nin Divân'ında basıldığını ifade etmiştir.⁴⁹

5. HİCRET-NÂME:

Müslümanlar tarafından hicri takvimin başlangıcı sayılan, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç edişini konu alan eserlerdir. Na't, mevlid ve mi'racnâme türleri kadar olmasada dini-tasavvûfî edebiyata kaynaklık etmiştir. Bilinen tek müstakil örnek, *Süleyman Nâifî* (ö.1151/1738)'ye ait *Hicretü'n-Nebî* isimli eserdir. 800 beyitlik bu eserde Hz. Muhammed'in doğumundan başlayarak 161. beyitte Hicrete kadar olan hayatı anlatılmıştır. Daha sonraki beyitlerde hicret hadisesini ele almıştır. Hz. Muhammed'in yatağına Hz. Ali'ye bırakarak Hz. Ebû Bekir ile yolculuğa çıkması, müşriklerin takipleri, Hz. Muhammed ve Hz. Ebu Bekir'in mağaraya sığınmaları, süt mûcizesi, Hz. Ebu Bekir'in ağzından Hz. Muhammed'in hilyesi, Medinelilerin büyük bir heyecanla Hz. Muhammed'i karşılamaları, Hz. Muhammed'in Ebû Eyyube'l-Ensârî'nin evinde misafir olması anlatılarak dua beyitiyle eser sona erer.⁵⁰

6. MU'CİZÂT-I NEBİ:

Mucize kelimesi, sözlükte *bir şeye güç yetirememek anlamında* ki acz kökünden türeyen mûcizin isim şekli olarak geçmektedir. Kelimenin ıstılahi manası ise peygamberlerin insanlara tebliğlerini yaparken Allah tarafından gönderildiklerini ve ilahi iradenin emrinde olduklarını işaret etmek için eşyanın istidâdına aykırı olarak Allah'ın izniyle meydana getirdikleri olağanüstü hallerdir.

Bu konuda yazılmış Türkçe eserler arasında *Yahya Bostanzâde Tirevî*'nin *Gül-i Sad-Berk*; *Nâyî Osman Dede*'nin *Ravzatü'l-İ'câz fi'l-Mümtâz*; *İbrâhim Nazîre*'nin *Mucizâtü'n-Nebî*, *Kadı İyaz*'ın *Şifa* adlı eserleri sayılabilir. Bu müstakil mu'cizatnâmelerin dışında farklı eserler içerierisinde Hz. Muhammed'in mu'cizelerinden bahseden bölümler bulunmaktadır. *Tursun Fakî*'nin 673 beyitlik *Gazâvat-ı Resûlullâh* (Kıssâ-i Mukaffa) adlı eseri ile *Kirderci Ali*'nin 110 beyitlik

⁴⁹ UZUN Mustafa, a.g.m.

⁵⁰ ÇELEBIOĞLU Âmil, "Süleyman Nahîfî'nin Hicretü'n-Nebî Adlı Mesnevîsi", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB yay., İstanbul 1998, s.263-315.

Dâsitân-ı Kesikbbâş mesnevisi bu türdendir. Bunlar hem bir *Gazavât-ı Ali* hem de *Mu'cizât-ı Nebî* türünde eserlerdir.⁵¹

7. ŞEFÂAT-NÂME:

Hız. Muhammed'in günahkâr olan kullara ahirette şefaati edeceği inancı Müslümanlıkta yaygın bir inançtır. Bu inanın etkisinde yazarlar, Hız. Muhammed'den şefâatini talep etmek için bu türden eserler vermiştir. Bu türe parallik gösteren diğer türler ise *Ahvâl-i Kıyâmet* ve *Mahşer-i Kıyâmet*'dir. Bu türde eser veren kişiler: *Yazıcı-zâde Mehmet Efendi*, *Azizi Mahmut Hüdâyi* ve XVI. yüzyıll şairlerinden *Ömeroğlu*'dur. Özellikle *Ömeroğlu*'nun mesnevi türünde ki *Şefâat-nâme*'si, kısmen tertip kurallarına uygun halk tipi dînî mesnevîlerdendir.⁵²

8. HİLYE:

Sözlükte *süs*, *ziynet*, *kolye* anlamlarına gelen hilye, mecâzî olarak *yaratılış*, *sûret* ve *güzel vasıflar* anlamı taşımaktadır. Kelime Türk kültüründe, Hız. Muhammed'in vasıflarını, bu vasıflardan bahseden kitap ve levhâları ifade etmektedir.⁵³ Hız. Muhammed'in bu vasıfları kayıt altında tutularak nesilden nesile aktarılmıştır. Bu rivâyetlerden bir kısmı, Hız. Muhammed'in eli, yüzü, boyu, saçı, sakalı, ağzı, dişi, gülüşü, yürüyüşü, kokusu, gölgesi, konuşması ile ilgili özel halleri ile ilgilidir. Bu vasıflar hadis ilminde şemâil-i şerif olarak adlandırılırken, edebiyat alanında ki şekline hilye adı verilmiştir.⁵⁴

Türk edebiyatında yazılmış bazı hilye örnekleri şu şekildedir:

Şerîfi, *Risâle-i Hilyetü'r-Resûl* 253 beyitten oluşur,

Hakânî (ö.1015/1606), *Hilye-i Saâdet* 712 beyit

Azizi Mahmud Hüdâyî (ö.1038/1606), *Hilye* 25 beyit,

Bosnalı Mustafa, *Tercüme-i Hilyetü'n-Nebî* (1064/1654),

Süleyman Nahîfi, *Hilyetü'l-Envâr* (1100/1689) *Hakânî*'nin eserine nazire olarak yazılmıştır ve 2871 beyittir,

Seyyid Mehmed Efendi, *Hilye* (1159/1746),

⁵¹ ÇELEBIOĞLU Âmil, *Türk Edebiyatında Mesnevî*, Kitabevi yay, İstanbul 1999, s.43.

⁵² ÇELEBIOĞLU Âmil, a.g.e, s. 75-78.

⁵³ UZUN Mustafa, *İslam Ansiklopedisi "Hilye Maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.18, s.44.

Ârif Süleyman Efendi (ö.1183/1769)'nin *Hilye-i Nebî'si Hakânî'nin Hilye-i Hakânî'sine* nazire olarak yazılmıştır. Eser 241 beyittir.

Mevlevî Mehmed Necib Efendi, Hilye, 700 beyitten oluşmaktadır,

Ruşçuklu Fethî Ali, Milâd-ı Muhammediyye-i Hakaniyye Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye adlı eseri sultan Abdülmecid'in isteği üzerine kaleme alınmıştır. Eser 164 beyittir,

Hızrî lakablı Tırhalalı Murad Oğlu Ali'nin Nazmü'n-Nûr fî Silki's-Sürûr adlı eseri 70 beyittir,

Mustafa Fehmî Gerçeker'in Hilye-i Fahri Âlem isimli eseri 1197 beyittir.⁵⁵

9. KIRK HADİS DERLEMELERİ:

Geleneğin aslı zayıf rivâyetli bir hadise dayanmaktadır. Bu hadis, *Ümmetimin dini işlerine dair kırk hadîs derleyen kimseyi Allah Teâlâ fakihler ve âlimler topluluğu arasında diriltir* şeklindedir. Bundan dolayı Arapça'da erbaûn hadîs, Farsça'da çihil hadîs ve Türkçe'de kırk hadîs adı altında derlemeler yapılmıştır.

Her derlemede farklı hadislerin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bunda yazan kişinin insiyatifi sözkonusudur. Kimi derleme yapanlar kutsî hadisleri ön plana çıkarırken, bazıları da farklı konular da ki hadisleri derlemiştir. Ayrıca muhaddislerin çeşitli yerleri dolaşarak hadis toplamaları üzerine ortaya çıkan *büldâniyye* adıyla kırk hadis derlemeleri de meydana getirilmiştir.

Türk edebiyatında ilk örnekleri basit derlemeler olarak VIII. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. İlk örneğinin Arap edebiyatında *Abdullâh b. Mübârek* tarafından mensur olarak kaleme alınmıştır. Bir süre bu şekilde devam eden gelenek Fars ve Türk edebiyatlarında manzum olarak varlığını sürdürmüştür. Kırk hadis derlemeleri, Türk edebiyatında hilye, mevlid ve maktel gibi türlerden daha fazla işlenen bir türdür.⁵⁶

Türkçe'de ilk kırk hadîs tercümesi 1358 yılında yazılan *Mahmûd b. Ali'nin* her biri on hadisten oluşan dört bablık *Nehcü'l-ferâdis* isimli eseridir. XV. yüzyılda kaleme alınan *Kemal Ümmî'nin Kırk Armağan* adlı eseri bu türde ki orijinal örneklerdendir. Edebiyatımızda oldukça fazla rastlanan bu türün birçok örneği

⁵⁴ YILMAZ Ahmet, *Türk Edebiyatında Esmâ-i Nebeviyye-i Şerifeyi Tâdâd Geleneği ve Müstakimzâde'nin Mir'atü's-Safa İsimli Risalesi*, İstem Dergisi, 2005, sayı 4, s.160.

⁵⁵ UZUN Mustafa, a.g.m

⁵⁶ KANDEMİR Yaşar, *İslam Ansiklopedisi "Kırk hadis Maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.25 s.467-470.

bulunmaktadır.⁵⁷ Türk edebiyâtında örnekleri bulunan kırk hadis kitaplarının yüzyıllara göre dağılımı şu şekildedir:

XIV. asır: Mahmud b. Ali (ö. 761/1360)

XV. asır: Ali Şîr Nevâî (1441-1501)

XVI. asır: Hazînî (ö. 930/1524), Usûlî (ö. 945/1538), Emir Mukaddes (ö. 951/1544), Melâmî Dede (ö. 960/1553), Fuzûlî (ö. 963/1556), Merdümî (ö. 970/1563), Nev'î (ö. 977/1569), Abdülmecid b. Nasuh (ö. 978/1570), Âşık Çelebi (ö. 979/1571), Fevrî (ö. 978/1571), Selâmî Mustafa (ö. 993/1585), Mecdî (ö. 995/1587), Âlî (ö. 1005/1597), Harîmî, Ali Dede Bosnavî (ö. 1007/1598), Ali b. Mustafa (XVI. asır), Rihletî (XVI. asır)

XVII. asır: Hâkânî (ö. 1012/1603), Seyyid Kadrî (III. Mehmed devri, 1595-1603), Feyzî-i Kefevî (ö. 1025/1616), Kemâleddin Mehmed (959-1090/1552-1621), Okçu-zâde (ö. 1039/1630), Ankaralı İsmâîl Rüsûhî (ö. 1041/1631), Sehî Mehmed (ö. 1055/1645), Hibrî Ali (ö. 1080/1669), Abdurrahman Hibrî (ö. 1087/1676), Nâbî (ö. 1085/1674), Abdülkerim Celvetî (ö. 1100/1689), Süleyman Dzmirî (ö. 1102/1691), Fethî-i Karamanî (ö. 1106/1694)

XVIII. asır: Abdullah b. Mehmed (ö. 1115/1703), Osman-zâde Tâ'ib (ö. 1120/1708), İshak Hocası Ahmed (ö. 1120/1708), Hikmetî (III. Ahmed devri, 1703/1730), Hasan b. Ali (ö. 1122/1710), Süleyman Fâzıl (ö. 1134/1722), Vahdetî Osman (ö. 1135/1723), Bursalı İsmail Hakkı (ö. 1137/1724), Münif (ö. 1146/1733), Abdülgaffar Kırımî (ö. 1157/1744'ten sonra), Urfalı Nüzhet Ömer (ö. 1192/1778), Turhal Şeyhi Mustafa (ö. 1197/1783), Seyyid İbrâhim (ö. 1197/1783), Müstakim-zâde Sâdeddin (ö. 1200/1786), Süleyman Feyzî Efendi (ö. 1212/1797)

XIX. asır: İsmail Müfid (ö. 1217/1802), İbrâhim Hanif (ö. 1217/1802), Köstendilli Şeyhî (ö. 1232/1827), Abdullah b. İsmail (ö. 1233/1818), Hikmet (ö. 1243/1828), Abdülaziz Ahmed (ö. 1277/1861), Sâdık Pravarî (ö. 1290/1873), Mustafa Cem'î (ö. 1290/1874), Hüseyin Remzî (ö. 1309/1892)

XX. asır: Zühdî (1854-1914), Mehmed Emin Nâmî (ö. 1322/1904-1327/1909), Ömer Ziyaeddin (II. Abdülhamid devri, 1876-1909), Âlemcan Barudî (ö. 1908), Cebbar-zâde Mehmed Ârif (ö. 1339/1920), Ahmed Naîm (ö. 1343/1925), Harputlu

⁵⁷ KARAHAN Abdülkadir, *İslam Ansiklopedisi "Kırk hadis Maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.25 s.470.

Kemâleddin (1866-1936), Hasan Basrî Çantay (doğ. 1303/1887), Hamdi Akseki (ö. 1945), Kaşıkçı Ali Rıza (1883-1969) ⁵⁸

⁵⁸KARAHAN Abdülkadir, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis Maddesi*, DİA, Ankara 1991, s.311.

İKİNCİ BÖLÜM

1. HAYATI

Ârif mahlasıyla şiirler yazan Abdülbâki Ârif Efendi; âlim, şâir, hattat ve devlet adamıdır. Bazı müellif kayıtlarında ve kaynaklarda adı *Abdülbâki Ârif b. Mehmed b. Mustafa* olarak geçmektedir. Bazı kaynaklarda ise adı *Sadr-ı Rum* ve Arap kaynaklarında adı *Ârif er-Rûmî* olarak geçmektedir.⁵⁹ Ancak şiirlerinde *Ârif* mahlasını kullandığı için meşhur ve yaygın olan adı Abdülbâki Ârif Efendi'dir.

Doğum tarihi kaynaklarda tam olarak geçmemektedir. Medrese tahsilinden sonra (1064) Rumeli Kazeskerliğinden azledilmiş *Memik-zâde Mustafa Efendi*'den mülâzım olmuştur.⁶⁰ Mülâzım oluş yaşı ortalama onsekiz-ondokuz yaşında olduğu var sayılırsa doğum tarihi tahmini olarak 1042-1043 olduğu söylenebilir.

Zamanında ilm ve irfanda üstün bir derecede bulunan *Ârif Efendi* hakkında dönemi anlatan biyografik kaynaklarda ayrıntılı bilgiler yer alır. Ayrıca kendinden övgüyle bahsedilir. *Tuhfe-i Hattâtîn*'de “ *beşer tabi'at, melek haslet, fâzıl-ı âgâh, ârif-i billâh, 'imâdü'd-dîn-i hutta-i 'irfan, mîr-livâ-yı nükte-şinâsan*”⁶¹ şeklinde övgüyle bahsedilir. *Tezkire-i Sâlim*'de ise daha çok *Ârif Efendi*'nin ilmi yönüne vurgu yapılmıştır: “ *ol 'allâme-i ferîd mecmû'atü'l-ferâyid fevâid-i 'avâid-i 'ulum-ı şettâ ve yektâ süvâr-ı meydan-ı şi'ir ü inşâ ve evvel hâiz-i kasbü's-sebak muzmer-i esrâr*”⁶² şeklinde üstün ilim, irfan, şiir ve inşadaki kabiliyetlerine vurgu yapılmıştır.

Tuhfe-i Hattâtîn adlı eserde onun zamanın imâdı kabul edilecek bir yazı kabiliyetine eriştiği ve yazı yazmayı *Mehmed Tebrîzi*'den öğrendiği nakledilmiştir. Ayrıca aynı eserde *Minkârizâde Yahya Efendi*'nin *Kovacı Dede* imtihanından *bilâ-pervâz* başarıyla birinci derecede ders okuyup kadılık vazifesine yükseldiği nakledilir.⁶³ Fakat bu bilgi diğer kaynaklarda geçmemektedir.

⁵⁹UZUN Mustafa, *İslam Ansiklopedisi "Abdülbâki Ârif Efendi Maddesi"*, DİA, C.1, s.195-198.

⁶⁰Sâlim, *Tezkire-i Şu'âra*, Süleymâniye Kütüphanesi (İhsan Mahfi) s.442.

⁶¹Müstakimzâde Süleyman Sâdettin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn* s.669.

⁶²Sâlim, a.g.e s. 441.

⁶³Müstakimzâde Süleyman Sâdettin Efendi, a.g.e s.669. (ayrıca bknz.)

Şeyhi Mehmed Efendi, *Şakayık-ı Numaniye ve zeyiller Vekayü'l-Fudala* c.2, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı yay., İstanbul 1989

Naili Tuman, *Tuhfe-i Naili, Divan şairlerinin muhtasar biyografileri*, c.2 1949

Kendi soyundan yine hattat ve şair yetişmiştir. Vefatından sonra yarım kalan siyerini tamamlayan damadı Fâyizî Hüseyini Efendi (öl.1138) mısır kadılığı yapmış ve divan sahibidir.⁶⁴ Ayrıca Ârif Efendi'den hat meşki yapmıştır. Torunu Vâkîf Efendi yine Safî tezkiresinde “şair oğlu şair” ifadesiyle tanıtılmış ve şiirinden övgüyle bahsedilmiştir.⁶⁵

1.1. MÜDERRİSLİĞİ

Abdülbâki Ârif Efendi öncelikle *Haremeyn* evkâfî kâtipliği yapmış⁶⁶ daha sonra İstanbulda ilk olarak kırk akçe yevmiye ile *Defterdâr Yahya Efendi Dergâhı*'na müderris olarak atanmıştır. Himayesi altına girdiği *Veziriâzam Köprülü Ahmet Paşa* ve sonrasında onun eniştesi *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa*'dan ilgi ve yardım görmüştür. Böylece müderrislik mertebesinde süratle yükselmiştir. Her ikisi içinde kasideler yazmıştır.⁶⁷

Abdülbâki Ârif Efendi, *Defterdâr Yahya Efendi Medresesi* müderrisliği vazifesinden sonra sırasıyla; *ibtidâ-i hâriç* müderrisliğiyle *Malûlzâde Medresesine*, *ibtidâ-i dâhil* müderrisliğiyle *Hüsrev Kethüdâ Medrese'sine* (1672), *mûsıla-i sahn* müderrisliği derecesiyle *Sekbân-ı Âli Medresesi*'ne (1673) ve aynı dereceyle *Barbaros Hayrettin Paşa Medrese'sine* (1675) tayin olarak müderrislik vazifesi yapmıştır. Daha sonra hatt-ı hümayunla bu günkü yüksek öğrenimin karşılığı olan *Sahn-ı Semân Medreselerine* tayin olur. Bu medreseler *Fatihin* İstanbulu feth ettiği yıllarda kurulan Osmanlı Devletinde en yüksek derecede öğrenim verilen eğitim kurumlarıdır. Ayrıca sahn-ı semân sekiz bölüm anlamına gelir ve her bölümde ondokuz oda bulunur. Abdülbâki Ârif Efendi müderrisliğin bu en yüksek rütbesi olan *ibtidâ-i altmışlı* derecesiyle *Kuyucu Murat Paşa* ve hareket-i altmışlı ve *musıla-i Süleymâniye* pâyesiyle *Atik Valide Sultan Medreseleri*'nde (1676) müderrislik yaptıktan sonra *Süleymâniye Medreseleri*'nden birine tayin olmuştur⁶⁸.(1682) Böylelikle müderrislik derecelerini tamamlamıştır.

⁶⁴ Belîğ İsmail, Nubetü'l-Âsâr li zeyl-i Zübdet'ül-Eş'âr, Haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1999, s. 293

⁶⁵ Safî Efendi, Tezkire-i Safî, Haz. Perçin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara 2005, s.710

⁶⁶UZUNÇARŞILI İ.Hakkı, *Osmanlı Tarihinden Portreler Seçme Makaleler 1*, YKY yay., İstanbul 2010, s.109-124.

⁶⁷ UZUNÇARŞILI İ.Hakkı, a.g.e.

⁶⁸ Sâlim, a.g.e, s.442.

1.2. KADILIĞI

Müderislik mertebelerini tamamlayarak *mevâli* rütbesiyle mühim sancak ve vilayetlerde kadılık vazifelerine tayin edildi. İlk olarak 1683 de *Selânik* kadılığı yapmıştır.⁶⁹ Fakat hakkındaki zevk ü sefâya düşkünlük suçlamasıyla *IV. Mehmed* tarafından görevden alınmış ve sürgüne gönderilmiştir.⁷⁰

Affedilerek tekrar vazifeye dönen (1687) Ârif Efendi 1692’de *Bursa* kadılığı yapmıştır. Bursa’da vazifesinin süresini doldurunca *Biga* kazasının arpalığı verilmiştir. 1692’de *Mısır* kadılığı yapmış ve burada ki müddetini tamamlayınca *Aksaray* ve sonra *Zile* kazaları arpalık olarak verilmiştir. 1698’de de İstanbul kadılığı yapmıştır.⁷¹ Daha sonra 1702 yılında *Anadolu Kazaskerliği* gibi önemli bir vazifeye atanmıştır. Sonrasında ise 1706 ve 1710 yıllarında iki defa *Rumeli Kazaskerliğine* getirilmiştir.⁷²

1.3. HATTATLIĞI

Vazifesiz kaldığı dört yıllık zamanı hattatlık yaparak geçirmiştir. Hattatlık konusundan maharetli olan *Ârif Efendi* devrinde önemli bir hattattır. Kendi hattıyla *Süleymaniye ktb.*, *Şehid Ali Paşa, nr. 1631*’de bulunan *Menâhicü’l-usûl ile Süleymâniye ktb.*, *Tarlan yazmaları, nr. 75*’te kayıtlı *Mecelletü’n-râbia* adlı eserleri nestâ’lik konusunda maharetini gösteren eserleridir.⁷³ Kendinden istifâde eden ve sonraları zamanının meşhur hattatları arasında sayılan talebelere hat meşki yaptırmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır; *Nevîzâde Mehmed Salih Efendi (1745)*, *Kâtipzâde Refî Efendi (1769)*, *Mehmet Eflâtun (1754)*, *Vakanüvis Mehmed Raşid Efendi (1735)*, *Şair Seyyid Hüseyin Vehbî Efendi (1736)* *Şeyhülİslâm İsmail Âsım Efendi (1758)* *Fındıkzâde İbrâhim Efendi (1752)* *damadı Seyyid Abdürrahim Faiz Efendi (1725)* *Torunu Seyyid Yahya Efendi (1736)* *Kazasker Ubeydullah Hamid Efendi (1738)* *Kölesi Ali Rumî (1724)*.⁷⁴

⁶⁹ SÜREYYA Mehmed, *Sicilli Osmâni*, İstanbul 1845-1909, C.3, s.297.

⁷⁰ Râşid, *Târih-i Râşid*, İstanbul, 1865, s.10.

⁷¹ UZUNÇARŞILI İ.Hakkı, a.g.e, s.111.

⁷² Sâlim, a.g.e, s.442.

⁷³ RADO Şevket, *Türk Hattatları*, İstanbul Yayın Matbaacılık Ltd.Şti., İstanbul 1984, s. 121.

⁷⁴ Müstakimzâde Süleyman Sâdetin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*Tâlik Yazan Yattatlar Bölümü.

1.4. VEFÂTI

Kazeskerlik görevinden sonra kaynakalarda yazmayan bir nedenden ötürü Bursada ikâmete mecbur edildi. Bursaya ikamet etmeden önce *Tarih-i Raşid* 'de belirtildiğine göre bir süre evinde veya Eyyüb Sultan Türbesinin bahçesinde ilm sohbetleri düzenlemiştir:

gah İstanbulda vâkı'a hânelerinde ve kâh Eyub Ensârîde olan bâğiçelerinde menâhil-i fazl ve kemallerinden merâbi' kabiliyet erbâb-ı istidât isâle-i rahîk-i tahkîk ile meşgul ve du'â-yı dîn-i devlet ile gûşe-güzîn-i 'uzlet ve hamûl iken iknizâ-yı kazâ ile Burusa'ya nefî ⁷⁵

Fakat 1712 yılında İstanbula geri dönmüştür. Yine *Tarih-i Râsid*'de belirtildiği üzere ölümüne kadar ilm ve irfan meclisine devam etmiştir.

Tarih-i Raşid 'de hayatının başlığı 'İrtihâl-i 'Abdûlbâki Ârif Efendi' şeklinde verilmiştir. Raşid Efendi:

"evâil-i mah-ı recebinden berü mizâc-ı letâfet-imtizaclarına sükine nam 'illet 'âriz ve sıhhat-i vücûd-ı nâzın nümûdlarına mu'arız olup tertîb-i 'ilacda 'azim ihtimâm olunmuş iken, Allah te'âla ecel-i müsemması hulûl etmek sebebiyle ol maraz-ı hâil 'ilaca kâbil olmayup işbu mah-ı şevvalü'l-mükerremmin sekizinci günü cum'a gecesi nakdîne-i ruh-ı pür-fütûhın hızâne-i darü's-selâma teslîm ve 'azîm-i ni'methâne-i nâ'im eyledi ⁷⁶

şeklinde ölümünü bizlere nakletmiştir. Seksen yaşını geçmiş bir vaziyetde 1712 yılında İstanbulda vefât etmiştir. *Eyüp Sultan Türbesi* hazîresine defnedilmiştir. (28.Ekim.1713) Kabri türbeden bostan iskelesine çıkan kapının solunda, vasiyeti üzerine yaptırılan abdest musluklarının arkasında bulunduğu belirtilmiştir.

Vefâtında birçok tarih manzûmesi yazılmıştır. Bunlardan *Seyyid Vehbî*'nin kaleme aldığı tarih;

Gidip Ârif Efendi kaldı ismi dehre bâkî ⁷⁷

mısrası güzel bir ta'lik ile mezar taşına yazılmıştır. ⁷⁸ Vefatından sonra damadı ve talebesi *Abdürrâhim Fâiz Efendi* Eyüp Hamamı'nın külhanı karşısında adına bir medrese yaptırmıştır. ⁷⁹ Adına yazılmış diğer tarihler;

⁷⁵ Râşid, a.g.e s.11.

⁷⁶ Râşid, Târih-i Râşid, İstanbul, 1865, s.10.

⁷⁷ Belîğ İsmail, Nubetü'l-Âsâr li zeyl-i Zübdet'ül-Eş'âr, Haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1999

⁷⁸ Belîğ İsmâil, Nubetü'l-Âsâr li zeyl-i Zübdet'ül-Eş'âr, Haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1999

Şeyhzâde Yahyâ Sadık Efendi:

‘Ârif-ibi’l-lah ‘Abdûlbâki-i ‘adn-âşiyân

Mehmed Kâmî Efendi:

‘Ârif-i bi’l-lâh dîdâr ile olsun ber-güzîn ⁸⁰

2. ESERLERİ

2.1. ARAPÇA ESERLERİ

Süleymaniye kütüphanesinde *Ârif Efendi* koleksiyonunda 0002822 kaydıyla bulunan mecmua *Ârif Efendi*’nin aşağıda sırasıyla verdiğimiz 6 adet Arapça eserini içermektedir. Bu mecmua toplam 104 varaktır. Nüshanın sayfaları 17 satırdan meydana gelir. Sade ve süslemesiz bir nüshadır. Yalnız cedvellerin içine yazılmış eserler vardır. Yazı sitilinden bütün mecmuayı aynı müstensihin istinsah ettiği sonucuna ulaşabiliriz. Mecmuanın başında bulunan küçük bir fihristde kısaca eserlerin adları belirtilir. *Ve telifât-ı Ârif Efendi* Şeklinde bir not düşülmüştür.

Risâle-i fî Ma’ne’l-bid’a:

Mecmuanın ilk eseridir. 1a-6b arasında bulunan küçük bir eserdir. Eserin giriş kısmında Allah’a övgüler ve hamd, Hz. Muhammed’e salavat ve her biri birer yıldız mahiyetinde olan ashabına dua yer alır. Ve Hz. Aişe (R.A)’den rivayet edilen “Kim dinde olmayan bir şeyi dinde varmış gibi kabul ve amel ederse bizden değildir.” hadisi zikredilmiştir.

Risâle-i fî İ’rab İmru’ün ve nefsihû:

Mecmuanın ikinci eseridir. 7a-11a varakları arasında bulunur. Nahiv ilmiyle ilgili küçük bir eserdir. Eserin başlangıcında Besmele, Cenâb-ı Hakka hamd ve Efendimize selavata yer verilmiştir. Daha sonra eserin yazılışıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Risâle-i fî Ma’rife ven’n-nekre:

Mecmuanın üçüncü eseridir. Mecmua içerisinde 12a-33a sayfaları arasında yer alır. Nahivle ilgili bir eserdir. Eser besmele ile başlar fakat hamdele ve salveleye yer

⁷⁹Uzun Mustafa, a.g.m.

verilmez. Eserde Arap edebiyatında bir nahiv konusu olan marif ve nekre konusu incelenmiştir. Müellif bunu bir bir gramer konusu olarak ele almıştır, fakat mantık ilminin metodlarını da kullanarak konuyu dil felekesesi boyutunda incelemiştir.⁸¹ Müellif nüshası olmayan eser Muhammed adlı kişi tarafından müellifin ölümünden birkaç yıl sonra yazılmıştır. İstinsah tarihi olarak H.1128 tarihi not düşülmüştür. 2008 yılında *Çiğdem Çam* tarafından yüksek lisanas tezi olarak çalışılmıştır. Ayrıca tez *YÖK*'ün ulusal tez merkezinde 262914 numaralı kayıtle bulunmaktadır.

Makale-i Kandiyye:

Mecmuanın dördüncü eseridir. 33b-44b varakları arasında bulunur. *Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa*'nın *Uyvar*'da kazandığı başarı ve *Kandiyye*'yi zaptedmesi dolayısıyla yazılmıştır.⁸²

Şerh-i Kaside-i 'Abdullah Pâşâ:

Mecmuanın beşinci eseridir. 46b-74a varakları arasında bulunur. *Köprülüzâde Abdullah Pâşâ*'nın Arapça bir kasidesinin şerhidir. Eserin *Âtif Efendi Kütüphânesi*'nde bir nüshâsı mevcuttur.

Ta'ribü Risâleti'l-'Îsâm fi'l-hakîkati ve'l-mecâz:

Mecmuanın altıncı ve son eseridir. 76b-101b varakları arasında bulunur. Eserin girişinde besmele hamdele ve salveleden sonra eserin konusu yazılış nedeni ve takip edilen usul hakkında bilgiler verilmiştir. *Îsâmüddin el-Îsferâyînî*'nin (ö.1537) *Risâle fi 'ilmi'l-mecâz* adlı farsça eserinin Arapça tercümesidir. Bir nüshâsı da *Leiden*'de *E.J Brill Koleksiyonu*'nda bulunmaktadır.

Risâle-i Lâm:

Hediyyetü'l-'ârifîn'de belirtildiğine göre nahivle ilgili bir eseridir. *Şeyhî* eserin adını *Risâle-i Lâm-ı Ta'rîf* olarak vermektedir.⁸³

⁸⁰ Müstakimzâde Süleyman Sâdettin Efendi, a.g.e, s.670.

⁸¹ İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Demirbaş No. 008808, Yer No.007974).

⁸² UZUN Mustafa, a.g.m.

⁸³ UZUN Mustafa, a.g.m.

2.2. TÜRKÇE ESERLERİ

Mi'rac-nâme:

Birer nüshâsı *Süleymaniye Kütüphanesi* 'nde Türkçe yazmaları arasında ve Nûruosmaniye koleksiyonunda 34NK2222/1 kaydıyla bulunmaktadır. Eser 14 yaprak ve 15 satırdan oluşmaktadır. Kütüphane kaydında eser cetvellerle yaldızlı kahverengi deri cilt bir kapak içinde muhafaza edilmektedir.

Şiir küçük bir mesnevi özelliğini taşır ve 315 beyitten meydana gelir. Eserin, 11 beyitlik *Mesnevî-i Ârif der-vasf-ı mi'râc-ı bâ-ibtihâc-ı Hazret-i Server-i kâ'inât ve Eşref-i Mahlûkât Salla'lâhu 'aleyhi ve Sellem* başlığıyla bir tahmîd ile başlar. Sonrasında 12 beyitlik *Münâcât be-dergâh-ı vâhibü'l'atıyyât Celle kadruhü* başlıklı münacatla devam eder. Bu girişten sonra eserde, mensur bir açıklama ile İsrâ vakasını ve bu vakanın seçilmesindeki en muteber nedeni anlattığı⁸⁴ *Rivâyât-ı vâride der-ta'yîn-i vakt-i İsrâ* başlıklı mensur bölüm ve 120 beyitlik *Evvel-i nazm-ı Kıssa-i İsrâ* bölümü yer alır. Hz. Peygamberin Beyt-i mukaddesten çıkıp göğe yükselişi *Uruc ez-Beyt-i Mukaddes Sûy-ı Eflâk* başlıklı bölümde 25 beyitle anlatılır. Daha sonra 28 beyitle *Göğe ulaşmanın şerhini* ve 101 beyitle Miracın diğer bölümlerini anlatır ve en son olarak 18 beyitlik dua kısmıyla eseri tamamlar.⁸⁵

Şeyhül İslâm Esad Efendi tarafından yazılan *Atrabü'l-âsârın Yusuf Çelebinin Tercümehâli* kısmında bu mi'raçnâmenin *Yusuf Efendi* tarafından bestelendiği yazılmıştır. Mi'raçnâmenin Eyüp türbesinde okutulup gelenlere ikramlarda bulunulması için vakıf yaptırılmıştır.⁸⁶

Divânı:

İlk göze çarpan özellik tevhid, münâcat ve naat bölümlerinin olmayışıdır. Ve Divân mürettep bir divân değildir. Divân yaşadığı dönemin ileri gelenlerinden *Fazıl Ahmet Paşa, Merzifonlu Mustafa Paşa, Amcazâde Hüseyin Paşa ve IV. Mehmedin* damadı *Musâhip Mustafa Paşa* yazılan kasidelerle başlar. Divânda dikkatimizi çeken bir başka husus ise terhib-i bend nazım şekliyle tarihten ve hayattan şikâyet ettiği,

⁸⁴ AYAN Hüseyin, Abdülbaki Arif Efendi'nin Miraciyyesi, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/hu_ayan_08.pdf.

⁸⁵ Abdülbâki Ârif Efendi, *Miraçname*, Süleymaniye kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu 34NK2222/1.

⁸⁶ UZUNÇARŞILI İ.Hakkı, a.g.e, s.116.

toplumsal yergi yaptığı ve felsefi düşüncelerini dile getirdiği bir kasîdenin bulunmasıdır.⁸⁷

Ulaşılabilen nüshalardan ilki *Süleymaniye Kütüphanes*'inde Esad Efendi koleksiyonunda 0002660 numaralı kayıtla bulunmaktadır.⁸⁸ Bu nüshada 10 kaside 2 terkîb-i bend ve 1 kıt'a bulunmaktadır. 29 yapraklı bu nüshanın her sayfası 23 satırdan oluşmaktadır. Baş kısmında *Esad Efendi*'nin vakfına ait mühür bulunur. Ayrıca kütüphanenin resmi mührünün yanında *Mustafa Sıdkî* adına da bir mühür basılıdır.

Bir diğer nüsha ise *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi*'nde T.1710/4 kayıtlıdır. Mikrofilmi Milli kütüphanede A-57 olarak bulunmaktadır. Bu nüshada da 53 gazel vardır.⁸⁹ 10 yapraktan oluşan bu nüshanın her bir sayfası 21 satırdır. Talik yazıyla kaleme alınmıştır. 186 yapraklık bir mecmuanın içinde 103. Yaprakta yer alır. Bu nüshada ise yalnız gazelleri olduğu için bir gazel derlemesi esnasında mecmuaya konulmuş olacağını düşünebiliriz. Bu iki eksik nüshayı birleştirerek tankitli metin çalışması *Ali Şahin*, 2002 yılında *Prof. Dr. Gönül Ayan* hanımefendinin danışmanlığında *Konya Selçuk Üniversitesi*'nde Yüksek Lisans Tezi olarak çalışmıştır. *Ali Şahin* çalışmasını bizimde yukarıda kayıt numaralarını verdiğimiz nüshalar üzerinden yapmıştır.

Menâhicü'l-usulî'd-diniyye ilâ Mevakıfî'l-maksadî'l-yakiniyye:

Ârif Efendi'nin bu eseri ilm-i kelâma dairdir ve Türkçedir. Kütüphanelerimizde; *Kitabü'l-Menâhic*, *Nürü'l-Lâmi Burhanü's-sâti*, *Hakâyikü'l-meram fi Tahkik-i dekâyik-i ilmi'l-kelem ve Mesâil-i Kelâma Dair* adlarıyla kayıtlıdır. Araştırma sırasında Ârif Efendinin kayıtlara geçmiş olan eserlerinden en fazla nüshaya sahip eser olduğu sonucuna ulaştık. Şöyle ki yalnızca *Süleymaniye Kütüphanesi*'nin farklı koleksiyonlarına kayıtlı 22 nüsha tesbit ettik. Diğer kütüphaneleride hesaba katacak olursak bu nüsha sayısının oldukça artacağını görürüz. Bir eserin nüsha sayısında ki çokluğun o eserin alanında ne denli başarılı bir eser olduğu konusunda birazda olsa bize fikir verir. Bizim ulaşarak inceleme imkânı bulduğumuz nüsha *Süleymaniye Kütüphanesinde Hüsrev Paşa* koleksiyonunda 0000186 arşiv numarasıyla kayıtlı

⁸⁷ ŞAHİN Ali, *Abdülbâki Ârif Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divânının tenkildi Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2002.

⁸⁸ Abdülbâki Ârif Efendi, Divânı, Süleymâniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, kayıt no: 0002660.

⁸⁹ Abdülbâki Ârif Efendi, Divânı, İ.Ü Kütüphanesi, T1710/4.

nüshadır. Müstensihi belirtilmemiş olan nüsha 1181 yılında istinsah edildiği notuyla arşivlenmiştir. 102 yaprak ve her bir yaprağı 27 satırdır. Eserin başlangıcında duadan sonra dua mahiyetinde Âl-i İmran Sûresini sekizinci ayeti olan “Rabbimiz bizlere hidayet verdikten sonra kalplerimizi kaydırma; bizlere katından bir rahmet lutfet; zira sen bolca verensin” ayeti zikredilmiştir.

Tahmis-i Kasîde-i bânet Su’âd:

Kâ’b b. Züheyr’in *Kasîde-i Bürde* adıyla meşhur şiirine tahmisdir. Eserin girişinde besmele hamdele ve salveleden sonra “ İlim Çinde bile olsa alınız.” hadisine yer verilmiştir. Daha sonra bu eserin *Kâ’b b. Züheyr*’in Hz. Muhammed’e sunduğu “Banet su’ad” adlı kasidenin şerhini yaptığından bahseder. Bu şerh sırasında Arap ve Acem dilleri arasında ki bazı önemli gördüğü meselelerden sözeder. Ayrıca dil üzerine mülâhazalarını bildirir. Daha ayrıntılı bir çalışmayla belki Ârif Efendinin dil hakkında fikirlerinin neler olduğu konusun bilgi edinilebilir. Sonra şerhe geçen *Ârif Efendi* “ bâned süâdü” şeklinde başlayan kasideyi şerh eder. Gördüğümüz nüsha 10 yapraktır. Ve her bir yaprağı 17 satırdan oluşur. Nesih hattıyla kaleme alınmıştır. Bir mecmuanın içinde 3. eser olarak bulunur ve 49-59 sayfaları arasında yer alır. Süleymâniye Kütüphanesinde H. Hüsnü Paşa, nr. 1013/3 kaydıyla bulunmaktadır.

Siyer-i Nebevî:

Hz. Muhammed’in ecdâdından ve doğumu sırasında meydana gelen maddi ve mânevi hadiselerden bahsederek başlayan mensur bir eserdir. Eser manzum bir mukaddimeyle başlar. Eserde Hz. Muhammed’in peygamberliğinin ilk dört yılına kadar yaşanan hadiseler anlatılmıştır. Kütüphanelerde kayıtlı birçok nüshası vardır. Fakat Ârif Efendinin vefâtı üzerine yarım kalan eseri damadı ve talebesi *Seyyid Abdürrahim Faiz Efendi* 1719 mayıs ayında tamamlamıştır. Bu tam nüsha *Faiz Efendi* efendinin kendi hattıyla *Süleymâniye Kütüphanesinde (Hüsrev Paşa, nr.414)* bulunmaktadır. Eser 189 sayfa ve 21 satırdan oluşur. Talik hat ile kaleme alınmıştır. Bu nüsha *Faiz Efendi*’nin kendi kaleme aldığı nüshadır. Nüshanın başında fihriste bulunmaktadır ve sayfa kenarlarında kelime açıklamaları yazılmıştır.

Aynı zamanda talebesi olan *Vakanüvis Raşid Efendi* eseri övmekte ve devrinde çok beğenildiğini nakletmektedir.⁹⁰ Eksik bir nüshası *İstanbul Üniversitesi*

⁹⁰Râsîd, a.g.e s.10.

Kürtüphâne'sinde TY, Nr. 1472 ve TY, 1673 kayıtlarıyla bulunmaktadır. Ve yine bazı nüshaları *Süleymâniye Kütüphanesi*'nde *Esad Efendi* nr. 3719/7 ve *Hâlet Efendi* nr.733, *Hamidiye* nr. 954,955 kayıtlarıyla mevcuttur. Ayrıca *Topkapı Sarayı Müzesinde*, *Manisa İl Halk Kütüphanesi*, *Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi* ve *Mısır Milli Kütüphanelerinde* bulunan daha başka nüshaları mevcuttur.

3. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Arif Efendi yaşadığı yüzyıl itibariyle Osmanlı coğrafyasında edebiyatın ve şiirin zirvede olduğu bir dönemdir. Zira XVI. yüzyılda zirveye ulaşan şiir ve edebiyat devam eden yıllarda siyasi ve ekonomik gerilemelere rağmen etkisini arttırarak devam ettirmiştir. Her ne kadar *Arif Efendi* XVII. yüzyıl sonları ve XVIII. yüzyıl ortalarında yaşamış olsada üslup ve dil bakımından mükemmeliği yakalamış olan Klasik Türk Edebiyatı'nın etkisinde bir müelîf olmuştur.

Arif Efendi'den bahseden kaynaklar ondan ögüyle bahsetmiş ve onun üslubunda ki güzelliğe vurgu yapmışlardır. Ondan *Atrabü'l-Âsar* adlı kitabında *Mehmet Esat Efendi* şu dörtlülle bahseder:

Âlim ü fazıl ü fıkh ü nahvi
Farisidân ü mezâyâ-yı sürüda vâkıf
Şair-i mâhir münşi ü mürevvih ya 'ni
*Cümleyi beyt-i muammâ gibi hâvi Ârif*⁹¹

Dönemin büyük şahıslarına kasideler yazarak onların himayesinde yetişmiş ve iyi bir tahsil hayatına sahip olmuştur. Daha önce bahsettiğimiz gibi dönemin en yüksek müderrislik mertebelerine kadar çıkmıştır. Dönemin devlet adamları Fazıl Ahmet Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Musâhip Mustafa ve Emmizade Hüseyin Paşa'nın himayelerini görmüştür. Ayrıca şiirlerinde Ârif mahlasını kullanmıştır.

Yaşadığı dönemde ki şairlerden etkilenmiştir. Üslubu Nef'i ve Nabi arasında bir yere sahiptir.⁹² Hatta yazdığı bir gazelinde kendine Nâîli'yi üstad olarak seçtiğini belirtmiştir.

Cenâb-ı Nâîli-i hoş-sühan kim kişver-i ma 'na
Zamân-ı devlet-i tab 'undan ma 'mur oldu gitdükçe

Meğer bünyâd-ı semt-i şi 'r-i üstâd eyledün 'Ârif
*Sühan-senc-i tab 'un reşk-i cumhûr oldı gitdükçe*⁹³

⁹¹ Mehmet Esat Efendi, *Atrabü'l-Âsâr*, İstanbul 1311.

⁹² KOCATÜRK Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, Edebiyat Yayınları, 1970, s. 504.

⁹³ ŞAHİN Ali, a.g.t.

Devrinde önemli bir üstad olan *Arif Efendi* dini ilimlere vukfiyeti ile de ünlüdür. Nitekim yazmış olduğu gazel ve kasidelerin dışında Arapça ve Farsça ilim kitapları bunun göstergesidir. Arapça ve Farsça'ya vakıf birisidir. Yazdığı *Risâle-i fî Ma'rife ven'n-nekre* isimli eserinde nahivle ilgili bir gramer konusunu mantık ilmi çerçevesinde ele almış ve işlemiştir. Yine *Menâhicü'l-usuli'd-diniyye ilâ Mevakıfı'l-maksadi'l-yakiniyye* adlı eseri ilm-i kelama dair yazdığı bir eserdir.

Ârif Efendi döneminde yalnızca şair ve âlimliği ile değil; hattat ve musikişinaslığı ile de bilinirdi. Öyle ki tezimizin konusu olan Siyer-i Nebi eserini vefatından sonra kendinden hat meşk etmiş olan talabesi ve damadı Faiz Efendi tamamlamıştır. Adına Eyüp haziresinde bir dergah bulunan ve burada ilim ve hat meşkiyle meşgul talebeler yetiştiren bir kişidir.

Bunlara rağmen, *Ârif Efendi* döneminde ki büyük şairlerinin gölgesinde kalmış ve büyük divan şairleri arasına girememiştir. Bunu yalnızca kendini şiir yazmakla meşgul etmemesine bağlamak mümkün olduğu gibi çeşitli devlet vazifeleriyle muvazzaf olması dolayısıyla yeteri kadar şiir meşkiyle ilgilenemediğini de söyleyebiliriz. Çünkü çeşitli yerlerde kazaskerlik vazifeleri yapmış ve Şeyhü'l-İslâmlık vazifesine gelemeden vefat etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. MEVLİD-İ EVVELİ’NİN MUHTEVASI

1.1. SİYER-İ NEBİNİN NÜSHALARI

Kütüphanelerde birçok nüshası bulunan eserin elimizde ki en yetkin nüshası *Ârif Efendi*’nin vefatından sonra damadı ve talebesi *Fâizi Hüseyinî Efendi* tarafından kendi el yazısıyla tamamladığı *Süleymaniye Kütüphanesi* Hüsrev Paşa koleksiyonunda bulunan nüshadır. *Ârif Efendi*’nin siyerinin kayıtlığı bulunduğu kütüphaneler şu şekildedir:

Eser	Müellif	Kütüphane
Siyer-i Nebî	Ârif Rûmî Abdülbâkî b. Mehmed	Manisa İl Kütüphanesi
Siyer-i Nebî	Abdülbâkî Ârif b. Mehmed Efendi	Mısır Milli Kütüphanesi
Siyer-i Nebî	Abdülbâkî Ârif b. Mehmed Efendi	Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi
Siyer-i Nebî	Abdülbâkî Ârif b. Mehmed Efendi	İstanbul Kütüphaneleri Hüsrev Paşa Kütüphanesi
Siyer-i Nebî	Abdülbâkî Ârif Efendi	Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları
Siyer-i Nebî	Abdülbâkî Ârif Efendi	İstanbul Kütüphaneleri Nûruosmaniye Kütüphanesi
Siyer-i Nebî	Abdülbâkî Ârif Efendi	İstanbul Kütüphaneleri Atıf Efendi Kütüphanesi
Siyer-i Nebî	Abdülbâkî Ârif Efendi	İstanbul Kütüphaneleri Hamidiye Murat Molla Kütüphanesi
Siyer-i Nebî	Abdülbâkî Ârif Efendi	İstanbul Kütüphaneleri Nûruosmaniye Kütüphanesi
Siyer-i Nebî	Abdülbâkî Ârif Efendi	İstanbul Kütüphaneleri Nûruosmaniye Kütüphanesi

Siyer-i Nebî	Abdûlbâkî Ârif Efendi	İstanbul Kütüphaneleri Hâlet Efendi Süleymaniye Kütüphanesi
Siyer-i Nebî	Abdûlbâkî Ârif Efendi	İstanbul Kütüphaneleri Hamidiye Murat Molla Kütüphanesi
Siyer-i Nebî	Abdûlbâkî Ârif Efendi	İstanbul Kütüphaneleri Hacı Mahmud Efendi Kütüphanesi
Siyer-i Ârif	Arif Rûmî Abdûlbâkî b. Mehmed	İstanbul Millet Kütüphanesi

Görüldüğü gibi eserin birçok nüshası vardır. Bu nüshaların çoğu İstanbul'dadır. Biz çalışmamızda eserin müellif nüshası konumunda olan, Hüsrev Paşa Kütüphanesindeki nüshasını kullandık. Diğer nüshalardan varak sayısı itibariyle eserimize denk olabilecek Hamidiye Murat Mollave Raşit Efendi Kütüphaneleri nüshalarını da edindik. Ve imkânlar ölçüsünde diğer nüshaları da görmeye çalıştık. Fakat bu nüshalar arsında ayrıntılı bir edisyon kritik okumasını daha sonraki bir çalışmamıza bırakarak biz bahsi geçen nüsha üzerinden çalışmamızı sürdürmeyi uygun bulduk. Nüshaların ayrıntılı tanıtımı aşağıda verilmiştir.

Siyer-i Nebi- Hüsrev Paşa Kütüphanesi:

Eser kütüphanede 414 numaralı kayıtla bulunmaktadır. İstinsah tarihi olarak ise 1719 tarihi verilmiştir. Nüsha, çalışmamızın ana nüshasıdır. Müstensihi Faizi Hüseyini Efendidir. Hem talebesi hem de damadı olan Hüseyini Efendi, Ârif Efendi'nin ölümünden sonra eseri kendi el yazısıyla tamamlamıştır. Nüsha 189 varaktır ve her varakta 21 satır bulunur. Talik hattıyla kaleme alınmıştır. Yazısı temiz ve okunaklıdır. Bazı sayfa kenarlarına bazı haşiyeler ve lügat notları düşülmüştür. Ayrıca başlangıçta üç sayfada fihrist ve Valide Sultan Kethüdası Seyyid Mehmed namına 1231 tarihli bir temellük kaydı bulunur.

Siyer-i Nebi- Hamidiye Murat Molla Kütüphanesi:

Müstensihinin belli olmadığı nüshanın istinsah tarihi 1818 olarak verilmiştir. Yaklaşık olarak Ârif efendi'nin vefatından 105 yıl sonra istinsah edilmiş bir

nüshadır. Eser 955 numaralı arşiv numarasıyla bulunmaktadır. 153 yaprak ve 19 satırdan meydana gelmektedir.

Siyer-i Nebi-Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi:

982 numaralı arşiv kaydıyla bulunan eser 152 yapraklıdır. Ve her yaprağı 19 satırdan meydana gelir. Ulaşabildiğimiz en dolu nüshalardan biridir. Yazısı temiz ve okunaklı bir taliktir.

Siyer-i Nebi-Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları:

H.1250 arşiv numaralı nüshadır. 137 varak ve her bir varak 21 satırdan meydana gelir.

Siyer-i Nebi-Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları:

R. 1351 arşiv numaralı. 19 satırlı 168 varak bir nüshadır.

Siyer-i Airf- Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları:

Kahire’de bulunan nüshadır. Es-Siretü Muhammediye Türki Talat koleksiyonunda 38 arşiv numarasıyla yer alır. Nüshanın özelliği ise Faiz Hüseyini Tarafından 1769 yılında istinsah edilen ikinci nüsha olması. Fakat bu nüsha diğerine göre oldukça eksik bir nüshadır. 1-75 varak olarak verilen nüshanın satır sayısı da 29’dur.

Siyer-i Arif- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan TTCY:

Hasan b. Abdullah tarafından 1723 yılında istinsah edilen nüshadır. Nûruosmaniye kütüphanesinde 3337 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 137 yaprak ve 13 satırlıdır. Nesih yazı türünde kaleme alınmıştır.

Siyer-i Nebi- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan TTCY:

Atıf Efendi Koleksiyonu 1760/1 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Müstensihi Şeyh Şerif’dir. 1749 da istinsah edilen nüsha 81 yaprak ve 21 satırlıdır. Nüshanın yazı türü taliktir.

Siyer-i Nebi- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan TTCY:

Nûrosmaniye koleksiyonunda 3310 arşiv numarasıyla kayıtlı bir nüshadır. 128 yaprak, 19 satırlı ve talik yazı türündedir.

Siyer-i Nebi- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan TTCY:

Nûruosmaniye koleksiyonunda 3336 arşiv numarasıyla kayıtlı 130 yapraklı, 25 satırlı ve talik yazı türüyle kaleme alınmıştır.

Siyer-i Nebi- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan TTCY:

Halet Efendi koleksiyonunda bulunan nüshadır. Arşiv numarası 733'tür. 142 yaprak, 21 satırlı ve ince talikle kaleme alınmıştır.

Siyer-i Nebi- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan TTCY:

Hamidiye Murad Molla koleksiyonunda yer alan bir diğer nüshadır. Arşiv numarası 954'tür. Sayfa kenarlarında çeşitli haşiyeler vardır. Bir kısım yerleri de süslenmiş bir nüshadır. 147 varaktan meydana gelir. Sayfalar 21 satırdan oluşur ve nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır.

Siyer-i Nebi- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan TTCY:

Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu 4400 arşiv numaralı nüshadır. 58 varaktan oluşan eksik bir nüshadır. Her varak 19 satırdan oluşur. Nesih yazı türünde kaleme alınmıştır.

Siyer-i Nebi- Manisa İl Halk Kütüphanesi:

Ârif Efendinin ismi, Ârif Rûmî Abd el-B âki b. Mehmed olarak kayıtlıdır. Müstensihi hakkında bilgi verilmemiştir. 21 varaklı, 21 satırlı ve talik yazı türüyle kaleme alınmış bir nüshadır.

1.2. MEVLİD-İ EVVEL'İN BÖLÜMLERİ

1.2.1 Giriş

Ârif Efendi eserine besmele ile başladıktan sonra beş beyitlik bir manzûme yazmıştır.

Birinci beyitte, daima gönülde yer tutan bu manzûmenin bir feyiz anında yazıldığı belirtilmiştir.

İkinci beyitte, ise kâinatın yaratılmasından önce Allah'ın Hz. Muhammed'in nûrunu yaratması hadisesine değinilmiştir. Ârif Efendi, beyitte ele aldığı konuyu manzûmeden sonra ayrıntılı bir şekilde işleyecektir.

Üçüncü beyitte, Hz. Muhammed'in nûru ile kâinatın yokluktan kurulduğunu ve bu basit âlemde hidâyet yolunu arayanların o nûr ile hidâyet yolunu buldukları anlatılmıştır.

Dördüncü beyitte, Ârif Efendi, Hz. Muhammed'in na'tını yazan kişi olarak kendi kendine seslenir, öncelikle kendinin sünnete uyması gerektiğini belirtir.

Beşinci beyit, bir dua niteliğini taşır. Ârif Efendi, bu beyitte bağışlaması ve merhameti bol olan Allah'a “bu fakir Ârif'i günah denizinde boğulan bir kul yapma” diye seslenir. Manzûmenin son beytinde Ârif mahlasını kullanmıştır.

Ârif Efendi manzûmeyi aruzun Mef'ûlü / Fâ' ilâtü / Mefâ' ilü / Fâ' ilün vezni ile yazmıştır. Manzum girişten sonra mensur bir bölüm yer almaktadır. Ârif Efendi, klasik Türk edebiyatı geleneğine uygun olarak girişte oldukça ağır bir üslup kullanmıştır. Ârif Efendi, mensur bölümde genel olarak Hz. Muhammed'in kâinata yaratılan ilk varlık olduğundan bahsetmiş ve Hz. Câbir'in rivayet ettiği bir hadis nakletmiştir.

İlk yaratılan insan olan Hz. Âdem'in yaratılış hususiyetlerinden ve Hz. Muhammed'in neslini devam ettirecek olan Hz. Şit'den bahsedilmiştir. Böylece Ârif Efendi daha sonra detaylı bir şekilde ele alacağı Hz. Muhammed'in soyu hakkında ilk bilgileri verir.

1.2.2. Ulüv-i Rütbe-i Ecdâd-ı Hazret-i Nebevî (Hazret-i Muhammed'in Yüce Rütbeli Ecdâdı)

Bu bölümde, Hz. Muhammed'in bütün atalarının anlatacağı bölüme geçilmeden nesebinin ne kadar temiz ve övülmeye layık olduğundan bahsedilir. Ârif Efendi, Hz. İbnü'l-Eska'dan rivayet edilen bir hadisi şerifle, Hz. Muhammed'in Hz. Âdem'den Abdü'l-

Muttalib'e kadar olan atalarının isimlerini nakleder. Bu hadisi kaynak olarak alan Ârif Efendi Hz. Muhammed'in soyunun Hz. Âdem'e dayandığı gerçeğini açıklamaya çalışır.

Ayrıca biri Farsça ve diğeri Arapça olmak üzere iki nazım parça ile Hz. Muhammed'in neslinin ne denli yüce ve pak olduğu anlatılır. Hz. Muhammed ve Cebrâil arasında geçen bir konuşma nakledilir. Cebrâil'in Hz. Muhammed'in soyu ile ilgili olarak övücü ifadeler kullanması dikkat çekmektedir. Giriş bölümünün devamı niteliğindeki bu bölümde de Ârif Efendi oldukça ağır bir üslup kullanmayı tercih etmiştir.

1.2.3. Sahn-ı Pirâyi-i Ta'dâd Ecdâd-ı Resûlullâh (Resûlullâh'ın Ecdâdı'nın Sırasıyla Dünya Sahnesini Süslendirmesi)

Başlıktan da anlaşılacağı üzere tezimize konu edindiğimiz Siyer-i Ârif'de Mevlid-i Evvel'in en önemli bölümüdür. Bu bölümde Ârif Efendi Hz. Muhammed'in atalarını kronolojik olarak sıralamış ve her biri hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Sıralamaya geçmeden evvel Hz. Muhammed'in ataları hakkında var olan tartışmalara değinilmiştir. Ve bu konudaki farklı görüşlere yer verilmiştir. Bir kısım kaynaklarda Hz. Muhammed'in ataları Hz. Âdem'e kadar nakledilmektedir. Zaten müellif de bu görüşü savunmaktadır. Fakat asıl problemin Hz. Muhammed'in atası olan Adnân'dan sonra zikredilen isimlerde olduğuna işaret edilmiştir. Müellif, bu problemin çıkış sebebini Adnân'dan sonraki ataların doğru bir şekilde nakledilmemesine bağlar. Ârif Efendi, bunu sebebini ise, Araplarda var olan nesep ilminde özellikle meşhur kişilerin esas alınmasıyla ve Yahudi kaynaklarının peygamberlere ait bilgileri doğru bir şekilde rivayet etmemesiyle açıklar.

Ârif Efendi devamında, Hz. Muhammed'den İbni Abbas vasıtasıyla nakledilen bir hadiste; Hz. Muhammed'in atalarını Adnân'a kadar saydığını ve gerisini getirmedeğini ifade eder. Bunda Kur'an da geçen bir ayetin etkili olduğunu savunur. İbrahim Sûresinde, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve sonrakilerin bilgisinin yalnız Allah tarafından bilineceğini ifade edilir. Bu nedenle Ârif Efendi, Hz. Muhammed'in Adnân'dan sonra nakledilen atalarının sahih olmayacağı görüşünü savunur.

Bu giriş ile birlikte Hz. Muhammed'in kaynaklarda nakledilen ve Hz. Âdem'e kadar olan atarını şu şekilde nakledilir:

Ebu'l-Kâsım Muhammed-benî Abdullâh bin Abdü'l-Muttalib bin Hâşim bin Abdü'l-Menâf bin Kusayy bin Kilâb İbni Mürre İbni Ka'b bin Lüeyy bin Gâlib bin Fihri bin Mâlik bine'l-Nadr İbni Kinâne bin Huzeyme bin Müdrike bin İlyâs bin Mudar bin

Nezâr bin Mead İbni Adnân bin Üdd bin Mukavvim bin Nâhûr bin Teyrah bin Yarub bin Yeşcûb bin Nâbit bin İsmâilü'n-nebi bin İbrâhimü'l-halîl aleyhimü's-selâm bin Târah İbni Nâhûr bin Sârûh bin Fâlih bin Ayber bin Şâlih bin Erfahşez bin Sâm bin Nûh aleyhisselâm bin Lâmek bin Mettûşeleh İbni Uhnûh vehû İdris aleyhisselâm bin Yerd bin Mehlâyil bin Kaynen bin Yâneş bin Şîs bin Âdem aleyhi'n-nebiyyine ve aleyhi's-selevat vesselâm.

Devamında bu nakil üzerine Hz. Muhammed'in ataları hakkında ayrıntılı bilgi verilir. Ancak bu bilgiler Adnân ile sınırlandırılmıştır. Adnân'dan önceki ataları olan: Üdd, Mukavvim, Nâhûr, Teyrah, Yarub, Yeşcûb, Nâbit, Hz. İsmâil, Hz. İbrâhim, Târah, Nâhûr, Sârûh, Fâlih, Ayber, Şâlih, Erfahşez, Sâm, Hz. Nûh, Lâmek, Mettûşeleh, Uhnûh veya Hz. İdris, Yerd, Mehlâyil, Kaynen, Yâneş isimlerinden ayrıntısıyla bahsedilmemiştir.

1.2.4. Teznîb-i Abdü'l-Muttalib:

Ârif Efendi Mevlid-i Evvel bölümünde bazı önemli gördüğü hadiseleri ayrıntısıyla nakletmiştir. Bunlardan ilki Abdülmuttalib'in zezem kuyusunu bulması hadisesidir. Ârif Efendi zeyl başlığının yanında ifade ettiği:

“Mübâdî-i şüru hufri zezemde bazı umûrü'l-câ etmekle ehad evlâdunı zihi nidâ itdügidür. (Zezem kuyusunu ortaya çıkarmaya başlarken tek evladı olduğunu ilan ettiğidir.)”

cümlesi ile içerik hakkında özet bir bilgi vermiştir.

Ârif Efendi, Abdülmuttalib'in zezem kuyusunu bulmasını ve ardından gelişen hadiseleri bir önceki bölümde en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır. Bu detaylara Abdülmuttalib maddesinde değineceğimiz için burada yer vermiyoruz. Ancak bu bölümde, zezem kuyusunun bulunması sırasında yaşanan bir olay üzerine gelişen hadiseler anlatılmıştır.

Abdülmuttalib zezem kuyusunu bulduğu sırada yalnızca Haris isimli evladı vardı. Diğer Kureyşliler bunu alay konusu yapmışlar ve Abdülmuttalib'i ayıplamışlardı. Bunun üzerine Abdülmuttalib Kâ'be'ye giderek eğer on evladı olursa onlardan birisini kurban edeceğini ilan etmişti.

Abdülmuttalib'in evlatlarının sayısı ona ulaştığında verdiği bu sözü kendisine hatırlatıldı. Böylece o dönemin kura çekme yöntemi olan, temrensiz oklara isimler yazılarak, evlatları arasında kura çekti. Ve kura neticesi Hz. Muhammed'in babası

olacak olan Abdullah'a çıktı. Eserde Abdülmuttalib'in en sevdiği evladı olarak geçen Abdullah'ın kurban edilmesine kimsenin gönlü razı olmaz. Böylece bir uzlaşma yolu aranır.

O devirde bu tür olayları çözebilen toplumda sözü geçen zatlar vardır. Bunlardan birisine meselenin halli için danıştılar. Danışılan kişi, o dönemde bir kişinin kan bedeli olan on deve ile Abdullah arasında ok çekilmesini tavsiye etti. Ta ki oklar develere çıkıncaya kadar bunun tekrar edilmesini tavsiye etti. Böylece fal çekilmeye ve develerin sayısı yüz adet oluncaya kadar ok çekme işlemi devam etti. Abdullah'a bedel yüz deve kurban edildi. Bölümde olay en ince ayrıntısına kadar işlenmiştir.

1.2.5. Hayret Efzâ Vuku Ashâb-ı Fîl (Hayret Verici Olay Ashâb-ı Fîl)

Orduda bulunan fillerden dolayı Araplar arasında "Fîl Vak'ası" olarak isimlendirilmiştir. Geçtiği yıl ise "Fîl Yılı" olarak meşhur olmuştur. Ayrıca fîl vakası Hz. Muhammed'in doğduğu yıl meydana gelmiştir. Ârif Efendi bu bölümde Fîl Vak'asını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

Habeşistan Kralı Necâsi Aşhame'nin, Yemen'e hükümdar tayin ettiği Ebrehe b. Sabbah el-Esrem, Mekke'ye giden kervan ve Kâbe ziyaretçilerini çekmek ve San'a şehrini ticaret merkezi haline getirmek üzere burada Kulleys veya Kalis denilen bir kilise yaptırdı. Ancak tapınağa gelen olmadığı gibi Fukaym kabilesine mensup bir Arap kiliseye girerek pisledi. Bunu öğrenen Ebrehe çok kızdı ve Kâbe'yi yıkacağına yemin etti.

Büyük bir ordu ve gayet iri cüsseli "Mamud" adlı fili önde olduğu halde Mekke'ye yöneldi. Ebrehe yolda Yemen kralı Zû Neferi bozguna uğrattı, ardından Husâmlıları yendi ve bunların Nufeyl b. Nubeyb adındaki liderinin hayatını bağışlayarak kendisine Mekke'ye gidişte rehber yaptı. Taif'e vardığında Sâkif'liler tanrıları Lât'ı korumak uğruna Ebrehe ile işbirliğine yanaşıp Ebû Rîgal'i ona rehber olarak verdiler. Kureyş'liler bu gelişme bakarak Kâbe'nin yıkılacağına kesin olarak inanmaya başladılar.

Mekke yakınında Mugammes denilen yerde Ebrehe ordusu çadırlarını kurdu ve çevredeki Mekkelilere âit develeri yağmaladılar. Burada, Ebû Regal öldü. Develerin içinde Abdülmuttalib'in de iki yüz devesi vardı. Ebrehe'nin elçisi Hinata el-Humyeri Mekke'ye giderek Kureyşlilerin ileri gelenleriyle görüştü. Onlara sadece Kâbe'yi yıkmak için geldiklerini, kendileri ile savaşmayacaklarını bildirdi.

Abdülmuttalib, "Biz onunla savaşmak istemiyoruz, buna gücümüz de yetmez. Orası Beytullâh'dır, eğer korursa O (Allah) Harem'i korur" dedi; develerini görüşmek üzere Ebrehe'nin yanına vardı. Abdülmuttalib'e iyi davranan ve önce onu takdirle karşılayan Ebrehe, Abdülmuttalib develerini isteyince söyle dedi: "Seni ilk gördüğümde gözüme büyük bir şahsiyet olarak görünmüştün. Ama sen Kâbe'nin korunmasını isteyeceğin yerde develerinin peşine düşünce gözümden düştün." Abdülmuttalib, "Ben develerin sahibiyim. Kâbe'nin de sahibi var, O onu korur" dedi. Abdülmuttalib develerini alıp Kureyşlilerin yanına döndü, onlara olup biteni anlattı ve hepsi, muhtemel bir katliama karşı Mekke'den ayrılıp Hira mağarasının olduğu Nûr dağına doğru çekildiler.

Ebrehe, Mekke'ye ilerledi. Mahmud denilen büyük fil, şehre yaklaşınca yere çöküverdi; kalkması için çok uğraştıkları halde kalkmadı. Öteki fillerin de, Kâbe yönünde sürüldüklerinde yere çöktükleri, başka bir yöne yönelttiklerinde koşarak kaçmaya çalıştıkları görüldü.

1.2.6. Teznib:

Ebrehe ordusu Mekke'ye girerken deniz tarafından, daha önce o bölgede hiç görülmemiş, kırlangıca benzer kuş sürüleri bir anda ortaya çıkarak, Ebrehe ordusuna saldırdılar. Gaga ve pençelerinde taşıdıkları tasları ve çamurdan balçıkları askerlerin üzerine bıraktıklarında, onlar telef olup feci şekilde öldüler. Ebrehe, bu saldırıda etleri parçalanmış, çürümüş halde San'aya dönerken, Hasım kabilesinin yaşadığı bölgeye vardığında cüssesi hastalıktan paramparça olmuştu. Ve Ebrehe Habeşistan'a kadar bu şekilde gitti. Çünkü Allah onun durumunu Habeş halkına göstermek istiyordu.

Abdülmuttalib ve yanındakiler şahit oldukları bu olaydan sonra ölmüş olan askerlerden kalan ganimeti paylaştılar. Ârif Efendi'nin rivayet ettiği bu uzun hadise Kur'ân'da Fîl sûresi olarak geçmektedir.

1.2.7. Tetimme-i Tercüme-i Abdü'l-Muttalib:

Bu bölüm Abdülmuttalib'in hayatına dair söylenecekleri bir ek niteliğindedir. Vefatından ve evlatlarından bahsedilir. Bu bölümde Hz. Muhammed'in babası olan ve nesep silsilesinin son halkası olan Abdullah'dan bahsedilir. Abdullah'ın Âmine ile evlenmesinden ve vefâtına kadar olan hayatından önemli bölümler aktarılır. Bölümün sonunda Abdullah'ın ticaret için Gazze taraflarına gitmesinden ve geri dönüş yolunda vefatından bahsedilir

1.2.8. Vakt-i Ulûk Ân-ı Güher-kân-ı Istifa

(Seçilmiş Cevherin Doğum Zamanı)

Kısa bir bölümdür. Hz. Muhammed'in doğumundan önce ki annesi Âminen'nin son halini anlatır. Zira Hz. Muhammed babasız olarak dünyaya yetim gelecektir. Ve Âmine'nin gördüğü bir rüya ile bölüm sonlandırılır. Ona rüyasında çocuğun adını Muhammed koymasını söylenmiştir. Çünkü doğacak olan çocuk dört bir âlemi ışıklandıracak bir nûra sahiptir. Âmine bu olaylar üzerine insanlık için çok önemli bir kişiye hamile olduğunu anlamıştır.

1.3. DİL VE ÜSLÛP

Ârif Efendi'yi yakından tanıdığımız zaman onun hem bir sanatkâr hemde bir ilim adamı olduğunu görürüz. Verdiği eserlere baktığımızda; kendisinden gazel şairi olarak bahsedebileceğimiz kadar dolu bir 'Divân'ının olduğunu da, Arapçanın inceliklerine dair yazmış olduğu sarf ve nahiv ile ilgili eserinin olduğunu da görürüz. Zamanında müderrislikte ulaşılabilecek en zirve noktaya kadar ulaşmış ve devletin önemli kademelerinde çeşitli vazifeler yapmıştır. Döneminde birçok alanda ilim tahsil etmiş ve hocalık yapmış biz zattır.⁹⁴ Hatta Uzunçarşılı Salim'den rivayetle üç dilde divanının olduğunu ifade eder.⁹⁵ Ve ondan bahseden bütün kaynaklar övgüyle bahsederler. Bu ilmi donanmışlığın yanı sıra sanatkâr bir karaktere de sahiptir. Hattatlık ve musikişinaslık konusunda fikirleri olan ve bu alanlarda zamanında tanınmış bir şahsiyettir. Döneminde sahip olduğu ilmin yanında kişiliğinden de övgüyle bahsedilirdi. Mehmet Esad Efendi'nin Atrabü'l Âsâr'ında Ârif Efendi'den şu şekilde bahseder:

‘Âlim ü fazıl ü hattat ü fikh ü nahvî
Farisîdân ü mezâyâ-yı sürûda vâkîf
Şâir-i mâhir ü münşî ü mürevvih ya'ni
Cümleyi beyt-i muammâ gibi hâvî Ârif⁹⁶

Ârif Efendi'nin nesirde oldukça ağır bir üslubu vardır. Zamanın nesir anlayışına uygun ağır bir üslubu vardır. Nitekim önünde Siyer-i Veysî ve Nabî'nin yazmış

⁹⁴ UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihinden Portreler*, YKY yay. İstanbul 2010, s.109.

⁹⁵ UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı A.g.e s. 112.

olduğu siyerler birer örnek teşkil etmektedir. Bu iki eser süslü nesir geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Aynı yüzyılda yaşamış oldukları düşünülerek Ârif Efendi'nin Veysî ve Nâbi'nin üsluplarından etkilendiği söylenebilir.

Mevlid-i Evvel'de Hz. Muhammed'in atalarının anlatılmış olması üslubun ağır olmasında ki etkenlerden bir tanesidir. Övgülerin ve betimlemelerin yapılacağı kısımlarda daha süslü bir söyleyiş benimsenmiştir. Ârif Efendi bu bölümde, Farsça ve Arapça tamlamaları yoğunlukta kullanmıştır. Özellikle, Hz. Muhammedin vasıflarıyla ilgili bölümlerde betimlemeler ve Farsça tamlamalı ifadeler oldukça fazladır:

“İltizâm-ı hıfz ü ihtirâmında pervâne-vâr-ı kemer-bende-i ihtimâm olasin. Ya'nî muktezâ-yı beşeriyet üzre dâiye-i tenâsül-i muktazî izdivâc ü te'ehhül oldukda sana vâcibdir ki kemâl-i taharrî ile ribâtü'l-hicâl seraperde-i 'ismetden bir dûşîze-i hacle-gâh-ı iffet ihtiyâr edip hâste-kâr olasin diyü kabâle-nüvis vasiyyet-i müşfikâne olmuşdur ve bu dahî tedâvül idi”

Müellif olayların anlatıldığı kısımlarda daha sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Mesela, Ebrehe ile Abdu'l-Muttalib arasında geçen hâdiseleri naklederken bu ağır üslubun yerini daha hafif bir üslup alır. Ancak genel metin içerisinde bunun çok sınırlı sayıda olduğunu söylemek gerekir.

“Ana sipâriş eyledi ki “Mekke'ye dâhîl olup seyyid ehl-i beled kim oldugunu isti'lâm eylesin. Ve ana mülâki oldukda benim bu cânibe hâlâ bu vechile hareket ve teveccühümden kasdım ancak bu Beyt-i Haram tahrîb olup ahâlî Mekek'ye sû-i kasdım yokdur. Mademki anlar maksudumuza haylûlet sadedinde olmayalar. 'Araza-i sihâm azrâr olmamak mukarrerdir deyû ana i'lâm ve tefhîm eylesin. Ve anı mülâyemetle istishâb edip huzûruma ihzâr eylesin.” demiş idi. Ol dahî minvâl-i meşrûh üzere istifsâr ile 'Abdü'l-Muttalib'e mülâkî olup. Sipâriş-gerde-i Ebrehe'yi teblîğ eyledi.”

Ârif Efendi nesirde sanatlı söyleyiş ve genel ahenk için secilere başvurmuştur. Bununla hem anlatımda bir akıcılık hem de söyleyişte bir incelik yakalamaya çalışmıştır:

tarîk-i yakîn ya'nî Cenâb-ı Habîb-i Rabbü'l-âlemîn

gülşen-serâ-yı 'illiyyin ya'nî cenâb-ı Cibrîl-i Emîn

şu'le-i âvâzı sîne-sûz ve hancere-i nağamât tarab-sâzı dil-rûz

⁹⁶ Mehmed Esad Efendi, Atrabü'l-Âsâr, İstanbul, 1311.

zemzeme-i hâdî-i dil-sûz.....teşvîk eder ki se-rûz
eflâz ve ekbâdî-gûz ve semere-i fevâdî-gûz olan evlâdî-gûz
Ârif Efendi, seciler dışında aynı kökten türemiş kelimeler ve sestüş kelimelerin
birlikte kullanımıyla üslubunda akıcılık yakalamıştır:
‘âlem-i ‘âlemîyân
her-bâr Hazret-i Havvâ bâr-i dâr
fark-ı ferkadân
ecdâd-ı emcâd
cedd-i emcedi
nesl-i nesil
niyyet-i fâsid ve ğurm-ı kâsid
mahfil-i mahfûfû’l-me‘âlisinde
ziyâfet-i it‘âm ve tebcîl-i a‘zâmını iltizâm

Genel olarak başarılı bir üsluba ve derin bir ilme sahip olması zamanında sevilmesine ve saygı duyulan bir kişi olmasına sebep olmuştur. *Fikir ve edebiyat dünyasında çok tanınan ve sevilen bir zattır.* ⁹⁷ Devrinde bu denli sevilen bir şair olmasına rağmen günümüzde değeri ölçüsünde tanınmamış olmasını çok güçlü rakiplere sahip olmasına bağlayabiliriz. Ayrıca devletin farklı görevlerinde önemli sorumluluklar altında çalışmış ve yer yer İstanbul’dan uzak kalmıştır. Gittiği yerlerde yaşadığı sıkıntılarında üretkenliğine zarar verecek etkenler içerisinde değerlendirebiliriz. Bütün bunlar göz önüne alındığında devrinde çok sevilen ve takdir edilen bir kişi olmasına karşın, günümüzde hak ettiği değeri bulamamış olmamasını anlayabiliriz.

1.4. AYET VE HADİSLER

Ârif Efendi eserde, söylediklerini desteklemek için İslami kaynaklardan yararlanmış. Bu kaynakların en önemlileri olan Kur’an ve hadislerden yararlanmış. Bunların dışında diğer İslam âlimlerinden de istifade etmiştir. Ayrıca Osmanlıca, Farsça ve Arapça nazım parçalarını da kullanarak söylediklerini desteklemiştir. Ancak bu beyitlerin ve şiirlerin kime ait olduğu bilgisini vermemiştir. Biz kullandığı mahlastan dolayı yalnızca girişteki nazmın Ârif Efendi’ye ait

olduğunu biliyoruz. Eserin okuduğumuz bölümünde tesbit edilebilen ayet ve hadis aşağıdaki gibidir.

Ayetler

El-Âyeh: Elem ye'tikum nebu'l-lezîne min kablikum kavmi Nûhin ve 'Âdin ve Semûde vellezîne min ba'dihim lâ ya'lemuhumu'l-lâh⁹⁸

Ârif Efendi Mevlid-i Evvel bölümünde Hz. Muhammed'in ceddinden bahsederken Adnân'dan sonraki nesebin karışıklığına dikkat çeker. Hâlbuki Hz. Muhammed'in nesli Hz. Âdem'e kadar dayandırılmaktadır. Bu konuda farklı görüşler hâkimdir. Ârif Efendi bu görüşler üzerine fikirlerini beyan ettikten sonra İbrâhim sûresinde geçen Âyeti naklederek, Adnân'dan sonra ki nesle hâkim olduklarını iddia edenleri bu ayetin tezkib ettiğini ifade etmiştir. Çünkü âyette Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve ondan sonraki nesillerin haberlerinin Allah tarafından bildirildiği söylenmektedir. Ancak bu kesin bilginin Allah'tan başka kimse tarafından bilinemeyeceğini ifade etmektedir. Bu nedenle İbni Abbas'ın rivayet ettiği hadisteki neslin en doğru ve sahih nesil olduğunu vurgulamıştır. Çünkü bizzat Hz. Muhammed tarafından bildirilmiştir. Bu nedenle eserde Adnân'dan sonra ki neslin yalnızca isimlerini nakletmekle yetinmiştir.

Hadisler

“Yâ Rasûlallah bâ ebî ente ve ümmî ahbirni 'an evvelin şey'in halakahu'l-lâhu kablel eşyâ'i”⁹⁹

“Yâ Câbir inne'l-lâhe kad haleka kablel eşyâ'i Nûre'n-Nebiiyike min-nûrihi”¹⁰⁰

Hadisi Hz. Âdem'in yaratılması ve Hz. Muhammed ile olan ilgisini anlatmadan önce nakleder. Ve hadiste geçtiği üzere, Allah'ın her şeyi yaratmadan önce ilk yarattığı şeyin Hz. Muhammed'in nûru olduğunu vurgulamak ister.

⁹⁷ Kocatürk Vasfî Mahir, a.g.e, s.504

⁹⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, İbrâhim 14/10

*Sizden önceki Nûh, Âd, ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin –ki onları Allah'tan başkası bilmez- haberi size gelmedi mi?

⁹⁹ Ey Allah'ın Resulü! Anam babam sana feda olsun, Allah'ın her şeyden önce ilk yarattığı şeyi bana söyler misiniz?

¹⁰⁰ Ey Cabir! Her şeyden önce Allah'ın ilk yarattığı şey senin peygamberinin nurudur.

Eserde konuyla ilgisi olması bakımından hadisin yalnızca bir kısmı alınmıştır. Ancak hadisin tamamı İsmâil b. Muhammed Aclûni'nin rivayetinde dipnotta verildiği şekliyle geçmektedir.¹⁰¹

Kâinatta ilk yaratılanın Hz. Muhammed'in nûru olduğuna dair başka hadislerde vardır. Yine Aclûni'nin naklettiği "Levlâke levlâke lema halaktü'l eflâk – Eğer Sen olmasaydın varlığı yaratmazdım"¹⁰² hadisi aynı paralellikte anlam taşıyan bir rivayettir. Eserde hadis şu şekilde geçmektedir.

“Mâvecednâ ahaden. Yu'raf mâverâ'i 'Adnân velâ Kahtân lâ-tahrisân taharrus¹⁰³”

Hz. Âişe'den rivayet edilen hadistir. Bu hadis ile Ârif Efendi, Hz. Muhammed'in neslinin temiz ve pak oluşundan ötürü onun nesli hakkında insanların yalan beyanda bulunmayacaklarını ifade eder. Ve böylece onun neslinden birisine yalan isnad edilmeyeceğini ifade eder. Hem bu pak neslin izzetinde hem de Hz. Muhammed'in ceddinin rivayetinin sağlamlığına dikkat çekmek istemiştir. Bu nedenle aşağıda zikredilen hadisi rivayet etmiştir. Hadisin râvisi Hz. Âişe'dir. Ancak hadisin kaynağını buamadık.

“Lâ tesubbû Rebî'ate velâ Mudare feinnehumâ kâne mu'mineyni¹⁰⁴”

Ve bir rivâyetde

“Lâ tesubbû Mudar'e fe innehû kâne 'alâ dîni İsmâ'il¹⁰⁵”

¹⁰¹ “Babam anam sana feda olsun ya Resulullah, Allah'ın eşyadan önce yarattığı ilk şeyin ne olduğunu bana haber ver” dedim: Resûlullâh (s.a.s) şöyle dedi: Ey Câbir! Allah Teâlâ, eşyayı yaratmadan evvel kendi nûrundan senin nebînin nûrunu yarattı" Bu nûr, Allah'ın dilediği şekilde onun kudretiyle deveran ediyordu. Bu vakitte, Levh, Kalem, Cennet, Cehennem, Mülk, Sema, Yer, Güneş, Ay, Cin ve İnsan ortalarda yoktu. Ne zaman ki Allah, mahlukâtı yaratmayı diledi; bu nûru dört parçaya böldü. Birinci bölümden kalemi, ikincisinden levh'i, üçüncüsünden de Arş'ı yarattı. Sonra da dördüncü bölümü tekrar dört parçaya ayırdı. Bunun ilk parçasından Hameletül Arş'ı, ikincisinden Kürsî'yi, üçüncüsünden de kalan melekleri yarattı. Sonra da dördüncü parçayı tekrar dört kısma ayırdı. Bunların ilkinden gökleri, ikincisinden yerleri; üçüncüsünden de Cennet'i ve Cehennem'i yarattı. Dördüncü kısmı tekrar dörde böldü. Birinci bölümle müminlerin gözlerinin nûrunu, ikincisiyle marifetullah (Allah bilgisi) olan kalplerin nûrunu, üçüncüsüyle de Kelime-i Tevhidi yarattı"

EBÜ'L-FIDA İsmâil b. Muhammed Aclûni, *Keşfü'l-hafa ve müzilü'l-ilbas: amma iştehere mine'l-ehâdis ala elsineti'n-nas.*, Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, Halep, 1162/1749, C.1 s.311.

¹⁰² Aclûni, a.g.e, C.2, s.232

¹⁰³ Adnân ve Kahtân'ın neslinden yalan söyleyen birine rastlanmamıştır.

¹⁰⁴ Rebîa ve Mudara sövmeyin onların ikisinde mümindir.

¹⁰⁵ Mudar'a küfretmeyin çünkü o İsmail'in dini üzereydi.

Ârif Efendi eserde hadisin râvisi üzerinde durmamıştır. Ancak Hz. Muhammed'in dedelerinden Mudar'ın bahsinde bu hadisleri iki farklı rivayetle bizlere nakletmektedir. Muhammed bin Sâlih ed-Dimaşkî bu hadislerden ilkinin Süheyli'den nakleder. İlk rivâyetin râvisini Süheyli'de belirtmemiştir.

“Süheyli şöyle der: Bir hadiste şöyle buyrulur: Rebîa ve Mudar'a hakaret edip sövmeyin, çünkü onların ikisi mü'min kimselerdi”¹⁰⁶

Hadisin ikinci rivayetini ise Dimaşkî, İbni Habîb'in mürsel olarak Saîd b. el-Müseyyeb'den naklettiğini ifade eder.

“İbni Habîb, sahih bir senedle Saîd b. el-Müseyyeb'den mürsel olarak şöyle rivayet etmiştir: Resûlullah (sallaMıu aleyhi vesellem) şöyle buyurdular: "Mudar'a hakaret edip sövmeyiniz. Zira o, İbrahim milleti (dini) üzere idi”¹⁰⁷

Bu iki rivayet eserde, Mudar'ın Hz. Muhammed'in neslinden olduğu yönünde ki rivayetleri güçlendirmek açısından nakledilmiştir. Metinde hadisler şu şekilde geçmektedir.

“Hazret-i Hallâk berâyâ cellü-i ‘alâ evlâd-ı Âdemden Hazret-i İbrâhimi istifâ buyurup halîl-i ittihâz etmişdir ve evlâd-ı İbrâhim'den Hazret-i İsmâili ve evlâd-ı İsmâil'den Nizâr'ı ve evlâd-ı Nizâr'dan Mudar'ı ve evlâd-ı Mudar'dan Kinâne'yi ve Kinâne'den Kureyş'i ve Kureyş'den benî Hâşimi benî Hâşimî'den benî ‘Abdü'l-Muttâlîbi ve benî ‘Abdü'l-Muttalib'den benim Zât-ı sûtûre simâtımı istifâ kılmışdır.”¹⁰⁸

Hadisin râvisi Vâile İbnu'l-Eska'dır. Bu hadis Hz. Muhamed'in soyu ile ilgili nakledilen iki hadisten biridir. Ve Hz. Muhammed'in kendi ağzından Hz. İbrâhim'e kadar olan ceddini nakletmektedir.

Kütüb-i Sitte'de hadis şu şekilde rivâyet edilmiştir. “Allah Teâla hazretleri, İsmâ'l'in evlatları arasında Kinâne'yi seçti, Kinâne'den Kureyş'i seçti, Kureyş'ten Benî Hâşim'i seçti. Benî Hâşim'den de beni seçti” bu hadiste Hz. Muhammed'in ayrıntılı olarak soyu verilmemiştir. Sadece ana hatlarıyla boylardan bahsedilmiştir. Kütüb-i Sitte'de nakledilen bir başka hadise ise Hz. Muhammed'in dedeleri Adnân'a kadar zikredilmiştir. Eserde aynı soy ağacı verilmiştir. Fakat bunun bir

¹⁰⁶ ED-DİMAŞKÎ Muhammed bin Sâlih, *Peygamber (s.a.v) Külliyyâtı*, çev. Halil İbrahim Kaçar, İstanbul 2000, C.1, s.234.

¹⁰⁷ ED-DİMAŞKÎ, a.g.e, s.234.

¹⁰⁸ CANAN İbrahim, *Kütüb-i sitte: muhtasarı tercüme ve şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992, C.15, s.343.

hadis olduğu ayrıca belirtilmemiştir. Bu nedenle biz bunu bir hadis olarak ele alıp değerlendirmedik.

1.5. KİŞİLER

Arap toplumunda soyla övünmek ve bu bilgileri kayıt altına almak son derece önemliydi. Bu nedenle insanlar kendinden önce ki birçok atasını adını ve bağlarını kayıt altına alırlardı. Bir kişinin saygınlığı, Araplar nezdinde ancak önemli bir nesepten gelmesine bağlıydı. Araplar kaydettikleri bu bilgileri topladıkları kitaplara “tabakat” adı veririler. Terim olarak anlamı, birbirini takip eden nesiller hakkında bilgilerin verildiği eserlerdir. Bir manada biz bu gün bir kişi hakkında bilgi kaydetme işine “biyografi” diyoruz. Hiç şüphesiz Araplar arasında bu gelenek daha farklı anlamlar taşımaktadır.¹⁰⁹

İslamiyet’le birlikte zaten Araplar arasında var olan bu gelenek farklı bir anlam kazanmıştır. Özellikle Hz. Muhammed’in soyu ve onun soyundan gelenlerin ilişkileri göz önünde bulundurulmaya başlanmıştır. Neseb ile övünme İslamiyet’te yasaklanmış olsa da şekil değiştirerek Araplar arasında sürmeye devam etmiştir.

Eserin giriş bölümünde Hz. Muhammed’in nesebi üzerinde uzunca durulmuş ve Hz. Muhammed’in Hz. Âdem’den itibaren bilinen ve kaynaklarda adı geçen bütün atalarının isimleri verilmeye çalışılmıştır. Fakat bu konuda birçok görüş mevcuttur. En sahih soy kütüğü Adnân’a kadar olan soy kütüğüdür.

Sahih-i Buhârî “peygamberlerin gönderilmesi” bölümünde soy kütüğünü “Adnan bin, Ma’d (Mu’id) bin, Nizâr bin, Kinâne bin, Nadır bin, Mâlik bin, Fihri bin, Galib bin, Lü’eyy bin, Ka’b bin, Mürre bin, Kilâb bin, Kusayy bin, Abdi Menaf bin, Haşim bin, Abdü’l-Muttalib bin, Abdullah bin, Muhammed” şeklinde nakletmiştir. Fakat Buhârî Tarih’inde Adnandan sonraki atalarını Hz. İsmâil’e kadar sıralar : “ İbrahim bin, İsmâil bin, Sâbit bin, Ya’reb bin, Yeşcûb bin, Sârih bin, el-Mukavvim bin, Aded –Üded- bin, Adnan”. Bu sıralama eserimizle birebir örtüşmektedir. Ârif Efendi’nin müderrislik ve âlimlik vasıflarını gözönünde bulundurarak Buhârî’nin sahihliğine itimat ettiği söylenebilir.

Ârif Efendi bu soy kütüğünü Hz. Âdem’e kadar götürmekle birlikte Adnan’dan sonra ifade edilen soy kütüğü hakkındaki görüşlerini ifade eder. Ve İbni Abbası’nın

¹⁰⁹ ÇETINDAĞ Yusuf, a.g.e, s. 7.

rivayeti olan hadiste Hz. Muhammed'in soyunun ittifakla Adnân'a kadar kabul gördüğünü ifade eder:

İbni 'Abbas radiyallâhu 'anhumâ mürevviyâtındandır ki Hazret-i Risâlet-penâh sallallâhu ta'âlâ 'aleyhi vesselâm sa'âdet ile silsiletü'z-zeheb neseb ve'l-ahseblerin beyân sadedinde ecdâd-ı emcâdların ta'dâda tasaddî buyurdukca ma'den-i 'Adnânî tecâvüz buyurmazlar.

Fakat bu konu çok tartışmalı bir konudur. Bazı âlimler sekiz-dokuz neslin bahsedilen tarihle örtüşmeyeceği gerçeğini savunurlar. Fakat bazı araştırmacılar ise aradageçen bazı isimlerin kayıt altına alınmadığını söylerler. Buna sebep olarak, sadece meşhur olmuş bilinen kişilerin kayıt altına alındığı ve diğerlerinin zamanla unutulduğu tezini savunurlar.

Âlleme Süheylî bu konuda şöyle demektedir: İbn İshâk'ın zikrettiği gibi, Adnan ile Hz. İsmâil arasında dört veya yedi halka bulunması imkânsızdır. Hatta on ile yirmi halka olması da imkânsızdır. Çünkü zaman süresi bundan çok daha fazladır".¹¹⁰ Ve Süheylî bu tezini birçok tarihi delille ispat ederek bu halkanın kırk olması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Taberî, Tarih'inde : " Teymür'de bir Yahudi vardı. Adı Yâkub'du. Müslüman oldu. Bana dedi ki : 'Ermiya Peygamber'in kâtibinin yazdığı Adnan'ın soy kütüğü bende vardır. O soy kütüğünde de Adnan'dan başlayarak Hz. İsmâile kadar kırk isim vardır." şeklinde bilgi vermektedir.

Ârif Efendi Hz. Muhammed'in soyunu Hz. Âdem'e kadar dayandırır ve Adnan'dan sonraki atalarını yalnızca isimlerini vermekle yetinir. Buna sebep olarak ise, Adnan'dan sonraki isimlerin ihtilâflı oluşu, haklarında çok fazla bilgi bulunmayışı ve Yahudi kaynaklarının çok çeşitli rivayetlerini gösterir.

Hazret-i İbrâhim 'aleyhissellâm Cenâb-ı Resûl-i Mükerrerem sallalâhü'aleyhi ve sellem hazretlerinin otuzbirinci cedd-i emcedi olmak rivâyet-i tahkîk ve tevsîk etdiği kavli-âhiri münâfîdir. 'Add-i akvâl ma'lûmun olduğu üzre 'Adnân'a resîde olunca ecdâd-ı emcâdı beyân ve ta'yin sadedine âb-rîz-i kâmilü'l-'ayar akvâl-i nessâbân mu'temedü'r-rivâyâ masbûb-ı kâlib-ı ittifâk iken 'Adnân'dan Hazret-i Ebu'l-Beşere dek ta'dâd olunanlarda ihtilâfın serd-i sebebi beyânında ba'zı erbâb-ı dirâyet ihtiyârî üzre kudemâ-yı 'Arabın ser-pençe-i kementlerinde hâme-i enâmlarından gayrı kalem-i tahrikine kudret ve ser-nüvişteleri olan hutût-ı cebhelerinden mâ'adâ resm-i eşnâyî-i kitâbet meslûb olduğundan nâşîd-revân Cevzî'nin ba'zı mü'ellifâtında tansîs

ettiği üzere Yehûd tâ'ifesinin zapt-ı tevârih-i â'yân-ı kudemâ-yı lâsiyyemâ ta'yîn ezmine-i bi'set-i enbiyâda kesret-i ihtilâfât-ı mütefâvitesinden iktizâ etmiştir.

Bu sıralama bazı farklarla İbni Hişam'ın Siretü'n-Nebeviye isimli kitabında verdiğiyle aynıdır. İbni Hişam sıralamayı şu şekilde verir. “ Muhammed b. Abdullah b. Abdulmattalib b. Hâşim b. Abdimenâf b. Kusayy b. Kilab b. Mürre b. Ka'b b. Lüeyy b. Gâlib b. Fihri b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyas b. Nizâr b. Maad b. Adnan b. Üdd –bir rivayetde Üded- b. Mukavvim b. Nâhur b. Teyreh b. Ya'rub b. Yeşcûb b. Nâbit b. İsmâil b. İbrâhim –Halilü'r-Rahman- b. Târih b. Âzer b. Nâhur b. Sârug b. Râû b. Fâlih b. Aybere b. Şâlih b. Erfehşez b. Sâmb. Nûh b. Lemk b. Mettûşeleh b. Uhnûd b. – bu zatın Hz. İdrîs olduğu rivayet edilir.- Yerd b. Mehlîl b. Kaynen b. Yâniş b. Şis b. Âdem” ¹¹¹ İbni İshak ve onun izinden giden İbni Hişamın verdiği bu neseb eserimizle bazı farklar içermektedir. Ârif Efendi ikisinden ayrı olarak Âzer ve Râû isimlerine eserinde yer vermemiştir.

Eserde geçen isimler dört kategoride ele alınmıştır. Bu inceleme neticesinde eserin tabakat ve siyer kitaplarıyla olan ortaklık ve farklılıkları ortaya konulmuştur. Mevlid-i Evvel'de geçen kişiler aşağıda ki gibi kategorize edilmiş ve incelenmiştir.

- a. Peygamberler**
- b. Cedd-i Nebi**
- c. Ashab-ı Nebi**
- d. Diğer Kişiler**

¹¹⁰ Şibli Numani Mevlana, *Son Peygamber Hazret-i Muhammed Siret'ün Nebî*, çev. Yusuf Karaca İz yay. İstanbul 2005, s. 120 (Süheylî, Ravdu'l-Unuf, s. 8).

¹¹¹ İbn-i Hişam, *Siretü'n-Nebeviyye*, çev. Hasan Ege, Kahraman yay. İstanbul 1985 s. 37-38.

1.5.1. PEYGAMBERLER

1.5.1.1. Hz. Âdem:

Semavî kitapların ortaklaşa olarak kabul ettiği ilk insan ve ilk peygamberdir. İslami kaynaklarda insanlığın ilk atası anlamında Ebu'l-beşer olarak zikredilir. Kur'ân-ı kerim'de de Allah'ın seçkin saydığı kişilerden olduğunu belirtmek için “sayfiyullâh” adıyla anılmaktadır.¹¹²

Âdem kelimesinin kökeninin nereden geldiğiyle ilgili olarak çeşitli rivayetler vardır. Kelimenin sümer dilinde ki adamu (babam), Asur-Bâbil dilinde ki adamu (yapılmış, meydana getirilmiş, ortaya konmuş; çocuk, genç) veya Sabîî dilindeki adam (kul) kelimesinden geldiği ileri sürülmüştür.¹¹³ Âdem kelimesinin hangi kelimedenden veya kökten geldiği tartışmasına İslam âlimleri de katılmışlardır. İslam âlimlerinin vardığı netice onun yaratılışının topraktan oluşu itibariyle “el-edime (yeryüzü)” kelimesinden türetilmiştir. Nitekim Allah Âdem'i topraktan yarattığını Ku'an'da bildiriyor.¹¹⁴

Eserde Âdem'in en güzel yaratıldığı üzerinde duruluyor. Ve Hz. Âdem'i dünyaya ışık saçan bir mücevher mahiyetinde kendi kudret elinden sağarak yarattığını belirtir.

“Pes-ezân Hazret-i Kâr-bân-ı ‘âlem Cenâb-ı safiyy-i mükerreremi ya'nî Ebu'l-beşer olan Hazret-i Âdemi ahsen-sûret üzre perdâhte-i yed-i kudret kıldıkda ol nûr-ı cihân-efrûzu zuhûr-ı Âdeme müdi' ü meknûz kıldı ve ol güher-i ‘âlem-tâb-ı mükerreremi nigîn-dân-ı cebhe'-i Âdeme ta'biye-sâz olmağla mânend-i âfitâb-ı rahşân-ı zemîn ve âsumân-ı ziyâ-resân kılmış idi.”

Ârif Efendi, bu ifadelerle Hz. Âdem'in yaratılmasının insanlık için taşıdığı anlamı bizlere anlatmak istiyor. Ve “perdahte-i yed-i kudret” ifadesiyle bize Allah'ın bizzat kendi kudret eliyle onun çamurunu süzerek düzenleyip tertip ettiğini ifade ediyor. Zaten bu ifade Hz. Âdem'in çamurdan yaratıldığı bilgisiyle örtüşmektedir. Ârif Efendi; süzmek, düzenlemek ve çamur kelimeleriyle bize çömlek sanatıyla ilgili bir imaj hayal ettiriyor. Ve Allah bu tertip sonucu “ahsen-i takvim (yaratılmışların en güzeli)” suretinde ilk insan Hz. Âdem'i yaratmıştır.

Bu girişin ardından Ârif Efendi Hz. Âdem'in evlatlarının kaçışı olduğu ile ilgili rivayetlere yer verir. Ve evlatlarından yalnızca Hz. Şit'in adını anarak Hz.

¹¹²Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, Âl-i imran 3/33

¹¹³BOLAY Süleyman Hayri, *İslam Ansiklopedisi “Âdem Maddesi”*, DİA, İstanbul 1998 C.1, s.358.

¹¹⁴Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara 2006, Âl-i İmran 3/59.

Muhammed'e kadar devam edecek soy silsilesinin ilk halkasını zikretmiş olur. Ve bir hadis rivayetiyle Hz. Muhammed'in soyunun Hz. Âdem'e dayandığını ifade eder.

“Hazret-i Hallâk berâyâ cild-i ‘âlâ evlâd-ı Âdemin Hazret-i İbrâhim istifâ buyurup halîl-i ittihâz etmişdir ve evlâd-ı (4b) İbrâhimden Hazret-i İsmâil ve evlâd-ı İsmâilden Nezârı ve evlâd-ı Nezârdan Mudarî ve evlâd-ı Mudardan Kinâneyi ve Kinânedan Kureyşi ve Kureyşden benî Hâşimi benî Hâşîmîden benî ‘Abdü’l-Muttâlibi ve benî ‘Abdü’l-Muttalib’den benim Zât-ı sûtûre simâtımı istifâ kılmışdır”

1.5.1.2. Hz. Şit:

Eserde Hz. Âdem'in evlatlarından Hz. Muhammed'in soyunu devam ettirecek kişi olması münasebetiyle bahsedilir. Hz. Âdem yüz otuz yaşındayken ölen oğlu Habil'in yerine Allah tarafından verilen bir armağan olduğu söylenilir. Hz. Âdem'in evlatlarından üçüncüsüdür. Ve dokuz yüz oniki yaşına kadar yaşamıştır.

İslâmi kaynaklarda Hz. Şit'in peygamber olduğu ve kendisine sayfalar şeklinde vahiylerin indiği belirtilmiştir.¹¹⁵ Hz. Havva Hz. Şit'e Hamile olunca nesilden nesile geçen ve peygamberlik nişanı olan nûr Hz. Havva'nın anında parlamaya başlar.¹¹⁶ Ârif Efendi bunu: *“Hazret-i Havvâ bâr-i dâr oldukca ol matla’-ı şerîfden dirahşân olan necm-i sa’âdet-nişân-ı firâkdan gibi tev’emân olmak muttarid iken”* şeklinde ifade eder.

Kaynaklarda Hz. Şit için insanlığın ikinci atası olması münasebetiyle Ebu'l-beşer denildiği ifade ediliyor. Ârif Efendi bunun sebebinin Hz. Muhammed'in soyunu devam ettirmesine bağlar ve: *“hâmil-i nûr-ı Nebevî olmak şerefin ihrâz ile birâderlerinde kûy-ı ribâ-yı imtiyâz olup vesâyet-i Ebu'l-beşer ile ser-firâz oldu.”* şeklinde ifade eder. Fakat İslam kaynakları bunun sebebi olarak, Habil'i öldüren Kabil'in soyunun tufan sonrasında yok olması ve insanlığın Hz. Şit'in neslinden devam etmesini gösterir.¹¹⁷

1.5.1.3. Hz. İdrîs:

Kur'an'da adı geçen peygamberlerdendir. Adı Kur'an'da iki kez geçer. İlk olarak Meryem Sûresinde *“Kitap'da İdrîs'i de an; çünkü o çok sadık bir peygamberdi. Biz onu yüce bir makama yükselttik”*¹¹⁸ ikinci olarak ise Enbiya Sûresinde *“İsmâil,*

¹¹⁵ GÜNDÜZ Şinasi, *İslam Ansiklopedisi” Şit Maddesi”, DİA, İstanbul 2009, C.39, s.215.*

¹¹⁶ KÖKSAL Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı yay. Ankara 1993 s. 67.

¹¹⁷ Köksal Asım, a.g.e.

¹¹⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, Meryem 19/56-57.

İdrîs'i, Zülkifl'i de hatırla. Bunların hepsi sabredenlerdendi. Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdendi.”¹¹⁹ şeklinde geçer.

Eserde Hz. İdrîs'den Hz. Muhammed'in soyunu naklederken bahsetmektedir. İslami kaynaklarda adı Uhnûh olarak geçmektedir.¹²⁰ Ârif Efendi İslâmî kaynaklarda geçen ve bilinen iki ismide kullanır. “*İbni Uhnûh vehû İdrîs 'alehisselâm'*”

1.5.1.4. Hz. İbrâhim:

Semavi dinlerin hepsinde ortak olarak kabul edilen bir peygamberdir. İsmi hakkında çeşitli tartışmalar yaşanmış olsa bile kesin bir hüke varılamamıştır. Faka ismi Tevrat'da ve Tarihler'in bazı bölümlerinde Avram (Abram), Ahd-i Atik'in diğer bazı bölümlerinde Avraham (Abraham) olarak geçmektedir. Tevrat'a göre Hz. İbrahim'in adı önce “ulu ata” manasında Abram iken Daha sonraları değişerek “milletlerin babası” anlamında Abraham şeklini almıştır.¹²¹ Kaynaklarda Harranlı olduğu rivayet edilmektedir. Ur şehri çeşitli kaynaklarda ve Tevrat'da geçmektedir. İslam âlimleri buranın Urfa olduğu görüşünde ittifak etmişlerdir. Harran Hz. İbrahim'in Kardeşi Haran tarafından Tufandan sonra kurulan ilk şehirdir.¹²²

Kur'an'da babasının adı Âzer olarak geçmekte ve putperest olduğu bildirilmektedir.¹²³ Allah tarafından Kâbe'yi inşa etmesi için yeri bildirilince ¹²⁴ oğlu İsmâil ile birlikte Kâbeyi inşa etmiştir.¹²⁵

Eserde hakkında herhangi bir izhat bulunmaz. Verilen silsile içerisinde Hz. Muhammed'in otuzbirinci kuşaktan dedesi olarak zikredilir. Fakat Ârif Efendi'de bunun tartışmalı bir konu olduğuna dikkat çeker. Ve bunu :“*Hazret-i İbrâhim 'aleyhissellâm Cenâb-ı Resûl-i Mükerrerem sallalâhü'aleyhi ve sellem hazretlerinin otuzbirinci cedd-i emcedi olmak rivâyet-i tahkîk ve tevsîk etdiği kavlı-âhiri münâfîdir*” şeklinde ifade eder.

¹¹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, Enbiyâ 21/85-86

¹²⁰ HARMAN Ömer Faruk, *İslam Ansiklopedisi "İdris Maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.21, s.478.

¹²¹ UZUN Mustafa, *İslam Ansiklopedisi "İbrahim Maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.21, s.478.

¹²² KÖKSAL Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı yay. Ankara 1993 s.141.

¹²³ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, En'âm 6/74.

¹²⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, Hac 22/26.

¹²⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, Bakara 2/212.

1.5.1.5. Hz. İsmâil:

Eserde Hz. İsmâil hakkında da teferruatlı bir izah bulunmaz. Cedd-i Nebi içerisinde zikredilir. Kura'an'da adı oniki defa geçen peygamberlerden biridir. Babası İbrahim yaşlı biriyken ve nesebinin kesileceği korkusunu yaşarken Allaha dua etmesi neticesinde verilen evladıdır.¹²⁶ Çok küçükken babası tarafından Ka'be'nin bulunduğu yere bırakılmıştır.¹²⁷ Hz. Muhammed'e kadar gelecek olan soyun Mekke'ye yerleşen ilk atasıdır.¹²⁸

Adı açıkça zikredilmesede Saffât sûresinde kurban edilmek istenmesi anlatılır.¹²⁹ Babası ile birlikte Beytullâhı imar etmeye başlamış¹³⁰ ve buranın temizlik vazifesiyle muvazzaf kılınmıştır.¹³¹ Peygamber olarak vazifelendirilmiş ve vahiy almıştır.¹³² Onunda hidayete erdirilen ve üstün kılınan kullardan olduğu belirtilir.¹³³ Diğer ehl-i kitap inançlarında bulunan İbrâhim, İshak ve Esbât gibi İsmâil'in de Yahudi olduğu inancını Kur'an reddeder.¹³⁴ Ve daha bunun gibi hakkında bilgi veren birçok ayet vardır.

1.5.1.6. Hz. Ermiya:

Hz. Ermiya Hz. Mûsâ'nın neslinden bir peygamberdir. Eserde ismi Hz. Muhammed'in dedelerinden Me'ad'in Hz. Mûsâ zamanında yaşamış olmasından dolayı zikredilir. Hz. Muhammed'in atalarından olan Mu'id Beni İsrail askerlerinin malını yağmalamaya niyetlenmiştir.

“*asker-i Mûsâ 'aleyhisselâma dırâz-dest nehb ve gâret olmakla sadme-zen hasâret olmaya (8b) cesâret eder olmuşdu.*”

Bu heber Mûsâ'nın nesline ulaşınca onlarda Adnanın soyundan gelen bu kavmi ortadan kaldırmaya niyetlenmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Ermiya Allah tarafından, bu kavmin neslinden Hz. Muhammed'in neş'et edeceği ikazına muhatab oldu. Ve bu niyetinden vazgeçti.

¹²⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, İbrahim 14/39, Saffât 37/100-101

¹²⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, İbrahim 14/37

¹²⁸ HARMAN Ömer Faruk, İslam Ansiklopedisi “İsmâil Maddesi”, DİA, İstanbul 2009, C.23, s. 78.

¹²⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, Saffât 37/102-105

¹³⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, Bakara 2/127

¹³¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, Bakara 2/125

¹³² Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, Bakara 2/136; Âl-i İmran 3/84; Nisa 4/163

¹³³ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, En'am 6/86

¹³⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, Bakara 2/140

“Ey Ermiyâ ma'lûmun olsun ki Peyğamber-i âhir zamân olan Habîbim Muhammed Mustafânın güher-zât-ı kudsî simâtı hâlâ ma'den-i salibinde mûdi' u meknûz olub anın evlâdı aslâbından takallüb eyler ve nemâ-yı bürûz olacaktır”

1.5.1.7. Hz. Mûsâ:

İsrailoğulları'na gönderilmiş ve semavi dinlerin hemen hepsinde adı anılan büyük bir peygamberdir. Kur'an'da adı sıkça geçer. Firavunla ve kavmiyle yaşadığı olayla en ince ayrıntısına kadar anlatılır. Hakkında Kur'an'da yaklaşık olarak ikiyüz ayet geçmektedir.

Eserde Hz. Mûsâ'nın ismi Mu'id ile Ermiyâ peygamber arasında yaşananlar anlatırken geçmektedir. Ve hakkında ayrıntılı bir izah bulunmamaktadır.

1.5.1.8. Hz. İsâ:

Kur'an'da adı geçen ve kendisine kutsal kitaplardan İncil verilen peygamberdir. İsmi anlamı ve kökeni konusunda çeşitli rivayetler aktarılmıştır. İsa kelimesinin Arapça olduğunu kabul edenler donuk beyaz renkte olmak anlamına geldiğini nakletmişlerdir. Kelimenin yönetmek anlamına gelen av kökünden türediğini söyleyenler de vardır. Ancak müslüman dilciler genellikle kelimenin İbrânice veya Süryânice olduğu görüşündedirler.¹³⁵

1.5.1.9. Hz. Nuh:

Kur'an'da adı geçen peygamberlerdendir. Nevevî arapça asıllı bir isim olmadığını belirtmiştir. Arapça olup ağlamak, inlemek anlamında olduğunu söyleyenler de olmuştur.¹³⁶ Ayrıca Dimâşkî eserinde Ebû Umâme'den Teberâni'nin rivayet ettiği bir hadisi aktarmaktadır. “Âdemle Nûh arasında on asır vardır.”

Ömrünün uzunluğu ve kaç yıl yaşadığıyla ilgili bir çok ribayet vardır. Kimisi onun 1300 yıl yaşadığını söylemiştir. Bazıları ise 350 yaşında iken ilk vahyin geldiğini ve Nuh'un 950 yıl insanlara tebliğde bulunduğunu rivayet etmişlerdir.

¹³⁵ HARMAN Ömer Faruk, *İslam Ansiklopedisi" İsa Maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.22, s.472.

¹³⁶ DIMAŞKÎ, a.g.e, s.259.

1.5.2. CEDD-İ NEBİ

Hız. Muhammed'in soyu ile ilgili ihtilaflara ve tartışmalara yukarıda değinmiştik. Adnan'dan önce ki isimler hakkında eksiklikler ve yanlışlıklar üzerine bir çok tartışma vardır. Ârif Efendi Adnan'dan önce diğeer İslâm kaynaklarında olan isimleri eserinde sadece nakletmekle yetinmiştir. Bu isimler “*Üdd bin Mukavvim bin Nâhûr bin Teyrah bin Ya'rub bin Yeşcûb bin Nâbit bin İsmâilü'n-nebi bin İbrâhimü'l-halîl 'aleyhimü's-selâm bin Târah İbni Nâhûr bin Sârûh bin Fâleh bin 'Ayber bin Şâleh bin Erfahşez bin Sâm bin Nûh 'aleyhisselâm bin Lâmek bin Mettûşeleh İbni Ahnûh vehû İdrîs 'alehisselâm bin Yerd bin Mehlâyil bin Kaynen bin Yâneş bin Şîs bin Âdem*” şeklindedir.

1.5.2.1. Yâneş:

İsminin Enûş olduğunu rivayet edenler de vardır. Süheylî'ye göre, o ilk hurma diken, Ka'be'ye kapı yapan ve tohum eken kimsedir.¹³⁷

1.5.2.2. Kaynen:

Dimaşki isminin Kaynân şeklinde de olduğunu söylemiştir. Aytıca Et-Tican'da Kaynen'in İbranice olduğu belirtilmiştir. Arapçada karşılığı, orta yollu, ifrat ve tefrite kaçmayan demektir. En-Nûr'da Antakya'yı kuran kişi olarak nakledilmiştir.¹³⁸

1.5.2.3. Mehlâyil:

İsminin Mehlâbil şeklinde telaffuz edildiğini söyleyenler olmuştur. Dimaşkî Süheylî'den rivayetle İncil'de ki Süryânice isminin Mehlâyil olduğunu ve Allah'ı tesbih eden kimse anlamına geldiğini ifade eder. Ayrıca Süheylî 220 sene yaşadığını nakletmiştir. Putlara tapmak ilk onun zamanında başlamıştır.¹³⁹

1.5.2.4. Yerd:

Dimaşkî bu ismi Yerd olarak zikretmiştir. Ve Cevvâni'nin Tarihinde ismi bu şekilde rivayet ettiğini söylemiştir. İbni Hişam ise Et-Tican'da “ Tivrattaki ismi Yârid olup anlamı sebat een ve kontrol altına alna kimsedir.” İbni Habîb ise 895 yıl yaşadığını rivayet etmiştir.¹⁴⁰

¹³⁷ DIMAŞKÎ, a.g.e s.265.

¹³⁸ DIMAŞKÎ, a.g.e s.265.

¹³⁹ DIMAŞKÎ, a.g.e s.264.

¹⁴⁰ DIMAŞKÎ, a.g.e s.264.

1.5.2.5. Uhnûh:

Hakkında birçok farklı rivayet zikredilen Uhnûh'un ismini Dimaşki İbn Hanuh olarak almıştır. Ve İbni İshak'a göre bu kişi Kur'an'da adı geçen Hz. İdrîstir.¹⁴¹ Ârif Efendi'de İbni İshak'ın rivayeti üzere Hz. Muhammed'in silisilesini zikrederken “*İbni Uhnûh vehû İdrîs ‘alehisselâm*” ifadesini kullanır.

1.5.2.6. Mettûşeleh:

İbni Habîb, 960 yıl yaşadığını söylemiştir. Ve ismi hakkında farklı görüşler vardır.¹⁴²

1.5.2.7. Lâmek:

İbni Hişam, 770 yıl yaşadığını ifade etmiştir. Süheylî ise onun ilk ud yapıp musiki icra eden ve su elde etmek için araç gereç yapan kişi olduğunu söyler. Ayrıca isminin farklı şekillerde telaffuzu olduğu kaydedilir. Et-Tican'da şöyle denir : “ Lâmeki İbranice, Lemk Arapça, Lemhî ise Süryanicedir. Mütevazı, alçak gönüllü anlamındadır.¹⁴³

1.5.2.8. Sâm:

İsmin bu okunuş şeklini İmam Ahmed ve Tirmizi sahih kabul etmişlerdir. Dimaşkî Hz. Muhammed'den Semure b. Cündeb'in “Sâm Arapların, Hâm habeşilerin, Yasef'de Rumların atasıdır.” şeklinde bir hadis rivayet etmiştir. Buna benzer bir hadisin Ebû Hureyre'den nakledildiğini de ifade etmiştir. Ancak bu hadis zayıf senedlidir. Nuh peygamberin oğlu olan Sâm babasının ölümünden sonra yerine geçmiştir.¹⁴⁴

1.5.2.9. Erfahşez:

Hafız İbni Hacer'in rivayetinde “Ernahşez ve Elfahşez” olarak geçmektedir. Süheylî anlamını, ışık saçan nûr olarak vermiştir. Dimaşkî Erfahşez'in ‘astronomi bilmi’ düşüncesini ortaya koyan ilk kişi olduğunu söylemiştir.¹⁴⁵

¹⁴¹ DIMAŞKÎ, a.g.e s.262.

¹⁴² DIMAŞKÎ, a.g.e s.262.

¹⁴³ DIMAŞKÎ, a.g.e s.262.

¹⁴⁴ DIMAŞKÎ, a.g.e s.258.

¹⁴⁵ DIMAŞKÎ, a.g.e s.258.

1.5.2.10. Şâleh:

Süheylî'nin görüşüne göre anlamı resul veya vekil demektir. İbni Hişam 363 yıl yaşadığını söylerken; İbni Habib 433 yıl ve İbni Kelbi 493 yıl olarak nakletmişlerdir.¹⁴⁶

1.5.2.11. Ayber:

Cevvâni bu kişinin Hz. Hûd olduğunu nakletmiştir. İbni Habib 134 yıl, Kelbî ise 463 yıl yaşadığını nakletmiştir.¹⁴⁷

1.5.2.12. Fâleh:

İbni Hişam'ın rivayetine göre, isminin aslı Süryânicedir. Hûd'un kardeşidir. Hişam 167 yıl yaşadığını naklederken, Kelbî 290 yıl, İbni Habib ise 239 yıl olarak naklederler.¹⁴⁸

1.5.2.13. Sârûh:

İmam Suyûti, İmam Nevevi ve Tevzerî ismi bu şekilde telaffuz etmişken; Cevvâni Sârûğ şeklinde nakletmiştir. İbni Hişam 207 yıl yaşadığını rivayet etmiştir.¹⁴⁹

1.5.2.14. Nâhûr:

Hız. İsmâil'den önce yaşamış olan Nâhur ile farklı kişilerdir. İbni Hişam 116 yıl; İbni Habib ise 148 yıl yaşadığını söylemiştir.¹⁵⁰

1.5.2.15. Târah:

El-Feth ve En-Nûr'da ismin bu şekilde geçtiğini belirten Dimaşkî bunula kastedilen kişinin Azer olduğunu vurgulamıştır. Fakat bu Hz. İbrahim'in babası olan Azer değildir. Süheylî bu iki ismin aynı kişiye ait olduğunu söylemiş ve eğri anlamında bir kelime olduğunu belirtmiştir. Bu kişinin Hz. İbrahim'in babası olduğu görüşünü savunanlarda olmuştur.¹⁵¹

1.5.2.16. Nâbit:

Nebete fiilinin ism-i fâilidir. Ağaç ve nebat gibi yerlerden bitip büyüendir.

¹⁴⁶ DIMAŞKÎ, a.g.e s.257.

¹⁴⁷ DIMAŞKÎ, a.g.e s.257.

¹⁴⁸ DIMAŞKÎ, a.g.e s.257.

¹⁴⁹ DIMAŞKÎ, a.g.e s.256.

¹⁵⁰ DIMAŞKÎ, a.g.e s.256.

¹⁵¹ DIMAŞKÎ, a.g.e s.255.

1.5.2.17. Yeşcûb:

Hâfız et-Tevzeri Arapların çocuklarını düşmanları için temenni ettikleri çirkin manalı isimlerle isimlendirirlerdi. Bu ismin kökü şecb kelimesinden gelir. Manası, helak olamktır.¹⁵²

1.5.2.18. Ya'rub:

İbni Dureyd, sözdeki fesahati ifade eden a'rebe kelimesinden türetildiğini ifade eder. Veya insanın kendini ifade etmesi anlamına gelen a'rebe kelimesinden gelmektedir. Bunun böyle olmadığını ifade edenlerde olmuştur.¹⁵³

1.5.2.19. Teyrah:

Süheylî'nin görüşüne göre kökü Arapçaysa terha kelimesinde teyra olarak türetilmiştir ve hüzn anlamına gelmektedir.¹⁵⁴

1.5.2.20. Nâhur:

Kökünün arapça olduğu düşünülen kelime Nahur şeklinde okunur.¹⁵⁵

1.5.2.21. Mukavvim:

Muhammed bin Sâlih ed-Dimaşkî ismin okunuşunu Mukavvam olarak tercih etmiş ve benim okuduğum şeklinde rivayetlerde yereldiğini belirtmiştir.¹⁵⁶

1.5.2.22. Üdd:

Ebû Ömer bir yerde, tüm rivayetlerin “Adnan b. Eded” şeklini kullandıklarını yalnızca bir rivayetin “Adnan b. Üdd b. Eded” şeklinin kullanıldığını belirtir. El-Ğurer’de bu ismin kökünün e.d.d olduğu belirtilir.¹⁵⁷ Bende bu ismin okunuşunu Üdd olarak tercih ettim.

1.5.2.23. Adnân:

Hiz. Muhammed’in nesebi üzerine birçok tartışma olduğunu daha önce de ifade etmiştim. Ârif Efendi’de bu tartışmalara açıklama getirerek Adnan’ın Hiz. İsmâil’in syoundan geldiğini ifade etmiş ve ihtilafın arada zikredilen kişilerin sayısı ile ilgili olduğunu vurgulamıştır. Sözonusu ihitlaflara yukarıda değindiğim için bu bölümde Adnan hakkında rivayet olunan bilgiler üzerinde duracağım.

Adnan Hiz. Muhammed’in yirmi birinci kuşaktan dedesidir. Ve bazı rivayetlere göre Hiz. Mûsa bazılarına göre ise Hiz. İsa ile muasırdır. Fakat evlatlarından Me’ad’ın

¹⁵² DIMAŞKÎ, a.g.e s.244.

¹⁵³ DIMAŞKÎ, a.g.e s.244.

¹⁵⁴ DIMAŞKÎ, a.g.e s.244.

¹⁵⁵ DIMAŞKÎ, a.g.e s.256.

¹⁵⁶ DIMAŞKÎ, a.g.e s.244.

¹⁵⁷ DIMAŞKÎ, a.g.e s. 242.

Hız. Mûsâ'nın askerleriyle savaştığı rivayeti göz önünde bulundurulursa Adnan'ın Hız. Mûsâ döneminde yaşadığını söylemek daha doğru olur.

“Rivâyet ‘Adnân-ı müntehâ-yı silsile-i Nebevî olup mecm’a-yı ‘aliye olan rivâyet üzere ecdâd-ı emcâdın yigirmibirincisi vâk’a olmuştur. Ba’zı müverrihîn kavli üzere ‘Adnân Hazret-i ‘İsa ‘aleyhisselâm ile mu’âsır olup ba’zı ahir-i tensîs ettiği üzere Hazret-i Mûsa ‘aleyhisselâm ile mu’âsırdır.”

Ka’be’ye örtüyü ilk giydiren kişidir. Belâzûri’nin rivayetiyle, Ka’be’ye işlenmiş bir örtü giydirmiştir.¹⁵⁸ Bu gün hala devam eden bu geleneğin Adnan ile başlamış olduğunu rivayet eder. Eserde bu olayı Ârif Efendi:

“Ve Beyt-i mükerremi ol iksâ eden ‘Adnân’a olmak üzere mürevvîdir ki intâ’-yı âdem ile ya’nî kat’-ı sahtiyân ile iksâ etmiştir.”

sözleriyle ifade etmektedir.

Adnan'ın sekiz evladı vardır. Bunların isimleri, Hars , Zeys, Nu’mân, Müzehhib lakabıyla meşhur olan Dahhâk, Udeyy, E’ayy ve Ebiyydir. Bu isimlerden Hız. Muhammed’in soyunu Me’ad sürdürmüştür.

“Ve ‘Adnân sekiz nefer evlâd-ı emcâd ile merzûk olup biri Me’ad ve biri Hars ve biri Zeys ve biri Nu’mân ve biri Dahhâkdır ki Müzehhib lakabı ile mülakkıbdır. Ve biri Udeyy ve biri El-E’ayy ve biri Ebiyydir. Ve bu cümleden Me’ad hâmil Nûr-ı Muhammedî olmağile birâderleri beytinde kenâr ‘âlâ-’ilm-i kûy ribâ-yı imtiyâz ve iştihâr olmuştur.”

1.5.2.24. Me’ad:

Eserde adının neden Me’ad olduğunu, Beni İsrail ile karşılıklı bir savaş ve muzafferiyet içinde olmasına bağlar.

“Me’ad dâ’ima Beni İsrâ’il ile mübâşir-i harb olup anlardan her ne mukavele-i zûr ez-mâ-yı sâhib şevket ile tarh-ı peykâre rest-bâz himmet ola bâlâ tarâd-ı gâlib olmak sûreti revnümâ-yı murât celâdeti olmağla mansûran rücû’ ve ‘avdet etmek mukarrer olduğu cihetden Me’ad ismi ile müstemâ olmuştur.”

Hız. Mûsâ'nın kavmi ile yaşadığı anlaşmazlık dolayısıyla onlarla savaşmak istemiştir. Fakat Hız. Mûsâ'ya Allah tarafından, Me’ad'in Hız. Muhammed'in dedelerinden biri olduğu bildirilince Hız. Mûsâ bu savaştan vazgeçmiştir.

¹⁵⁸ DIMAŞKÎ, a.g.e s.238.

“*asker-i Mûsa ‘aleyhisselâma dirâz-dest nehb ve gâret olmakla sadme-zen hasâret olmaya cesâret eder olmuşdu. Bu haber vâsıl-ı sem’-i Mûsâ oldukda bilcümle ‘Adnânî ve evlâd ve etbâ’ını hedef-i sihâm du’â-i ‘aliyye kılmağla mütevârî matmûre-i helâk ve bevâr kılmak kasd ettikde taraf-ı Cenâb-ı İlahîden ol cem’in hâmil-i vedî’a-yı Nûr-ı Muhammedî olub bâ’is-i âfer-nîş-i ‘âlem olan Nebî-i Mükerrerem sallalâhu ‘aleyhi ve sellem anların nesl-i nesîlinden zuhûr edecektir deyû ol ‘azîmetden mana’ olmuşdur.*”

Bunun üzerine Allah Ermiyâ’ya gidip Me’ad’ı alarak onu burağa bindirmesini ve Şam’a götürmesini emreder. Çünkü Hz. Muhammed’in soyu ondan devam edecektir.

“*Pes Ermiyâ dahî Me’adî Burak’a irdâf edip ol iki sûtûde evsâf arz-ı feyhü’l-iknâf Şâm-ı behîşt ittisâfa bu vechile şedd-i hırâm-ı garîmet eyledi.*”

Rivayetlerde bu olayın yaşanmasına sebep olarak, Buhtu’n-Nasar’ın Arap ülkesini işgal ederken Me’ad’ı öldürmek istemesi gösterilmektedir. Allah Buhtu’n-Nasar’a Me’ad’ın soyundan bir peygamber geleceğini haber vermesi üzerine bundan vazgeçmiş ve onu himayesine almıştır.¹⁵⁹

Me’ad’ın evlatları Nizâr, Kuzâ’a, ‘Ubeydü’r-Remâh, Kans, Kannâse, Hayâ, ‘Avf, Ūd, Ceyb ve Sülhemdir. Kaynaklarda çocukları hakkında farklı rivayetler vardır. Fakat Ârif Efendi bu isimleri nakletmeyi uygun görmüştür.

1.5.2.25. Nizâr:

İsminin nereden geldiğiyle ilgili olarak Muhammed bin Sâlih ed-Dimaşkî Süheylî’den şunları nakleder. “Bu isim az olma anlamına gelen en-nezir kelimesinden gelmektedir. Zira Nizâr doğduğu zaman babası, bugüne kadar aktarılagelen nübüvvet nûrunun onun anında görünce çok sevinmiş, kurbanlar kesip insanlara çok yemek yedirmiş ve “Bu doğan için bunlar az (nezr)’dır.” demiştir. Bundan dolayı da Nizâr diye adlandırılmıştır.”¹⁶⁰

Eserde Ârif Efendi bu rivayete dikkat çekmiştir. Ve Nûr-ı Muhammedî’ye ait olan ve nesilden nesile aktarılan nûrun Nizar’da da görüldüğünü rivayet etmiştir.

“*Nizar fass-ı nigîn-dân cebînî olan güher-i âfitâb peyker-i nûr-ı ezher-i Muhammedî matla’-i nâsiye-i enverinden ‘âlem-i ‘âlemiyâna nûr-pâş ve ziyâ-güster ettiği ba’zı kütüb-i siyerde mestûr ve muhârrerdir.*”

¹⁵⁹ DIMAŞKÎ, a.g.e, s.237.

¹⁶⁰ DIMAŞKÎ, a.g.e s.235.

Eserde, evlatlarının isimleri ise “*Mudar ve İyâd ve Rebi’a ve Enmâr*” şekilde rivayet edilmektedir. Ve içlerinden Muzır’ın Hz. Muhammed’in soyunu sürdürme şerefine nâil olduğu ifade edilir.

1.5.2.26. Mudar:

Eserde ismiyle ilgili olarak Ârif Efendi “*Ve Mudarın mâderi ismi ‘Ubeyde olup*” ifadesini kullanır. İsmnin anlamı ve nereden geldiğiyle ilgili olarak Dımaşkî “Mudar ismi, mâdir sözcüğünden alınmış olup, gramer açısından çekimsizdir. Güzel ve cemal sahibi birisi olduğu için kendisine bu ad verilmiştir.” demiştir.¹⁶¹ İbnü’l-Esir’in rivayetinde ise, babası Nizar’ın ölümü yaklaşınca “Çocuklarım, kırmızı renkli deriden yapılmış olan şu çadırım ve benzeri diğer mallarım, Mudar’ın...” rivayet edilir. Bunun üzerine Mudar el-Hamra olarak anılır.¹⁶²

Eserde Ârif Efendi ona Mudar el-Hamra denilmesinin aynı sebepten ötürü olduğunu kısa bir şekilde beyan etmektedir.

Ve zamanında Mudar-ı ebhem ile telkîb olunmuş olup erbâb-ı siyer tahkikleri üzre sebep-i telkîb olduğu birâderi olan Rebî’a ile vâlideleri Nizârın vefâtı halâlinde emvâlini iktisâm ettiklerinde zeheb-i makûlesin Mudar ü Habûl ü Herekbenî Rebî’a ahz ettiklerinden nâşî anı Mudarü’l-hamrâ’ ve birâderi Rebî’ayı Rebî’au’l-Fars lakabı ile telkîb etmişlerdir.

Ve rivayet edilen bir hadis ile Rebî’a ve Mudar hakkında Hz. Muhammed’in kanaatleri bildirilmiş. Ve insanları onlar hakkında kötü konuşmaktan menetmiştir. Çünkü onların mü’min insanlar olduğunu bildirmiştir.

Eserde sesinin güzelliğiyle şöhret kazanmış birisi olarak rivayet edilir. Hatta İbnü’l-Esir, Mudar’ın develere ilk şarkı söyleyen insan olduğunu nakleder. Mudar devesinden düşüp elini kırınca “Ah elim, elim” diye bağırır. Böylece develer bu sesin etrafında taoplanırlar ve sonrasında ne zaman develeri toplamak istese onlara buna benzer nağmeler mırıldanır.¹⁶³

Mudar’ın yalnızca iki evladı vardır. Bunalardan biri İlyas ve diğeri de İlyândır.

¹⁶¹ DIMAŞKÎ, a.g.e s.232.

¹⁶² İbnü’l-Esir, *İslam Ansiklopdisi*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Gümüş Basımevi, İstanbul 1985 C.2, s.33.

¹⁶³ İbnü’l-Esir, a.g.e, s.35.

1.5.2.27. İlyas:

İlyas ismi başında bulunan hemze-i kat'ı münasebetiyle oluşmuştur. Ârif Efendi bunu “İlyâs (10b) ba'zı erbâb-ı siyer hemze-i kat'ın kesri olmak tarafına ihtiyâr etmiştir.” sözleriyle ifade eder. Ve Ârif Efendi bu görüşü doğrularken; İbnü'l-Enbârî'nin ismin başındaki hemzenin “hemze-i katı” olduğu görüşünü nakletmiştir.

“İbni Enbârî İlyâs Nebî ismi hemze-i kat'-ı kesûre ile ettiği muhakak olacak izhar olan oldur ki ana muvâfık ola diyü bu kavli tercih ve ihtiyâr ettiğine müellifâti nâttıdır.”

İlyas isminin nereden geldiği konusunda da farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bazıları isminin Habîb, künyesinin ise Amr olduğu görüşünü savunmuştur.¹⁶⁴

Eserde İlyas, yaşadığı devir içerisinde insanların teveccühünü kazanmış ve onlara liderlik yapmış bir kişi olarak anlatılır. Hatta Ârif Efendi, araplar'ın Lokman Hekim'e gösterdikleri saygıyı onada gösterdiklerini ifade eder.

“Ve zamanında İlyâs re'isü'l-kabile ve seyyidü'l-'aşîre olmağile cümle 'Arab Lokmân ve eşbâhi olan ashâb fazl ü hikmet hakkında olan a'zâm ve tebcîlleri gibi İlyâsı ta'zîmde müttefikler idi.”

Dımaşkî, İbnü'z-Zübeyr'den Ka'be'ye ilk defa kurban kesen kişinin İlyas olduğunu aktarır.¹⁶⁵ Ârif Efendi ise, Hacerü'l-Esved taşını Ka'be'de ki yerine koyan zat olduğunu ifade eder.

“Ve hacerü'l-esvedî beyt-i mükerrerem zâviyesine vaz' etmiştir ki tafsîli kütüb-i mufassalada mestûrdur.”

Eserde İlyas'ın Ebû Ömer künyesi ile anıldığını ve annesinin adının Hezîme olduğunu nakleder. Ayrıca Ârif Efendi İlyas'ın üç tane evladının bulunduğunu ifade eder. İsimleri ise Müdrike, Tâbiha, Kam'a şeklindedir.

1.5.2.28. Müdrike:

İsimiyle ilgili Ârif Efendi, ecdadının sahip olduğu yüksek vasıflara sahip olduğu için bu isim ona verilmiştir bilgisini nakleder. İbnü'l-Esir ise İbni Hişam'dan bir olay naklederek ismine açıklık getirmeye çalışmıştır. “İlyas devesini otlatmak için çıkmıştı. Devesi bir tavşandan korkunca, Amr peşinden koşup ona yetişti. Bu

¹⁶⁴ DİMAŞKÎ, a.g.e, s.231.

¹⁶⁵ DİMAŞKÎ, a.g.e.232.

nedenle kendisine (yetişen anlamına gelen) Müdrike adı verilmiştir.”¹⁶⁶ devamında diğer kardeşleriyle ilgili rivayet aktarılır.

Müdrike Ebu'l-Huzeyl künyesiyle meşhur biridir. Kaynaklarda, edrake kökünden ism-i fâil olarak türetildiği görüşü savunulmuştur.¹⁶⁷

Annesinin ismini Ârif Efendi Muhhe olarak vermiştir : “ *Mâder-i ismî Muhhe*” ve evlatlarının isimlerinin Huzeyme, Hezîl, Gâlib ve Hârise olduğunu söylemiştir. Ve Hz. Muhammed’in soyu Huzeyme’den devam etmiştir.

1.5.2.29. Huzeyme:

İbnü'l-Esir’de Ârif Efendi gibi künyesini Ebû Esed olarak vermektedir.¹⁶⁸ İsminin anlamına ve köküne gelince, Dimaşkî Ebû hanife ed-Dineverî’den; Huzeyme isminin hazme veya hizme kelimesinin ism-i tasgirinden türetilmiş olduğunu ifade eder. Ve anlamının sedir ağacına benzer bir ağaç olduğunu söyler.¹⁶⁹

Ârif Efendi annesinin isminin Kazîme olduğunu söyler. Ve dört evladının olduğunu nakleder. Bunlar Kinâne, Esad, Esde ve El-Hûn dur.

“Huzeyme künyesi Ebû’-Esed ve mâderi ismi Kazîme olup evlâd-ı Kinâne ve Esad ve Esde ve El-Hûn’dur.”

1.5.2.30. Kinâne:

Dimaşkî, Kinâne isminin ok torbası anlamına gelen kinâne’den alındığını nakleder. Ok torbasının okları muhafaza etmesi gibi, kendisi de kavminin koruyucusu olduğundan bu isimle isimlendirilmiştir.¹⁷⁰ Ârif Efendi ise kavmini hıfz ve muhafaza etmesinden dolayı bu isimle anıldığını kaydeder. Ve meşhur olan künyesinin Ebu’n-Nadr olduğunu söyler.

“Kinâne kavmi beyninde meknûn ve mahfûz olup yâhûd kavminin esrârını setr ve hıfz ettiğinden nâsı Kinâne isimi ile müstemi olmuştur. Ve künyeti bir rivâyetde Ebû’n-Nadr ve bir rivâyetde Ebû Kays idi.”

¹⁶⁶ İbnü'l-Esir, a.g.e, s.32.

¹⁶⁷ DIMAŞKÎ, a.g.e, s.230.

¹⁶⁸ İbnü'l-Esir, a.g.e, s.32.

¹⁶⁹ DIMAŞKÎ, a.g.e, s.229.

¹⁷⁰ DIMAŞKÎ, a.g.e, s.229.

1.5.2.31. Nadr:

Gerçek adı Kaysdır. Yüzünün güzelliğinden ve nûrlu oluşundan dolayı Nadr ismiyle anılmıştır. Kırmızı altın için kullanılan nadr kelimesinden alınan bir kelimedir.¹⁷¹

“Nadr ismi Kays olup ferat nezârat cemâli ve terâvet sîmâ-yı ferîşte mesâlibinden nâşî Nadr nâmı ile meşhûr ve müte’ârif olmuştur.”

Ve bunların dışında meşhur olan künyesi Ebu’s-salat ve başka bir rivayetde de Ebû Yahleddir. Annesinin ismi Reyhanedir. Eserde Ârif Efendi üç evladının olduğundan bahseder. Bunların isimleri Malik, Salat ve Yahleddir.

1.5.2.32. Mâlik:

İsmi meleke fiilinin ism-i fâilidir. Eserde hakkında uzun bir beyanat yoktur. Bu durum diğer kaynaklar içinde sözkonusudur. Ebû Haris künyesi ile meşhur olmuştur. Evlatları Fihri, Şeyban ve Harisdir.

1.5.2.33. Fihri:

Dimaşkî, isminin anlamını uzun taş olarak verir.¹⁷² Ebû Gâlib künyesi ile meşhur olmuştur. Ve Araplar içinde ceddine değer ve kıymet katmış olması bakımından çok yüce bir makamı vardır. Ârif Efendi bunu “*‘Arab beyninde muktezâ-yı arâfât-ı neseb ile sâhib-i nisâb kadr-i hasb etdiği mukarrer iken*” sözleriyle ifade etmiştir.

Fakat onun Araplar nezdinde kıymetinin artmasını sağlayacak asıl olay ise, Hassn bin Abdü’l-Kilal isminde bir şahsın Yemen’den gelerek Ka’be’nin taşlarını Yemene taşımak ister. Bundan maksadı ise, Yemeni Mekke gibi hacıların geldiği ve alış-veriş yaptığı canlı bir merkez haline dönüştürmektir. Bunun üzerine Fihri önderliğinde Ehl-i Hicaz, Kureyş kabilesi, Kinâne, Huzeyme ve Esad kabilelerinden bir gurup oluşturulup Abdü’l-Kilal ile savaştılar. Esir alınıp üç yıl kadar hapis yattıktan sonra bedel karşılığı serbest bırakılmıştır. Ve Abdü’l-Kilal memleketi Yemen’e varamadan Mekke ile Yemen arasında bir yerde ölmüştür.

“Hasân bin ‘Abdü’l-Kilâl cânib-i Yemenden sa’âlik Hümeyrâ’yla nehzet ve cânib-i Mekke’ye ol kasd-ı fâsidi ile teveccüh ve garîmet etmiş idi ki ol kible-gâh kâffe-i mü’minîn olan Beyt-i Mükerrrem feyz-i karîni hâşâ hedme cesâret edip ahcârını Yemene nakl eyleye ve ol ahcâr-ı bâhir âlâ ‘anbâr ile Yemen’de Ka’be-i Mükerrreme

¹⁷¹ DIMAŞKÎ, a.g.e, s.226.

müdüânî bir ma'bed ve âlâ yed-i tarh-ı endâz-ı ihdâs ve îcâd ola tâki ol sevdageri bezâyi'-i ma'fîret ile kıble-gâh Mescid-i Harâm'a müteveccih hac ve ziyâret olanlar fî-mâbâ'ad ol Beyt-i müstahdese şedd-i rihâl garîmet etmekle tazîyi'-i evkât-ı nakl ve rihlet eyleyeler. Pes bu niyyet-i fâsîd ve gurm-ı kâsîd ile reh-peymâ-yı berârî-i itâm olarak nahle-i nâmu mevzu'da zarb-ı hıyâm nüzûl ve ârâm ettiklerinde ki Ehl-i Hicâz ve kabâ'il Kureyş ve Kinâne ve Huzeyme ve Esad cüzâm-ı müctemi'a olup Fîhr-ı reisü'l-cemâ'a ve âmir-i müstevcib âlâ-tâ'atları idi. Yemâniyyunun üzerlerine mânenîd kazâ-i mübrem hüçûm edip iltikâ'-i farîkin ve kavi' bulmuş idi. Sadme-i 'asker Fîhr ile ehl-i yümn mübtelâ-yı nigâh inhizâm ü kahr-ı hissân pâ-beste-i zell-i esir oldu ol hâl üzre üç sene be-mânde hemçü cism-i mürdedir gör Mazîk hapisde mukayyed ve mâsûr kaldıktan sonra rehâyâb olup beldesine tevcih ve garîmet eyledikde Mekke ve Yemen beyninde fekk-i rehîne-i hayât eylemişdir."

Ârif Efendi Fîhr'den bahsettiği bölümün sonunda onun dört evladının ismini zikretmiştir. Onlar ; Gâlib, Hâris, Muhâreb ve Cendeledir.

1.5.2.34. Gâlip:

Galebe fiilinden ism-i fâil olarak türetilmiştir. Sakalının bir tarafı diğerinden daha kısa olduğu için, Teymü'l-Edrem diye bilinir.¹⁷³ Ebû Teym künyeli bu zatın iki evladı vardır. İsimleri Lüeyy ve Teymdir. Bunlardan Lüeyy Hz. Muhammed 'in soyunu sürdürmeye muktedir kılınmıştır.

1.5.2.35. Lüeyy:

Eserde ismi hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Dimaşkî, ismi hakkında üç farklı görüşe yer verir. İlki, le'y kelimesinde ism-i tasgirdir. Ancak le'y kelimesinin anlamı hakkında çeşitli görüşler sözkonusudur. Kimileri anlamının yaban öküzü olduğunu söylerken, kimileri de inek olduğunu söylemiştir. İkinci rivayet; ordunun bayrağı anlamında ki livâ kelimesinden türetildiğini söyleyenler vardır. Üçüncüsü; kumsalın eğri büğrü olması anlamına gelen leviye fiilinden türemiştir. Süheylî ise le'y fiilinin anlamını ağırdan almak ve yavaş davranmak olarak açıklar.¹⁷⁴

¹⁷² DIMAŞKÎ, a.g.e s.223.

¹⁷³ DIMAŞKÎ, a.g.e, s.222.

¹⁷⁴ DIMAŞKÎ, a.g.e, s.222.

Eserde künyesi Ebû Ka'b'dır. Ve Âmir, Sâme, Huzeyme, Haris ve Sa'id isimli evletleri vardır. Evlatlarından Ka'b ve Âmir "*Kureyşü'l-batâh*" ünvanı ile itibar kazanmıştır.

1.5.2.36. Ka'ab:

İsmi hakkında birçok görüş ifade edilmiştir. İsmi'nin tulum yada başka bir kap içinde donmuş tereyağı parçası anlamına gelen ka'bdan türetildiğini söyleyenler olmuştur. Kavmi içinde kadr ü kıymeti yüksek kişi anlamı vermek için ayağın bile kısmında ki yüksekliğe verilen ka'b isminden geldiğini savunanlarda olmuştur. Bir diğer görüş ise "mızrağın ucu" anlamında ki ka'bü'l-kanat kullanımından alınmış bir kelime olduğudur.¹⁷⁵

Ka'b Ebû Husays künyesi ile meşhur olmuştur. Arapların içinde kıymeti ve rütbesi yüksek bir şahsiyet olarak anılmıştır. Öyleki araplar fil vakasına kadar takvimin başlangıcında onun ölümünü kullanırlardı. Fil vakasından sonra bu kullanım bırakılmıştır. Daha sonra Abdu'l-Muttalib'in ölümü tarihin başlangıcı kabul edilmiştir.

"Ve Ka'b'ın 'azm ü kadr ü şânından nâşî mevte kabâ'il-i 'Arab beyninde mebde-i târih melâhim ve havâdis ittihâz olunup andan sonra 'âm-ı Fîl ve andan sonra mevt-i 'Abdu'l-Muttalib re'is-i târih vakâyi' i'tibâr olunmuşdur"

Ka'be'de insanları toplayıp onlara verdiği hutbelerle meşhur olmuştur. En meşhur hutbesi ise Hz. Muhammed'in kendi soyundan geleceğini haber verdiği hutbesidir. Ârif Efendi bunu : *"Ve ol âfitâb-ı cihân-tâb-ı Risâlet ufk-ı sa'âdet-medâr sülâle-i Ka'b'dan ser-merâverde-i tulû' ve zuhûr olacağı iptidâ-yı hâtır me'âlî mâser Ka'b'dan hâcis ve sânih olmuşdur"* sözleriyle anlatmıştır.

Cuma gününün ismiyle ilgili olarak Dimaşkî Süheylî'den, Ka'b b. Lüey Aruba gününe Cuma ismini veren kişidir, görüşünü nakleder. Bazıları Cuma'nın İslâm'dan sonra kullanılan bir isim olduğu görüşünden dolayı bu fikre katılmamışlardır.¹⁷⁶ Bunu eserde Ârif Efendi: *Ve ba'zı müverrihîn ihtiyârların üzre yevm-i Cum'a ol vakte dek 'Arûba ismi ile ma'rûf iken müntedâ-yı Ka'b'da ol cem'iyetin vukû'u olan yevm-i tesmiye mahfûz olduğundan nâşî iptidâ-ı yevm-i cem'a tesmiye etmek Ka'b'dan sudûr etmişdir* sözleriyle ifade etmiştir.

Eserde üç evladından bahsedilir. Bunlar, Mürre, Husays ve 'Adiyy'dir.

¹⁷⁵ DIMAŞKÎ, a.g.e, s.220.

“cebîn-i şeref-i karîn Mürre müşerref-i Nûr-ı Nebevî olmagile sâdihü'l-ğurre olmuştur”

1.5.2.37. Mürre:

İsmi ile ilgili eserde geçen rivayete göre cesurluktan acılaşmış anlamına gelen bir isimdir. Dımaşkî eserinde bunun Ebû Ubeyde'nin rivayeti olduğunu söyler.¹⁷⁷ Ebû Yâkaza künyesi ile meşhur olmuştur. Annesinin adı Muhaşşiye veya Vahşiyye'dir. Ashabdan Talha İbni Ubeydullah'ın soyunun Hz. Muhammed ile birleştiği kişi olarak rivayet edilir.

“ism-i mâderi bir rivâyetde Muhaşşiye ve bir rivâyetde Vahşiyye bint-i Şeybân bin Muhârib Fihri olup neseb-i Hazret-i siddîk ‘ışk ü müjde pâyan dih-gâne-i ashâbdan Talha İbni ‘Abdu'l-lâh Radiyallâhu te'âlâ ‘enhümâ cenâblarının ser-rişte-i neseb sâmileri Silsiletü'n-Nûr-ı neseb-i Nebevî ile Mürre'de kavî peyvend-i ittisâl olmuştur”

Ârif Efendi Mürre'nin üç evladından bahseder. Bunlar Kilâb, Teym ve Yakaza'dır.

1.5.2.38. Kilâb:

İsmi ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Künyesi Ebû Zühre'dir. İsmi ise bazı rivayetde 'Urve ve bazı rivayetde ise Hâkim olarak geçer. Fakat meşhur olan lakabı Kilâb'dır. Dımaşkî Süheylî'den rivayet ettiğine göre, kilâb kelimesi düşmanla mücadele etmek manasına gelen mukabele fiilinden türetilmiştir. Veya Araplar nezdinde çoğalmanın ve üremenin sembolü olan kelb kelimesinden türetilmiş de bir diğer rivayettir.¹⁷⁸

Rivayetlerde Hz. Muhammed'in annesi Hz. Amine'nin soyunun Babası Hz. Abdullah ile birleştiği kişi olarak geçmesi bakımından önemlidir.

“Hazret-i Âminenin dahi nesebi ana müntehî olmayla mecma'ü'l-bahrîn silsiletü'n-neseb Ebû bin Mükerremîn olmuştur.”

Eserde Kilâb'ın iki evladından bahsedilir. Bunların isimleri Kusay ve Zühre'dir.

¹⁷⁶ DIMAŞKÎ, a.g.e, s.220.

¹⁷⁷ DIMAŞKÎ, a.g.e, s.219.

¹⁷⁸ DIMAŞKÎ, a.g.e s.218.

1.5.2.39. Kusayy:

Eserde meşhur olan künyesinin Ebu'l-Mugire ve isminin Zeyd olduğu bildirilir. Hâkim Ebû Ahmed'in İmam Şafi'den bildirdiğine göre ismi Yezid'dir. Ve kusay kelimesi uzak anlamındadır. Ve devamında Ârif Efendi adının uzak koyulmasını izah eder. Kilab'ın Fatma bint-i Sa'd'dan Kusayy isminde bir çocuğu olur Fatma Kilab'dan sonra Rebîa bin Hiram ile evlenir. Rebîa onu Kuzâ'a'ların beldesine götürür ve orada yetiştirir. Böylece kendi atalarının yurdu olan Mekke'den uzak kalmıştır. Bu nedenle ona uzaklaşan manasına gelen Kusayy ismi verilmiştir.

“Kusayy mezbûrun künyeti Ebû'l-Mugîre ve ismi Zeyddir. Hâkim Ebû Ahmedin İmâm Şâfi'iden naklî üzre Yezîd olup Kusayy zam-ı kâf ile aslında fa'îl vezni üzre olan Kusayy lafzının ki ba'îd ma'nâsınadır musağgâridir. Ve sebep-i telkîb oldur ki mâderi olan Fâtıma bint-i Sa'd bin Seyel Kilâbdan sonra Rabî'a bin Hirâm 'özü'nün ser-nihâde-i bâlîn erd ve acı oldukda Kusayy sabî fatîm bulunmakla Rabî'a anı bilâd-ı Kuzâ'a'ya mâderî ile bile istishâb ettği cihetden ecdâdı ve 'aşîreti bilâdından ki Mekke-i Mükerrreme cevâlisidir nice müddet devr-i enduhte-i felâhın ğarib olup kalmakla ahâlisini Mekkeye cem'i sebebi ile mecma' denmekle karî-i iştihâr olmuşdur.”

Kusayy Hz. Muhammed'in dedelerinden en önemlilerinden biridir. Çünkü Ka'be Ve Mekke ile ilgili birçok yenilik onun zamanında gerçekleşmiştir. Kureyş kabilesini Mekke'nin etrafında toplaması yaptığı en önemli icraatların başında gelmektedir. Ve onları on iki ayrı kola ayırmış ve örgütlemiştir.

“Kusayy Kureyşî harîm-i Mekkede cem' ettikten sonra on iki kabîle olmak üzre ta'yîn ve taksîm edip betâhde-i iskân ettiği kavme Kureyşü'l-betâh ve zevâhirde ikâmet ederler.”

Sonraları Mekke'nin yönetimini elinde bulunduran Huza'a'nın reisi Halil'in kızı Hübbâ ile evlendi. Ondan Abdü'd-Dar, Abdi Menaf, Abdü'l-Uzza ve Abdü'l-Atdar¹⁷⁹ ve böylece Mekke'nin yönetimini elinde bulunduran insana damat olmuştu. Halil ölümü esnasında bu önemli vazifeyi Kusayy'a bırakmıştır.

“Kusayy Huzâ'a'nın hâtıme-i kîbâle-i riyâsetleri olan Halîl bin Habeşîyye bin Selûl Huzâ'ânin beyzatü'l-hazer harem-serây ismeti olan duherî cibâyî-i hayâlî-i keşîde-i cibâle-i izdivâcî kılıp andan dört nefer evlâdı ki 'Abdü'd-dâr ve 'Abdi Menâf ve 'Abdü'l-'Uzza ve 'Abdü'l-Atdar”

¹⁷⁹ Kaynaklarda Abdül-Kusayy olarak da geçmektedir.

Darü'n-Nedve adlı kurumu kurması onun en önemli icraartlarından. İdari yapının düzenlenip daha demokratik bir yapının kurulması açısından bu çok önemli bir gelişmedir.¹⁸⁰ Çünkü Darü'n-Nedve'de devlet meseleleri görüşülür ve önemli kararlar alınır. Dışarı gidecek bir kervanın hazırlığı burada yapılırdı. Ve biri evlenecekse yine düğün merasimi burada yerine getirilirdi.¹⁸¹

“Dârü'n-Nedve ol menzil-i ma'rufun nakş-ı kitâbe-i iştihâridir ki tafsîl-i sâbıktan mütelahhis olduğu üzere Kusayy ki Huzâ'a'yı Harem-i Mekkedden ihrâc ve ib'âd edip Kureyşî anların cânîşîni olmak üzere evdiye ve şî'âbdan cem' ettikde dâhil Harem-i Mekke'de meskûn-ı ittihâz etmek üzere emr edip dediki “sizler ki Beyt-i Mu'allâ kader-i İlahînin fâ'iz-i kurb-ı civârı olmakile hâ'iz-i rıf'at 'azv-ı iftihâr olasız”

Ve Kusayy Ka'b b. Lüey oğullarından hükümdar seçilen ve itaat edilen ilk kişi olmuştur. Kusayy ile birlikte Mekke'de çok önemli değişiklikler beraberinde gelmiştir. Kendisine, Ka'be'nin perdedarlığı Hicâbe, hacılara su dağıtma işi olan Sikâye, hacılara yemek ikram etme işi Rifâde, toplantı meclisinin idaresi Nedve, ve sancak görevi Livâ olan Mekke'nin en önemli ve şerefli hizmetleri verilmiştir.¹⁸² Ayrıca hacıların Müzdelife'den Arafat'a geçişte etrafi görebilmeleri için Müzdelife'de aydınlatma için ateş yakma geleneğini başlatan odur.¹⁸³

Kureyş'den herkes mallarından gücünün yettiği nisbette Kusayy'a vergi ödüyordu. Kusayy bu vergilerle Mekke'de ve Arafat'da hacıların ihtiyaçlarını karşılamak için kullanıyordu. Bu gelenek İslam gelinceye kadar sürmüştür.

“Kureyşden herkes kudreti müsâ'id olduğu mikdâr ihrâc dirhem ve dinâr edip ana def' ve teslîm ederler idi. Ol dahî anınla mevsim-i hacda ta'âm ve afîr hâzır edip Haccâc'dan hümyân mikneti bel'a-i zâd u sa'adan hâlî olanlarına mevsim tamamına dek sefere güster-bezl in'âm olurdu.”

Mekke'de Cürhüm kabilesi kaçarken zezem kuyusunu kapattıkları için çok ciddi bir su sorunu vardı. Kusayy bu problemi önceleri hazırlanmış olan deriden yapılmış havuzlara suyu doldurarak hallediyordu. Fakat daha sonra Acûl isimli kuyuyu açmaya karar vermişti.

“Kusayy dâr-ı imhânî niyet-i Ebû Tâlib olan mahalde bir rükbe hafr edip 'acûl ismi ile tesmiyye etmişdi. Kusayy seyrâb ser-çeşme-i hayât iken cümle ahâli-i Mekke

¹⁸⁰ HAMIDULLAH Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, Beyan yay. İstanbul 2004, s.45.

¹⁸¹ Şibli Numani Mevlana, a.g.e, s.121.

¹⁸² Şibli Numani Mevlana, a.g.e, s.121.

¹⁸³ DIMAŞKÎ, a.g.e, s.217.

andan müntef'îl olup sonra zaman-ı riyâset-i 'Abdi Menâf'da bir şahsın sukûti bâ'is taftîl olmuştur."

Araplar arasında çok müstesna bir yeri bulunan Kusayy evlatları tarafından da çok sevilirdi. Öldükten sonra onu Hacûn denilen yere defnedildi. Ve bundan sonra Mekkeliler ölülerini buraya defnetmeye başladılar. Ve kabrini her zaman ziyaret etmişler ve bunu bir gelenek haline dönüştürmüşlerdir.

'Arab melcâ' ü melâz ü pîrân kabrini mevtinden sonra medfun ittihâz etmişler idi ve kabrine tebcîl ü a'zâm edip kâtıbeten havâs ve 'avâm ziyâretin ta'ahhüd ve iltizâm etmişler idi.

Eserde Ârif Efendi altı evladının adlarını saymaktadır. 'Abdi Menâf, 'Abdü'l-'Uzza, 'Abdü'd-Dâr, 'Abdi Kusayy, Berre, Tahmür'dür.

1.5.2.40. Abdi Menaf:

Gerçek ismi Mağîredir. Künyesi ise 'Abdü'l-Şems'dir. Lakabı ise Kamerü'l-Betha, yani Mekke'nin dolunaydır. Ârif Efendi, bu lakabın ona verilme sebebini güzel simalı oluşundan dolayı olduğunu söyler.

'Abdi Menâf ismi Mağîre ve künyeti Ebû 'Abdü'l-Şems olup hüsn sîmâ-yı meh-tâbü'l-tecellâsından nâşî Kamerü'l-Buthâ ile telkîb olunmuş idi.

Abdimenâf ismi ise, annesi onu doğurduğunda menat adlı puta adadı. Böylece ona Abd-i Menat denmeye başlandı. Yani Menat'ın kulu. Fakat babası isminin Abdu Menat b. Kinâne ile aynı olduğunu görünce Abdimenaf ismi ile değiştirmiştir.

'Abdi Menâf'ın mâderi hayatı nazar etmiş olup hîn velâdetinde Menât nâm sanma ki a'zam-ı esnâm idi. De'b-i câhiliye üzre def' ve teslîm etmiş olduğu mülâbesesi ile 'Abdi menât tesmiyye ettikde vâlidîne Kusayydir. 'Abdi Menât bin Kinânenin ismine tevâfuku cihetinden iltibâs lüzûmunu mülâhaza etmekle tağyîr edip 'Abdi Menâf ile müstemi kılmışdı. Ve Muğîre lafzı ve sıfatdan mankûl olup ba'zı i'ma gâretten ef'âl sıbgası olmaya zâhib olup ba'zı âhir takviyyet ve ahkâm ma'nâsına olan igâreden mâhûd olmak kavlini tercih ve ihtiyâr etmişdir.

Abdimenaf Osman bin Affan'ın da dördüncü kuşaktan dedesidir. Ârif Efendi dört tane kızından ve sekiz tane de oğlundan bahseder. Oğullarının isimleri Hâşim, Muttalib, 'Abdü'ş-Şems, Nevfel, Ebû 'Ömer, 'Ubeyd, Habbe, Tumâzır'dir. Kızları ise Ümmü'l-Ahsem, Ümmü Süfyân, Kilâbe ve Rayte'dir.

Ve 'Abdi Menâf cedd-i sâlis-i Nebvî olup 'Osmân bin 'Affan'ın cedd-i râbi'idir ve 'Abdi Menâf için dört aded gül-gonc-i hadîka tırâz emânî ya'nî dört nefer-i

duhter-ferište nihâd-hûr şist olup sekiz aded nahl-i berr ü mend evlâd-ı zekûr ile riyâz amâli reşkin-sâz çemen-zâr-ı heşt olmuştur ki duhterlerinin nâmı Ümmü'l-Ahsem ve Ümmü Süfyân ve Kilâbe ve Rayte ve esâmî-i püserânı Hâşim ve Muttalib ve 'Abdü'ş-Şems ve Nevfel ve Ebû 'Ömer ve 'Ubeyd ve Habbe ve Tumâzır olup.

1.5.2.41. Hâşim:

Eserde isminin Amr el-Ulâ ve künyesinin Ebu Fazle olduğu bildiriliyor. Hâşim ismi haşeme kökünün ism-i fâilidir. Anlamı ise kuru ve içi boş bir nesneyi kırmaktır. Mekke 'de kıtlığın hüküm sürdüğü bir sene Filistin tarafına giderek aldığı ekmeğin türünden gıdaları Mekke'ye getirdi. Ve deve kesip etini pişirerek ekmekleri içine doğradı. Bunu çok uzun bir süre halkına dağıttı. Ârif Efendi bu olaydan dolayı adının, parçalayan bölen anlamında Hâşim kaldığını nakleder.

Hâşim ol senede Filistîn tarafına feres-rân teveccüh ve garîmet olup anda bir mikdâr dakik ü k'ak cem' ve celb etmekle iyâbi hâlinde nahr-i cezûr edip ol dakikadan müttehiz olan akrâz rufâni heşm ve kesir ile serîd edip müheyyâ-sâz mevâ'id amîmü'l-'avâ'id ile bedel ve it'âm ettğinden nâşi Hâşim lakabı ile mülakkıb olmuştur.

Haşim servet sahibi ve ikram etmeyi çok seven bir zattı. Mekke'den gelip geçenler veya konaklayanlar onun ikramlarından nasibini alırdı. Ve Kusayy ile başlayan vergi toplayarak Darü'n-Nedve'de değerlendirme işinide yürütmüştür. Kış yolculuğunu Habeşistan'a ve yaz yolculuğunu Şam'a düzenleyen ve bunu bir gelenek olarak sürdüren ilk kişidir.¹⁸⁴ Yaptığı seferlerin birinde Kayser ile görüşmüştür. Hâşim'in karakterini seven Kayser ona iltifatta bulunmuştur. Hâşim'de Kayser'den Mekke halkının rahatça dolaşım ticaret yapmaları için eman-nâme istedi. Bu olayın benzeri Necâşi nezdinde de vuku bulmuştur. Hem Kayser'den hem Necâşi'den eman-Name alarak halkının rahat bir şekilde ticaret yapmasını sağlamıştır.

Ve evâ'il hâlinde bir def'a Şam'a sefer ettikde Kayser'e mülâkî olup nişest ve hevâsatı Kayser'in dil-nişîni vâka' olmakile mazhar-ı iltifâtı olup ehl-i Mekkenin lâ-sîmâ Kureyş'in ticâreti için zîr-hükûmet Kayser'de olan bilâde bî-mehâbâ emdişde murahhas olup ba'zı emti'a-i mergûbe celbine mutasaddî olmada me'mûne'l-ğavâ'il olmalarıçün istizâ etmişdi. Ve bu mu'âmele-i Hâşim ile Necâşi beyninde dahî sûret

¹⁸⁴ DIMAŞKÎ, a.g.e, s.209.

vuku' bulup Kayserden ve Necâşiden emân nâmeler almış idi. Ve Kureyş'e bu nehc üzere inâre-i mehhace-i rihletin edip rehnüma-yı tarika-i kesb ve ticâret olmuşidi ki süre-i Kureyş bu ma'nâyı eblağ-ı vücûd üzere nâtıkadır.

Ârif Efendi Haşim'in dört erkek ve dört kızının olduğundan bahseder. Erkek evlatlarının isimleri 'Abdü'l-Muttalib, Fazle, Ebû Safiy, Esed ve Hz. 'Ali'dir. Kızları ise Şifâ, Halide, Za'ife, Rukiye ve Hayye'dir.

1.5.2.42. Abdü'l-Muttalib:

İsmi hakkında eserde Ârif Efendi iki rivayetten bahseder. Ebû İshak'ın rivayet ettiği üzere Şeybetü'l-Hamd. İbni Kuteybe'nin rivayet ettiği üzere ise 'Amir'dir. Hz. Muhammed'in dedesidir. Künyesi ise Ebû Ehâris veya Ebû'l-Betha'dır. Ârif Efendi adının neden Abdü'l-Muttalib olarak anıldığını ise şu şekilde anlatır.

Babası Hâşim ticaret için Medine'ye gider. Ve orada Amr b. Zeyd b. Lebîd'in kızı Selma'yı görür. Onunla evlenmek istediğini söyler. Ve daha sonra onunla Mekke'ye geldi. Verdiği söz üzerine hamile kalıp doğum zamanı yaklaşınca onu alıp geri babasının yanına götürdü. Ve kendisi oradan Şam'a ve Gazze'ye gitti. Ve Gazze yakınlarında bir yerlerde vefat etti. Selma Abdü'l-Muttalib'i doğurunca ona Şeybe adını verdi. Ve civarda Şeybetü'l-Hamd namı ile bilindi. Derken bir gün Tihâme'den biri Medine'ye uğramıştı. Ve birkaç çocuğun aralarında oyun oynarken birini İbni Hâşim olarak çağırdıklarını gördü. Ve Mekke'ye varınca Hâşim'in kardeşi Muttalib'e durumu anlattı. Ve Muttalib bu haber üzerine Medineye gitti. Ve Şeybe'yi bularak onu tanıdı. Annesinden yeğenini Mekke'ye götürmek istediğini söyledi. Böylece Şeybe'yi yanına alarak Mekke'ye geldi. Ve bunun kim olduğunu soranlara kölesi olduğunu bildirdi. Böylece bilinen meşhur adı; Muttalib'in kulu, kölesi anlamında Abdü'l-Muttalib olarak anıldı.

Ârif Efendi bu vakayı eserde aşağıda aldığımız şekliyle ifade etmektedir.

Ve ba'dehu biruhte mine'l-eyyâm Mekke tarafına şedd-i hırâm ettikde Selmây'ı istishâb ol dahî hevdec-girîn ittibâ' olup merâhil-nişîn berârî-i kıfâr olarak Mekke-i Mükerrreme'ye vâsıl oldular. Anda ârâm üzere Selmâ iken 'alâ'im vuzu' haml-i nümâyân oldukda Hâşim 'ahd-i sâbıkını mürâ'ât edip Selmâyı tekrar peder ve mâderine îsâl eyledi. Ve kendi cânib-i Şam'a imâle-i licâm tevcih ve ağzâm edip Gâzze'ye vâsıl oldukda hal' hulle-i hayât ile ser-nihade-i bâlîn memât oldu. Ve Belde-i Tayyibe'de Selmâ'dan 'Abdü'l-Muttalib revnümâ-yı derîçe-i delâdet olup havâli kırk serende hilâf ma'hûd-ı şu'arât beyz-i müşâhede olunmak mülâbesesiyle

Şeybe nâmi ile nâm-ver kılınıp ve Kureyşden herkes ki cerîh-i siham nevâ'ib ve şedâ'id olmak vukû'unda merhem-resân i'ânet olup melâz hâcet-mendân olmakla elsine-i nâsda memdûh olduğu cihetden Şeybetü'l-Hamd ismi ile karîn-i şöhret olmuşdur. Ve Şeybetü'l-Hamd'in seniyye yedi yâhûd sekiz seneye bâliğ olduğu esnâda Ehl-i Tihameden bir kimse Medîne'ye mürûru hâlinde ebnâ-yı belde birkaç nefer etfâl andan sâl-i mürâmât ve menâzile sadedinde müctema'lar olup içlerinden bir gîlâm necâbet ittisâm-ı menâzile halâlinde musîb oldukca ana İbni Hâşim ana İbni Seyyidü'l-Bethâ dediğin istimâm edecek. Tekrar men ente yâğlem deyü istikşâf-ı hâl edip ol dahî ana Şeybe bin Hâşim dedikde vâka' hâle itlâ'-i tahsisinden sonra beldesine müteveccih olup Mekke-i Mükerrreme'ye kadar mey-i hâkinde evlâd-ı 'Abdi Menâf'dan Hâşim'in birâderi Muttalibe dūçâr olup keyfiyyet-i hâlden âgâh edecek Muttalib 'ucâleten tehiyye-i ervât sefer ile Mekkedden nehzat ü taraf-ı Yesribe rû-be-râh garîmet oldu. Ve mebâdâ vâlidesinin ol Gül-gonca-i nev-resî çîde-i dest-i ihtilas ve intihab kılmak dâ'iyesinde olduğun gûş-zedi olsa dâmân garîmetine ser-pençe-zen mümâna'at olmak mukadderdir deyü iğtinâm-ı fırsat ve mefsûduna mübâşeretde te'cîl ve mübâderet ile vaziyet ettiler. Muttalib dahî muktezâ-yı hâl üzre berzede-i dâmân isti'câl olup Şeybe'ye tevcih-i hitâb ile i'mâ-menden olduğun ifâde ve i'lâm ve bu seferinde mefâvizi iktihâma 'illet-i gâ'ie kendüyî müttedâ-yı ecdâdı olan Mekke-i Mükerrreme'ye îsâl olduğun ismâ' ve ifhâm ettiği sâ'at Şeybe tarafından bâ'is-i inb'âs rağbet olmakla fi'l-hâl-i pâ-nihâde-i rikâb müsâra'at olup imtitâ-yı sahve taba'iyet kıldı. Muttalib dahî Şeybeyi irdâf edip sūr'atle taraf-ı pür-şeref Beyt-i Harâma tevcih-i kible-nümâ-yı tevcih ile rah peymâ-yı birâderi dil-kam olarak katı' tarîk hüzü'n ve sühûl ile belde-i mükerrrem Mekke'ye şeref-yâb vüsûl ve fâ'iz-i rütbe-i dühûl olduğunda Şeybe'yi Muttalib ile görenler men-hazâdeyü istikşâf nefsü'l-emre müte'arrız olanlara Şeybe köhne libâs-ı seferi ile bulunduğundan nâşî isnâd-ı ittisâl karâbetden ictinab ve tahaşşi etmekle 'Abd-i Memlû makedder demekle cevâba mutasaddi olduğu Şeybenin 'Abdü'l-Muttalib lakabı ile telkîbe sebep olmuşdur.

Bir başka görüş ise bu yaşananların dışında Şeybe'nin bu ismi Muttalib'in terbiyesinde büyümesinden dolayı aldığı şeklindedir. Ayrıca Feyyaz lakabı ile de anıldığı rivayet edilmektedir. "Feyyâz lakabı ile telkîb olunmuş" Kureyş beyinde şerefli bir kişi olarak anılmıştır. Ne kadar yaşadığı ile ilgili farklı rivayetler vardır. Bir rivâyete göre seksen iki sene yaşamıştır. İmâm Süheylî'ye göre ise ömrü yüz kırk

senedir. Ve vefatında onu Cennetü'l-Mu'alla'da ki Hacun kabristanında büyük dedesi Kusayy'ın mezarının yanına defnetmişlerdir.¹⁸⁵

Abdü'l-Muttalib 'ömri ba'zı revâ t ihtiyâ ri üzre seksen iki sene ve İmâ m Süheylî muhtâ rı olan kavîl üzre yüzkırk senedir. Ve ba'zı sikâ t mü'ellifâ tında seksen sekiz sene me'mur olup Hacûn da medfûndur

Ârif Efendi Abdü'l-Muttalib'in hayatını bizlere en ince ayrıntısına kadar nakletmektedir. Burada bir kısmını alıntı olarak beyan edeceğim. Fakat diğer ayrıntılar eserin transkripsiyonlu metninde bulunabilir.

Ârif Efendi ismiyle ilgili veridiği bu izahtan sonra Abdü'l-Muttalin ile ilgili en önemli hadiselerden biri olan zenzem kuyusunun bulunması hadisesini anlatır. Mekke'den kaçarken oranın eski sahipleri olan Cürhüm kabilesi ellerinde bulunan kıymetli madenleri de kuyuya gömerek kaçmışlardır. Ve bir gün Abdü'l-Muttalib öğlen uykusunda Ka'be'nin yakınlarında uyurken bir sesin ona, zenzemi kazmasını ilaret ettiğini söyler. Abdü'l-muttalib bu olaya diğer kureyşliler ile paylaşır ve onlarda eğer sadık bir rüya ise tekrardan görürsün derler.

Harem-i Mescidü'l-Harâm'da tekye-zen müttekâ-i gâflet ya'ni 'anûde-i pister h'âb-ı rahat olmuş idi ki i'lâm-ı sâhibü'l-berîd hiss-i müşterek ile sûr-ı havâdis-i 'âlem-i mesâlidin bu sûret-i 'aks-endâz merrât-ı hayâli olup mâmur oldu ki berr-i zenzem-i enbâste-i mu'addel-i mübâşeret ü ikdâm eyleye. 'Abdü'l-Muttalib bu vâkı'ayı Kureyş ile der-miyân edip i'lâm edecek anlar dahî 'Abdü'l-Muttalib'e bu vechile işâret nüma-yı nasîhat-ı müşfikâne oldular ki tekrâr dergâh-ı kibriyâ-penâh vâhibü'l-âmâle tevcih-i vech-i teveccüh ile istikşâf-ı hâl-i kible eğer ol mübeşşere-i sâbika rüyâ-yı hakkadan ise lâ-mahâle şâhid-i maksûd revnüümâ-yı mahfil-gâh şuhûd olmak mukadderdir.

Ve Abdü'l-Muttalib aunu rüyayı tekrar görür. Bu sefer ona zenzem kuyusunun yeri bildirilir ve Âsaf ve Nâ'il adlı iki putun yakınlarında olduğu işaret edilir.

'Arab'ın mensûb dest-i i'tibârı olan esnâmdan Âsâf ve Nâ'il nâmi ile mevsûm iki sanemin pîş-gâhında vâkı'-ı mizbahın tahtında oldugu taraf mübeşşir-i gaybîden ta'yîn ile nağme-i müjde bâd-ı tebşîr-i sâmi'a-i res-i zamîr-i ilhâm-pezirî olup

O vakitte tek evladı Hâris ile işaret edilen yeri kazarak zenzem kuyusunu bulur. Fakat diğer Kureyşliler bunun hepsine ait bir hazine ve dederleri İsmâil'den kalan bir

¹⁸⁵ SEZİKLİ H. Ahmet, *İslam Ansiklopedisi "Abdülmuttalib Maddesi"*, DİA, İstanbul 1998, C.1, s.273.

kuyu olduğunu söylerler. Bu konu üzerine tartıştıkları esnada o dönemde bu tür meselelere hakemlik yapan bir kahine danışmak istediler.

Ve ol esnâda e'âlî-i şâmîle-i kâhine-i Benî Sa'id bin Huzeym ki ismi ba'zı rivâyatla Kutbe ve rivâyet-i âhirde Seccâc idi. Tahkîm edip huzûrunda terâfu'a ittifâk ettiler. Ve tarafeyn-i cem'-i kesîr ile müheyyâ-sâz-ı edevât sefer olup ol tarafa Fars-rân garîmet oldular. Ve ol vakitte Hicâz ve Şâm beyninde olan mefâviz ve berâri yenâbî'-i 'uyûn ve âbârdan hâli olmakla ebnâ-i sebîl-i hîn-i 'ubûr u ictiyâzda kifâyet mikdârı miyâh ile kurb ü sikâya misillü ba'zı edâni-i imlâ edip istishâb ederlerdi.

Kahinin haber verdiği üzere şam tarafında bu anlaşmazlığı çözecek olan kişinin yanına gitmeye karar verdiler. Ve yolda giderlerken Abdü'l-Muttalib'in ve yanında bulunanların suyu bitti. Diğer Kureyş ehli ise Abdü'l-Muttalin ve arkadaşlarıyla sularını paylaşmadılar. Abdü'l-Muttalib'de onlara kim ölürse diğerleri onu mezara gömsün böylece kurda kuşa yem olmaktan kurtulmuş oluruz tavsiyesinde bulundu.

“Abdü'l-Muttalib ve etbâ'ına ser-haşme-i heyavâtdandest-şûy-ı ye'is ve kunût olmak müte'ayyin oldu. Ve rüfekâsına bu vecihle kâr-fermâ-yı pend-i müşfikâne olduğu cümlemizde henüz bakiyye-i kuvvet ve hareket ve kâr-girdâre-i kudret mevcûd iken münâsib olan oldur ki herbirimiz kendi nefsiçün bir hafre tehyi'e kıla. Ve beynimizden her kim ki mukaddem ser-mest-i sahbâ-yı merk ola refiki anı nühüfte-i pister-kabr eyleye. Tâki cümlemiz rızk-ı mâr ü mûr u ta'ama vuhuş u tuyûr olmayıp bu keyfiyyet ancak pes-manda-i kavm olan bir nefer için mütehakik ola.”

Ve Allah Abdü'l-Muttalib'in çölde su bulmasını nasib etti. Bunu gören diğer Kureyşliler ona :“Yâ 'Abdü'l-Muttalib Cenâb-ı Feyyâz çâre-sâz çünkü sana bu vechile meded-res olup bu felât-ı bî-emânda ifâza-i 'aynü'l-hayât necât kıldığı müşâhid ve mu'âyin oldu. Pes zemzem-i mükerremi dahî mîzâb-ı kereminden mahsûsan sana icrâ ve i'tâ kıldığında kat'â şek ü irtibâbımız kalmadı.” dediler. Böylece aralarında ki anlaşmazlık halledilmiş oldu ve geri Mekke'ye döndüler. Böylece zemzem kuyusu açılmış oldu.

Bu esnada Abdü'l-Muttalib'in tek evladı bulunmasından dolayı Kureyş ehlinin onunla muaheze etmesini kabullenemeyen Abdü'l-Muttalib eğer on evladı olursa onlardan birini Ka'be'de kurban etmeye yemin eder. Bu konu Hz. Muhammed'in babası Abdullah anlatılırken daha ayrıntılı olarak işlenecektir.

Abdü'l-Muttalib ile ilgili bir diğere önemli hadise ise fil vakasıdır. Kur'an'da adına özel bir sure bulunan önemli bir hadisedir. Bu bölümde yalnızca kişilerin özellikleri ve kısa hayat öyküleri üzerine eserde geçen hadiseleri aldım. Olayların ayrıntıları eserin ayrıntılı bir şekilde ele alınıp işlendiği "Bölümler" kısmında ele alınmıştır.

2. Abdullah:

Hız. Muhammed'in babasıdır. İsmi abd ve Allah kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir tamlamadır. Allah'ın kulu, kölesi manalarına gelmektedir. Bazı rivayetlere göre künyesi Ebû Muhammed, bazı rivayetde Ebû Ahmed'dir. İbnu'l-Esir'in rivayetine göre ise künyesi Ebû Kusem'dir. Bu rivayeti eserinde aktaran Dimaşkî daha sonra Kusem kelimesinin anlamını şu şekilde vermektedir. Kusem, kasm kelimesinden alınmış olup vermek veya toplamak anlamındadır. Hayrı kendi şahsında toplayan kimse için kasûm ve kusem denir.¹⁸⁶ Ârif Efendi eserinde, Zehb lakabıyla dahi şöhret bulduğunu ifade etmektedir.

"'Abdu'l-lâ h künyeti ba'zı revâ t-ı kavlı üzere Ebû Muhammed olub ve ba'zı akvâ lde Ebû Ahmed'dir. Ve İbni Esîr ve ba'zı erbâ b-ı te'lif u tahrîr Ebû Kusem künyeti ile mükennâ ve Kusem esmâ -yı şerîf-i Nebev î'den olduğun tensîs ü tahrîr edib Zehb lakabı ile dahî şehîr olduğun nigâ şte-i kilik-i sûtûde ta'bir kılınmıştır."

Eserde Abdü'l-Muttalib'in bir gün Ticaret için Yemen'e gittiğini ve orada ehl-i Kitap olan bir Yahudi ile aralarında geçen konuşmayı nakledilir. Abdü'l-Muttalib'e soyunu ve ırkını sorduktan sonra beklenen son peygamberin onun ırkından geleceğini haber verir. Ve onu dikkatli olması hususunda uyarır. Abdü'l-Muttalib bu soyun Abdullah'dan devam edeceğini anlar.

"Sulb-ı 'Abdu'l-Muttalib neyyir bin-i nübüvvet ve saltanat olmak ile evlâ d-ı nâ'il-i akse'l-gâ yâ t sa'det olacağın i'lâ m ile beşâ ret edib velâ kin ol tebâ şir-i sabâ hü'l-hayr-ı emâ nın tulu' u sûtû' beni zühreden bir düşize-i zühre-cebîn ile 'akd-i ser-rişte-i mukâ renet ve izdivâca vâbeste eydiğin beyân ve i'lâ meyledi."

Ârif Efendi devamında Abdullâh'ın Âmine ile tanışmalarını konu edinir. Ve nesilden nesle aktarılan peygamberlik nûrunun Abdullah'da bulunması onun güzelliğini arttırmıştır. Böylece etrafında ki insanların nazarlarını üzerine çeken bir kişi olmuştur. Fakat o Âmine bint-i Vehib bin 'Abdi-i Menâf ile evlenmeye karar kılar. Ve eserde bu hadiseye Abd-i Menaf'ın karar verişini şu şekilde anlatır.

¹⁸⁶ DİMAŞKÎ, a.g.e, s.179.

“Vehb bin ‘Abd-i Menâ f bu keyfiyyet mu’â yine kılmakile derûnundan bu dâ ‘iye münba’is olduğu duhteri olan Âmine’yi ‘Abdu’l-lâ h’a tezevvüc eyleye.”

Eserde bu arada geçen olaylar çok detaylı anlatılmamıştır. Bundan sonraki kısımda Abdullah’ın Gazze ve Şam tarafına yaptıkları bir sefer sırasında hastalanıp Mekke’ye geri dönerken Medine tarafında bir yerde vefat ettiği anlatılır. Ve daha sonra eserde Medine yakınlarında Ebvâ isimli yere defnedildiği ifade edilir.

“Ve ‘Abdu’l-lâ h’in mehtâ b-ı cemâ l-i bâ hirü’l-eşrâ fi iki ay müstemîrrenü’l-methaf şî’â r-ı mehâk-ı maraz olmuşdur. Bi’l-âhere hilâ l-i serîrü’s-seyr-i hayâtı seyrü’n-necîb ufûl-i memâ t olub ba’zı revât-ı tahkiki üzre dâr-ı nâ-bıgâde ve bir rivâyetde beynü’l-harameyn Ebvâ ismiyle müsemmâ olan menzilde makbûr olmuşdur.”

1.5.3. ASHÂB-I NEBÎ

1.5.3.1. Câbir:

Kaynaklarda geçen tam adı Ebû Abdillâh Câbir b. Abdillâh b. Amr b. Harâm el-ensâri'dir. En çok hadis rivayet eden sahabelerden biridir. Hicretten 16 yıl önce Medine'de dünya gelmiştir. Hicri 78 (697) yılında vefat etmiştir.¹⁸⁷ Eserde rivayet ettiği hadis dolayısıyla adı geçmektedir. Rivayet ettiği hadisin konusu, Allah'ın kâinatta ilk yarattığı nesne üzerinedir.

1.5.3.2. Ebû Hureyre:

Tam adı Ebû Hüreyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî'dir. Caâhiliye devrindeki adı kaynaklarda Abdüşems, Abdüamr, Sükeyn, Amr b. Abdüganm gibi farklı şekillerde geçmektedir. Ebû Hureyre künyesiyle ilgili en yaygın rivâyet, koyun otlatırken bulduğu kedileri eteğine koyup oynamasından dolayı kedilerin babası anlamında Ebû Hureyre lakabı verilmiştir.¹⁸⁸ Eserde adı rivayet ettiği hadis dolayısıyla geçmektedir.

1.5.3.3. Hazret-i Âişe:

Kaynaklarda tam adını Ümmü'l-mü'minîn Âişe binti Ebî Bekr es-Siddîk el-Kureşîyye olarak geçmektedir. Hz. Ebû Bekir'in kızı ve Hz. Muhammed'in hanımıdır.¹⁸⁹ *Baba tarafından Kureyş'in Teym koluna mensup olmakla birlikte anne tarafından aynı kabilenin Kinâne koluyla irtibatlıydı. Baba tarafından nesepleri, altıncı cedleri olan Mürre İbni Ka'b'da; anne tarafından ise on birinci ataları Kinâne'de birleşiyor ve bu yönüyle Hz. Muhammed ile iki yönlü akraba oluyordu.*¹⁹⁰

614 yılında Mekke'de doğmuştur. Ve 678 yılında Medine'de vefat etmiştir. Eserimizde Hz. Muhammed'in soyu ile ilgili naklettiği hadis dolayısıyla geçmektedir.

1.5.3.4. İbni 'Abbas:

Kaynaklarda tam adı Ebü'l-Fazle el-Abbâs b. Abdilmuttalib b. Hâşim el-Kureyşî el-Hâşimî olarak geçmektedir. Hz. Muhammed'in amcasıdır. 653 yılında vefat

¹⁸⁷ KANDEMİR M. Yaşar, *İslam Ansiklopedisi "Hz. Câbir Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.6, s.530.

¹⁸⁸ KANDEMİR M. Yaşar, *İslam Ansiklopedisi "Ebu Hureyre Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992 C.10 s. 160.

¹⁸⁹ FAYDA Mustafa, *İslam Ansiklopedisi "Hazret-i Aişe Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992 C.2, s.201.

etmiştir.¹⁹¹ Eserde Hz. Muhammed'in nesebiyle ilgili hadis râvisi olarak geçmektedir.

1.5.3.5. Hz. Ali:

Hz. Muhammed'in damadı ve Hulefâ-yı Râşîdîn'in dördüncüsüdür. Hicretten yaklaşık yirmi yıl kadar önce Mekke'de doğmuştur. Kaynaklarda Hz. Ali'nin Kâ'be'de dünyaya geldiği rivayet edilir. Annesi ona 'Haydar' ismini vermişken, babası Ebû Talib ona 'Ali' demişti.¹⁹² Babası Hz. Muhammed'in amcası Ebû Tâlib'dir. Mekke'de kıtlık olması nedeniyle Hz. Muhammed amcasının yükünü hafifletmek için onu himayesine almıştır. Beş yaşından hicrete kadar onun yanında büyümüştür. Ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilk inanlardandır.¹⁹³

1.5.3.6. Osmân bin Affan:

İlk müslümanlardan ve Hulefâ-yı Râşîdîn'in üçüncüsüdür. Tam adı Ebû Abdillâh Zü'n-nûreyn Osmân b. Affân b. Ebi'l-Âs b. ümeyye el-Kureyşî el-Ümevî'dir. Hz. Osman meşhur Fîl Vak'a'sından altı yıl önce doğmuştur. Yani hicretten 47 yıl önce dünyaya gelmiştir. Buna göre Hz. Muhammed vahiyle peygamber olduğunda, Hz. Osman 34 yaşındaydı. Aynı zamanda Hz. Osman, Hz. Muhammed ile ninesi Beyda-i Ümmü'l-Hakîm tarafından akrabaydı. Beyda-i Ümmü'l-Hakîm Hz. Muhammed'in halalarındandır. Ayrıca Hz. Muhammed'in iki kızıyla evlenmesinden dolayı 'iki nûr sahibi' anlamına gelen Zinnûreyn lakabıyla meşhur olmuştur.¹⁹⁴ Hz. Muhammed'in iki kızı Rukiyye ve Ümmü Gülsüm ile evlenen Hz. Osman bu iki hanımı da kendi elleriyle defnetti. Bunu üzerine Hz. Muhammed'in üçüncü bir kızım olsaydı onuda Hz. Osman'a verirdim dediği nakledilir.¹⁹⁵

1.5.3.7. Talha İbni Abdullâh:

Künyesi Ebû Muhammed b. Ubeydullah'tır. İslam tarihinde ki önemli şahsiyetlerden birisidir. Hz. Ebû Bekir'den sonra Hz. Muhammed'e inanan ilk insanlardan biridir. Ayrıca Hz. Muhammed tarafından cennetle müjdelenmiştir.

¹⁹⁰ HAYLAMAZ Reşit, *Mü'minlerin En Mümtaz Annesi Hz. Aişe*, Işık Yayınları, İstanbul 2009, s.13.

¹⁹¹ EROĞLU İsmail, Çakan L.İsmail, *İslam Ansiklopedisi "Abdullah b. Abbas Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.1,s.16.

¹⁹² Akademi Araştırma Heyeti, *Bir Demet Yıldız En Öndekiler*, Işık yay., İstanbul 2005, s.107.

¹⁹³ FIĞLALI Ethem Ruhi, *İslam Ansiklopedisi "Hz. Ali Maddesi"* DİA, İstanbul 1992, C.2, s.371.

¹⁹⁴ KURUCAN Ahmet, MERCAN Zühdü, *Aşere-i Mübeşşere*, Işık yay., İstanbul 2006, s.155-157.

¹⁹⁵ YIĞIT İsmail, *İslam Ansiklopedisi "Osman Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.33, s.438.

Ayrıca Cemel vakasında ayrılıklara sebep olmamak için halife seçimi esnasında hakkını Hz. Osman'a vermesi onu İslam tarihi açısından önemli kılan bir diğer olaydır. İslamın ilk yıllarında Mekke müşrikleri tarafından ağır işkencelere tabi olmuş sahabilerdendir. Nevfel b. Huveylid tarafından Hz. Ebû Bekir ile aynı ipla bağlanıp işkence görmesinden ötürü 'ayrılmaz dostlar' anlamına gelen 'Karîneyn' lakabıyla da anıldığı olmuştur.¹⁹⁶

1.5.3.8. İbni Mesûd:

Ashab-ı kiramın büyüklerinden. İlk iman edenlerin altıncısıdır. Babası Mes'ud, annesi Ümm-i Abd'dır. İbni Mes'ud ve İbni Ümm-i Abd isimleriyle meşhur olmuştur. Künyesi Ebu Abdullah veya Ebu Abdurrahman'dır. Mekkeli olup, doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 652 (H. 32)de Medine'de vefat etti. Kabri Cennet-ül-Baki kabristanındadır.

Müslüman olmadan önce Ukbe bin Ebu Mu'ayt'ın koyunlarını güderdi. Bir gün koyun güderken Hz. Muhammed ve hazret-i Ebu Bekr kendisinden süt istediler. Süt olmadığını söylemesi üzerine, Hz. Muhammed hiç yavrulamamış bir koyunun memesini sıvazladı, meme derhal şişti ve bol süt verdi. Bunu gören Abdullah bin Mes'ud derhal Müslüman olup, Müslümanların altıncısı olma şerefine kavuştu. Müslüman olduktan sonra Ukbe'nin yanından ayrıldı ve Hz. Muhammed'in hizmetine girip yanında bulundu. Kur'an-ı kerimi iyi öğrendi. Pekçok hadis-i şerif dinledi ve ezberledi. Sahabe ve Tâbiin'den pekçok kimse ve hatta Ebu Hüreyre ile İbni Abbas bile kendisinden hadis-i şerif rivayet etmişlerdir. Hayatta iken Cennet'le müjdelendi.

Mekke'de Kur'an-ı kerimi ilk defa sesli olarak açıktan okuyan Abdullah bin Mes'ud idi. İnanmayanlar, kendisine çok eziyet ve işkence yaptılar. O, bundan vaz geçmedi. İşkenceler dayanılmayacak hale gelince izin ile iki defa Habeşistan'a hicret etti. Bedr, Uhud, Hendek, Yermük ve diğer gazalara iştirak etti. Hepsinde büyük kahramanlık ve fedakârlık gösterdi. Bedr Harbinde Ebu Cehl'i öldürdü. Biat-ı Rıdvan'da bulundu. Miladi 641 (H. 20) yılında Küfe kadılığına tayin olundu. Orada hazine muhafızlığı da yaptı. Hazret-i Ömer, İran halkına yazdığı mektupta; "İbni Mes'ud'u yanımda alıkoymayarak sizi kendime tercih ettim." demiştir. Hazret-i Osman'ın son zamanlarında Medine'ye döndü. 653 (H.32)'te 60 yaşının üzerinde

¹⁹⁶KURUCAN Ahmet, MERCAN Zühdü, a.g.e, s.311-313.

olduğu halde vefat etti. Abdullah bin Zübeyr ile oğlu, techiz ve tekfin ettiler. Cenaze namazını hazret-i Osman kıldırdı. Vasiyeti üzerine Cennet-ül-Baki Kabristanına defnedilmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁷ CERRAHOĞLU İsmail, *İslam Ansiklopedisi "Abdullah b. Mes'ûd Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992, C.1, s.114.

1.5.4. DİĞER KİŞİLER

1.5.4.1. Ahmed bin Hanbel:

Ahmed bin Hanbel (ö. 855) Hanbelî mezhebinin imamı, muhaddis ve fakihdir. Tam ismi Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybâni el-Mervezî'dir. Hicri 164 yılında Bağdat'ta doğdu (m. 855) de orada vefât etti. Üçyüzbinden fazla hadis ezberlediği rivayet edilmiştir. İmam-ı Şafii'nin öğrencisidir. "El-Müsned" adındaki hadis kitabında otuzbin hadis vardır. İslam devletinin sınırlarının genişlemesi ve artık islami kuralların saf haliyle yeterli olmamasından dolayı gerekli yerlerde aklın kullanımını savunan Mutezilelere karşı çıkmıştır. Oğlu Sâlih'in rivâyet ettiği şecereye göre soyu Hz. Muhammed'in dedelerinden Nizâr ile birleşir.¹⁹⁸

1.5.4.2. Muhammedü'l-Bağdâdî:

On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda Bağdat'ta yetişen din ve fen alimlerinden. İsmi, Abdüllatif bin Yusuf bin Muhammed bin Ali Ebi Es'ad el-Bağdadi'dir. Künyesi Ebu Muhammed olup, lakabı Muvaffakuddin'dir. Aslen Musullu olan Ebu Muhammed, 1161 (H.557) senesinde Bağdat'ta doğdu. Babası, zamanın hadis ve kıraat; amcası da, fıkıh âlimlerinden idiler.

Ebu Muhammed, önce Arap dili ve edebiyatını öğrenerek bu sahada söz sahibi oldu. Sonra İslam dininin temel itikad ve fıkıh bilgilerini öğrenen Ebu Muhammed, tıp alanına yöneldi. Bu sahada derinleşip söz sahibi oldu. Tahsilini, Şam, Kahire, Kudüs ve Musul gibi şehirlerde tamamlayarak birçok âlimle görüştü ve onlardan istifade etti. İlimle uğraşmak sebebiyle asla boş vakti olmayan Ebu Muhammed, ya araştırma ve inceleme yapar veya talebe okuturdu. Geri kalan zamanda eser yazmakla meşgul olurdu. Tatlı dilli olan bu âlimin derslerine ilim ve irfan aşıkları koşardı. Kudüs'te bulunduğu sırada, Mescid-i Aksa'da halka açık dersler verirdi. Sonra Haleb'e ve Anadolu'ya gitti. Ömrünün sonlarına doğru Bağdat'a yerleşti ve 1231 (H.629) senesinde burada vefat etti.

Ebu Muhammed'in tıp ilmine olan en büyük hizmetlerinden biri, kendi zamanına gelinceye kadar yetişen tıp âlimlerinin, anatomide takib ettikleri Galen (Calinos) nazariyelerini kabul etmeyip, yeni metodlar geliştirerek çığır açmasıdır. O devirlerde, Galen'in anatomi ile ilgili nazariyelerine kusursuz gözüyle bakılıyordu.

Bu yüzden de birçok yanlışlıklar ve hatalar meydana gelmişti. Bağdadi, açmış olduğu yeni anatomi çığırıyla bunlara son verdi.¹⁹⁹

1.5.4.3. Cevzî:

İbnü'l Cevzî, (1116- 1201), ünlü İslam âlimi. Tam ismi *Ebu'l-Ferec İbnü'l Cevzî Ebu Abdurrahman bin Ebi'l Hasan* olan İbnü'l Cevzî, 1116 yılında (Hicri 510) doğmuştur. Doğum tarihi üzerinde bazı ihtilaflar olmuştur, bazı âlimler doğum tarihinin 1116 değil, 1114 (Hicri 508) olduğunu söylerler. Daha çok küçük yaşlarda dönemin büyük âlimlerinin yanına girmiş, onların himayesinde yetişmiştir. Özellikle hadis ve tefsir alanında birçok çalışmaya imza atmıştır. Her ne kadar en çok hadis ve tefsir alanında kaleme aldığı eserlerle adı duyulsa da, özellikle tarih üzerine birçok önemli eseri vardır. Bunların dışında dil üzerine de bazı çalışmaları olmuştur. 1201 (Hicri 597) yılında vefat etmiştir. *El-Muntazım fi tarihil-mûluk vel-ümem* adlı 10 ciltlik eseri vardır.²⁰⁰

1.5.4.4. Ebrehe:

Son Himyeri hükümdarı Zûnüvâs'ın Hıristiyanlığın yaygın olduğu Necran'da Yahudiliği zorla yaymak istemesi üzerine, Habeş Necaşisi'nin gönderdiği orduda Yemen valisi ve kumandanı Eryat'ın yanında Ebrehe'de vardı. Gerçek adı Ebrehetü'l-Eşrem'dir. Zûnüvâs'ı mağlup ettikten sonra Eryat ve Ebrehe arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Böylece halkın desteğini sağlayan Ebrehe Eryat'ı öldürerek yerine geçmiş ve Yeme vali olmuştur.

Halkın, Hacc Mevsiminde Hacca gitmeye hazırlandıklarını görünce: "Halk, nereye gidiyorlar?" diye sordu. "Mekke'deki Beyt-i Harami Hacc etmeye gidiyorlar!" dediler. Ebrehe "O Beyt, neden yapılmıştır?" diye sordu. "Tastan yapılmıştır" dediler. Ebrehe "Onun Üzerine ne örtülmüştür?" diye sordu."Bu ülkeden giden Vasail'den (çizgili ince Yemen kumaşından) örtülmüştür. " dediler. Ebrehe "Mesih üzerine yemin ederim ki: ben, size ondan daha iyisini yapacağım! ' ' dedi. Kayser'e yazarak San'a'da bir kilise yapmak istediğini bildirdi ve bu hususta kendisine yardım edilmesini istedi. Kayser, Ebrehe'ye sanatkârlarla Mermer ve mozaik gönderdi.

¹⁹⁸ KARAMAN Hayrettin, *İslam Ansiklopedisi "Ahmed b. Hanbel Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992, C.2, s.75.

¹⁹⁹ KAYA Mahmut, *İslam Ansiklopedisi "Abdüllatif el-Bağdâdi Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992,C.1, s.254.

Ebrehe, meşhur Me'rib Kraliçesi Belkisin metruk sarayından da, ise yarayan tas, mermer gibi ne varsa, hepsini San'a'ya taşıttırdı. Kilisenin inşasını, çok sıkı tuttu. İşçilerden her hangi birisi, güneş dogmadan isinin başında bulunmayacak olursa, Ebrehe'ye götürülür, o da, ceza olarak o işçinin elini keserdi.

Ebrehe, Kulleys kilisesini yaptırdıktan sonra, ona kapıcılar, bakıcılar da tayin etti. Kulleys'in içinde buhur yakılmağa başlandı. Kısa zamanda isten, misk bulaşığından duvarlar kararıp mücevherler görünmez oldu. Ebrehe, emretti, halk Kulleys'i tavaf ve ziyarete başladılar. Ebrehe, aynı zamanda bütün Yemen ülkesinde bulunanlara, Kulleys'i hacc ve ziyaret etmeleri gerektiğini ilan etti. Bu, Arapların çok ağrına gitti. Kulleys kilisesine ve onu yaptıran Ebrehe'ye kin bağladılar. Hatta bir bedevi Arap Kulleys kilisesinin içerisine pisledi. Bazı Arap kabilelerinden Arabîler Kulleys kilisesinde çalışan hademeleri sarhoş ederek kilise içerisine kokmuş leşler, pislikler attılar.²⁰¹

Eserde Ebrehe hakkında verilen bilgilerden daha ziyade gelişen olaylar ile birlikte yaşanan Fil Vaka'sı anlatılmıştır. Ve Ebrehe bu olaydan Fil Vaka'sından sonra yaraları ve hastalığı nedeniyle Habeşistan'a kaçarken yolda ölmüştür. Olay eserde ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

1.5.4.5. Ebû İshak:

Kûfe'de doğdu. Dımaşk ve Bağdat'ta bulundu. İçlerinde Süleyman el-Bet-tî, A'meş, Mûsâ b. Ukbe, Hişâm b. Urve, Humeyd et-Tavîl. Mâlik b. Enes, Evzâî ve Süfyân es-Sevrî'nin de bulunduğu birçok kişiden hadis rivayet etmiş, hocaları Evzâî ve Sevrî den başka İbnü'l-Mübarek, Abdullah b. Avn el-Harrâz, Abdülmelik b. Habîb el-Massîsî gibi âlimler de ondan hadis rivayetinde bulunmuşlardır.

Fezârî Hz. Peygamber'in sünnetine bağlı, bidatlara karşı olan, iyiliği tavsiye edip kötülüğü önlemede hassas, faziletli bir şahsiyete sahipti. Yahya b. Maîn, Nesâî, İdî ve İbn Hibbân onun sika olduğunda ittifak etmişlerdir. Hârûnürreşîd'in öldürülmesini emrettiği bir zındığın. "Hz. Peygamber adına uydurduğum 1000 hadisi ne yapacaksın?" demesi üzerine halifenin, "Ey Allah düşmanı, Ebû İshak el-Fezârîve Abdullah b. Mübarek yanında sen kim oluyorsun! Onlar senin söylediklerini ayıklar ve harf harf çıkarırlar" diye cevap vermesi onun Fezârî'nin ilmine olan güvenini

²⁰⁰ AVCI Cesim, YAVUZ Şevki Yusuf, *İslam Ansiklopedisi "İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992, C.20, s.543.

²⁰¹ KAZANCI Ahmet Lütfi, *İslam Ansiklopedisi "Ebrehe Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992, C.10,s.79.

göstermektedir. İbn Hacer, İbnü'n-Nedîm'den naklen Müslüman âlimler içinde ilk usturlabı İbrahim b. Muhammed el-Fezârî'nin yaptığını söylerken onu astronomi bilgini Fezârî ile karıştırmıştır. Çünkü İbnü'n-Nedîm bu bilgiyi Ebû İshak İbrahim b. Habîb el-Fezârî adlı bir âlim için kaydetmektedir. Ömrünün büyük bir kısmını zamanın serhat şehirlerinden Misis'te geçiren Fezârî burada halkın İslâmî kültürle yoğrulması için büyük gayret sarf etmiş ve 188'de (804) bu şehirde vefat etmiştir. Ancak onun ölüm tarihi olarak Ebû Dâvûd 185 (801), Buhârî 186 (802) ve İbn Asâkir 188 (804) yılını vermektedir.

Fezârî Kitâbü's-Siyer adıyla bir eser kaleme almıştır. Kaynaklarda Kitâbü's-Siyer ve'l-cihâd, Kitâbü's-Sîre fî dâ-ri'l-harb ve Kitbü's - Siyer i'l-ahbâi ve'l-ahdâs adlarıyla geçen ve İslâm devletler hukukuna dair ilk eserlerden olan kitap için İmam Şafî'nin, "Siyer (devletler hukuku) konusunda benzeri yazılmamıştır" dediği ve aynı konudaki eserinde onun tertibini esas aldığı söylenir. Fezârî'den Muâviye b. Amr er-Rûmî'nin (ö. 215/830) rivayet ettiği Kitâbü's-Siyer beş bölümden meydana gelmiş olup Fas Karaviyyîn Kütüp-hanesi'nde mevcut nüshasının ikinci bölümü 270 (883-84) yılında istinsah edilmiştir. Eser Faruk Hamâde tarafından yayımlanmıştır.²⁰²

1.5.4.6. Ebû-Umâme Bâhilî:

Peygamberimizin "Sen bendensin, ben de sendenim." şeklindeki iltifatına mazhar olan ve 250 kadar hadis rivayet eden Hz. Ebû Ümâme'nin ne zaman Müslüman olduğu hakkında yeterli bilgi alınamamaktadır. Uhud Savaşı'na ve Hicret'in 7. yılında yapılan Rıdvan Biati'na katıldığı kesindir. Yine kaynaklarımız-da, Hz. Muhammed'in onu bazı mühim vazifelere gönderdiği kaydedilmektedir. Hz. Muhammed'in onu kan içen bir kavme gönderdiği, onları İslamiyet'e davet etmesini emrettiği rivayet edilir. Ebû Ümâme H.705 yılında 106 yaşında Humusta vefat etmiştir.²⁰³

1.5.4.7. Ebû Rigâl:

Kabeyi yıkmak üzere çıktığı sefer sırasında Ebrehe'ye kılavuzluk eden kişidir. Kaynaklarda nesebi ve hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Rivayette Ebrehe Kabeyi yıkmak için yola çıktığında Tâif'e varınca Sakif kabilesinin ileri gelenleri Ebrehe'yi karşılayarak emrine amade olduklarını söylemişlerdir. Ve

²⁰² GÜLEÇ Hasan, *İslam Ansiklopedisi "Fezârî, Ebû İshâk Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.12, s.539.

Ebrehe'ye Lat putuna dokunmadıkları sürece kendisine erzak ve rehber vereceklerini söylemişlerdir. Ebrehe'nin bu teklifi kabul etmesi üzerine kendisine Ebû Rigal'i rehber olarak vermişlerdir.

Mekke yakınında ki Mugammes'e vardıklarında burada aniden öldü. Araplar hain nazarıyla baktıkları Ebû Rigal'in kabrini taşlamayı adet edinmişlerdir. Ayrıca rivayetlerde onun Salih peygamber tarafından gönderilen zekat memuru olduğu ifade edilmektedir. Daha sonraları bir çok rivayet birbirine karıştırılmış ve farklı şekillerde aktarılmıştır.²⁰⁴

1.5.4.8. Esved bin Maksûd:

Ebrehe'nin ordusunda süvari birliğinde kumandan olduğu veya Mahmud adlı fil'in sürücüsü olduğu rivayet edilir. Eserde Abdülmuttalib'e Ebrehe'nin söylediklerini iletmek için gönderilen kişi olarak geçmektedir.

1.5.4.9. Hâkim Ebû Ahmed

Horasanlı muhaddis Tûs ve Şaş kadısı. Gerçek adı Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. ahmed en-Nişâbûrî olup, Hâkîm el-Kebîr lakabıyla meşhur olmuştur. Muhaddisler arasında en üst dereceye ulaş olmasından dolayı ona 'Hakîm' lakabı verilmiştir. Kendisini talebesi ve *el-Müstedrek*'in müellifi Hâkim en-Nisabûri'den ayırmak için unvanının sonuna 'Kebir' sıfatı eklenmiştir. H. 988 yılında geri döndüğü Nişâbur'da vefat etmiştir.²⁰⁵

1.5.4.10. Halebî:

İbrahim b. Muhammed el-Halebî (ö. 956/1549), Osmanlı âlimi ve fakihidir. Halep'te doğdu. Doksan yaşlarında vefat ettiği göz önüne alınırsa 860'lı (1456) yıllarda doğduğu söylenebilir. Halebî temel eğitimini doğduğu şehirde gördü ve Şam'da da bazı âlimlerden ders aldı. Halep'te bir süre imam olarak görev yapmasının ardından XV. yüzyılın sonlarına doğru Kahire'ye gitti. Kahire'de tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat başta olmak üzere İslâmî ilimleri tahsil etti. Süyûtî gibi devrin ileri gelen âlimlerinden ders okudu. 906 (1500) yılı civarında İstanbul'a giderek orada yerleşti.

²⁰³ SANDIKÇI Kemal, *İslam Ansiklopedisi "Ebû Ümâme Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.10, s.251.

²⁰⁴ KAZANCI Ahmet Lütfi, *İslam Ansiklopedisi "Ebû Rigal Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.10, s.217.

²⁰⁵ SÖNMEZ Mehmet Ali, *İslam Ansiklopedisi "Hâkim el-Kebir Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.15, s.188.

Çeşitli camilerde imamlık yaptıktan sonra Fâtih Camii'ne imam oldu. Ardından Sadî Çelebi'nin Fatih'te yaptırdığı dârülkurrâya müderris olarak tayin edilen Halebî bu görevde iken vefat etti ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi. Kabrinin bulunduğu parsel 1971 yılında yol yapımı sebebiyle ortadan kaldırılmıştır. Halebî'nin bazı risaleleri bilhassa Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye karşı çok sert ve ağır ithamlarla doludur. Halebî yirmiye yakın eser kaleme almış olup risalelerinin çoğu kendi zamanında tartışma konusu edilen meselelerle ilgilidir. Fıkıhla ilgili bazı eserleri şunlardır:

1. *Mülteka'l-ebhur*: Kudûrî'nin el-Muhtasar'ı ile el-Muhtâr, Kenzü'd-dekâ'ik ve el-Vikaye gibi Hanefî fikhının meşhur metinlerine dayanan kitap Halebî'nin en tanınmış eseridir. 17.000'den fazla fikhî meseleyi ihtiva eden *Mülteka'l-ebhur* Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş, aynı zamanda kadıların ve müftülerin başvuru kaynaklarından birini teşkil etmiştir.

2. *Ğunyetü'l-mütemellî fi şerhi Münyeti'l-musall*: Haleb'i kebîr diye tanınır.

3. *Muhtasarü Ğunyetü'l-mütemellî*: Halebî sağîr adıyla bilinir.²⁰⁶

1.5.4.11. Hazret-i Âmine

Âmine bint-i Vehb (ö. 577) Hz. Muhammed'in annesi. Âmine nin babası Kureyş kabilesinin Zühreoğulları kolundan Vehb bin Abdi Menaf'dır. Âmine nin annesi Abdüddaroğullarından Berre binti Abdüluzzadır. Üç nesil ileride soyu Hz. Muhammed'in baba tarafı ile birleşir. Medine'de doğmuştur.

Amcası Vüheyb ibn Abdi Menafın yanında büyüyen Âmine, güzelliği ve terbiyesi ile Kureyş içerisinde emsalsiz idi. 14 yaşındayken Abdülmuttalibin oğlu Abdullahla evlendi. Abdullahın alnındaki nûr zifaf gecesini Aminenin alnına geçtiği rivayet edilir. Bu hale bütün Kureyş kadınları imrendiler. Kısa bir müddet sonra Hz. Muhammed'e hamileyken, kocası Abdullah vefat etti. Rüyasında çocuğunun ismini Muhammed koyması istendi. Hz. Muhammed hakkında bir de rüya gördü. Bu rüyayı Hz. Muhammed şöyle anlatmışlardır:

“Ben ceddîm İbrahim'in duası, İsanın müjdesi ve annemin gördüğü rüyayı. Annem rüyasında Şam saraylarını aydınlatan bir ışığın kendi içinden çıktığını görmüş idi.”

²⁰⁶ HAS Şükrü Selim, *İslam Ansiklopedisi “Halebî, İbrahim b. Muhammed Maddesi”*, DiA, İstanbul 1992, C.15, s.231.

Âmine, hazret-i Abdullahtan başka kimse ile evlenmedi. 20 yaşında iken Abdullahın mezarını ziyaretten dönerken, 577de Medine ile Mekke arasındaki Ebva denilen yerde vefat etti. Kabri oradadır.²⁰⁷ Siyer-i Ârif’de Abdulah ile evlenmeleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

1.5.4.12. Hazret-i Havvâ

İlk kadın, Hz. Âdem’in zevcesi ve insan neslinin annesidir. Adı ve nasıl yaratıldığı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Adı, İbranice tevratta Havvah, Tevrat’ın Yunanca tercümesinde Eva, Latince’ye Heva ve buradan da Batı dillerine Eve şeklinde geçmiştir. Tevrat’a göre Havva ismi, bütün yaşayanların annesi olduğu için ‘canlı, yaşayan’ anlamında Hz. Âdem tarafından verilmiştir. Kelimenin kökeni ve etimolojisi hakkında çeşitli rivayetler vardır.

Kaynaklarda yaratılmasıyla ilgilide çeşitli rivayetler vardır. Kimi kaynaklarda onunda Hz. Âdem gibi topraktan yaratıldığı rivayet edilir. Tevrat gibi bazı dini kaynaklarda da Hz. Âdem’in kaburga kemiğinden veya uyluk kemiğinden yaratıldığı söylenmiştir. Çocuklarından Habil’in Kâbil’i öldürmesinden sonra Hz. Şit’i doğurmuştur. Hz. Şit Siyer-i Ârif’de ‘Şis’ olarak geçmektedir. Ve daha sonra Hz. Havva vefat ettiğinde Hebron’da ki Makpela mağarasına Hz. Adem’in yanına defnedilmiştir.²⁰⁸

1.5.4.13. Hinâta Humyeri:

Kaynaklarda hakkında bilgi bulunamadı. Bu şahıs Ebrehe’nin ordusunda bulunan bir askerdir. Ve Ebrehe tarafından Abdülmuttalibe elçi olarak gönderilmiştir. Tezimizin konusu olan bölümde bu sebeple geçmektedir.

1.5.4.14. İbni Enbâri

Tam adı Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî’dir. 9 Ocak 885 Bağdat yakınlarındaki Enbâr’da doğdu. İlmî çalışmalarına Bağdat’ta devam ettiği için Bağdadî lakabıyla da anılır. İbnül Enbârî, küçük yaşta babası Kasım b. Muhammed el-Enbârî ile birlikte Bağdat’a gitti. Başta dönemin Küfe dil mektebi üstadı Sa’leb olmak üzere İsmâil b. İshak el-Cehdamî ve Ahmed b. Heysem el-Bezzâz gibi âlimlerden dil, edebiyat, lügat, nahiv, şiir, kıraat, tefsir ve hadis dersleri

²⁰⁷ TOPALOĞLU Bekir, *İslam Ansiklopedisi “Âmine Maddesi”*, DiA, İstanbul 1992, C.3, s.63-64.

aldı. Kıraat ilminde hem babasının hem kendisinin hocası babasının amcası olan Ahmed b. Beşşâr el-Enbârîdir. Bir ara Abbasî Halifesi Râzî-Billâh'ın çocuklarının eğitim görevini de üstlendi.

Hayatı boyunca hiç evlenmeyen ve münzevi bir hayat yaşayan İbnü'l-Enbârî 16 Eylül 940 Bağdat'ta vefat etti. Hanbelî mezhebine mensup dindar bir âlim olup çok güçlü bir hafızaya sahipti. Bizzat kendisi tefsir, hadis ve şiire dair ezberinde on üç sandık dolusu kitap tutacak kadar malumatın bulunduğunu söylemiştir. İbnü'l-Enbârî hadis rivayetinde sika ve sadûk olarak nitelenir. Bağdat'taki Mansûr Camii'nin bir köşesinde babasının, diğer bir köşesinde kendisinin hadis okuttuğu, başta Dârekutnî olmak üzere birçok öğrencinin onun derslerine katıldığı, bilinmektedir. İbnü'l-Enbârî'nin bütün ilimlerde üstat olduğu Arap dili ve edebiyatını çok iyi bildiği, özellikle Küfe dil mektebini onun kadar özümseyen bir başka âlimin bulunmadığı kaydedilmektedir.²⁰⁹

1.5.4.15. İbni Kuteybe:

Gerçek adı Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. kuteybe ed-Dîneveri (ö.889)'dir. Dil, edebiyat, Kur'an ilimleri, hadis ve tarih sahalarındaki eserleriyle tanınır. İbn Kuteybe'nin doğum yeri ve tarihi hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda 213 (828) yılında Kûfe'de bazılarında ise yine aynı tarihte Bağdat'ta dünyaya geldiği kaydedilmektedir.

İlköğrenimini babasından aldıktan sonra Bağdat'a giderek ünlü âlim Câhiz'in öğrencisi oldu ve onun bazı kitaplarını huzurunda okuyarak icazet aldı. Fıkıh, tefsir ve hadis gibi ilimleri İshak b. Râhûye'den; dil, edebiyat ve kıraati Muhammed b. Ziyâd ez-Ziyâdî ve Ebü'l-Hattâb Ziyâd b. Yahya el-Hassâniden; nahiv ve lügat ilimlerini İbrahim b. Süfyân ez-Ziyâdî, Ebü'l-Fazl Abbas b. Fe-rec er-Riyâşfden; Kur'an ilimleriyle şiiri Ebû Hatim es-Sicistânî'den okudu. Bu ilim dallarında otorite sayılacak seviyeye ulaştı. İbn Sellâm el-Cumahî ve Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm gibi âlimlerden de istifade etti. Ayrıca tahsil gayesiyle Horasan, Mekke ve Basra'ya gitti; bir süre Basra'da Dîvânı Mezâlîm başkanlığı gibi önemli bir görevde bulundu. İbn

²⁰⁸ HARMAN Ömer Faruk, *İslam Ansiklopedisi "Havvâ Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992, C.16, s.542.

²⁰⁹ IŞIK Emin, *İslam Ansiklopedisi "İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekir Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992, C.21, s. 24-26.

Kuteybe hayatının büyük bir kısmını Abbasilerin en parlak döneminde Horasan, Mekke ve Basra'da geçirdi.²¹⁰

1.5.4.16. İmâm Nevevî

Adı Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbni Şeref İbni Mürî en-Nevevî'dir. 631 yılı Muharrem ayının ortalarında (Ekim 1233) Suriye'nin güneyindeki Havran bölgesinde bulunan Nevâ köyünde doğdu. Köyüne nisbetle en-Nevevî veya en-Nevâvî, o bölgeye nisbetle el-Havrânî, dedelerinden Hizâm'a nisbetle de el-Hizâmî diye anıldı. Kendisinin Nevevî nisbesini kullandığı, yazılarında görülmektedir. Adı Yahyâ olanlar, baba oğul iki peygamberin hâtırasına hürmeten Ebû Zekeriyâ diye künyelendikleri için, o da geleneğe uyarak, hiç evlenmediği halde, bu küneyi aldı. İslâm dinine olan hizmetlerine bakarak kendisine, dini ihyâ eden kimse anlamında Muhyiddin lakabı verilmiştir. Övülmekten hoşlanmayan Nevevî, dinin her zaman canlı ve dipdiri olduğunu, kimsenin ihyâsına ihtiyacı bulunmadığını belirterek, kendini tezkiye anlamı taşıdığı için bu lakapla anılmaktan hoşlanmaz, hatta kendisine Muhyiddin diyenlere hakkını helâl etmeyeceğini söylerdi.

Babası Şeref İbni Mürî, mütevâzi dükkânında çalışan, çevresinde dürüstlüğü ile tanınan zâhid ve müttaki bir kimseydi. Nevevî on yaşına basınca, babasının dükkânında çalışmaya başladı. Fakat o ticaretle uğraşmayı sevmediği gibi, arkadaşlarıyla oynamayı da arzu etmezdi. Erginlik çağına girerken hıfzettiği Kur'ân-ı Kerîm'i her fırsatta okumaktan büyük haz duyardı. Evliyâullahdan mübarek bir zât diye bilinen, daha sonraları Nevevî'nin mânevî mürşidi olan Yâsîn İbni Yûsuf el-Merâkeşî (veya Zerkeşî) o sıralarda Nevâ'ya geldi. Çocukların birlikte oynayalım diye zorlamasına rağmen onlardan kurtulup Kur'an okumaya çalışan Nevevî'yi pek sevdi. Nevevî'nin Kur'an hocasına giderek, bu çocuğun ileride önemli bir âlim ve büyük bir zâhid olacağını tahmin ettiğini, onunla özel surette meşgul olmasını istedi.

Muhtelif devirlerde hadis ilmini yeniden canlandıran âlimler gelmiştir. Nevevî'nin yaşadığı yüzyılda İbnü's-Salâh ile Nevevî, bir sonraki asırda Zehebî, müteâkip asırda İbni Hacer el-Askalânî gibi âlimler hadis ilmine büyük hizmet etmişlerdir. Zehebî'nin "hadis âlimlerinin efendisi" diye andığı Nevevî, bir hadis hâfızı, aynı zamanda hadis ilimlerinde tanınmış bir otoriteydi. Sahîh hadisleri olduğu kadar zayıf ve uydurma rivayetleri, râvilerin hâllerini bilirdi. Hadislerde geçen garîb

²¹⁰ YAZICI Hüseyin, *İslam Ansiklopedisi "İbn Kuteybe Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992, C.20, s. 145-146.

kelimeleri anlamada ve hadislerden fikhî hüküm elde etmede pek mâhirdi. Hadis ilmiyle ilgili yazdığı eserler ile tanınır. Bu eserleri :

Riyâzü's-sâlihîn, bu gün hala üzerinde çeşitli çalışmalar yapılan ve çeşitli hadis kitaplarından derlenmiş sahihi hadislerin bulunduğu önemli bir eserdir.

el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim İbni Haccâc. Sahîh-i Müslim şerhlerinin en önemlilerinden biridir. Her bir hadisi tek tek ele almamış, şerh edilmesini gerekli gördüğü kısımları açıklamıştır. Muhtasar bir şerh olmasına rağmen, hadislerin senedindeki râvileri tanıtmış, metinlerdeki garîb kelimeleri açıklamış, birbirine zıt gibi görünen hadisler hakkında açıklayıcı bilgi vermiş ve mânanın kolayca anlaşılup hadisten hüküm elde edilmesini sağlamıştır.

Talebesi İbnü'l-Attâr'ın söylediğine göre, vefatından iki ay kadar önce ziyaretine gelen bir fakir, köylülerden birinin hediye ettiği ibriği Nevevî'ye teslim etti. Hayatı boyunca hiç kimseden bir şey kabul etmeyen Nevevî, ibriğin bir sefer âleti olduğunu söyleyerek aldı.

Vefât edeceğini sezmiş olmalı ki, kendisine sefer izni çıktığını söyleyerek hocalarının kabirlerini, şehirdeki tanıdıklarını ziyaret etti ve kitaplarını medreseye vakfetti.

Daha sonra Kudüs'e gitti. Ziyâretini tamamlayıp Nevâ'ya döndü. Birkaç gün sonra babasının evinde hastalanarak 676 yılının 24 Receb (22 Aralık 1277) çarşamba günü vefat etmiştir.²¹¹

1.5.4.17. İmâm Şâfi'î

İmam Şafii'nin adı Muhammed ibnu İdris'tir. İmamı Azam Ebu Hanife'nin vefat ettiği yıl olan Hicri 150 senesinde Filistin'in Gazze şehrinde dünyaya geldi. İttifakla rivayet edildiğine göre İmam Şafii'nin babası Kureyş kabilesine mensup olup, Hz. Muhammed'in dedelerinden Haşim'in kardeşi Muttalip oğullarına dayanır. İmam Şafii'nin annesi Yemenli Ezd kabilesindedir. Oğlunun yetişip olgunlaşmasında onun büyük bir payı vardır.

İmam Şafii henüz küçük yaşlardayken Gazze'de ilim tahsil etmeye başlamış ve Kur'an-ı Kerim'i hıfzetmişti. Mekke'ye gelince büyük hadis üstatlarından Hz. Muhammed'in hadislerini ezberlemeye, diğer taraftan da Arapça'yı düzgün ve

²¹¹ KANDEMİR M. Yaşar, ÇAKAN Lütfi İsmail, KÜÇÜK Raşit, *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, Erkam yay., İstanbul 2006, C.1, s.44-57.

mükemmel bir şekilde öğrenmeye başladı. Kırsal kesimlerde korunan fasih Arapça'yı öğrenmek için bir süre çölde Huzeyl kabilesinin arasında yaşadı. On yıl kadar süren çöl hayatında, dil öğreniminin yanı sıra ok atmayı da öğrendi. Kendisi bu konuda şöyle der: "Çöldeyken himmetim iki şeyde toplanmıştı. Okçuluk ve ilim. Ok atmakta o kadar maharet sahibiydim ki, on ok atsam hepsi hedefe isabet ederdi." Bunu söyledikten sonra ilim hususunda bir şey demeden sustu. Yanında bulunan biri: "Vallahi sen ilimde, okçulukta olduğundan çok daha üstünsün"dedi.

Onun ilim tahsilindeki gayreti, Mekke'nin surlarını aşmış ve bu şehrin ötelere doğru uzanmaya başlamıştı. Çünkü ilmin sınırı ve ülkesi yoktur. Bu arada Medine'nin imamı Malik ibnu Enes'in adı Şafii'ye ulaşmıştı. Zira bu imamın adı o derece yayılmıştı ki, gelip gidenler hep onu zikrediyorlardı. Bu durumda Şafii'nin gayreti ondan ilim tahsil etmeye yöneldi ve bu yüzden Medine'ye gitmek istedi. Fakat o Medine'ye İmam Malik'in ilminden habersiz eli boş gitmek istemiyordu. İmam Malik'in ismi her tarafa yayılmış olan el-Muvatta adlı eserini temin edip defalarca okudu. Hatta o kitabı ezberlediği bile söylenir. Bu kitabı okuduktan sonra onun İmam Malik'i görme arzusu daha da arttı.

Şafii Medine'ye gitmeden önce, orada herhangi bir zorlukla karşılaşmamak için Mekke valisinden bir tavsiye mektubu alarak yola koyuldu. Oraya vardığında yanındaki mektupla Medine valisinin yanına girdi. Mektubu valiye verip durumu izah ettikten sonra, valiyle beraber büyük imam Malik ibnu Enes'in evine gittiler. Malik onları kapıda karşıladı. Uzun boyu ve heybetli görünüşüyle vakarlı, muhteşem bir zattı. Vali kendisine mektubu takdim etti. İmam Şafii bundan sonrasını şöyle anlatır: "Mektubu alıp okumaya başladı. "...mektubu getirenin işi şu merkezde, onunla konuş ve gereğini yap" sözlerine gelince mektubu elinden attı ve : "Subhanallah, Resulullah'ın ilmi artık bu vasıtalarla mı alınır oldu?" dedi. Baktım ki vali onunla konuşmaktan korkuyor. Ben ileri atıldım ve : "Allah iyilikten ayırmasın, ben Muttalip ailesinden bir adamım. Maksudım şudur" diyerek hayat hikâyemi anlattım. Sözlerimi dinledikten sonra bana baktı. Onda büyük bir feraset ve sevgi vardı. Bana: "Adın ne?" dedi. "Muhammed" dedim. "Ey Muhammed, Allah'tan kork, günahattan sakın, zira sen yüksek mertebe sahibi bir adam olacaksın. Allah senin kalbine bunu koymuş, onu günahlarla söndürme" dedi. Ve sözünün sonunda: "Yarın buraya gelirsin, seni okutacak olan da gelir" dedi."

Böylece Şafii'nin İmam Malik himayesindeki ilim tahsili başlamış oluyordu. Şafii, Malik'in Muvatta'ını rivayete ehliyet kazandıktan sonra ondan fıkıh almaya,

onun fetva verdiği meseleleri öğrenmeye devam etti. 179 senesinde bu büyük imamın ölümüne kadar ondan ders aldı. Şafii o zaman 29 yaşındaydı. Öyle anlaşılıyor ki Şafii, İmam Malik'ten ilim öğrenmekle beraber, zaman zaman onun derslerine ara veriyor, İslam ülkelerinde seyahatler yapıyordu. Bu seyahatlerinde her zeki yolcu gibi insanların ahvalini, tarihini öğreniyor, içtimai olayları inceleme fırsatını buluyordu. Bu arada Mekke'ye gidiyor, annesini ziyaret ediyor, onun öğütlerini dinliyor, duasını alıyordu. Çünkü o bilgili, anlayışlı, güzel düşünceli, asil bir kadındı. Şafii'nin İmam Malik'in dersine devam etmesi, onun seyahatlerine, şahsi inceleme ve araştırmalarda bulunmasına bir engel teşkil etmiyordu.

İmam Malik ibnu Enes vefat edince, Şafii ilimden yeteri kadarı nasibini aldığı kanaatine vardı. O zamana kadar çok fakir bir hayat sürdü. Kendi geçimini temin edebilmek için bir iş aramaya başladı. Bu sırada Yemen valisi Hicaz'a gelmişti. Kureyş'ten bazıları ondan Şafii'yi beraberinde Yemen'e götürmesi isteğinde bulundular. Vali bu isteği uygun bularak, kendisine bir iş vermek üzere Şafii'yi yanında götürdü. Şafii bu hususta şöyle der: "Annemde bana verecek yol parası bile yoktu. Evi rehin vererek, yol parasını tedarik ettim. Yemen'e varınca vali bana iş verdi. Bu parayı ödemek için çalışmaya başladım."

İmam Şafii'nin dirayeti, bilhassa Yemen valisinin maiyetinde aldığı ve kadılık seviyesinde olan bu görevinde dikkati çekmiştir. Vazifesi Yemen'e bağlı Necran'daydı. Şafii, burada adaleti hakkıyla gerçekleştirmiştir. Her çağda ve her yerde olduğu gibi Necran'da da insanlar, valilere, kadılara, hâkimlere yaranmaya çalışıp, onlara yakınlaşmak için yol arıyorlardı. Fakat bu tip insanlar İmam Şafii'den bu konuda gerekli iltifatı göremediler. Şafii bu kapıyı kapatmakla nefsinin fesat, şer ve zulümden korumuş oldu. Dolayısıyla uygulanması çok zor görülen adaleti tam olarak gerçekleştirmiş oldu.

Ayrıca İmam Şafii bazı konularda İmam Malik'in görüşlerine muhalefet etmiş ve "Hilafeti Malik" adlı bir kitap yazmıştır. Fakat üstadı Malik'e hürmetinden dolayı bu kitabı meydana çıkarmakta tereddüt etti. Ancak bir yıl aradan sonra Allah'tan hayırlısını dileyerek kitabı açıklayıp yaydı. Kendisine: "Bunu nasıl yaptın?" denildiğinde, o: "Üstadım dostumdur, hak da dostumdur, bunlar birbirleriyle karşılaşıncaya hakkın dostu olmak daha evladır" dedi.

İmam Şafii bu tenkidi Allah rızası için yaptı. Ancak yine de İmam Malik'i tenkit ona çok ağır geldi. Çünkü o, üstadı idi. Bu tenkit Mısır'da fıkıhçıların şiddetli itirazlarına yol açtı. Zira İmam Malik Mısır'da müçtehitler arasında birinci mertebeyi

işgal ederdi. Bu yüzden Malikiler Şafii aleyhinde harekete geçtiler. Onu tenkide başladılar. Hatta validen onu memleketlerinden çıkarmasını istediler. Şafii de yanlış fikirlerle mücadeleye girişti.

İmam Şafii, Mısır'da mayasıl hastalığına yakalandı. Aşırı kan kaybından dolayı 20 Ocak 820'ye rastlayan Hicri 204 yılı Recep ayının son gecesi 54 yaşında vefat etti. Kabri Mısır'da Mukattana dağının eteğindedir.²¹²

1.5.4.18. Necâşi:

Gerçek adı en-Necâşi Ashame b. Ebcer (ö.630)'dir. Muhacirleri himaye eden ve Hz. Muhammed'in davetini kabul edip Müslüman olan Habeşistan kralı. Habeşçe'de 'hükümdar' anlamına gelen Necâşi ismi Habeş kralları için kullanılan bir isimdir.

İslam öncesinde Araplar'ın Habeş kralları ile ilişki içinde buldukları bilinmektedir. Hâşim'in güvenli ticaret için kavmi adına Habeş kralından eman – nâme aldığı ve Abdülmuttali'in Harb b. Ümeyye ile yaşadığı bir anlaşmazlık sırasında Habeş kralının hakemliğine başvurduğu bilinmektedir.

Hz. Muhammed'e inananlara karşı Mekke'de eziyetlerin artması üzerine Müslümanlar ilk olarak Habeşistan'a göç etmişlerdir. Ve Habeş kralı Necâşi tarafından himaye edilmişlerdir.²¹³

1.5.4.19. Teberâni:

Meşhur tefsir, hadis ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Süleymân bin Ahmed bin Eyyub bin Mutayr eş- Şâmi el-Lahmi et-Taberani; künyesi Ebul-Kasım'dır. 873 (H.260) senesi Safer ayında Şam'ın Taberiyiye kasabasında doğdu. İsfahan'a yerleşti. 970 (H.360) senesi Zilkâde ayının sonlarına doğru 100 yaşlarında vefat etti. İsfahan şehrinin girişinde Hz. Muhammed'in ashabından olan Hammâd ed-Devri'nin kabri yanına defnedildi.

Taberani; Hâşim bin Mürsed et-Taberani, Ebu Zür'a-es-Sekafi, İshâk ed-Debri, İdris el-Attar, Beşir bin Musâ, Hafs bin Ömer, Abdullah bin Mahmud bin Said bin Ebi Meryem, Ali bin Abdülaziz el-Begâvi, Mikdâm bin Dâvud er-Re'yini, Yahya bin Eyyub el-Allât, Ebu Abdurrahman en-Nesai gibi pek çok âlimden ilim öğrendi ve hadis-i şerif rivayetinde bulundu. Kendisinden de; Ebu Huleyfe el-Cemhi, İbni Ukde,

²¹² AYBAKAN Bilal, *İslam Ansiklopedisi "Şafii Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992, C.38, s.223-232.

Ebu Nuaym el-Hâfız, Ebu Hüseyin bin Fâzişâh, Abdân, Câfer el-Feryâbi, Ebu Abdullah bin Merde el-Hâfız ve daha birçok âlim ilim öğrendi ve hadis-i şerif rivayet etti.

Büyük hadis âlimlerinden olan Taberani, güvenilir, sağlam, hadiste hüccet, yani üç yüz binden fazla hadis-i şerifi senetleriyle birlikte ezbere bilen unvanına sahiptir. Onun ilmi ve rivayet ettiği hadis-i şerifler, bütün İslam âlemine yayıldı. Kendisine; “Bu kadar hadis-i şerifi ezberleme bahtiyârlığına nasıl kavuştun?” diye sorulduğunda; “Otuz sene kuru hasır üzerinde uyudum” buyurdu.

İlim tahsili için rahatı terk ederek sade bir hayat yaşadı. Otuz üç sene ilim uğrunda seyahat yaptı. Bu yolda fedakârlıktan kaçınmadı. Talebelerinden Ebu Abbas Şirazi, Taberani'den üç yüz bin hadis-i şerif yazdığını, güvenilir, sağlam bir muhaddis olduğunu bildirmekte ve hocasının ne derece ilim sahibi olduğunu vesikalandırmaktadır. Yazmış olduğu başlıca eserleri; Mu'cem-ül-Kebir, Mu'cem-ül-Evsat ve Mu'cem-üs- Sagir'dir.²¹⁴

²¹³ ÖZTÜRK Levent, *İslam Ansiklopedisi "Necâşî Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.32, s.476.

²¹⁴ http://www.dinibilgiler.eu/mediapool/79/796795/data/iMAM-I_TABERANI.pdf

1.6. ÜLKE VE ŞEHİRLER

1.6.1. Aden:

Şehrin milattan önce 4000 yıllarında Şeddâd b. Âd tarafından kurulduğu rivayet edilir. Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin başşehri ve tarihi limandır. Şehir Hindistan tarafından gelen deniz ticaret yolunun Asya tarafındaki son durağı olması sebebiyle stratejik bir öneme sahiptir. Kur'an'da geçen 'bi'r mu'attala' (Hac 22/45) ile 'İrem zâti'l-İmâd'ın (Fecr 89/7) Aden civarında olduğu sanılmaktadır.²¹⁵

Eserde Ebreheye karşı koyan kişilerin yaşadığı yerin adı olarak geçmektedir. Ebrehe ordusunu toplayıp Kâbe'ye hareket edince San'a ve Aden tarafından bazı kabileler askerleriyle Ebrehe'ye karşı koymuşlardır.

1.6.2. Belad-ı Habeşe

Bu gün adını Etiyopya olarak bildiğimiz dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biridir. Bu gün elde bulunan bilgilere göre Etiyopya krallığının ilk yerleşimcileri Arabistan'dan gelen Sâmi Sebiller'dir.²¹⁶

Siyer-i Ârif'de farklı olaylar üzerine adı geçmektedir. Ebreh'nin asıl vatanı ve bağlı bulunduğu krallık Habeşistan'dır. Ayrıca Hâşim'in hayatı anlatılırken yine Habeşistan'a gittiği rivayet edilir.

1.6.3. Belde-i San'a

Yemen Cumhuriyeti'nin başşehşrlersnden biridir. Kızıldeniz'den 170 km. içeride ve 2200 m. yüksekliktedir. Gemilerle Aden şehrine gelen malların kara yoluyla diğer ülkelere ulaştırılması San'a şehri üzerinden yapılır. Bu nedenle stratejik bir öneme sahiptir.²¹⁷ Eserde Ebrehe'nin ordusuna karşı koyan kabilelerin yaşadığı yer olarak rivayet edilmektedir.

1.6.4. Beyt-i Mükerrerem:

Yeryüzünde yapılan ilk mâbed, Müslümanların kiblesi. Sözlükte "dört köşeli veya küp şeklinde olmak" anlamında ka'b kökünden gelmektedir. Kur'an'da adı iki defa geçen yine bir kısmı Kur'an'da geçen çeşitli isimler verilmiştir. Bu isimler şu şekildedir: Beyt, Beytullah, el-Beytü'l-Atîk, el-Beytü'l-Haram, el-Beytü'l-

²¹⁵ BİLGE Mustafa L., *İslam Ansiklopedisi "Aden Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992, C.1, s.367.

²¹⁶ ÖZTÜK Levent, *İslam Ansiklopedisi "Etiyopya Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992, C.11, s.489.

Muharrem, el-Mescidü'l-Haram, el-Beytü'l-Ma'mur, el-Meşarü'l-Haram, Beniyye, Devvâre, Kâdis, Kible, Hamsa, Müzheb.²¹⁸

Eserde Kâbe'nin adı çeşitli vesilelerle geçmektedir. Ârif Efendi kimi zaman Kâbe olarak isimlendirmişken, bazende Beyt-i Mükerrer gibi diğer isimlerini kullanmıştır.

1.6.5. Bilad-ı Arab

Asya ile Afrika arasında yer alan dünyanın en büyük yarım adalarından biridir. Asıl adı Şibhü Cezîeti'l-Arab iken kısaltma yolu ile Ceziretü'l-Arab denmiştir. Türkçe de ise kısa şekilde Arabistan denmektedir. İslamiyetin buradan bütün dünyaya yayılmış olması bakımından önemli bir beldedir.²¹⁹

Eserde anlatılan olayların hemen hepsi bu yarım adada geçtiğinden dolayı Siyer-i Ârif'de adı sıkça geçen bir ülkedir.

1.6.6. Cebel-i Hira

Aslında Nûr dağında bulunan mağaranın adı Hira iken, Cebel-i Hira adıyla da kullanılmıştır. Cebel-i Nûrdağı Mekkenin kuzeydoğusunda olup kabeye yaklaşık 5 km. uzaklıktadır. Dağın zirvesinden 20 metre aşağısında Hira mağarası diye anılan aslında mağra olmayıp üst üste yığılmış kaya bloklarından oluşan iki tarafı açık bir boşluğu olan Hira mağarası vardır. Kabeyi gören çıkış tarafı uçurum olduğundan çıkışta birçok kişi buaradan düşerek can vermesi üzerine burası taşlarla kapatılmış ve yalnızca üst kısmında küçük bir aralık bırakılmış.

Hız. İbrahim aleyhisselamın dinine tabi olan (Hanif) ümmeti, Recep ve ramazan gibi mübarek sayılan aylarda buaya gelip inzivaya çekilirlermiş. Hız. Muhammed (sav) dedesi Abdülmuttalib'de bunlardandı. Hız. Muhammed'de 35 yaşlarında iken bu aylarda bu mağaraya gelip gitmeye başladı. Ve Hız. Muhammed'e ilk vahiy burada gelmiştir. Bu mağrada kaldığı sürede su ve yiyeceğini Hız. Hatice acun denilen yere getiriyor ve bazı zamanlarda onuda beraberinde buraya götürüyordu.²²⁰

Tezimizde Ebrehe'nin Kâbe'ye saldıracağı sırada Abdülmuttalib'in ve Mekke halkının sığındığı yer olarak geçmektedir.

1.6.7. Darü'n-Nedve:

²¹⁷ BİLGE Mustafa L., *İslam Ansiklopedisi "San'a Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.36, s.88.

²¹⁸ ÜNAL Sadettin, *İslam Ansiklopedisi "Kâbe Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.24, s.14

²¹⁹ BÜYÜKCOŞKUN Kudret, *İslam Ansiklopedisi "Arabistan Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.3, s.248.

²²⁰ GÜNEL Fuad, *İslam Ansiklopedisi "Hira Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.18, s.121.

Kureyş kabilesinin önemli meseleleri görüşüp karara bağladığı toplantı yeridir. Kureyş kabilesinin kollarını bir araya toplayan Kusayy Mekke'nin hâkimiyetini ele geçirdikten sonra yaklaşık 440 yılında Kâbe'nin kuzeyinde, tavafa başlanan yerin arka tarafına Darü'n-Nedve denilen toplantı yerini yaptırdı ve kapısının da Kâbe'ye doğru açtırdı. Bu gün yerinde müezzin mahfili bulunmaktadır.²²¹

Tezimizde Darü'n-Nedve ismi Kusayy anlatılırken geçmektedir. Ve ardından gelen Hz. Muhammed'in diğer dedeleride bu toplantı meclisini kullanmış ve bu gelenek Hz. Muhammed zamanına dek sürmüştür.

1.6.8. Ermeyniye:

Kaynaklarda hakkında bilgi bulamadığımız bir yer ismidir. Eserde Me'ad'ın hayatı anlatılırken geçmektedir. Babu'n-Nasar'ın saldırısından Ermiyâ peygamberin Me'ad'ı Burak'a bindirip götürdüğü yer olarak anlatılır.

1.6.9. Fars:

İranda bir eyâletin adıdır. Ve eskiden burada yaşayan kavme verilen isimdir. Bu gün İranda belirli bir bölgeye verilen addır. Kelimenin aslı Pars'dır. Fakat kelime Arapçalaşarak Fars şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.²²²

Tezimizde çeşitli zamanlarda Hz. Muhammed'in atalarının seyahatleri esnasında gittikleri yer olarak geçmektedir.

1.6.10. Filistin:

Akdeniz'in güney doğu ucunda, Asya ile Afrika arasında köprü konumunda bulunan tarihi bölgenin adıdır. Adını milattan önce XII. yüzyılda kavimler göçü esnasında deniz yoluyla buraya gelen Filistlerden alır.²²³

Yine eserde Hz. Muhammed'in dedelerinden bazılarının gerçekleştirdiği seyahatler anlatılırken geçmektedir.

1.6.11. Gazze:

Gazze, Filistin'in güneybatısında bulunan, Gazze Şeridi'nin en büyük şehri. Akdeniz sahilinden 4 km içeride kurulmuş olan Gazze'nin nüfusu 400.000'dir. Gazze'deki insan yerleşim tarihi bu şehri dünyadaki en eski şehirlerden biri yapacak

²²¹ FIĞLALI Ekrem Ruhi, *İslam Ansiklopedisi "Darü'n-Nedve Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.8, s.555-556.

²²² HEY'ET Cevat, *İslam Ansiklopedisi "Fars Maddesi"*, DİA, İstanbul 21992, C.12, s.174.

şekilde 5.000 yıla ulaşmaktadır.Kuzey Afrika ve Levant arasındaki Via Maris denilen ticaret rotası üzerinde yer aldığı için tarihinin büyük bir bölümünde Güney Filistin'in değerli bir antreposu ve Kızıldeniz üzerinden gelen Baharat Yolu üzerinde önemli bir mola yeri olarak işlev gördü.

Romalılar ve daha sonra Bizanslılar altında Gazze önemli bir yerleşim birimi oldu. 635 yılında, İslam Ordusu tarafından fethedildi ve hızlı bir şekilde İslami bir hukuk merkezi haline geldi. Ancak, Haçlılar istilası ile şehir harap oldu. Sonraki yüzyıllarda, Gazze seller ve Moğol akınları yüzünden birçok sıkıntı yaşadı. XVI. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'na dâhil olduğunda bir köy durumundaydı. Osmanlı hâkimiyetinin ilk yarısında, Rıdvan Hanedanı yönetiminde ticaret hayatı canlandı ve barış içinde bir dönem geçti.²²⁴

Abdülmuttalib'in hayatı anlatılırken adı geçmektedir. Gazze'ye bir seyahat düzenlemiştir. Ayrıca Hz. Muhammed'in babası Abdullah'da ölmeden önce Şam ve Gazze tarafına gitmiş ve buradan geriye dönerken yolda vefat etmiştir.

1.6.12. Hayber:

Medine-Suriye yolu üzerinde bulunan eski bir ticaret ve ziraat merkezi. Aslında Hayber, Medine'nin 180 km. kadar kuzeyinden başlayan ve denizden 850-1000 m. Yükseklikte yer alan etrafı volkanik topraklarla çevrili geniş bir vadinin adıdır. Hz. Muhammed'in zamanında orada zengin Yahudiler'in yaşadığı nakledilmiştir. Hz. Muhammed'in Hayber'i fethi İslam tarihi açısından çok önemlidir.²²⁵

1.6.13. Hicaz:

Hicaz, Arap Yarımadası'nda günümüz Suudi Arabistan'ının batısında bir bölgedir. Hicaz kelimesi Arapça'da "engel, bariyer" anlamına gelir. Kızıldeniz boyunca kuzeydeki Ürdün'den güneydeki Asir bölgesine doğru uzanır. Hicaz bölgesi, kutsal şehirleri Mekke ve Medîne'yi ihtivâ ettiği için İslâm âleminde önemli bir yere sâhiptir. Tezimizde geçen olayların hemen hepsi bu bölgede geçmiştir.²²⁶

²²³ LÜTFULLAH M.Karaman, *İslam Ansiklopedisi "Filistin Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.13, s.89.

²²⁴ BİLGE Mustafa L., *İslam Ansiklopedisi "Gazze Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992 C.13, s.534.

²²⁵ HAMİDULLAH Muhammed, *İslam Ansiklopedisi "Hayber Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.17, s.20.

²²⁶ KURŞUN Zekeriya, *İslam Ansiklopedisi "Hicaz Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.17, s.432.

1.6.14. Mugammes:

Kaynaklarda Mekke'den iki mil uzaklıkta bir yerleşim yeri olarak geçmektedir. Siyer-i Ârif'de Ebrehe'nin ordusuyla konakladığı ve Abdülmuttalib'in develerini gaspettiği yer olarak geçmektedir.

1.6.15. Mekke:

Mekke'nin bilinen en eski ismi Bekke'dir. Bazı kaynaklar Mekke'nin, hem şehir hem de Kâbe'yi karşılayan bir isim olduğunu belirtirken, diğer bazı kaynaklar da Mekke'nin, Harem'in tamamını kapsayan kısmına dendiğini; Bekke'nin ise bu mescidin ayrı bir ismi olduğunu belirtmişlerdir. Dilbilimciler ise Mekke ile Bekke'nin aynı şeyi ifade ettiğini kabul etmektedirler. Mekke ve Bekke, Babil dili'nde 'ev' anlamında olup, Amelikalılar tarafından bu yerin ismi olarak kullanılmıştır. Batlamyus ise Mekke'ye Macorabba demiştir.

Mekke şehri, geçmişi MÖ 2000'li yıllara kadar uzanan eski bir şehirdir.. İslam kaynaklarına göre, İbrahim'in ikinci eşi Hacer'den İsmâil adında bir erkek çocuğu dünyaya gelir. İbrahim ikisini alarak Allah'ın kendisine bildirmesiyle bugün Mekke'nin bulunduğu alana getirir. Onları buraya bırakır ve geri döner. Çorak ve ıssız bir vadide yalnız kalan anne ve oğlu buraya yerleşir. Zamanla ticaret için bu bölgeden geçen Arap kabilesi Cürhümiler, Hacer'in açtığı Zemzem adı verilen su kaynağının yaşanılır hale getirdiği bu yere yerleşerek şehrin ilk sakinleri olurlar. İbrahim daha sonra tekrar buraya gelir ve Allah'ın bildirmesiyle oğlu İsmâille Kâbe'yi inşa eder. Bu zamandan itibaren Kâbe bir hac yeri olarak belirlenir ve İbrahim peygambere inananlarla Arap kabilelerin ibadet merkezi olur.

Yüzyıllarca bir hac merkezi olarak kalan Mekke zamanla büyüdü ve Arap Yarımadası'nın önemli bir ticaret şehri haline geldi. İsmâilin soyundan gelen ve şehrin en soylu ailesi olan Kureyşoğulları'na mensub olan Hz. Muhammed 571'de burada doğmuştur. 40 yaşına kadar burada yaşadıkdan sonra Mekke yakınlarındaki Hira mağarası'nda Kur'an kendisine indirilmeye başlanmış ve en son İlahi dini bu şehirde açıklamıştır. Yeni dini kabul etmeyen Mekkelilerle ve özellikle şehrin ileri gelenleri ile büyük mücadelelerde bulunmuş, Mekke'de yaşam imkânı kalmayınca da Medine şehrine göç etmiştir.

Uzun yıllar Medine'de yaşadıkdan sonra, artık güçlenen Müslümanlarla tekrar buraya gelmiş, 630 yılında ise şehri savaşımadan almıştır. Burada hac ibadetini yerine

getirmiş, veda hutbesini okumuş, Mekke'de kalmayarak aynı yıl Medine'ye dönmüştür.

Verdiğimiz bu kısa bilginin yanı sıra Siyer-i Ârif'de bir çok defa adı geçen bir şehirdir. Çünkü Hz. Muhammed'e kadar gelen bütün ataları, Kusayy'ın Mekke'nin idaresini ele geçirmesinden sonra Mekke'de yaşamışlardır. Ve bu vesileyle eserde birçok kere adı geçmektedir.²²⁷

1.6.16. Mina:

Mekke ile Arafat arasında, ikisini birbirine bağlayan yol üzerinde bir yer. Burası birinci ve ikinci Akabe bey'atlarında Hz. Peygamber (s.a.s) ile Medineliler arasındaki görüşmenin gerçekleştiği yerdir. Kuzeyinde Sabir dağı bulunmaktadır. Akabe Cemresi ile Muhassir Vadisi arasında kalan yere Mina denilir.

Mina'da bulunan Hayf mescidi Selahaddin tarafından yaptırılmış, daha sonraları 1467 yılında Memluk Sultanı Kayıtbay tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.

Bu bölgeye Mina adının verilmesiyle ilgili iki görüş vardır.

1- Hz. Âdem (a.s), Mina'dan ayrılmak isteyince Cebrail ona "temenni et" demiştir. Âdem peygamber de Cenneti temenni etmiş. Bundan dolayı buraya Mina adı verilmiştir.

2- Burada kurban kesildiği için kan akıtmak anlamına gelen "Mina" kelimesi "İmna" kökünden türemiştir. Bu nedenle buraya Mina adı verilmiştir. Bu görüş daha yaygındır.

Hz. İbrahim, kurban etmek için oğlunu Mina'ya götürür, sonra Hz. İbrahim'e Allah tarafından bir kurbanlık verilir. Bu kurbanlığın ne olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Birçokları bunun koç olduğunu belirtmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu olay "Ve fide olarak ona büyük bir kurbanlık verdik"(es-Saffat, 37/107) biçiminde açıklanır.

Hz. İbrahim, kendisine engel olmak isteyen şeytanı burada taşlar, burada kurban keser. Hac ibadeti yapanlar da burada kurban keserler ve şeytan taşlarlar.

Hz. İbrahim'den sonra tevhid inancından uzaklaşan insanlar burada şenlikler yapmışlar ve gâyet güzel münasebetler kurmuşlardır.

²²⁷ KÜÇÜKAŞCI Mustafa Sabri, BOZKURT Nebi, *İslam Ansiklopedisi "Mekke Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992, C.28, s.555.

Kurban Bayramı'nın birinci günü burada kurban kesilir. Bayramın birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü günleri de Cemrelere (Ulâ, Vusta, Akabe) taş atılır. Bu olaya şeytan taşlama denir

Tarihi Mina ile bugünkü Mina arasında değişiklikler görülmektedir. Mina, Hac mevsimindeki izdiham göz önüne alınarak müslümanların ibadetlerini daha sağlıklı yapabilmeleri için her yıl değişikliğe uğramaktadır.²²⁸

Eserde anlatıldığı kadarıyla bizler Mina'nın İslam'dan öncede kutsal bir yer olduğunu anlıyoruz. Çünkü Ârif Efendi, Mina'da dua etmeye gidip gelenlerin rahat etmeleri için yoluna aydınlatma koyan ve ateş yaktıran kişinin Hz. Muhammed'in dedesi Kusayy olduğunu belirtmiştir.

1.6.17. Şam:

Şam, Arapça'da Dimeşk ya da Eş-Şam ve Farsça'da Demeshgeh olarak geçmektedir. Suriye'nin en büyük şehri olup, aynı zamanda başkentidir. Ayrıca, Şam Valiliği'nin ve Rif Şam Valiliği'nin de idari başkentidir. Şam, dünya tarihi boyunca, hiç aralıksız en uzun süre kullanılan şehir olarak anılır.

Dünya tarihindeki ilk cinayet olan Kabil ile Habil olayının Şam'ın kuzeyindeki Kasyun Dağı'nda gerçekleştiğine inanılır. En bilinen tarihi mekânlardan biri Emeviye Camiidir. Ayrıca, bazı müslümanlar arasında ahir zamanda Mehdi'nin ve İsa'nın bu camiye ineceği inancı vardır.

1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Suriye'yi ele geçirmesiyle oluşturulan Şam vilayetinin merkezi haline gelen Şam kenti, hac yolu üzerindeki toplanma noktası olması nedeniyle de ticari yönden önemini korumuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde İngiliz işgaline giren kent Sykes-Picot Anlaşması uyarınca 1920'de Fransa'ya bırakılmış olup, Fransız sömürgeci yıllarında çok sayıda tahribata ve yağmalamaya uğramıştır. 1946 yılındaki ayaklanmayla Fransız sömürgesi olmaktan kurtulmuş ve Suriyenin başkenti olmuştur.²²⁹

²²⁸ ŞENER Mehmet, *İslam Ansiklopedisi "Mina Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992, C.30, s.96.

²²⁹ TOMAR Cengiz, *İslam Ansiklopedisi "Şam Maddesi"*, DiA, İstanbul 1992, C.38, s.311.

1.6.18. Yemen:

Yemen, resmi adı ile Yemen Cumhuriyeti'dir. Orta Doğu'da, Umman Denizi, Aden Körfezi ve Kızıldeniz kıyısında, Umman'ın batısında Suudi Arabistan'ın güneyinde yer alan bir ülke. Başkenti San'a'dır.

Tezimizde birçok olay ve sefer esnasında adı geçmektedir. Özellikle Ebre'nin hayatı esnasında geçmektedir. Çünkü Ebrehe Kâbe'ye saldıracağı zaman Yemen valisiydi. Ayrıca Kâbe'ye alternatif olmasını istediği mabedi de yemende yaptırtmıştır.

1.6.19. Yesrib:

Hiz. Muhammed'in 622 yılında Mekke'den hicret etmek zorunda kaldığı, Mekke'nin 450 km. kuzeydeki kentin Hicretten önceki adı 'Yesrib'dir. Şehrin ismi hicretten sonra Hiz. Muhammed tarafından "Medinet'ül Münevvere" (aydınlanmış şehir) olarak değiştirilmiştir.

Melikşah döneminde (1072-1092) Selçuklu topraklarına katılmasıyla Türk egemenliğine giren Medine, daha sonra tüm Hicaz bölgesi gibi sırasıyla Eyyubi ve Memluk devletlerinin topraklarına katıldı. 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Memluk ordusunu Ridaniye Savaşı'nda mağlup etmesiyle tüm Hicaz bölgesiyle birlikte Medine de Osmanlı Devleti'nin topraklarına katıldı. Osmanlı İmparatorluğu döneminde II. Abdülhamit tarafından Medine'ye kadar demiryolu hattı inşa ettirilmiştir. Haydarpaşa garından tren ile Medine'ye 3 gün içinde ulaşım sağlanmakta idi.²³⁰

Tezimizde İslam öncesi Hiz. Muhammed'in hayatını konu aldığımızdan dolayı Medine ismi genelde Yesrib olarak geçmektedir. Fakat Ârif Efendi'nin bazen Medine ismini kullandığıda olur. Örneğin Hiz. Muhammed'in babası ve annesinin tanışmasını anlattığı bölümde Yesrib ismini değil Medine ismini tercih etmiştir. Ancak dedeleriyle ilgili bölümde genel olarak Yesrib ismini tercih etmiştir.

²³⁰ KÜÇÜKAŞCI Mustafa Sabri, BOZKURT Nebi, *İslam Ansiklopedisi "Medine Maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.28, s.305

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ث	s
ح	ḥ
خ	ḫ
ذ	ẓ
ص	ṣ
ض	z, ḏ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ġ
ق	q
ك	ñ
أ	’

Farsça kelimelerdeki “vav-ı ma’dûle”, “h’âce” kelimesinde olduğu gibi “‘” işareti ile gösterilmiştir.

2. METNİN KURULUŞUNDA DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR

1. Metinde Arapça ve Farsça kelimeler uzun vokal و, ی, ا, سırasıyla ā, ī, ū şeklinde gösterilmiştir.
2. Arapça ayet, hadis ve ibareler koyu renkle yazılmıştır; Latin harfleriyle transkribe edilmiştir. Türkçe anlamları dipnot olarak verilmiştir.
3. Farsça'daki “vâv-ı ma'dûleler”in geçtiği kelimelerde özel bir işaret kullanılmıştır. Bu kelimeler orjinalinde olduğu gibi yazılmıştır. H'âce, h'âb gibi.
4. Bazı kelimelerin yazımında müstensihin tercihine bağlı kalınmıştır. Örneğin ‘olmağile’ kelimesi kaf ile değil gayın ile yazılmıştır.
5. Özel isimlerden sonra kesme işareti kullanılmıştır. Mustafâ'nın, Ali'nin gibi.
6. “Vezâ'if ve dâ'iyye” gibi kelimelerin “ء” li hali tercih edilmiştir.
7. Eserde imla birliğine dikkat edilmiştir.
8. Metnin kuruluşunda metnin daha iyi anlaşılması için nokta ve tırnak gibi bazı noktalama işaretleri kullanılmıştır.
9. Dokuz, kelimesi metinde görüldüğü gibi toköz olarak yazılmıştır.

3. SİYER-İ NEBİ (TRANSKRİPSİYONLU METİN)

(1b) Bismillāhirrahmānirrahīm

Nā-gāh oldı bir dem-i feyz-ittişāfda

Pey-veste gūş-ı hāṭıra bu dil-nişin şadā

Ḥallāḳ-ı kā'ināt ki ḥalḳ itdi 'ālemi

İcād-ı nūr-ı Aḥmed ile ḳıldı ibtidā

Ketm-i 'ademden oldı o nūr ile kā'ināt

Şaḥn-ı basīṭ-i 'āleme reh-yāb-ı ihtidā

Ey ḥuṭbe-ḥān-ı maḥfil-i na't-ı Muḥammedī

Ol sūnnet-i seniyyeye kıl sende iḳtidā

'Ārif faḳīri ḡarḳ-ı yemm-i ma'şiyet koma

Ey baḥr-i cūd u re'feti zehḥār olan Ḥudā

İrādet-i ḥazret-i müfizü'l-cūd ifāza-'i nūr-ı vücūd ile ināre-'i maḥfil-gāh-ı şuhūda ta'alluḳ itdükde evvelin kevkeb vekḳād ki (2a) ufḳ-ı tekvin ü icāddan ser-ber-āverde-'i ṭulū' u sutū' olmuşdur. Nūr-ı bāhire'z-zuhūr-ı Muḥammedī ve tebāşir-i şubḥ-ı 'ālem-efrūz-ı rūḥ-ı Aḥmedī'dür. Ol bābda ve şaḥū's-şudūr 'ilm ü iḳān olmağa şāyān olup silsiletü'z-zehab esānīd-i maḳbūle ile āvīze-i tāḳ-ı mu'allā-revāḳ-ı ḳabūl u iz'ān olan şeb-çerāḡ-ı gīrān-ḳadr-i cevāhir-i eḥādiş ü aḥbār cümlesinden biri Cābir

rađiyallāhu ‘anh mürevviyatından olan hadiş-i řerīfdür ki Cābir rađiyallāhu ‘anh
ķāle;

**“Yā Rasūlallah bī ebī ente ve ümmī aħbirni ‘an evvelin şey’in
ħalakahu’l-lāhu kablel eřyā’i”²³¹**

diyü ol miřkāt ‘azz ü ‘alādan iķtibās-ı nūru’l-envār-ı hüdā ile istikřāf-ı ħāl
kıldukda cenāb-ı ħazret-i rumūz-amūz-ı **mā-evhā** ‘aleyhi ve ‘alā ālihi ve řaħbihi
řerāyifü’t-teslimāt ve’t-taħāya daħi

**“Yā Cābir inne’l-lāhe ķad ħaleķa ķablel eřyā’i Nūre’n-Nebiiyike
min-nūrihi”²³²**

buyurmaĭla tenvīr-i müdde‘a buyurmişlardur. Ve yine bu bābda Kitābü’t-teřrīfāt
fi’l-ħařāiř ve’l-mu‘cizāt nāmı ile mevsūm olan te’lif-i bāhrü’l-i‘tibārdan ‘Allāme
Ĥalebī’nün menķūlātundan olup Ebū Hureyre rivāyetiyle mezkūr olan nevādir-i
āřardandur ki ol reh-nümā-yı tarīk-i yaķın ya‘nī Cenāb-ı Ĥabīb-i Rabbü’l-ālemīn
řallallāhu ‘aleyhi ve ‘alā ālihi ve řaħbihi ecmā‘in ħazreti bir vaķit hücceti (2b)
hengāmede bülbül-i gülşen-serā-yı ‘illiyyīn nesr-i řā’ir-i sidre-i meķin; ya‘nī Cibrīl-i
Emīn’e ‘ömrünün miķdārın şu’āl ve istifsār buyurduķda ol daħi cevabında didi ki :
“Egerçi mebde’-i tarīĭ-i ħilķatüm nā-ma‘lūmum ve miķdār-ı imtidā ve ‘ömrüm ĭayr-
ı muĭber ve mümiddür. Ancaķ emr-i mübdi’ü’l-bedāyi‘ ile hücüb-i İlahiyye’den
hicāb-ı rābī‘de bir nücüm-ı zāhir sātī‘ ve zāhir olur ki bir def‘a řulū‘ ile def‘a’-i
iĭvāsı mābeynine yitmiş biñ yıl taħallül ider.”

Ol kevkeb-i dürrīnün evvel mařla‘-ı celīsindenn yitmiř iki biñ kerre řulū‘ ile rü-
nümā oldıĭı meřhūrum olmiřdur. Didük de ol tābende-i aĭter-i burc-ı levlāk Ĥazreti
cevābında:

“ Ey Cibrīl kasem ol Rabb-i Celīle ki ol kevkeb-i münīr ki tekerrür-i meřāhiresi
ile dīde-ķarīr olmişsun” ben idem diyü tevcīh-i maķāl ile taĭķik-i keyfiyyet-i ħāl
buyurdılar. Ve’l-ħařıl ol nūr-ı muķaddes sātī‘ü’z-zuhūruñ ĭalk u icād u cemī‘-i
mařnū‘ ātdan aķdem u esbāk oldıĭı belki māddetü’l-asl-ı‘ālem-i ‘ālemiyān olup

²³¹ Ey Allah'ın Resülü! Anam babam sana feda olsun, Allah'ın her şeyden önce ilk yarattığı şeyi bana
söyler misiniz

²³² Ey Cabir! Her şeyden önce Allah'ın ilk yarattığı şey senin peygamberinin nurudur.

cümle maşnū'at andan maḥlūklar idügin nāḥıḳ-ı ih̄bār-ı keşire ve āsar-ı şehide vürüd itmişdür.

Pes-ezān Ḥazret-i kār-bān-ı 'ālem cenāb-ı Safiyy-i mükërremi ya'nī Ebu'l-beşer olan Ḥazret-i (3a) Ādemi aḥsen şuret üzre perdāhte-i yed-i kudret kıldıḳda ol nūr-ı cihān-efrūzı zuhūr-ı Ādem'e mūdī' ü meknūz kıldı ve ol güher-i 'ālem-tāb-ı mükërremi nigīn-dān-ı cebhe'-i Ādeme ta'biye-sāz olmaḳla mānend-i āfitāb-ı raḥşān zemīn u āsumān-ı ziyā-resān kılmış idi. Andan soñra ol nūr-ı bāhirü'l-i'tibār Şiṣ nebīye zīb-nāşiye-i iftiḥār oldu. Ve Şiṣ nebī evlād-ı Ādem'ün üçüncüsü olup ve herbār Ḥazret-i Ḥavvā bār-dār oldukca ol maḥla'-ı şerīfden dirāḥşān olan necm-i sa'ādet-nişān-ı ferḳadān gibi tev'emān olmaḳ muḥtarid iken ikinci def'a da Ḥazret-i Şiṣ'e ḥāmil olup ol cevher-i şemīn ya'nī ol nūr-ı güzīn pīrāye-i cebīni olmaḳla eger ammā bir nevbette şādef-i bāhirü's-şeref baḥn-ı hevādan lü'lü-i lālā-yı vücūd-ı Şiṣ nebī yek-tā vücūda gelmişdür. Ve silkü'l-eāl-i dendānı rişte-i keşide-i intizām olmaḳ mertebesinde ki baḥn-ı māderde Kemsī rivāyeti ve şāfvet-i cild-i Ḥavvā nūr-ı bāşireye ḥaylūlet itmeyüp Ḥazret-i Ḥavvā'nun ḥamli ḥālinde temāşā-yı cemāli Şiṣ ile temettu'ı ba'zı kütüb-i siyerde meşūrdur ve Ḥazret-i Ādem'ün evlādı bir rivāyetde kırk (3b) nefer bir rivāyetde yüz yigirmi ve rivāyet-i uḥrāda yüz seksen nefer olup ve ḥīn-i vefātında evlād ü aḥfādından mevcūd bulunanlar kırk biñ nefere bāliḳ oldukları ba'zı kütüb-i siyerde mezkūrdur. Ve Ḥazret-i Şiṣ nebī kendi ih̄vānı olan evlād-ı Ādem miyānlarına ḥāmil-i nūr-ı Nebevī olmaḳ şerefin ih̄rāz ile birāderlerinden küy-ı rübā-yı imtiyāz olup veşāyet-i Ebu'l-beşer ile ser-firāz oldu.

Ve Ḥazret-i Ebu'l-beşerün aña cümle' veşāyāsındandır ki ḥālā ol nūr-ı bāhirü'z-zuhūr-ı Muḥammedī ki fark-ı ferḳadān sāyiñe tāc-baḥş-ı sa'ādet-i sermedīdür. İltizām-ı ḥıfz ü ihtirāmında pervāne-vār kemer-bend-i ihtimām olasun. Ya'nī muḳteżā-yı beşeriyet üzre dā'iyye-i tenāsül-i muḳtażi izdivāc ü te'ehhül olduğda saña vācibdür ki kemāl-i taḥarrī ile ribātü'l-ḥaccāl-i serā-perde-i 'işmetden bir dūşize-i ḥacle-gāh-ı 'iffet ihtiyār idüp ḥ'āst-kār olasun diyü kabāle-nüvis-i vasiyyet-i müşfikāne olmuşdur ve bu daḫi tedāvül idi. Rivāyet ile reside-i sem'-i ḳabül olan aḥbārdandır ki şūlb-i Ḥazret-i Ādem şāfiden Ḥazret-i Şiṣ nebīden ḡayrı nihāde-i pehnā-veşt vücūd-ı cilve-nümā-yı sāḫa-i şaḥrā-yı şuhūd olan (4a) evlād-ı zükūr ü ünāşun bir müttehim rişte-i neseb-i büride-i miḳrāz-ı inḳirāz olup. Ey hezā olan ḥadīḳa-tırāz-ı çār-bāḡ-ı 'ālem olan aḡşān-ı vücūd-ı eşḫāş benī Ādem bi'l-cümle devḫa-i şābitü'l-aşl vücūd-ı meḳārım-nümūd-ı Ḥazret-i Şiṣ'den ḳāmet-efrāz-ı neşv ü

nemā olmağ ile Siş Nebī cenābı dağı Hāzret-i Ādem gibi Ebu'l-beşer künyeti ile mükennā olmuştur.

‘Ulüvv-1 Rütbe-i Ecdād-1 Hāzret-i Nebevī

Ol şāh-bāz-ı kulle-ka-dem ki nūr-ı ezhār-ı Hāzret-i Nebiyy-i mükerremden ‘ibāretdür. Bālā hāne-i ervāhdan nişibgāh-ı eşbāha taḥrīk-i kādime-i hübüṭ ü nüzül itdükde herkaṅkı devḥa-i sidre-sāy-ı silsile-i neseb-i zevi'l-aḥsābına hemtālarından ser-efrāz ola. Ya‘nī herkaṅkı ferzāne-i bī-müdāni ki nezāhet-i seciyyet ü şerāfet ḥilkāt cihetiyle etrābından mümtāz ola anuñ tārik-i firākdan sāyende lāne-sāz-ı istiḳrār olmağ ile ser-firāz oldığın nāṭıq ehādiş-i şerīf vārid olup cümleden ve anla İbnü'l-Eska‘ rivāyeti ile lisān-ı mu‘ciz-beyān-ı Nebevī'den şudūr-ı reh-i rütbe-i sübūt olan ḥadiş-i şerīfdür ki “Hāzret-i Ḥallāḳ-ı berāyā cellü ‘alā evlād-ı Ādem'den Hāzret-i İbrāhīm'i iştifā buyurup ḥalil ittiḥāz itmişdür ve evlād-ı (4b) İbrāhīm'den Hāzret-i İsmā‘il'i ve evlād-ı İsmā‘il'den Nizār'ı ve evlād-ı Nizār'dan Muḍar'ı ve evlād-ı Muḍar'dan Kināne'yi ve Kināne'den Kureyş'i ve Kureyş'den benī Hāşim'i benī Hāşim'den benī ‘Abdü'l-Muṭṭalib'i ve benī ‘Abdü'l-Muṭṭalib'den benüm Zāt-ı sūtüde simātımı iştifā kılmışdur” diyü buyurmuşdur.

Düdmān-ı ‘aşḳ rā ez-men

Gırāmī ter nezād cevher men

Kerv-i rüşen gevher-i ābā-yı men²³³

Bu dağı ol ekrem-i kā'ināt-ı ‘āliye ezkāü't-teslimāt ḥāzretinden ‘an‘ane-i rüvāt-ı şikāt ile mesmū‘ olan aḥbār-ı şaḥīhedendür ki bir vaḳt-i ferḥunde hengāmında bir yed-i ḥuceste-nüvīd Ḥallāḳ güzün-i peygā-yı gülşen-serā-yı ‘illiyin ya‘nī cenāb-ı Cibril-i Emīn nārī refi‘ü’ş-şān-ı nebevīde bu vech ile şükür-pāş-ı ḥikāyet oldığı. “Ey ḥulāşa’-i maşnū‘āt ve insānü’l-‘ayn kāfe’-i mevcūdāt fermān-ı müstevcibü’l-iz‘ān Hāzret-i Şāni‘-i zemīn ü āsumān ile piş-i ezin me’mūrān mānend maṭrūd-ı ehl-i rüy-i zemīne nāzil olup şarḳa ve ğarba beyṭ-i arzın suhül ü ḥuzūnun ya‘nī ser-cümle’-i feyāfi’-i deşt ü hāmūnun baḥīte pervizün tafahḥuş itdüm. Kābile-i Muḍar’dan ekrem kābile bulmadum. Yine emr-i ḥālīḳu’l-ka-vi ve’l-ka-dr ile kabā’il-i Muḍar’ı dağı yek biñ sencīde’-i mīzān-ı tefakḳud eyledüm. Anuñ dağı kabā’ilī (5a) meyānında ḥayr u

²³³ Aşḳ soyu benden daha saygın birini doğurmadı. Benim cevherim, saygınlığım ecdadımın saygınlığını arttırır.

şeref cihetinden Kināne'den ercah kabīleye muşādif olmadum ve bana me'mūr olup kabā'il-i Kināne'yi daği tecessüs ve intikād ile ana ehl fersā-yı istifşā oldum. Kureyş'den eşref kabīleye dūçār olmadum. Ve bana emr-i İlähî ile neseb-i kabā'il-i Kureyşî daği imrār-ı nazar ile varağ-gerdān-ı taşaffuğ oldum. Kabīle-i Benî Hāşim'den ekrem kabīleye zafer bulmadum. Ve yine me' mūran yegān yegān silkü'l-le'al ferā'id-i nüfūs-ı ekārim Benî Hāşim'i enāmil-i tedkīk u im'ān ile rüşte keşir mukāyese ve imtihān oldum. Fī'l-cümle senūñ cevher-i vücūd-ı ma'āli-nümūduña 'adil olur. Bir Güher-i şemīn-i perveriş-yafte-i şadef ve icād ve tekvīn olmaduğı meczūm-ı bāşire-i yaqīnūm olmuşdur. Ve bu hātıme pīrāye-i kabāle-i maqāl oldı.

Şi'r

Kureyş li-ğayri benī ādem

Ve ğayri Kureyşin benū Hāşim

Ve ğayru benī Hāşim Aħmedu

Resūlu'l-lāhi ilel-'ālemi ²³⁴

Ve siyāk-ı sābık üzre bu ebyāt sim-kāne elmas müşelleşü'z-zevāyā gibi ma'den-i cevāhir-i eş'ār-ı belāgat-intimā olan tab'-ı Ebu-Tālib'den ser-zede-i birüz olmuşdur.

Şi'r

İza icteme'ati yevmen Kureyşün li mefğar fi 'Abd-i Menāf sirrihā ve şamīmihā

Ve inne haşşelet insāne 'Abd-i Menāfihā

Fefi Hāşim eşrefihā ve qadimihā

Ve inne faħğaret yevmen fe (6b) enne Muħammeden

Hüve'l-Muştafā min sirrihā ve kerīmihā ²³⁵

Ve kitāb-ı i'lāmü'n-nübüvve-i māverdenün reşkināz-ı revāyiğ-i 'ūd-ı māverdi olan fevāyiğ-ı fevā'id-i celilü'l-'avāyid-i nūrundur ki şerif-neseb ve şahāret-i mevlid

²³⁴ Adem oğlunun en hayırlıları kureyştir. Kureyşin en hayırlısı beni Hāşim'dir. Beni Hāşim'in en hayırlısı da Ahmed'dir. Aleme gönderilmiş Allah'ın Resülüdür.

şurüt-ı nübüvvetden olup ibriz-i hâlisü'l-ıyar nüfûs ibâ'-i tebâri-i mehekk-zen-i ihtibâr u ihtiyâr olmağla ecdâd-ı emcâd-ı pākize-nihādun nezâhet-i hilkatleri mütahakkik olıcağ ol vâsıtaü'l-ağd-ı sımt-ı neseb-i halil. Ve hayrî'l-halef-i düdmân-ı İsmâ'îl Hazreti'nün şerâfet-i mevlidi ve nezâfet-ik neseb ve muhtedî mütebeyyin ve muşkarrer olur.

Sahn Pîrâyî-i Ta' dâd-ı Ecdâd-ı Resulullâh

Ma'lûmuñ ola ki nâzımân-ı sımtü'l-leâl-i aḥbâr u ehâdiş u siyer olan rivâyet-i pākize-güher-i ecdâd-ı sûtüde nihâd Mefḥar-ı Mevcüdâd zıkr ü ta' dâd mu'ârızında vâbeste-i rişte'-i ittifağ oldığı mertebeye dek ki Adnân'a peyveste olunca vâsıtaü'l-ağd-i ḳalâ'idü'l-şeref-i neseb-nâme-i Nebevî olan ecdâd-ı emcâd der-iktifâ kılup bir cemâ'at daḫi

Tâ gevher-i âdem nesebeş baz ne isted

Zâbâ-yı vey erbişmüred aşḫâb-ı kerem râ²³⁶

mışdâkıncı Hazret-i Ebu'l-beşer'e işâl idince ta' dâda mutaşaddî olup bu nesak üzere (6a) sübḫa-şümâr-ı neseb-i seyyid-i kâ'inât olmışlardır. Ve hüve'n-nebiyyü'l-beşirü'n-nazîr Habîbullâhü'l-ḳadîr seyyid-i veled-i Âdem Ebu'l-Ḳasım Muhammed-benî 'Abdullâh bin 'Abdü'l-Muḫtalib bin Hâşim bin 'Abdilmenâf bin Ḳuşayy bin Kilâb İbni Mürre İbni Ka'b bin Lüeyy bin Ğâlib bin Fıhr bin Mâlik bine'l-Naḫr İbni Kinâne bin Ḥuzeyme bin Müdrîke bin İlyâs bin Muḫar bin Nezâr bin Me'ad İbni 'Adnân bin Üdd bin Muḳavvim bin Nâḫûr bin Teyraḫ bin Ya'rub bin Yeşcûb bin Nâbit bin İsmâ'îlü'n-nebi bin İbrâhîmü'l-ḫalîl 'aleyhimü's-selâm bin Târaḫ İbni Nâḫûr bin Sârûḫ bin Fâlih bin 'Ayber bin Şâlih bin Erfahşez bin Sâm bin Nûḫ 'aleyhisselâm bin Lâmek bin Mettûşeleḫ İbni Uḫnûḫ vehü İdris 'aleyhisselâm bin Yerd bin Mehlâyil bin Ḳaynen bin Yâneş bin Şîş bin Âdem 'aleyhi'n-nebiyyine ve 'aleyhi's-şelevât vesselâm meslek-i taḫkîk-i ecdâd-ı Resül ḳıbâle-i silsile-nâme-i Nebevî 'Adnân'a peyveste olunca şîrâze beste-i zabṭ ü ta'yîn olup anun mâverâsı İsmâ'îl Nebî 'aleyhisselâma müntehî olunca mâbeynine tahallül idenlerde aḳvâl-i

²³⁵ Kureyş bir gün toplandığı zaman Abd-i Menafın övünç kaynağı, sırrı ve samimiyyeti ve Abd-i Menaf'ın bütün özellikleri bir insanda toplandı. Ve Hâşim'in bütün şerefi onda toplandı. Bir gün o Muhammed ile iftihar etiti. Onun sırrı ve şerefi Mustafa'dandır.

²³⁶ Eğer Hz. Âdem'e dayanan nesebi sağlam ispatlayamazsa; sahabilerinde onun nesebinden geldiği söylenemez.

müteḥālife vürūd itmekle ba'zı aqvâlde yedi nefer ve bir kavilde tokuz nefer ve kavli-âḥarda onbeş nefer olmak mervîdür. Ve ba'zı rivāyet kavli üzre (6b) kırk nefer olmak menḳüldür.

Lâkin Ebū Ḥayyān Hazret-i İbrâhîm 'aleyhissellām Cenāb-ı Resûl-i Mükerrrem sallalāhü'aleyhi ve sellem ḥazretlerinüñ otuzbirinci cedd-i emcedi olmak rivāyet-i taḥḳîḳ ve tevşîḳ itdigi kavli-âḥare münāfidür. 'Add-i aqvâl ma'lümüñ oldığı üzre 'Adnān'a resîde olunca ecdād-ı emcādı beyān ve ta'yin şadedine āb-rîz-i kāmîlü'l-'ıyar aqvâl nessābān-ı mu'temedü'r-rivāyā maşbûb-ı kâleb-i ittifāḳ iken 'Adnān'dan Ḥazret-i Ebu'l-Beşere dek ta'dād olınanlarda ihtilāfin serd-i sebebi beyānında ba'zı erbāb-ı dirāyet ihtiyārı üzre ḳudemā-yı 'Arabuñ ser-pençe-i kementlerinde ḥāme-i enāmlarundan ḡayrı ḳalem taḥrikine ḳudret ve ser-nevişleri olan ḥuṭûṭ-i cebhelerinden mā'adā resm-i eşnāyi-i kitābet meslûb olduğundan nāşid-revān Cevzî'nüñ ba'zı mü'ellefātında tañşîş itdüğü üzre Yehūd ṭā'ifesiñün zapt-ı tevāriḡ-i ā'yān-ı ḳudemā-yı lâ-siyyemā ta'yîn-i ezmine-i bi'set-i enbiyāda keşret-i ihtilāfāt-ı mütefāvitesünden iḳtizā itmişdür.

İbni 'Abbas raḏiyallāhu 'anhumā mürevviyātındandur ki Ḥazret-i Risālet-penāḥ şallallāhu ta'ālā 'aleyhi vesselām sa'âdet ile silsiletü'z-zeheb-i neseb ve'l-aḥseblerin (7a) beyān şadedinde ecdād-ı emcādın ta'dāda taşaddî buyurdukca ma'den-i 'Adnānı tecāvüz buyurmazlar idi belki ana müntehi oldukca emān buyurup andan sonra bir rivāyetde iki ve rivāyet-i āḡerde üç def'a kizbü'n-nessābün kelāmını tekrîr ile veşşāle-sāz-ı ḥadîş-i mu'ciz tırāz olurlar idi. Ve bu daḡi ḡātîme pîrā-yı mücellā-yı ma'lümātın olsun ki İmām Beyḡakî ol kavli ya'ni kizbü'n-nessābün kelām-ı peyām-ı mu'ciz-nizām-ı Nebevîden olmayup maḡûl İbni Mes'ûd olmak tarafına zāhib olup bu vecihle işbāt-ı mübde'āya müteşaddi olmuşdur ki İbni Mes'ûd raḏiyallāhu 'anha her ḳaçan:

El-Âyeh: Elem ye'tikum nebeu'l-lezîne min ḳablikum ḳavmi Nûḡin ve 'Âdin ve Şemûde vellezîne min ba'dihim lâ ya'lemuhumu'l-lāḡ²³⁷

²³⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur'an, Ankara, 2006, İbrâhîm 14/10

*Sizden önceki Nûḡ, Âd, ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin –ki onları Allah'tan başkası bilmez- haberi size gelmedi mi?

naẓm-ı kerîmini nağme-perdâz-ı tilâvet olsalar taşdikâ'm-maẓmüne's-şerîf kizbü'n-nessâbûn avli ile zemzeme-sâz olurdu. Ya'nî unki bu âyet-i kerîmeye Cenâb-ı Hâzret-i 'Allâmü'l-guyûb 'azze-şâne evvelâ zikritdügi avam-ı şelâse ya'nî avm-i Nu ve avm-i 'Âd ve avm-i Şemüddan soñra ser-ber-âverde-i girîbân-ı birüz u zuhûr olanlarıñ celiyye-i avâline itlâ' ve 'uşûruñ Cenâb-ı 'âlleme's-serâ'ire ihtisâsunı müfid oldıgıñ mülâhaza itmekle aña vuûf ve ittılâ' (7b) iddi'â idenleri tekzîb itmişdür. Ve ba'zı mütehharrinüñ muhakeme şadedine zıkr itdügi üzre câ'izdür ki ol avl-i mukaddeme lisân-ı mu'ciz beyân-ı Nebevîden şudür itmiş olup İbni Mes'ud'dan şudürü şâniyen kelâm-ı Nebevî mütâba'at ile olmuş ola. Ve bu siyâda vürüd iden ihbârdan biri daı Hâzret-i 'Â'îşe-i şiddîa raiyallâhu 'anhadan mürevvî olan haberdür ki buyurmuşdur.

“Mâvecednâ aaden. Yu'raf mâverâ'i 'Adnân velâ atân lâ-tarişân taarruş²³⁸”

Bu maalde kizb ma'nâsunda olup ırrâş-ı kezzâb dimekdür. Ve bu maalde kizbden murâd vâ'a veyahûd i'tikâd-ı mubire 'adem-i muâdem-i muâbaat ma'nâsı murâd olmayup bi't-arîkü't-tecâvüz şihhâti maẓnûn olup matû' ve meczûm olma ma'nâsı maşûddur.

Rivâyet 'Adnân muntehâ-yı silsile-i Nebevî olup mecmu'â-yı 'âliyye olan rivâyet üzre ecdâd-ı emcâduñ yigirmibirincisi vâia' olmuşdur. Ba'zı müverriin avli üzre 'Adnân Hâzret-i 'İsa 'aleyhisselâm ile mu'âşır olup ba'zı âhir-i tenşîş itdügi üzre Hâzret-i Mûsâ 'aleyhisselâm ile mu'âşırdur. Ve Beyt-i mükerremi evvel iksâ iden 'Adnân olma üzre mürevvîdür ki intâ'-yı âdem ile ya'nî a'-ı satiyân ile iksâ itmişdür. Lâkin ba'zı rivâyet avli üzre iksâ iden 'Adnân (8a) kendi olmayup belki evvel anuñ zamânında vuû'ından nâşi aña nisbet olmuşdur.

Ve 'Adnân sekiz nefer evlâd-ı emcâd ile merzû olup biri Me'ad ve biri Hâriş ve biri Zeyş ve biri Nu'mân ve biri Dahâkdur ki Müzehhib laabı ile mûlakıbdur. Ve biri 'Udeyy ve biri El-E'yy ve biri Ebiyy'dür. Ve bu cümleden Me'ad hâmil-i Nûr-ıMuammedî olma ile birâderleri beyninde kenâr 'alâ-'ilm-i kûy-ı ribâ-yı imtiyâz ve iştihâr olmuşdur.

²³⁸ Adnân ve Kahtan'ın neslinden yalan söyleyen birine rastlanmamıştır.

Me'ad dā'imā Beni İsrā'îl ile mübāşir-i harb olup anlardan her ne muḳavele-i zūr az-mā-yı şāhib şevket ile tarḥ-ı peykāre dest-bāz-ı himmet ola bālā tarād-ı ḡālib olmaḳ şūreti rünümā-yı mir'āt-ı celādeti olmaḳla mansūran rücu' ve 'avdet itmek muḳarrer olduḡı cihetden Me'ad ismi ile müstema' olmuş idi.

Taberāni'nün zıkr ve irād itdüḡi üzere Ebū-Umāme Bāhilī bu bā-gurre-i behiyyeyi bu vech ile nihāde-i ṭabaḳçe-i rivāyet itmişdür ki bir gün ol ḥadīka-pirā-yı Risālet gül-pāş-ı ḥikāyet olup buyurdu ki Me'ad bin Adnān'ın aḡşān-ı dūḥa-i nesebi ḳāmet efrāz u ser-keşide olup ya'nī evlād ü afādı kırk nefer ricāle resīde oldıkdā anlarla te'ādud u te'āvün idüp 'asker-i Mūsā 'aleyhisselāma dirāz-dest-i nehb ve ḡāret olmaḳla şadme-zen-i ḥasāret olmaya (8b) cesāret ider olmuşdu. Bu ḥaber vāşıl-ı sem'-i Musā oldıkdā bi'l-cümle 'Adnānı ve evlād u etbā'ını hedef-i sihām du'ā-yı 'aliyye kılmaḳla mütevārī maṭmüre-i helāk u bevār kılmak kasd itdükde ṭaraf-ı Cenāb-ı İlahīden ol cem' in ḥāmil-i vedī'a-yı Nūr-ı Muḥammedī olup bā' iş-i āfer-niş-i 'ālem olan Nebī-i Mükerrrem şallāhu 'aleyhi ve sellem anların nesl-i nesīlinden zuhūr idecekdür diyü ol 'azīmetden mani' olmuşdur.

Ve Cenāb-ı Ḥazret-i Ḥaḳ 'azze-şānehu cānibinden cīl-i 'Arab'a pā-dāş-ı a' māl-i nā-şāyesteleri olmaḳ üzere nuşḥa-i 'amāl-i nā-şāyesteleri muḳābelesinden Buḥtu'n-Nasr'ı tesliyeṭ olunup ḳaṭer-i āḫire hicret ile taḥaffuz iktizā itdikde Ḥazret-i Ermiyā-yı Nebī 'aleyhisselām ṭaraf-ı İlahīden Me'ad ḥaḳkında bu vech üzere muḥāṭab u me'mūr olduḡı "Ey Ermiyā ma'lūmuñ olsun ki Peyḡamber-i āḫir-zamān olan Ḥabībüm Muḥammed Muştafā'nun güher-zāt-ı ḳudsī simātı ḥālā ma'den-i şālbinde müdi' u meknūz olup anın evlādı aşlābundan taḳallüb ile rü-nümā-yı bürüz olacaḳdur. Evlā bu ki bu vecihle şeref-i ḳarīn-i ḥidmet-i Muḥammedī olmaḳla nā'il-i sa'ādet-i sermedī olasun. Pes Ermiyā daḫi Me'ad'ı Buraḳ'a irdāf idüp ol iki sūtüde evşāf arz-ı fesihü'l- (9a) eknāf Şām-ı behişt ittişāfa bu vech ile şedd-i ḥurām-ı ḡarīmet eyledi. Ve anda bir müddet ilkā'-yı raḥl-i iḳāmet itdükden sonra Me'ad nice zaman Beni İsrā'îl ile āmiziş itmişdi. Çünkü ol gā'ile zā'ile oldu. Ya'nī Buḥtu'n-Nasr-ı sermest-i şahbā-yı bevār oldu. Ḥaber-i ḳāşid ḥuceste eşer-i vesāṭeti ile mesmū'ları olacaḳ El'ūd Aḫmed mişdāḳı üzere bilād-ı 'Arab'a 'avdet eyledi. Bir rivāyetde ol vech ile vārid olmuşdur ki Buḥtu'n-Nasar ehl-i ḥuzūra ve ehl-i 'erbāyā üzerlerine ḥācim oldıkdā Ḥaḳk Sübhānehu ve Te'ālā Ḥazreti iki mülk-i mükerrremi ba'aş ve irsāl idüp anlar daḫi me'mūr oldukları üzere Me'adī ḥāmil olup Ermeyniye'de iskān itdiler. Ve bu ḥikāye şuver-i 'adīde üzere rivāyet olunmuşdur. Ve bu mecelle-i

muhtaşarda bu merteye ile iktifâ olundu. Ve Me'ad'ın mâderi ümmetine ve evlâd-ı Nizâr ve Kuzâ'a ve 'Ubeydü'r-Remâh ve Kânş ü Kânâşe ve Hayâ ve 'Avf ve Ūd ve Ceyb ve Sülhem bu mecmûa' olup cümlesi beytinde Nizâr müteverri' Nûr-ı Nebevî olmaqla ser-firâz olmuştur.

Nizâr fass-ı nigîn-dân-ı cebîni olan güher-i âfitâb-peyker-i nûr-ı ezher-i Muhammedî matla'-i nâşiye-i enveründen (9b)' âlem-i 'âlemiyâna nûr-pâş ve ziyâ-güster idi ki ba'zı kütüb-i siyerde meşûr ve muhârrerdür. Ve erbâb-ı siyeriñ bu vech ile zikirlerinden fehm olunur ki Nûr-ı Mukaddes-i Nebevî'nüñ nevâşî-i âbâ-i kirâmdan ve dirâşşân oldığı 'umûm üzre olmayup ba'zien haşâ'işünden ola ve meşhûr olan bunun hilâfidur.

Ve kabâ'il-i 'Arab'da evvel tarazi-i rüsüm-ikitâbet-i 'Arabî Nizâr'ın mensûc-ı mâ-küy-ı-kalem-i ñâdire bâkîdür. Ve İmâm Ahmed Hanbel'ün Rişte-i Nesebî Nizâr'da mülâkî-i silsile-i neseb-i Nebevî olmuştur. Ve evlâd-ı Nizâr Muđar ve İyâr ve Rebi'a ve Enmâr olup bu mecmû'adan Nûr-ı Muğaddes-i Muhammedî Muđar'ın nâşiye-i zîb-i iftihârı olmuştur.

Muğar ba'zı rivâyetde müntehâ-yı neseb-i Kureyş olup andan muğaddem olan âbâ'-i ecdâd u evlâdına Kureyş itlâk olunmamak taħkîk ve beyân olunmuştur. Ve zamanunda Muğar-ı ebhem ile telkîb olunmuş olup erbâb-ı siyer taħkîkleri üzre sebep-i telkîb oldığı birâderi olan Rebi'a ile vâlideleri Nizâr'ın vefâtı ğalâlünde emvâlünü iktisâm itdüklerinde zehab-i mağûlesün Muğar ü Ğabûl ü Ğerekbenî Rebi'a ahz itdüklerinden nâşî anı Muğarü'l-ĥamrâ' (10a) ve birâderi Rebi'ayı Rebi'aü'l-Fars laqabı ile telkîb itmişlerdür. Ve Ğazret-i Faĥr-ı kâ'inât 'aleyhi efdâlü's-şalavât Muğar ve Rebi'a hakkında

**“Lâ tesubbû Rebi'ate velâ Muğare feinnehumâ kâne mu'mineyni
239”**

ve bir rivâyetde

“ Lâ tesubbû Muğar'e fe innehü kâne 'alâ dîni İsmâ'il 240”

²³⁹ Rebia ve Mudara sövmeyin onların ikisi de mümindir.

²⁴⁰ Mudar'a küfretmeyin çünkü o İsmail'in dini üzereydi.

buyurmak ile mezkurların deri' -i imānla mütederri' ler oldukları mu'karrer olmağ ile dürrīye-i sihām sebb ü nefrīn olunmalarından nehiyy ve men' buyurmuşlardır.

Ve Muḍar ḥüsnü's-şavt olup şu'le-i āvāzı sīne-süz ve ḥancere-i nağamāt-ı ṭarab-sāzı dil-düz olmağ ile bādiye gerdān-ı ' Arab meyānında taṭriyye-i şerrān-ı rehvar için müte'arif olan ṭarīka-i ma' hūd üzre ḥadī-sāzī nuṭḡ-ı sāmī'a-sāzidür ve zemzeme-i ḥādī-i dil-süz cemāl-i rehvarı belki zevāmil-i girān-bārı ol mertebe taṭrīb ve teşvīḡ ider ki serūze ṭarīḡ-i yevm-i vāḥidde ṭay ve ḡaṭ' itmek mertebesi bā' iş-i sūr'at-i refṭār olur.

Fe-li-hāzā İmām Nevevī istiḥbābını beyān idüp ol bābda vürüd iden āşarı müştēmil ezḡārda bir faşl-ı müstaḡil irād itmişdür. Ve Muḍaruñ māderi ismi ' Ubeyde olup iki nefer evlādı biri İlyās ve biri ' İylān'dur.

İlyās Nūr-ı Nebevīden fā'iz-i şerīf-i iḡtibas olmuşdur ve Allah-iā' lem İlyās (10b) ba'zı erbāb-ı siyer hemze-i ḡaṭ' ın kesri olmağ ṭarafına iḡtiyār itmişdür. İbni Enbāri İlyās Nebī ismi hemze-i ḡaṭ' -ı kesüre ile itdüğü muḡaḡaḡ olmağ iḡzhar olan oldur ki ana muvāfiḡ ola diyü bu ḡavli tercih ve iḡtiyār itdüğüne mü'ellifātı nāṭıḡdur. Ve ba'zı āḡir-i hemze-i vaşl-ı meftūḡa ile olup elif lām aslında adāt-ı ta'rif olmağ cānibine zāhib olmuşdur ve bu ḡavli cumhūra ḡazv idüp peder ve illā güher olan Muḍar'uñ mevsim-i evvel bahār-ı zindeḡānīden ki reye'ān şebāb ü nev-cevānīden ' ibāretdür. Avān-berg-i rīzān-ı şeb-ḡuḡte-i resīde olunca naḡl-i ḡazān-zede-i emānīsī bar-āver-i şemeretü'l-fevāid-i evlād olmamağ ile ol arzūdan ḡaṭ' -ı peyvend-i recā' ile me'yūs oldukdan soñra meyve-ḡin-i maḡşūd olmuşdur.

Ve zamānında İlyās re'isü'l-ḡabīle ve seyyidü'l-'aşīre olmağ ile cümle ' Arab Loḡmān ve eşbāhı olan aşḡāb-ı fażl ü ḡikmet ḡaḡkunda olan a'zām ve tebcīleri gibi İlyāsı ta'zīimde müttēfikler idi. Ve ḡavmi beyninde ḡā'iz-i ḡaşābü's-sebḡ celādet ve vāşıl-ı aḡşa'l-'āyāt şehāmet olup her mādde hall-i ikāl işḡāl-i fayşal sāzī-i nāṭıḡa-i hüceste ḡālüne vābeste idi. Ve İlyās ṭufūliyyetden sinn-i rüşde vāşıl oldukda (11a) sāyir-i evlād-ı İsmā' il'üñ ābā ve ecdādı senün ve şerāyi' in neyyirlerine muṭṭalī' olmağ eşedd-i nekīr ile enkār idüp yine vaż' -ı ḡadīmüne i'āde itmiş idi. Ve ḡacerü'l-esvedī beyt-i mükerrē zāviyesine vaż' itmişdür ki taḡşīli kütüb-i mufaşşalada meşṭürdur. Ve ol marāz-ı sīle²⁴¹ mübtelā olup meslūlen vefāt iden İlyās'dur. Ve

²⁴¹ Tüberküloz, verem

halile-i İlyās olan Hunādef İlyās'a muḥabbet-i ġarāmī ve muktezā-yı ülfet-i zevciyyet olan 'alāka-i ḥub ü vel-emr i'ātında ihtimāmı pey-bürde-i rütbe-i kemāl olup. İlyās ser-nihāde-i bālīn ecel oldukda kemāl-i te'esüfünden nāşī 'ahd eyledi ki eger İlyās ġunūde-i bister-merg olursa anuñ każā-i naḥb eylediği beldeden naql-i eşās ikāmet eyleye. Ve kendi kūşe-güzīn-i maṭmüre-i kabr olunca min-ba' d bir menzil maḥşürü'l-eṭrāfa nāzil ve bir beyt-i mesdūdü'l-iknāfa dāḥil olmayup evkātı basīt şahḥāriyi ve kıfārda seyr ve seyāḥat ile güzerān ola ve ricāl-i ṭayyibī kündüye taḥrīm eyledi. Ve İlyās'ın mevti yevm-i ḥamīde vuḳū' bulmağ ile her ḥamīs ġünü ṭulū' -ışemsden vaḳt-i ġurūba dek girye ve nālişden ana ġayr-ı munḳasım fāriğ ve ḥālī olmamak mültezemi olmuş idi. Ve kendi intiḳāl ve vefātına dek ol 'ahd üzere pā-ber-cā-yı şebāt olup ḳabā'il-i (11b) 'Arab beyninde muḥāfaza-i rūsūm-ı vefādārīde müte'ārif ve meşhūr olmuşdur.

Ve İlyās Ebū 'Amr künyetī ile mükennā olup māderinüñ ismi Ḥezīme'dür. Ve üç nefer evlād-ı kirām ile merzūḳ olmuşdur. Biri Müdrike'dür ki ; ismi bir rivāyetde 'Āmir ve bir riāyetde 'Amr'dur. Ve biri dahī Ṭābiḥa'dur ki ismi bir rivāyetde 'Amr'dur ve bir riāyetde 'Āmir'dür. Ve biri daḡı Ḳam'a'dur ki ismi 'Amīr'dür. Ve bu cümleden Müdrike ḥāmil-i Nūr-ı Mükerrrem-i Nebvī olmağla ser-efrāz ve ol şeref ile iḥvesı beyninde mümtāz olmuşdur.

Müdrike ābā vu ecdādı muttaşif oldukları şunūf-ı'azze u faḥrī ḥā'iz olduğu cihetden Müdrike laḳabı ile telḳīb olunmuşdur. Ve künyesi Ebu'l-Huzeyldür. Māderi ismi Muḥḥe ve evlādı Ḥuzeyme ve Hezīl ve Ġālīb ve Ḥārişe'dür. Bu cümleden Ḥuzeyme'nün şulb-i ṭāhiri fānūs-ı çerāğ-ı mihr-i incilā'-yı Nūr-ı Nebvī olmağ ile şeref-yāb olmuşdur.

Ve Ḥuzeyme künyesi Ebū'-Esed ve māderi ismi Ḳazīme olup evlād-ı Kināne ve Esad ve Esde ve El-Hūn'dur.

Kināne ḳavmi beyninde meknūn ve maḥfūz olup yaḥūd ḳavminüñ esrārını setr ve ḥıfz itdüğinden nāşī Kināne isimi ile müstemī' olmuşdur. Ve künyeti bir rivāyetde Ebū'n-Naḍr ve bir rivāyetde Ebū Ḳays idi. Ve 'azm-i ḳadr ile mevşūf Şeyḥ-i Celīlü'l-Şān idi. Ve fart-ı 'ilm ile ma'rūf olduğundan (12a) nāşī ḳaşsār ve zevvāre vechde ālā-māl olup bilād-ı şā'e-se'āden ziyāreti ḳaşdı ile ṭarafına şerer-i ḥāl olunurdu. Ve 'aşrī ahālisine ḳurb-ı zuḥūr-ı Muḥammedī ile mübeşşer olup her musādif ve mülāḳı olduğına cevāhir-sāy-i pend ü naşīḥat olmağla sürme-keş-i dīde-i

başiretleri olup bu vech ile dibāce-i ʔarāz maḳāle-i vaşıyyet olurdu ki ol Nebī-i Āḫirü'z-zamān ki Ahmed ismi ile müsemma olup ḳavā' id-i meḳārim aḫlāḳı muḫafız ve merā'ī ve tarīka-i berr ü iḫsāna dā' idür. Zamān-ı vürüd ü zuhuru ḳarīb olmaḡ ile setrden her 'abd-i müfesseḡ ve maḳbil ki anun müteḳallid-i ḳilāde-i ittibā' ve inḳiyādı ola sermāye-yi 'izz ü şerefinüñ bā' iş-i izdiyādı olup anı ser-menzil-i felāḫ ve reşāda hādi olmaḡ bī-iştibāhdur ve ol pīşvā-yı kāffe-i berāyāniñ reh-nümā oldıḡı müceḫḫa-i beyzānuñ ḫaḳiyyeti evzāḫ-ı men-zekā dinlemege sezā itdüḡi bī-şübhe ve murāddur. Mebādā ki nefis-i kec-bīn-i bed-nihādīñüz dīde-i başiretuñüze perde-keş-i sebel-i cehl ü 'inād olup sezī ol şırāḫ-ı süy-ı müstaḳimden devr itmekle mütereddī ḡayyāya icab-ı hāviye-i ḡurūr eylemeye diyü mevā' ız ü zevācir muḳaddemātını tertīb (12b) ile gerden beste-i ribḳa-i iḫā' ati olmaḡ ile ḫas ve tergīb ve ḫal' ḡaddār-ı dīn ḳavimden esmā' -i münzirāt ile tenfir ve tertīb iderdi. İbni Dıḫye rivāyet itdüḡi üzre Kināne ḡāyet müzyāf olmaḡın küremā'-yı miḫmān-nevāz 'Arab beyninde simāt-ı efken imtiyaz olmaḡ ile ser-efrāz olup yekḫa-nişin kenāre-i sofrā-i maḫfūfū'n-ni' amı olmaḡ ḡāyet menfūr ḫab' -ı gayūri olmadan nāşı piş-gāhına bir seng-pāre vaz' itmişdi ki ol miz-bān mevfürü'l-iḫsāniñ ittifaḳā küşe-i gerde ḫuvān bī-imtināni miḫmāndan tehī kalsa kendi bir loḡma tenavül itdüḡde bir loḡma daḫi ol seng-pāre ferāzine anda ḫata kılardı. Ve Kināne'nün māderi bize Bint-i Edin ḫabḫ ve evlādı Naḫr ve Mālik ve ve Ġuzvān ve 'Amr ve 'Āmir olup bu mecmū'adan Cevher-i Cihān-tāb Nūr-ı Nebevī ve Şāḫü's-şudur-ı Naḫr ve alāḳadar oldı.

Naḫr ismi Ḳays olup feraḫ nezārat cemāli ve ʔerāvet sīmā-yı ferişte meşālibünden nāşı Naḫr nāmı ile meşḫūr ve müte'ārif olmuşdur. Ve künyeti bir rivāyetde Ebu's-şalat ve bir rivāyetde Ebu Yaḫled ve a' ḫā' diyet ile seb-sāz a' bā'-i evzār olmaḡ evvel Naḫr'dan be-dīdār olmuşdur. Māder-i ismi Reyḫāne (13a) ve üç nefer evlādı olup biri Mālik ve biri Şalat ve biri Yaḫled'dür. Ol cümle beyninde Mālik şeref-ḳarīn ḫamli Nūr-ı Nebevī olmaḡ ile meşḫūr aḫḫār-ı mesālik ve mālik olmuştur.

Mālik künyeti Ebu'l-Ḫarş ve evlādı Fıhr ve Ḫarş ve Şeybān olup içlerinden Nūr-ı Nebevī nāsiye-i pīrā-yı Fıhr olmaḡla ana mānend-i mühr-i sipihr-i müriş ḫalākat-ı beşer olmuş idi.

Fıhr künyeti Ebu Ġālibdür. Cümle-i şanādīd-i 'Arab beyninde muḫtezā-yı arrāfāt-ı neseb ile şāḫib-i nişāb ḳadr-i hasb itdüḡi muḫarrer iken ictimā' -i şeref mevrüş ü müktesib ile 'ulüvv şāni Dü-Bālā olmaḡa sebeb oldu ki ol vaḳitde bādiye-i peymā-yı

tebeh dālāl Ḥasān bin ‘ Abdü’l-Kilāl cānib-i Yemen’den şa‘ ālik Ḥümeyrā’yla nehzet ve cānib-i Mekke’ye ol қаşd-ı fāsidi ile teveccüh ve ğarīmet itmiş idi ki ol kıble-gāh kāffe-i mü’minīn olan Beyt-i Mükerrrem feyz-i qarīni ḥāşā hedme cesāret idüp aḥcārını Yemen’e naql eyleye ve ol aḥcār-ı bāhir ālā ‘anbār ile Yemen’de Ka‘be-i Mükerrreme müdānī bir ma‘bed ve ālā yed-i tarḥ-ı endāz-ı ihdās ve icād ola tāki ol sevdageri bezāyi‘-i ma‘fired ile kıble-gāh-ı Mescid-i Ḥarām’a müteveccih hac ve ziyāret olanlar fi-mā-ba‘d ol Beyt-i müstaḥdeşe şedd-i riḥāl ğarīmet itmekle tazyi‘-i evkāt-ı naql (13b) ve riḥlet eyleyeler. Pes bu niyyet-i fāsīd ve ğurm-ı kāsīd ile reh-peymā-yı berārī-i itām olarak naḥle-i nāmı mevzu‘da ḍarb-ı ḥıyām nüzül ve ārām itdüklerinde ki Ehl-i Ḥicāz ve ḳabā’il Ḳureyş ve Kināne ve Ḥuzeyme ve Esad cüzām-ı müctemi‘a olup Fihri reisü’l-cemā‘a ve āmir-i müstevcib ālā-ḫā’atları idi. Yemāniyyunuñ üzerlerine mānend ḳazā-i mübrem hücum idüp iltikā’-i farīḳin ve ḳavi‘ bulmuş idi. Şadme-i ‘ asker Fihri ile ehl-i yümn mübtelā-yı nigāh inhizām ü ḳahr-ı ḥissān pā-beste-i zell-i esr oldu ol ḥāl üzre üç sene be-mānde hemçü cism-i mürdedür gör Mazīḳ ḥapīde muḳayyed ve māsūr kaldukdan şonra rehāyāb olup beldesüne tevcih ve ğarīmet eyledikde Mekke ve Yemen beyninde fekk-i rehīne-i ḥayāt eylemişdür. Melḥame-i ‘azmī vuḳū’undan şonra Fihri’ün ḳabā’il-i ‘ Arab beyninde vuḳū’ ve ḳaderi müzdār ve manzūme-i ‘ azz ü şānı müstezād olmuşdur. Ve evlādı Ğālib ve Ḥarīş ve Muḥāreb ve Cendele olup Neyyīr-i Nūr-ı Nebevī manende-i necm-i şāḳıt nāşīye-i zāhiye-i Fihri’den ğarīb oldukda şeref-baḥş derece-i ḫālī ‘ Ğālib olmuşdur.

Ğālib künyeti Ebü Teym’dür. İki veled ile ferzük olduğu birinüñ ismi Lüeyy ve birinüñ Teym’dür. Velede birāderünden ḥā’iz ḳaşbü’s-sebaḳ imtiyāz olup ‘alaḳ-i nefis Nūr-ı Nübüvveti ḥā’iz olmuşdı.

(14a) Lüeyy künyeti Ebü Ka‘b’dür. Ve evlādı Ka‘b Ve ‘ Āmir ve Sāme ve Ḥuzeyme ve Ḥarīş ve Sa‘id olup bunlardan iki püser-i mükerrrem güheri ya‘ni Ka‘b ve ‘ Āmir Ḳureyşü’l-baḫāḫ ‘ünvānı ile qarīn-i iştihār ve ehl-i ḥaram bunların devḫa-i vücūd-ı mekārīm nümūrlarından ‘ibāret olmağ ile bāhirü’l-‘ itibār olmuşlardır. Ve ol dü-gāne gevher-i envārun mihterī olan Ka‘b ecdād-ı Nebevīden olup. Ol rütbe-i refi‘aya tesellüm ile aḫrār-ı‘uluv Ka‘b itmişdür.

Ka‘b künyeti Ebü Ḥaşayş olup maşāki‘-ı ḥuḫbe-i ‘ Arab-ı ‘arbādandür. Ve her yevm-i cum‘ada eşraf-ı ḳabā’il ḫuzūr-ı Ka‘be’de müctema‘ ve ḫiḫāb sübhāne-pesend

Ka‘b’a müstemi‘ olurlar idi. Ve Ka‘b daği mübeşşir-i qurb zühür-ı Nebevî niçedür redd-i tâb-ı mevâ‘izi muhtevâ haṭb-ı balığa ile teşnif-i mesâmi‘ müstemi‘ in iderdi. Ve ol âfitâb-ı cihân-tâb-ı Risâlet ufḡ-ı sa‘âdet-medâr sülâle-i Ka‘b’dan sermerâverde-i ṭulû‘ ve zühür olacağı iptidâ-yı hâṭır me‘âlî mâşer Ka‘b’dan hâcis ve sâniḡ olmuşdur. Ve ba‘zı müerriḡin iḡtiyârları üzre yevm-i cum‘a ol vaḡte dek ‘Arûba ismi ile ma‘rûf iken müntedâ-yı Ka‘b’da ol cem‘iyetün vukû‘ u olan yevm-i tesmiye maḡfûz olduğından nâşî (14b) iptidâ-yı yevm-i cum‘a tesmiye itmek Ka‘b’dan şudür itmişdür. Ve Ka‘b’ın ‘azm ü ḡadr ü şânından nâşî mevṭi ḡabâ’il-i ‘Arab beyninde mebde-i târiḡ-i melâḡim ve ḡavâdiş ittiḡâz olunup andan soḡra ‘âm-ı Fîl ve andan soḡra mevṭ-i ‘Abdu’l-Muṡṡalib re’is-i târiḡ vaḡâyi‘ i‘tibâr olunmuşdur. Ve Ka‘b’ın mâderî mâviyyetü’l-ḡuzâ‘a’ya ve evlâdı Mürre ve Huşayş ve ‘Adiyy olup beynlerinde cebîn-i şeref-i ḡarîn Mürre müşerref-i Nûr-ı Nebevî olmaḡ ile sâdiḡü’l-ḡurre olmuşdur.

Mürre künyeti Ebû Yaḡaza’dur. Ve şecâ‘atden merâret ile de‘b-i ‘Arab olmayla Mürre ismi müsemmä olmuşdur. Ve ism-i mâderi bir rivâyetde Muḡaşşıye ve bir rivâyetde Vaḡşıyye bint-i Şeybân bin Muḡârib Fihr olup neseb-i ḡazret-i şıddiḡ ‘ışk ü müjde pâyân diḡ-ḡâne-i aşḡbdan ṡalḡa İbni ‘Abdu’llâḡ Raḡiyallâḡu te‘âlâ ‘enhümâ cenâblarının ser-rişte-i neseb sâmileri Silsiletü’n-Nûr-ı neseb-i Nebevî ile Mürre’de ḡavî peyvend-i ittişâl olmuşdur. Ve evlâdı Mürren’ün esâmisi Kilâb ve Teym ve Yakaza olup beynlerinde Kilâb ol sülâle-i ṡâhireye şeref-yâb-ı intisâb olmayla mu‘allâ-cenâb olmuşdur.

Kilâb mezbûrun künyeti Ebû Zühre ismi ba‘zı rivâyet-i naḡlî üzre ḡakîm ve ba‘zı âḡir rivâyeti (15a) üzre ‘Urve olup şayda meyl ve müdâvemeti cehtünden Kilâb laḡabı ile şöhret-şi‘ârdur. Şâdef bâhirü’s-şeref-dürre’ ve alâḡadar vücûd-ı Nebevî olan ḡazret-i Âmine’nün daḡi nesebi ana münṭehî olmayla mecma‘ü’l-baḡrîn silsiletü’n-neseb Ebû bin Mûkerremîn olmuşdur. Ba‘zı eslâf-ı ‘Arab Ebû’l-Raḡîş Arabî’den bu ḡuşûsi su‘âle müteşaddî olup ḡilâf-ı muḡteżâ-yı zâḡir degül midür ki ḡademe-ḡüz olan Mâlik ve ‘Ubeyd ve Zebâḡ ve Merzûḡ ve Felâḡ gibi esâmî-i ḡasna-i leyyine ile tesmiye iderken eflâz ve ekbâdi-ḡüz ve şemere-i fevâdi-ḡüz olan evlâdi-ḡüz Zib ve Esed ve Kilâb mişilli elfâz-ı dürüşṡ ile tevsîm idersiz diyü serrü sebepten istifâr itdükde ol daḡi cevâbunda Mâlik ve ‘Ubeyd’in maḡşûd-ı istiḡzâm ve tereffüh olduğı cihetden kendi nefsimüz için i‘dâd ve tehiyye olmuş olup evlâdımız mukâyed

i' dādan tevķi ve taħaffuz için olduklarından nāşī i' dām için muķtezādur li-ecel hazā bu şüret muħtārımız olmuşdur diyü efşāh-ı merām itmişdür.

Ve Kilāb'ın māderi ismi (15b) işbet rivāyet üzere Hind ve ba'zı rivāyet-i naklı üzere Ni'am binti Süreyrdür. Ve iki püser-i sa'd aħter-i āfitāb peykeri olup birinüñ ismi Kuşayy ve birinüñ Zühre. Ve Kuşayy iħrāz-ı Nūr-ı muķaddes-i Nebevī ile bāhire olmuşdur.

Kuşayy mezbūruñ künyeti Ebū'l-Muğire ve ismi Zeyddür. Hākim Ebū Aħmed'ün İmām Şāf'iden naklı üzere Yezid olup Kuşayy zam-ı káf ile aslında fa'il vezni üzere olan Kuşayy lafzınıñ ki ba'id ma'nāsınadır muşāğgārīdür. Ve sebep-i telķib oldur ki māderi olan Fātima bint-i Sa'd bin Seyel Kilāb'dan sonra Rabī'a bin Hīrām özrünüñ ser-nihāde-i bālīn erd ve acı oldukda Kuşayy şabī faṭīm bulunmakla Rabī'a anı bilād-ı Kuẓā'a'ya māderī ile bile istişāb ettği cihetden ecdādı ve 'aşireti bilādundan ki Mekke-i Mükerrime cevālisidür nice müddet devr-i enduħte-i felāħın ğurbet olup kalmakla Kusayy laķābı ile şöhret-şī'ār ve ķabile-i ahālisüni Mekke'ye cem'i sebebi ile mecma' denmekle ķarīn-i iştiħār olmuşdur. Ve ol cihetden 'aşrı büleğāsundan ba'zı şu'arānıñ haķkunda bu vech ile zem-zeme perdāz-vaşf-ı ıtrā olup dimişdür.

Ebū kum Kuşayy kāne yūd'ā mücme'ān bihi cem'a'l-lāhu'l-ķabā'ile (16a) min Fıhr'ün ve entüm benū zeyden ev zeyden ebū kum. Bihi zeydetü'l-Bethā'i faħren 'alā faħrin. Sābıķan Cürhüm ve Kaṭurā.²⁴²

Hükümet-i Mekke'de ittikā'-yı visāde-i istiķlāl itmişken nevbet taşarruf ve imāret Huzā'a'ya intikāl ve kevkeb-i cihān-tāb kevekebe-i devlet ve iķbālleri resīde-i derece-i kemāl olmuş idi ki Kuşayy ebhet cāh ve celāl ile çār-cihet sāha-i ümmü'l-ķurāya pertev-endāz-ķudüm-ı iclāl oldu. Kureyş'den muķaddemā bi'l-ıķtizā perişān olup şī'āb ve avdiye ? ve hubāib ve aħşīde tavaṭtun ile hezīde-i küşe-i teferruķ olanlara pervāne-i şem'-i encüm efrüz-ı cemālinüñ nīk-fānī olup pīrāmen maħfil-i maħfūfū'l-me'ālisünde gird-ā-gird ictimā' ve ittişāl oldılar.

²⁴² Sizin babanız Kusayy sizi toplanmaya davet etti. Allah onun vesilesiyle Fıhr kabilelerini bir araya getirdi. Ve siz Zeyd evlatlarınsız, Zeyd'de sizin babanız. Zeyd de Betha'dandı ve bu bir övünç vesilesiydi. Ondan evvelde Cürhüm ve Katura vardı.

Ve Kuşayy Kureyşî harîm-i Mekke'de cem' itdükden sonra on iki kabîle olmak üzere ta'yîn ve taqsîm idüp beṭāḥde-i iskân itdügi kavme Kureyşü'l-beṭāḥ ve zevâhirde ikâmet iderler. Yine Kureyşü'z-zevâhir itlâkı ıstılâḥ olmuştur. Ve ṭā'ife-i edebî eşrefü't-ṭā'ifin oldığı müttefiḳ 'aleyhi olup Benî Hâşim anlardandır. Felihzâ Benî Ka'b'dan iptidâsunda nişîn-i erike-i riyâset olup pa-nihâde-i sellem pây-e riyâset ve hükümet olan Kuşayy bin Kilâb (16b) olup serevât-ı 'Arab meyânında maṭâmiḥ-i enzâr-ı kibâr olan vezâ'if ve münâşib ki icâre ve hicâbetü'l-beyt ve rifâdetü'l-hâc ve sefâyetü'l-mevsim ve dârü'n-nedve ve nevâdür her biri bir şâḥib-i nişâb ta'yîn ve i'tibâra sermâye-i mübâhât ve iftiḥâr olmaya sezâ vâriken Kuşayy mecmû'undan def'a destyâz taşrîf olup evtâfa zen-gülh-ı gûşe-i imtiyâz olmakla serfirâz olmuştur.

Beyt

Veleysa'l-lâhu bi müstenkir

En yecme'a'l-'âlem fî vâhidin²⁴³

Ser-rişte-i tafşîl-i ḥâl bu vech üzere piçide-i minvâl maḳâlidür ki Kuşayy Huzâ'a'nuñ ḥâtime-i kıbâle-i riyâsetleri olan Ḥalîl bin Ḥabeşiyye bin Selûl Huzâ'ânun beyzatü'l-hazer ḥarem-serây 'ismeti olan duḡterî cibâyî-i ḥayâlî-i keşide-i cibâle-i izdivâcı kılup andan dört nefer evlâdı ki 'Abdü'd-dâr ve 'Abd-i Menâf ve 'Abdü'l-'Uzza ve 'Abdü'l-Atdar²⁴⁴ pâ-nihâde-i sâhâ-i zuhûr olduklarında anlar ile üstüvâr-sâz esâs istizḥâr ve enşâr ve tevfir-i mâl inzmâmı daḡı tefvîit-resân bâzüy iktidârî olmakla 'iz ü i'tibârî ke'sş-şemsü râbi'atü'n-nehâr²⁴⁵ qarîn intişâr ve iştiḥâr olmak ḥelâlinde Ḥalîlün necm-i ḥayâtı müteväri-i ufûl olduğundan nâşî terrâş-ı İsmâ'îliden kendüye mevrûş olan vezâ'if-i ḥidemât ki (17a) tevlîyet meşâlih-i ḥâc ve mübâşeret umûr-ı beyt-i qarînü'l-ibtihâcdur şeref-yâb neyl-i vuşûl olmak arzusu ve revende-i muzâ'af ve mütezâ'id olmuş idi. Taḡşîline ser-kerem ḥ'âhiş ve raḡbet olmakla mutaraşsıd intihâz fırsat olduğü vezâ'if-i mezkûreden ihtilâsı dâ'ıyyesi ile iptidâ kemer-beste-i himmet olup evvelîn hecme-i ḡazanferâne ile iftiḥâme cesâret itdügi emîr-i icâzedür ki fi'l-aşıl Ğavş bin Mürre bin Ād bin Ṭâbiḡa bin İlyâs bin

²⁴³ Allah inkar edilemez. Zira bütün alemi birlikte toplamıştır.

²⁴⁴ Bazı kaynaklarda 'Abdü'l-Kusay olarakda geçmektedir.

²⁴⁵ Onun izzeti gündüz parıldayan güneş gibidir.

Muḍar ve evlādı ki Şūfe laḳabı ile mūlaḳkablar olup ‘arefeden icāze anlarun vazife-i rātibesi idi. Ya‘ni anlardan bir şahıṣ remy hicāre mutaṣaddı olmadukca āḫirden bir ferd mūbāderet edemez ve Minā’dan nefer emrinde kezalik anlar bir nefer ki ol emre iptidā etmeye sā’irden kimine anı taḳdim idüp gidemez idi. Ve Ḳuşayy ki ol vaḳitde ‘ilm-i efrāz ta‘yin ve murabba‘ nişin erīke-i temekkūn olmuṣdı.

Mevsim-i Ḥac’da fi’s-sünnete mine’l-sinīn Benī Şūfe mutaṣaddı āyīn-piṣīn olduklarında Ḳuşayy ki sā’ir Benī Kināne ve li-i mm birāderi Rezzāḫ bin Rabi‘a mūlābesesi ile Ḳuzā‘a’dan istincād itdüğinden ḳaṭ‘ı naḳar Ḥuzā‘a’dan daḫi istimdād itmiş olup emr-i icāzeye Benī Şūfe’nün mūbāşeretlerin istiṣḳāl (18b) idüp şüret-i mūlāyemet ile nüzullerin istid‘ā sadırunda oldığı müfid olmayup teslīm ü nüzūldan imtinā‘ ları muḳarrer olacaḳ.

Şi‘r

Eger ne be kām-ı men āyed cevāb

Men u gürz u meydān-ı Efrāsiyāb ²⁴⁶

taḫrīk-i cāriḫa-i lisāndan bedel a‘māl-i seyf ve sinān iḳtizā idüp emr-i icāzeden peyvend ta‘liḳlerin şemşir-i ser-tiz batş ve sitiz ile beride kılmıṣdur. Ve ol vaḳte dek Ḥuzā‘a ve Benū-Bikr Ḳuşayy ile beynderinde ta‘alluḳ ve müşāheret cehtünden ittihād ve ittifāḳ mūteḫakkik iken Benī Şūfe’yi men‘ ve revenden istiṣ‘ār idüp dā‘iye-i istiḳlāl ve istibdād ile fi-māba‘ad kendilerin daḫi ṭard ü ib‘āde mūte‘arrız olacaḳ idiyken teferrūs itmekle Ḥuzā‘a ve Beni-bikriñ Ḳuşayy hakkında mi‘rāt-ı sīmā-yı itifāḳ nümālarından şüret-i ihtilāf ve mu‘ādāt nümāyān olmuṣdı.

Felihazā Ḳuşayy için Ḥuzā‘a’nun maḳbūz ḳaza-i taṣrifleri olan menāşibī taḳlid dā‘iyesi mertebe-i kuvvetden derece-i fi‘le birüz itmekle ol cümleden derāz-ı dest-i ihtilās oldığı emr-i ḫicābetü’l-beytdür. Ve ḫicābetü’l-beyt ki miftāḫ-i ḳarīnū’n-necāḫ Beyt-i Mūkerrem maḫfūz-ı ceyb taṣarrufu olup. Herkes ki derūn-ı feyz-i meṣḫūn Ka‘be-i mu‘azzamaya duḫūl ve ol gencīne-i (19a) cevāhir-i zevāhir-i ḡufrāna vuṣūl-i murād ile ol maṭlub-ı ḫaṭiriñ ḫuṣūlü anuñ vābeste-i ezḅ mesā‘idesi olmadan kināyedür. Ḥuzā‘a’nun nöbet-i taṣrifleri āḫir olup ve ‘anīfe-i ḫicābetü’l-beyt dāḫil ḫavza-i temellük Ḳuşayy oldığı birkac şüret üzre naḳl olunup eṣher-i aḳvāl oldur ki

belde-i Mükerrreme-i ümmü'l-ķarāde-i ķatın olan dūhāt-ı Hūzā' a ricāl-i Kureyş'den evfer olmak ile yine birāderi Zūrāh ve Sātenī ile Kuzā'a'dan ve Benī Kināne'den isti'ānet ve istid'ā-yı şarf-ı himmet itmekle anlar daħi tahiyye-sāz-ı şuret-i ictimā' olup dirāz-destī-i seyf ve sinānda menşub-ı hicābetü'l-beyti Hūazā'a'dan aħz ü intizā' kılmışdır. Ve rivāyet-i āħirde Hālil muħtazır olup müşerref-i mevt oldukda duħteri olan Hābbe ki revħa-i sidre-sāy-ı neseb andan mā'ada nev-bāde-i nemā-yı tenāsül olmamış idi. Ol cihetden Hālil'ün hızāne-i taşarrufunda muķtenī olan ķalāyidü's-şeref vezā'if-i ħudemāt egerçi Hābbe için mevrüş olduğından nāşī eger intikāl-i muķteżā-yı zāhir hāl idi. Lākin ünüşeti cihetinden ol maķūle emir ħaḫire bi-nefsihā kıyām ve mübāşeretden küteh-dest istihāl olmak ile Kūşayy damadu bulunduğundan nāşī Hālil ol vazīfe-i şerīfeyi ana vaşiyet itmişdi ve ekser kitab-ı siyerde mezkūr olduğu rivāyet üzere ol ħuşuşda (20b) Hābbe vaşiyet-i Hālilī 'aczi ciheti ile kabūlden imtinā' itdükde Hābbe tarafından niyābete ādā-yı ħizmet best ü küşāde müte'ahhid olmak üzere Hūzā'a'dan Ebū 'İşān Kūnyetī ile meknī Süleym bin 'Amr ve Hūzā'a'ya vaşiyet itmiş olup sonra Kūşayy andan menşub-ı ħaḫir ħicābeti eşbā-i ħasīse-i ķalīle ile iştirā' itmekle beynlerinde vuķu' bulan dād u sūtūd ķabā'il-i 'Arab meyānında şöhret-yāb olup iħsar-ı şefķatün min ebī 'ūyşān mişline bā'ış-i intişār olmuşdır. Ve bu rivāyāt-ı müteħālifeyi cem' ü telfīķ şadedünde bürhān-ı celī müteşaddī-i muħākeme ve tevfik olup bu ħuşuşda cā'izdür ki Hālil'ün inkā'-serd ve taħķīķ olundıģu vecih üzere vaşiyeti muķarrer olup lākin sā'ir-i 'avām Hūzā'a rızā-dāde olmaduğundan nāşī māl hālleri muħārebe ve cidāle müntehī olmuş ola diyü fayşal-sāz olmuşdır. Ve rifādetü'l-hāc aslında ne miķvele-i Mükerrreme-i merģūbeden 'ibāret idi ki ħurbetün birün-ı refder mādesinde nigāşte-i berā'a-i taħķīķ ve beyān olunmuşdır.

“Hāyşü ķāle er-ridāfehu bī şey'in kānet Kureyş Nezāfed bihi ey te'āvun fi cāhiliyyeti fe yaħrucu kullu insānin yaķduru ḫāķatihi feyecme'ün mālen 'azīmen eyyāmü'l-mevsim fe yeşterüne bihi't-ḫa'ām feyed'amüne'n-nās ve yeşķūnehum hatta (21a) yenķazza eyyāmü'l-mevsim²⁴⁷ ”

²⁴⁶ Eğer isteklerime cevap verilmezse, ben ve gürzüm Efrāsiyāb meydanına çıkarız.

²⁴⁷ ... söylendiğinde rifāde Kureyşe aitti. Yardımlardı. Cahiliyye döneminde bütün insanlar takatlerine göre hac günleri için çok miktarda mal biriktirirlerdi. Biriktirdikleri malla hac mevsimi bitene kadar insanlara yedirir içirirlerdi.

Pes-vecih-i mezkûr üzere Kuşayy Mekke'de 'ilm efrâz-ı riyâset olduğu eyyâmda kabîlesi ricâli olan vücuh Kureyş'e sizler cîrân-ı Beytü'l-lâh olup ve haccâc Ezyâfu'l-lâh olduklarından nâşî eger emr-i hak idenleri müttehim ve muhakkafdur. Pes-vâcibdür ki vürüdları vaqtinden şudurları hengâmuna dek anlarun ziyâfet-i it'âm ve tebcîl-i a'zâmını iltizâm edesiz. Eger benüm hîzâne-i miknetümden mevcûd olan 'arûz ve nuķûd ol nâzende-i 'arûs hacle-zîb raġbetün şadâk-ı muvâşalatı olmaya nâ-resâne olmasa bi'l-istiklâl hayra dest îfâ olmak muķadder idi. Diyü a' mâl-i muķarri'a terġib itdükde Kureyşden herkes kudreti müsâ'id olduğu miķdâr ihrâc-ı dirhem ve dinâr idüp ana def' ve teslîm iderler idi. Ol daġi anunla mevsim-i hacda ta'âm vâfir hâzır idüp haccâc'dan hümyân mikneti bel'a-i zâd-ı vesa'dan sa'adan hâlî olanlarına mevsim tamamına dek sefere göster-bezl in'âm olurdu.

Ve andan sonra bu kâ'ide evlâdı beyinde daġi muhâfaza ve mürâ'at olunup kendünden sonra eşref evlâdı olan 'Abd-i Menâf ve anun daġi veledi Hâşim ve 'Abdü'l-Muţtalib ve ba'ad Ebü Tâlib ve 'Abbas anlarun eşerine muķtefi olup 'Ahd-i Sulţân (21b) Risâletiden daġi Şalla'l-lâhu 'aleyhi ve sellem bu vecihle müstemir olup Hulefâ-yı Râşidin rıdvânü'l-lâhu 'aleyhim ecma'in zamân-ı hilâfetlerinde ve Benî-yi Ümmiye ve Benü'l-'Abbas zamânlarında ve mülûk-ı Mısır vakitlerinde icrâ oluna gelib hattâ 'ulemâ-yı fenn-i siyerden Kitâbü'r-Ruż ve'l-hadâyık fî tehzîb sîret-i hayru'l-halâ'ik şâhib-i fâzl-ı mütefennin 'alleme-i 'Ali bin Muhammedü'l-Baġdâdî tenşîş idüp hâlâ bu zıkr olunan vech üzere resm-i rifâde-i zamanımızda mir'ât olunmak üzeredür. Diyü raķam-zede-i hâme-i bedâyi'-nigâr kılmışdur. Ve siķâyetü'l-mevsim andan 'ibâretdür ki edîmden şüret-i havzda berz-i edâni a'dâ' ve tehiye kılup fenâ'-i Mescid-i Haram'da bir maġal-i mu'ayyene vaz' olunurdu. Ve b'az abârdan miyâh-ı 'azb nakli ile ol avânı memlû' ser-şâr kılup Haccâc'ı seyrâb-sâz olmak için zezeme' eyyühe'l-'iţşân ile ref'-i 'aķîde-i da'vet ve 'arz olunurdu. Zîrâ harîm-i Harem-i Mekke'den mancınık ķahr-ı İlahî ile dur-endaġte-i ib'âd ve iclâ olundıklarında berrî zezem-i muġteremi defn ve ihfâ itdüklerinde n nâşî sükkân-ı büthân hafr-ı ibâre itdüklerinde Kuşayy dâr-ı imhânî niyet-i Ebü Tâlib olan maġalde bir rükbe hafr idüp 'acül ismi ile tesmiyye itmişdi. Kuşayy seyrâb ser-çeşme-i hayât iken cümle ahâli-i Mekke andan müntef' il olup sonra zamân-ı (22a) riyâset-i 'Abd-i Menâf'da bir şahşın suķûti bâ'is-i ta'îl olmuşdur. Ve istikâ hâlinde irticâz-ı fuşahâ'-yü 'Arab beyinde ma'hûd olmak ile ba'zı recâ'z bu arcûze ile medîha-i per-dâz olmuşdur.

Beyt

Mervi ‘ala’l-‘acül-i şümme inteleka

İnnel Kuşayy kad vekā ve kad şadaqa

Bi-şebbi lil-ḥacci verrai muḡtebika²⁴⁸

Dārü’n-Nedve ol menzil-i ma‘ rufun nakş-ı kitābe-i iştihārıdır ki tafşil-i sâbıktan mütelaḥḥış oldığı üzre Kuşayy ki Ḥuzā‘ a’yı Ḥarem-i Mekke’den iḥrâc ve ib‘ād idüp Ḳureyşî anlarun cānişini olmaḡ üzre evdiye ve şi‘âbdan cem‘ itdükde dāḥil-i Ḥarem-i Mekke’de mesken ittiḥâz itmek üzre emr idüp didüki “sizler ki Beyt-i Mu‘allā ḡadr-ı İlahînin fâ’iz-i ḡurb-ı civârı olmaḡ ile ḡâ’iz-i rıf‘at ‘azv-ı iftiḡâr olasız. Min-ba‘d zeyl-i iclâl ve i‘tibârî-güz sa‘âlik a‘dâ-yı sitize-şi‘ârıñ âsib-resânî-i ser-pençe-i âzârından sâlim olmaḡ muḡadder olur diyü beyt-i mükerremiñ ciḡat-ı erba‘asundan her bir cihetün Ḳureyş’den bir baḡn için ta‘yîn ile her birinüñ bāb-ı mu‘allā cenābını ol cānibe meḡşûf kılmışdı. El‘ân ol ism ile şöhret-yâbdur bāb-ı Benî Şeybe bāb-ı Benî Sehm bāb-ı Benî Maḡrûm bāb-ı Benî Cem‘ gibi ve Kuşayy Dārü’n-Nedve (22b) ismi ile tesmiyye’ olınan menzile kendi için ḡarḡ-ı esâs mübâşeret itmiş idi ki Mekke-i Mükerreme’de iptidâ-i mebnî olan dâr-ı evvel beyt-i rehînü’l-iştihârdur ve cemî‘ ḡabâ’il-i ‘Arab’ıñ Kuşayy ḡaḡkında farḡ-ı i‘tibâr ve i‘tinâlarından nâşî Dārü’n-Nedven’ün ana nisbeti sebîle-i nazarlarında ol menziliñ menzile-i ‘ulyâsı olup mutlaka ḡabâ’il-i ‘Arab’dan kâinât min kân-ı Ḳureyşü’n-neseb olmayanlar sinîn-i ‘ömürleri resîde-i rütbe-i erba‘în olmadukca pâ-nihade-i derün daḡme-i nümüne olmaya müraḡḡaş olmaz idi. Ve kezâlik şüy ü şevher beyninde pey-vend-sâz râbıḡa-i izdivâc olmaḡ murâd olanda mühim-perdâz ‘aḡd-i nikâḡ olurlar idi. Ve ba‘zı celâ’il-i umûr ve tesviye-i meşâliḡ cumhûr itdükde anda idâre-i cem‘iyyet ile dâ’ire-keş-i

halka-i meşveret olurlar idi. Ve techiz-i cüyüş olundıkda anda ‘ağd-i livā’ olunmak muhtarid idi ve Kuşayy ki Beyt-i Mükerremi müceddeden binā itmişdür. Hazret-i İbrāhīm ‘ala nebiyyinā ve ‘aleyh ev-fi’s-şalavātü’t-teslimden sonra Beyt-i Mükerremi iptidā-i tecdid iden oldur. Ve Kuşayy cerih mahleb menün oldukda nevāhī cuhūnde medfūn olup hayātı hālinde ‘atebesin cemī’ rihālet-i ‘Arab melcā’ ü melāz ü pīrān kabrini mevtinden sonra medfun ittiḥāz itmişler idi (23a) ve kabrine tebcil ü a‘zām idüp kâṭibeten havāş ve ‘avām ziyāretin ta‘ahhüd ve iltizām itmişler idi. Ve altı nefer evlād-ı zükür ile cihāt mekārım müstahkemü’l-esās Kuşayy ma‘mūr olmuşdur ki ‘Abd-i Menāf ve ‘Abdü’l-‘Uzza ve ‘Abdü’d-Dār ve ‘Abdi Kuşayy ve Berre ve Tahmūr olup Berre ve Tahmürden mā‘dāsı zikri sebḳ itdügi üzre hıbā enbet Halil bin Cuşide bin Selūlden olmuşdur ve müstevdi‘ havza-i zimmet Kuşayy olan nūr-ı ezher sūtūde evşāf-ı kandil-i efrüz mihrāb cebhe-i ‘Abd-i Menāf olmuşdur.

‘Abd-i Menāf ismi Mağire ve künyeti Ebū ‘Abdü’l-Şems olup hüsn sīmā-yı mehtābü’l-tecellāsundan nāşī Kamerü’l-Buḥā ile telkib olunmuş idi. Ve ināfe kesr-i hemze ile irtifā‘ ve eşrāf ma‘nāsuna olup tül-i kāmēti ile ‘Abd-i Menāf dinmişdür. Ve bu rivāyet şıfatdan mufāzzıl ? muhtarı olan rivāyet olup ba‘zı kütüb-i siyerde nigāşte-i hāme-i bedī‘ ü’l-eşer kılındığı üzre ‘Abd-i Menāf’ın māderi ḥabbe nezar itmiş olup ḥin-i velādetünde Menāt nām senme ki a‘zam-ı eşnām idi. De’b-i cāhiliye üzre (23b) def‘ ve teslim itmiş olduğu mülābesesi ile ‘Abd-i Menāt tesmiyye itdükde vālidine Kuşayy’dur. ‘Abd-i Menāt bin Kināne’nün ismine tevāfuḳu cihetinden iltibās lüzūmunu mülāḥaza itmekle tağyir idüp ‘Abd-i Menāf ile müstemī‘ kılmış idi. Ve Muğire lafzı ve şıfatdan manḳül olup ba‘zı i’ma-i gāretten ef‘āl şıbgası olmaya zāhib olup ba‘zı āḥir taḳviyyet ve aḥkām ma‘nāsuna olan iğāreden māḥūd olmaḳ kavlüni tercih ve iḥtiyār itmişdür. Ve ‘Ali kellāü’t-taḳdīr bine’l-ḥāḳ gibi mübālağa ifādesi için olmaḳ muḳadderdür.

Ve ‘Abd-i Menāf cedd-i şāliş-i Nebevī olup ‘Osmān bin ‘Affan’ın cedd-i rābi‘ idür ve ‘Abd-i Menāf için dört aded gül-gonc-i ḥadiḳa tırāz emānī ya‘nī dört nefer-i duḡter-i ferişte nihād-ḥūr-i sirişt olup sekiz aded naḡl-i berr ü mend evlād-ı zekūr ile riyāz amālī reşkin-sāz çemen-zār-ı heşt olmuşdur ki duḡterlerinin nāmı Ümmü’l-Aḡsem ve Ümmü Süfyān ve Kılābe ve Rayte ve esāmī-i püserānı Hāşim ve Muḡtalib ve ‘Abdü’ş-Şems ve Nevfel ve Ebū ‘Amr ve ‘Ubeyd ve Ḥabbe ve Tumāzır

²⁴⁸ Rivayet edilirki acül kuyusunu açtı ve sonra onu vakfetti. Şüphesiz ki Kusayy koruyucu ve infakta bulunan biriydi. Hacıları dyurmak ve zorda kalanları gözetmek için.

olup Hāşim ve Muṭṭalib'ün māh-ı cihān efrūz cemālleri reşkin-sāz māh-ı çārda olduğı (24a) cihetinden Bedrān ve 'Abdi Şems ve Nevfel İmhirān laķabı ile telķib olunmuşlardır. Ve bu cümle meyānında Hāşim iħrāz Nūr-ı Nebevī ile ğānim olmuştur.

Hāşim ismi Amrū'l-'Ulā ve künyeti Ebū Fazle'dür. Ve Hāşim ki kesrū'ş-şey'i İlyāsü'l-ecvef ma' nāsı ile müfessirdür. Andan ism-i fā' il olup ismi ' Amrū'l-'ulā'dur. Bir sene-i şebbāda ki ehl-i büthā istilā-yı huşk-sāl kaķı ve ğılāba mübtelā olmuştur.

Beyt

Farāc-ı 'ālem ez huşkī çinān şud

Ki seyl-i bādiye reyg-i revān şud

Ruṭūbet reḥt best ez zīr-i eflāk

Sıfālīn tābe şud 'ālem-i ḥāk

Zikişt u kāri dihķān kes çı güyed

Ve zīn taba kudāmīn dāne rüyed

Zi tengī ger faķīr ü ger ğanī būd

Ba'āni rızķa u hem ḥurdenī būd

Be şekli nān çinān muḥtāc būdend

Ki naķş pāy hem rā mīre būdend²⁴⁹

Hāşim ol senede Filistīn tarafına feres-rān teveccüh ve ğarīmet olup anda bir miķdār daķıķ ü k'ak cem' ve celb itmekle iyābi ḥālinde naḥr-i cezūr idüp ol daķıķadan mütteḥiz olan aķrāz rufānī heşm ve keşir ile şerīd idüp müheyyā-sāz

²⁴⁹ Yeryüzü kuraklıktan öyle bir hal aldı ki. Çöller yürüyen kum haline geldi. Nem, rutubet yeryüzünden yatağının topladı. Bütün yeryüzü pişirilmiş topraktan çömleğe dönüştü. Çiftçinin ekin biçiminden kim ne söz etsin ki. Bu kurumuş çömlek haline gelmiş topraktan ne biter. Kıtlıktan fakir olan da zengin olan da, sofrasına yiyecek rızık bulamaz. Ekmeğın şekline o kadar muhtaçlar ki, birbirlerinin ayak izlerini çalıyorlardı.

mevâ'id-i amîmü'l-avâ'id ile bedel ve it'âm itdüğünden nâşî Hâşim lakabı ile mülaḳkīb olmuştur. (24b) ve Hâşim şâhib-i şerret olup birâderi 'Abdü's-Şems tengdest olmak ile ekşer evḳatı müsâferetde güzerân idüp Mekke'de iḳâmeti nedret üzre vuḳû' bulurdu. Ḳureyş'ün ittifâkı ile rifâde Hâşime müfevvîz olmuştur. Ve ol daḳı her sene aṭyeb emvâlünden mevcûd bulunan miḳdârı ihrâc idüp ḡayrıları daḳı ḳudretleri müsâ'id oldığı ḳadar mal ihrâc ve ifrâz idüp ve Dârü'n-Nedve'ye irsâl ve îşâl itmekle müctemi' olan mâlî Hâşim it'âm ve saḳî levâzımına şarf iderdi. Ve Ḳureyş'den iptidâ vâz'ü'l-aşl ḳânûn-ı rihletin olan Hâşim olmuştur ki mevsim-i şitâda hevâ-yı mihr-cânı serd-i siyer olan iḳṭârde sedd-i mesâlik emânî kılup sebr ü sermâ pençe-i tâb tevânî ve irâş-ı irtî'âş ile bir ṭarafâ zeḳavet ḡirâyî olup şitânîñ iştîdâdu mesâlik ve ma'âbirin bâ'îşü'n-nedâdi oldukca meştâ-yı kerem siyer-i Habeşî'ye 'inân kerem-i tevcih ve ḡarîmet olurdu. Ve mevsim-i şayf olup riyâḫ-ı kerem duzeḫ-nümûn kânûn-ı cevvi semâda âteş-efrûz olup tâbe-i kerem-tâb arzı pür-tef ve söz itmekle rehrevân (25a) tîz kâm için büsâṭ-ı zemîne pâ-nihâde olmak ḡâric-i ḡayṭa-i ḳudret müteḡayyir-i ḡavza'-i istiḡâlet oldukca müteveccih maşîf serd-i siyer Şâm olup rikâb-ı ḡarîmete vâz'-ı iḳdâm iderdi. Ve evâ'il ḡâlinde bir def'a Şâm'a sefer itdükde Ḳayşer'e mülâḳî olup nişest ü ḡâstı Ḳayşer'ün dil-nişîni vâka' olmak ile mazḡar-ı ilitfâtı olup ehl-i Mekke'nün lâ-sîmâ Ḳureyş'ün ticâreti için zîr-ḡükümet-i Ḳayşer'de olan bilâde bî-mehâbâ emdişde muraḡḡaş olup ba'zı emti'a-i merḡûbe celbine mutaşaddî olmada me'müne'l-ḡavâ'il olmalarıçün istizâ itmişdi. Ve bu mu'âmele-i Hâşim ile Necâşî beyninde daḳı şûret vuḳû' bulup Ḳayşer'den ve Necâşî'den emân nâmeler almış idi. Ve Ḳureyş'e bu nehc üzre inâre-i mehhace-i rihletin idüp rehnümâ-yı ṭarîḳa-i kesb ve ticâret olmuş idi ki süre-i Ḳureyş bu ma'nâyı eblaḡ-ı vücûd üzre nâṭıḳadur.

Ve Hâşim'ün dört nefer püser ve beş nefer duḡteri olup evlâd-ı zekûr 'Abdü'l-Muṭṭalîb ve Fazle ve Ebü Şafiy ve Esed'dür ki İmâm-ı 'Alî kerrema'l-lâhu veche cenâbınıñ mâder-i mükerrem-ḡüheri olan Fâtıma'nuñ pederidür. Ve duḡterleri Şifâ ve Ḥalide ve Zâ'ife ve Ruḳiye (25b) ve Ḥayye olup bu cümle beyninde 'Abdü'l-Muṭṭalîb tâc-ı pür-ibtihac-ı Nûr-ı Nebevî ber-ser olmak ile târik-i firaḳdan sây i' tibârî zerde-i felekü'l-eflâke bir ser olmuştur.

'Abdü'l-Muṭṭalîb Ebü İşḡaḳ Kavli üzre Şeybetü'l-Ḥamd ve İbni Ḳuteybe rivayeti üzre 'Amirdür. Ve künyeti Ebü Ḥariş ve Ebu'l-Bethâ olup 'Abdü'l-Muṭṭalîb lakabı ile iştiharına ba'zı zevât-ı ḳavli üzre sebep oldur ki pederi Hâşim bir def'a dâ'ıye-i

ticâret ile hareket idüp Belde-i Tayyibe'ye ictibâzı hâlinde Beni'n-Neccâr'dan ' Amr bin Zeyd bin Lebîd'ün menziline nâzil olacak ol mîz-bân mihmân-nevâz taqdim-i merâsim ikrâm-ı zayfda ihtimam ile seferde güster-i tebcil ve ihtirâm olmak sadedinde nevbâde-i şecere-i vucûdu olan düşize-i pākize sirişti silmi nām-ı kerimesi ile Hâşim'e irsâl-i ta'âm itdükde silminün hüsnü Hâşimî i'cād itmek ile taleb-kâr oldu ki ol dürr-i nâ-süfteyi keşide-i silk ez-revâc eyleye ' Amr ve daği şeref-i neseb Hâşim ma'lûmu olmak ile ez-cân ve dil rağbetiyle müdde'âsuna müsâ'de idüp peyvend-sâz-ı nikâh ve tezvîc oldur. Ve lâkin beynlerinde bu vecihle girih bend ünşûta-i te'âhüd (26a) oldılar ki ol naḥl-i nâz-perver-i ḥadîka ufâf ba'd vuḳû'ü'z-zifâf muḳadder olup bâr-âver olacak vaz'-ı ḥaml zuhûr itdükde peder ve mâderi menzil-gâhına işâl eyleye tâki kâdem-i dârü'l-mülk ervâḥ olan veled-i necîb anların civârında pâ-nihade-i bisâṭ eşbâḥ ola. Pes Hâşim ol seferi itmâmdan sonra 'avdetünde iltihâfû'l-ḥaff zifâf idüp bir müdded anda meḳş ve ârâm eyledi. Ve ba'dehu biruhte mine'l-eyyâm Mekke tarafına şedd-i ḥurâm itdükde Selmâ'yı istiṣḥâb ol daği hevdec-girîn ittibâ' olup merâḥil-nişîn berârî-i kıfâr olarak Mekke-i Mükerrreme'ye vâşıl oldılar. Anda ârâm üzre Selmâ iken 'alâ'im vaz'-ı ḥaml-i nümâyân oldıkda Hâşim 'ahd-i sâbıkını mürâ'ât idüp Selmâyı tekrar peder ve mâderine işâl eyledi. Ve kendi cānib-i Şam'a imâle-i licām tevcih ve aḡzām idüp Ğazze'ye vâşıl oldıkda ḥal' ḥulle-i ḥayât ile ser-nihade-i bālîn memât oldu. Ve Belde-i Tayyibe'de Selmâ'dan ' Abdü'l-Muṭṭalib revnümâ-yı derîçe-i delâdet olup ḥavâli kırk serende ḥilâf ma' hüd-ı şu'arât beyz-i müşâhede olunmak mülâbesesiyle Şeybe nâmi ile nām-ver kılınıp ve Ḳureyş'den herkes ki cerîḥ-i siḥam (26b) nevâ'ib ve şedâ'id olmak vuḳû'unda merhem-resân i'ânet olup melâz ḥâcet-mendân olmakla elsine-i nâsda memdûḥ olduğu cihetden Şeybetü'l-Ḥamd ismi ile ḳarîn-i şöhret olmuşdur. Ve Şeybetü'l-Ḥamd'ün seniyye yedi yaḥûd sekiz seneye bâliḡ olduğu eşnâda Ehl-i Tihame'den bir kimse Medîne'ye müruru hâlinde ebnâ-yı belde birkaç nefer eṭfâl andañ sâl-i mürâmât ve menâzile şadedinde müctema'lar olup içlerinden bir ḡulâm necâbet ittisâm-ı menâzile ḥalâlinde muşîb oldıkca ana İbni Hâşim ana İbni Seyyidü'l-Bethâ didüğün istimâm idecek. Tekrar men ente yâḡlem diyü istikşâf-ı ḥâl idüp ol daği ana Şeybe bin Hâşim didükde vâḳa' ḥâle ıtlâ'-i taḥşisünden sonra beldesüne müteveccih olup Mekke-i Mükerrreme'ye kadar mey-i ḥâkünde evlâd-ı ' Abd-i Menâf'dan Hâşim'ün birâderi Muṭṭalib'e dūçâr olup keyfiyyet-i ḥâlden âḡâh idecek Muṭṭalib 'ucâleten tehiyye-i ervât sefer ile Mekke'den nehât ü taraf-ı Yeşrib'e rû-be-râḥ ḡarîmet oldu. Ve Yeşrib'e ḥîn ü şavlünde

Beyt

Bāziçeye çıksa o civānı görebilsem

Bir la'bile ol gencine-i nihānı görebilsem

menāzil-i Benie'n-Neccār semtüne sevķ rāh̄le tevcih idüp anda eṭfālden bir kerde enbūh cem' iyyetüne muşādif olacak.

Mışra'

Gözüm ısırdu görünce o mäh-1 tábānı Muştafā

üzre nazār şā'ibī birāder-zādesüne resīde oldığı anda hezā İbni Hāşim diyecek sāir eṭfāl yek-dil ü (27a) yek-zebān olup ni'am-ı Hüdā İbni Āh̄in terānesi ile nağme-i perdāz-ı taşdıķ oldılar. Ve mebādā vālidesünün ol Gül-gonca-i nev-resī çide-i dest-i ihtilas ve intiḥab kılmak dā' iyesinden oldığın gūş-zedi olsa dāmān ġarimetüne serpençe-zen mümāna'at olmaķ muķadderdür diyü iğtinām-ı fırsat ve mefşūduna mübāşeretde te'cīl ve mübāderet ile vaşıyyet ettiler. Muṭṭalib daḡi muķtezā-yı ḡāl üzre berzede-i dāmān isti'cāl olup Şeybe'ye tevcih-i ḡiṭāb ile i'mā-menden oldığın ifāde ve i'lām ve bu seferünde mefāvizi iķtiḡāma 'illet-i ġā'ıye kendüyī müttedā-yı ecdādu olan Mekke-i Mükerrreme'ye işāl oldığın ismā' ve ifhām itdüġi sā'at Şeybe tarafından bā'ış-i inb'āş raġbet olmaķla fi'l-ḡāl-i pā-nihāde-i riķāb müsāra'at olup imtiṭā-yı şahve taba'ıyyet kıldı. Muṭṭalib daḡi Şeybeyi irdāf idüp sür'atle ṭaraf-ı pürşeref Beyt-i Ḥarām'a tevcih-i kıble-nümā-yı tevcih ile rah peymā-yı birāderi dil-kam olarak kaṭı' ṭarīķ ḡüzün ve sühül ile belde-i mükerrrem-i Mekke'ye şeref-yāb vüşül ve fā'iz-i rütbe-i düḡül oldığında Şeybe'yi Muṭṭalib ile ġörenler men-hazādiyü istikşāf nefsü'l-emre müte'arrız olanlara Şeybe köhne libās-ı seferi ile bulunduġundan nāşī isnād-ı ittişāl ķarābetden ictinab (27b) ve taḡaşşı itmekle 'Abd-i Memlū mükedder dimekle cevāba mutaşaddi oldığı Şeyben'ün 'Abdü'l-Muṭṭalib laķabı ile telķibe sebep olmuşdur.

Ve bir ķavilde daḡi itāmı mürebbisine 'ubūriyyet ile izāfet rab-ı 'Arab olup Şeybe Muṭṭalib'ün ḡicr-i terbiyesinde mürebbī oldığı cihetden 'Abdü'l-Muṭṭalib dinmişdür. Ve 'Abdü'l-Muṭṭalib kemāl-i şehā ve efrāṭ keremünden Feyyāz laķabı ile telķib olunmuş olup. Pes-mānide-i mā'ide-i 'amimü'l-fā'ilesi ile ziyāfet-sāz ve ḡoş ve ṭayr

olmak için baqiyye-i rüz-merreyi firāz ve cibāle ba'ş ve irsāl 'adet mütemīresi olduğu cihetden mut'im tayrū's-semā' vaz' i ile qarīn-i şöhret olmuştu. Ve Kureyş beyninde mecd ü şeref ile mevşūf ve rüşd ve necābetle ma'rūf olup sedād-kārı fıtriyyesi cihetinden dest-bāri-i kā'id tevfiķ ile zīr-destānı terbiyyet mu'arızında nevāmīs-i İlahīye nice hükümete muvaffak ve nefsiüne hamrı taħrīm itdüğü rivāyet-i şikāyetle şābit ve muħaķķak olup ka'ı' yed-i sārıķa ikdām ve zinā ve nikāh ve maħārimden men' bābında ihtimām ve evāħir-i 'ömründe tevħīd-zāt Perverdigār ile terk-i perestiş-i ešnām itmişdir. Ve esīr-i ser-pençe-i hümām olduğu gerden beste-i ribķa-i İslām olduğunu ba'zı i' lām (28a) beyninde ihtilāf vuķū'unu hāfız girāmī 'alleme-i Şāmī Mes'ūd nīk ba'zı müellefātından naķl ile zıkr ve irād itmişdir. Ve evlād-ı benī meħāsīn-i aħlāķ iktisābına haş ve terģib ve ef'āl-i zemme ve a'māl-i rezīle irtikābından zecr ve terhīb de'ebī idi. Ve bī-gāh-ı kürsi pīrā-yı va'az-ı tezkīr olup cevāhir-i neşāyiħ dil-pezīr ile müştak-sāz sāmi' şaģir ü kebīr olmak mu'tādī üzre ser-rişte-i kelāma nazm-āver ferā'id-i mevā'iz ve nesāyiħ hılālinde didüki

Mışra'

Herkes ki sitem kuned sitem bāyed bāz ²⁵⁰

mazmūnu üzre her sibe-mest şahbā-yı ğurūr ki sūret-i neşve-i hıyelā ile meslūbü's-şu'ūr olup haddinün sine-güzār mezālim ile derūn hırāş mazlūmān selimū's-sūdūr ola elbet menādile-i ke's nā-ħoş-güvār bevār ile h'āb alūde-i merg nā-gāh-gīr olmazdan evvel pā-dāş-ı 'amāl-i nā-şeyestesi olan derd-i ser-ħımār-ı endūh ve ekdāre mübtelā olmak mukadderdür. Didükde müstemi'in kelām-ı 'Abdü'l-Muṭtalib olan cemā'atdan ba'zı harf-gīrān jajħa ol kelām-ı müslimū'l-feħvā-yı men'-i vürud şadedünde olup ol eyyāmda meģer ahāli-i Şām'dan bir şaħş-ı mezālim kirdār istidrāc-ı şī'ār (28b) var idi ki medāü'l-'ömür evķātı mezārī' a'māle toħum ifşātı zūlm ve fesād itmekle güzerān itmiş iken mütevārī ħufre-i ķabir olunca ka'ā dāmen girifte-i hār-zār ekdār olmak mesmū' olmamış idi. Bu müdde'ā-yı 'Abdü'l-Muṭtalibi men'le muķābele şadedünde hāl-i müşahhaş bāhirü'l-naķşı sened-i men' mu'arızında irād idecek 'Abdü'l-Muṭtalib mutaşaddī cevap olup bu meşahide ve maħsūs-ñiz olan dārü'l-bevvār fenā-medār-ı dünyāniñ verāsunda bir dārü'l-ķarār-ı pāyidār vardur ki muħsin ve müsī olanlar için dārü'l-taħallūd olup pā-dāş-i a'māl anda meşhūr olur didüğü ba'zı şikāt müte'ahħirīn mü'ellifātında mestürdur. Ve 'Abdü'l-Muṭtalibe āşār-

²⁵⁰ Kim zulm ederse zulm görür.

ı za'af piri kıabl idâne kimin küşâ-yı hücum ve nâ-huvânde mihmân-ı şeyb merhabâ-güy kudüm olup debir çalâk-dest kazânın tebyîz-i mesûde-i huṭût 'arızında isti'câli ma'lûm olacağ şahîfin mahyâ-yı melâhat intimâsı tesvîde-i nevṭbe-i kaşdı ile muqaddem-i hınnâ ile ser-hâb-sâ-yı tağyir olup ba' de zâlik

Mışra' Balâ terâz siyâhî rengi diger nebâşed²⁵¹

mazmûnu üzre kıbâle-i ruhsâr-ı hürşid tâbına vesme ile raqam-keş hıızâb olmışdı (29a) diyü keyfiyyet-i iptidâ ' Abdü'l-Muṭṭalib'den müşâhede olunmak mürevvîdür. Ve ' Abdü'l-Muṭṭalib'ün rivâyet-i şikât aşhâb-ı ehl-i siyer üzre on nefer püser-i mükerrem-güher ve altı aded duḡter-i püsendide-i muḡbir ile dide-i emânisi qarir ü münevver olmışdır ki esâmi-i evlâd-ı zekûru Ḥâriş ve Ebü Leheb ve Muqavvim ve Dırâr ve Zübeyr ve Ebü Ṭâlib ve ' Abdullâh ve Ḥamza ve ' Abbâs olup ve ba' zı ' ulemâ ve târiḡ ve siyer ' Abdü'l-Ka' be ve Ceḡil ve Kaşm nâmı ile üç nefer evlâd-ı zekûru daḡı zıkr itmişlerdür. Ve ebnâ-i ' Abdü'l-Muṭṭalib'den dört neferi zamân-ı bi' set-i idrâk itmişlerdür ki Ḥamza ve ' Abbâs ve Ebü Ṭâlib ve Ebü Leheb'den ve esâmi-i benât Şafiyye ve Ümmü Ḥakîmü'l-Beyzâ ve ' Atika ve Berre ve Edri ve Ümeyye'dür.

Ḥadiqa tırâz sülâle-i celîlü'l-kader-i Ḥalil ya' nî Ḥazret-i İsmâ' il nebînüñ semere-i şecere-i zekiyü'l-fer' nesebî Şâbit bin İsmâ' il ki gülzâr-ı ḡân-vâde-i İbrâhîm'den ser-efrâḡte-i birüz ve zuhûr olmaqla Mekke'de mütevellî-i teviyye-i umûr ve cumhûr idi. Şarşar-ı biḡ eḡgen ecel-i nigûn-sâr devḡa-i ḡayâtı oldıkda evlâdı eṭfâl-i endek sâl (29b) bulunmakla manşıb-ı riyâset Mekke-i Mükerreme nâbınuñ cedd-i mâderisi olan ' Amr bin Ḥâriş bin Mezâz Cürhümî'nün ḡâlîde-i maḡleb iḡtilâsı olup nice müddet-i kilid fatḡ u retḡ-i ḡükûmet-i Mekke kabîle-i Cürhüm'ün maḡbûz-ı ser-pençe-i taşrifi olmışdı lâkin ol cem'-i nâ-huşyâr kâfire'n-ni' me-i temâdi-i menâdile-i şahbâ-yı devlet ve kâmrâni mücib-i ser-gerdâni naḡvet-i ser-kerâni olmadan nâşî câdde-i i' tidâl ve inşâfdan inḡirâf ile emvâl-i nâse ve râz-ı dest-i ta' addi ve i' tisâf olup fişḡ ü fücûra kihâl-i inhimâk ve ḡümâ-yı meḡarim ve maḡzurâtı intihâk sebebi ile ' arza-i beliyyât ve devâhi ve mazhar-ı saḡt nâ-gâh-gir-i İlahî oldılar ve Benî Bekr ve Ḥuzâ' a tasliṭi ile Mekke'den iclâ ve şedd-i ḡirâm-ı rıḡlet iktizâ itdükde mülük-ı eṭrâfdan Ka' be-i Muḡtereme'ye ithâf olunan i' lâḡ-ı nefise cümlesünden olup baḡiyye-i dest-i endâz-ı intihab ve pes-mânende na' imâ ger müstenbi' ü'l-' iḡâbları olan iki kıṭa ḡazel

²⁵¹ Sıyahtantan daha koyu bir renk yoktur.

bedi' ü'l-üslûbuna tılâ'-i hâlişden meskûk idi. Berrî zemzemde defn idüp zemzem-i muhteremi daği turâb ile redm ve ihfâ (30a) ettiler.

Ve Cürhüm ol kaç-ı refi' ü'l-ķaderden maṭrûd oldıkda sehmü's-sa' âde-i devlet ve iķbâl burc-ı ṭâli' -i Ḥuzâ' a'ya intikâl idüp anların daği necm-i devletleri nice mâh ü sâl-i dâ'ir-i merkez-i istiķlâl teķallüb ahvâl-i nâ-sütüde-i mal ile girifte-i 'uķde-i hübûṭ ve vebâl olup ba' de-zâlik istiḥķâķ-ı riyâset-i mevrûse-i Ḳuşayy için resîde-i derece-i ta' ayyün ve evlâdı vâhiden ba' de vâhid-mesend riâsetde mürebbi' -nişin temkin olarak zaman-ı ' Abdü'l-Muṭṭalib'e gelince temâdî-i dühür u mürür-ı sinin u şühür ile mevķi' -ı ḥaṭir zemzem-i meknün ve mestür kalmış idi.

Pes-' Abdü'l-Muṭṭalib reye'ân şeybânî ḥalâlinde bir gün Ḥarem-i Mescidü'l-Ḥarâm'da tekye-zen-i müttekâ-i ğaflet ya' ni ' anüde-i pister ḥ'âb-ı raḥat olmuş idi ki i' lâm-ı şâhibü'l-berîd ḥiss-i müşterek ile şür-ı havâdiş-i ' âlem-i mişâlden bu şüret-i ' aks-endâz merrât-ı ḥayâli olup mâmur oldu ki berr-i zemzem-i enbâste-i mu' addel-i mübâşeret ü iķdâm eyleye. ' Abdü'l-Muṭṭalib bu vâķi' ayı Ḳureyş ile der-miyân idüp i' lâm idecek anlar daği ' Abdü'l-Muṭṭalib'e bu vech ile işâret nüma-yı naşîḥat-ı (30b) müşfikâne oldılar ki tekrâr dergâh-ı kibriyâ-penâh vâhibü'l-âmâle tevcih-i vech-i teveccüh ile istikşâf-ı ḥâķ ile eđer ol mübeşşere-i sâbıķa rüyâ-yı ḥaķķâdan ise lâ-maḥâle şâhid-i maķşûd rûnemâ-yı maḥfil-gâh-ı şuhûd olmaķ muķadderdür. Dimekle ' Abdü'l-Muṭṭalib daği muķaddemâ maḥbaḥâ' i olan mevzu' -ı müteberrikede bisât-ı efgem murâķabe olup ol genc-i medfûnuñ maḥallini ta' yin ile mübeşşer olmaķ dâ' iyesi ile ğarîmet-ḥ'ân-ı ed' iye-i niyâz-mendâne olarak ser-nihâde-i bâlin ḥ'âb nüşin olup ğalebe-i menâm rûzun bâşiresüne perde-geş-i ârâm oldıkda mevzu' -ı berr-i mübârek zemzem dâḥil dâḥil-i ḥarem-i muhteremde müşrikîn-i ' Arab'ın menşüb dest-i i' tibârı olan eşnâmdan Āsâf ve Nâ' il nâmı ile mevsüm iki şanemün piş-gâhında vâķi' -ı miżbahın taḥtında olduğı ṭaraf mübeşşir-i ğaybîden ta' yin ile nağme-i müjde bād-ı tebşir-i sâmi' a-i res-i zâmîr-i ilhâm-peżiri olup dest-i bî-dârı çeşm-kâr âġâhına sürmekeş şaḥv u intibâh oldıkda fi'l-hâl esenn-i evlâdı olan Ḥâriş ki ol vaķitde henüz hâle-i aġuş-ı (31a) ' Abdü'l-Muṭṭalib andan gayrı bir püser mâh-ı ṭal' ata kemer-bend terbiyyet olmamış idi.

İstişḥâb idüp anunla şirket üzre ol maḥal-i mu' ini ḥafr etmeye mübâşir oldıkda âşâr-ı nübâ zâhir olacaķ ' Abdü'l-Muṭṭalib'ün avâze-i tekbiri çünki resîde-i sem' -i şaġir ü kebîr oldu. Ḥuşûl-ı merâm ile şâd ü kâm olduğı ma' lümları olup bu berr-i

zemzem İsmā' il'den mūr u şemizdür diyü istiḥkākda tesāvi da'vāsıyla kendileri teşrīk itmek talebinde oldılar. 'Abdü'l-Muṭṭalib me'müllerine müsā'ede itmeyüp taraf-ı İlahiden ḥā'iz ḳaşbü's-sebḳ-i iḥtişāş oldığın beyāniyla teşrīkden imtinā'idecek keşmekeş-i cidāl ve nizā'aları ḥüsn-i müdāfa'a ile fayşal-yāb-ı indifā' olmayup taḥāşum ve terāfu' karār-dāde oldı. Ve ol eşnāda e'ālī-i şāmīle-i kāhine-i Benī Sa'id bin Ḥuzeym ki ismi ba'zı rivāyatla Ḳutbe ve rivāyet-i āḥirde Seccāc idi. Taḥkīm idüp ḥuzūrunda terāfu'a ittifāḳ ettiler. Ve tarafeyn-i cem'-i keşir ile müheyā-sāz-ı edevāt sefer olup ol ṭarafa Fars-rān ḡarīmet oldılar. Ve ol vaḳıtte Ḥicāz ve Şām beyninde olan mefāviz ve berāri yenābī'-i 'uyūn ve ābārdan ḥālī olmaḳla ebnā-i sebīl-i ḥīn-i 'ubūr u ictiyāzda kifāyet miḳdārı miyāh ile (31b) ḳurb ü şıḳaya mişillü ba'zı edāni-i imlā idüp istişḥāb iderlerdi.

İttifāḳ ol tih-i bī-amāni 'ubūrları ḥalālinde 'Abdü'l-Muṭṭalib ve etbā'ının a'dād ettikleri miyāh tamām olup istiblā-i şiddet-i 'ateş ile devḥa-i ḥıyanları ḥazān-zede-i züyūl-i memāt mertebesine müşerref oldıkda rüfeḳā-yı meḥāşımından kesr-i sūret teşnegī mertebesüne kāfi cür'a-i nāçiz-ṭalebi şadedünde olacaḳ.

Mışra'

Devrān be beykesān dem ābī ne dāde est²⁵²

vefiḳince kendileri daḥi lüzūmunu beyāniyla imtinā'ları müteḥāḳıḳ ve mütebeyyin olup 'Abdü'l-Muṭṭalib ve etbā'ına ser-ḥaşme-i ḥeyavātdan dest-şüy-ı ye'is ve ḳunūt olmaḳ müte'ayyin oldı. Ve rüfeḳāsuna bu vecihle kār-fermā-yı pend-i müşfiḳāne oldığı cümlemüzde henüz baḳıyye-i ḳuvvet ve ḥareket ve kār-girdāre-i ḳudret mevcūd iken münāsib olan oldır ki herbirimüz kendi nefsiçün bir ḥafre tehyi'e kıla. Ve beynimüzden her kim ki muḳaddem ser-mest-i şahbā-yı merk ola refiḳi anı nühüfte-i pister-ḳabr eyleye. Tāki cümlemüz rızḳ-ı mār ü mūr u ṭa'ama vuḥuş u tuyūr olmayup bu keyfiyyet ancak pes-manda-i ḳavm olan bir nefer için müteḥāḳıḳ ola. Diyü bu şun'ı istişvāb itmiş iken rāyī muḥavvel olup etbā'ına didüki (32a) bu keyfiyyet ile mevte tavṭīn-i nefis itmek kār-ı 'aceze-i nā-sütüde eṭvār idiki muḥāḳḳaḳ olmaḳla tecellüd-i pīşe-gān-ı pesen-dīde-girdāre sez-āvār olan oldur ki bu ḥavālīde bir āb-ı ḥoş-güvār ṭalebī ile berr-zede-i dāmān tek pū olup cüyā-i sermāye-i necāt olmaḳ için kerem cüst-cū ola-vuz diyü cemāze-i tiz-kām-ı aḳdāma şedd-i ḥırām-ı

²⁵² Suya hakim olanlar kimsesizlere can suyu vermemişler.

ihimâm idüp. Etbâ'ı ilcâm merâkib tihde kalduklarında ki ' Abdü'l-Muṭṭalib daḡi imtiṭâ-yı maṭiyye nehẓat ve irtihâl ile mihmîz-engîz sevḡ oldu. Ba'îrûñ inb'ası ḡâlinde taḡt-ı ḡiffetden bir âb-ı ḡoş-güvâr feverân ve inficâr eyledi. Ve bu ḡâlet-i eṡkâr oldukda ' Abdü'l-Muṭṭalib tekbîre mutaṡaddî oldu. Ve ol ḡâlde etbâ'ı daḡi zemzeme' tekbir ile ve lûle endâz ḡubbe-i sipihr-i eṡîr oldılar.

Ve kendi cemî' -i etbâ' ve aṡḡâbı ile bir ṡaraf-sâz âteṡ-i sîne pür-süz u tâb olup bir vefîḡ-i dil-ḡâḡ sîr-âb oldıklarından sonra merkeblerin ervâ ü saḡkâyelerin aḡlâḡiyedür. Ve sâ'ir hem-rihân olan muḡâṡimeyne daḡi eṡselâ ḡâñ da'vet olup anlar daḡi lebbeyk-güyan (32b) icâbet olmak ile ser-sâz-ı evânî-yi istifâdan sonra. Çünki bu ḡâleti meṡâhade kıldılar. Bi'z-zarûre dest-i inṡâf pençe-tâb-ı temerrüd ü i'tisâfları olup ittifâḡ ile ' Abdü'l-Muṭṭalib'e isâle-i mîzâb ḡiṡâb idüp "Yâ ' Abdü'l-Muṭṭalib Cenâb-ı Feyyâz çâre-sâz çünki sana bu vech ile meded-res olup bu felât-ı bî-emânda ifâza-i ' aynü'l-ḡayât necât kıldıḡı müṡâhid ve mu'âyin oldu. Pes zemzem-i mûkerremi daḡi mîzâb-ı keremünden maḡṡûsan sana icrâ ve i'tâ kıldıḡında ḡat' â ṡek ü irtibâbımız kalmadı." Diyü terk-i muḡâṡama ve ' inâd idüp ' Abdü'l-Muṭṭalib ile nizâ'ları ber-taraf oldu. Ve kâhine-i merḡûme ṡarafına ' azîmetden fârıḡlar olup yine belde-i Ḥarâm cânibine ' âzm ü rücû' ve Mekke'ye dâḡil olduklarında ' Abdü'l-Muṭṭalib itmâm-ı kâre ṡürû' ṡadedinde olacaḡ zîkrî sebkât itdüḡi üzre Cürhüm Mekkededen ḡîn irtihâlinde zemzemde defn ettikleri zer-ḡâliṡden maṡnû' iki ḡıṡ'a ḡâzele ve suyûf hediye ve durû' -ı mesrûde miṡillü i'lâ-yı (33a) nefise ki hüveydâ ve zâhir olup iḡrâc olundu.

Ve Ḳureyṡ'den ba'zı gürisne-çeṡmân ve ḡâḡit-pîṡe tekrar muḡtezâ-yı dâ' iye-i ḡırṡ vâz ile ol mâl-i meknûze dest-i ṡam'a-derâz idüp. Ḥiṡse ribâ-yı iḡtisâm ve ictiyâz olmak ricâsunda oldılar ve anların bu vech ile mütehâlikâne hücumu ' Abdü'l-Muṭṭalib'ün ma'lûmu olacaḡ beyne'l-' Arab müte'ârif ma'hûd olduḡı vech üzre ḡarb-ı ḡıdâḡ ezlâm ile ḡur'a endâz-ı iktisâm olmak karar-dâde oldu. Ve Hübel nâmı ile meṡḡûr olan sanemün ol vaḡitde dâḡil-i Beyt-i Mûkerremde menṡûb idi. Anun piṡiḡâhında ḡıdâḡı bir ṡaḡṡa teslîm idi. Ve ' Abdü'l-Muṭṭalib kendi dest-i berdaṡte-i du'â olmiṡdı. Ve ṡarîka-i meslûkeleri üzre ' amelleri itmâm olundıkda zîkrî mesbûk olan iki ḡâzâle-i Ka'be ve esyâf ve durû' ' Abdülmuṭṭalib'e iṡâbet idüp ḡuṡemâsı bî-naṡîb oldılar. Ve keyfiyyet bu nesḡ üzre ḡarâr-dâde olacaḡ. ' Abdü'l-Muṭṭalib esyâfi Beyt-i Mûkerrem için bir bâb-ı müzeḡhib u muṡallâya ṡarf eyledi. Ve ol iki ḡıṡ'a

ğazāleyi Bāb-ı Ka‘be’ye ta‘lik eyledi. Ve Beyt-i Mükerra zehab ile taḥliye ibtidā oldıgında (33b) vuḳu‘ bulmuş idi ki mü‘ellifāt-ı mevşūḳada merkūm ve mektūbdur.

Teznīb-i ‘Abdü’l-Muṭṭalib mübādī-i şuru‘ ḥufr-ı zemzemde ba‘zı umürü’l-cā itmekle eḥad evlādını zihī nidā itdügüdür.

Bu kıssa esfār-ı siyer u aḥbārda bu nesḳ üzere nigāşte-i ḥāme-i saḥn-güdāz nādire güftār kılınmışdur ki. ‘Abdü’l-Muṭṭalib menāmde me‘mūr olup ḥafr-ı zemzeme mübāşeret itdükde ba‘zı süfehā-yı Ḳureyş mümāna‘ata müteşaddi olacaḳ ol vaḳitde Ḥāriş‘den ğayrı veledi olmayup menāzi‘in ile muḥāşama şadedinde anunla taḳviyyet bāzū-yu müdāfa‘a iderdi. Ol taḳrīb ile nezr itdügi evlād-ı evvelin derece-i ‘uḳūd-ı ‘aşerāta bāliḡ oldıgında lā-ale’t-ta‘yīn birisin zebḥ eyleye. Bir rivāyetde daḡi bu nehc üzere sevḳ-i maṭiyye-i yerā‘a-i bāhirü’l-berā‘a kılınmışdur ki ‘Adiy bin Nevfel bin ‘Abd-i Menāf ki Ebu’l-Muṭ‘im künyeti ile meşhūr idi. Bu māmenü’l-eyyām ‘Abdü’l-Muṭṭalib’e ḥarf-endāz ta‘n u ṭanz olup “ Ey ‘Abdü’l-Muṭṭalib dā’ima cümlemüz tevfiḳ ile bālā-nişin mesend-gāh-ı i‘tilā’ ve taḳaddümsün bāinki ḥālā-feza diktā olmaḳla Ḥāriş‘den ğayrı veledin olmayup keşret-i evlād ü aḥfād ile müstazhir degülsün. Ve māl-ı vāfir-i meknūzuñ dahi olmayup derāhim (34a) ve denāniri müddeḡir degülsün.” Didi ki ‘Abdü’l-Muṭṭalib’ün bī-iḥtiyār ‘ırk-ı ğayret-i Ḥāşimī’si nābız olup ol germiyyetle zebḥ-i veled-i ‘āşire müte‘ahhid ve nādir oldı. Ve ol vaḳitden zamān-ı medid-i güzerān olmaḳ ile evlādı on nefere bāliḡ oldukda ifā’-i nezr-i sābıḳü’l-beyān ḥızāne-i ḥāfızasundan rübūde-i düzd-i nisyan olmaḳ ile vāḳı‘asunda ifā’-i nezr ile me‘mūr olacaḳ bir kişi zebḡine mübāderet idüp fuḳarāyı iṭ‘ām eyledi. Ve lākin ol zebḡe muḳārin-i kabül olmayup andan ekber zebḡiye ile me‘mūr oldı.

Ve’l-ḥāşıl mertebe mertebe teraḳkī idüp Gebeş‘den sonra Şevr ve andan sonra Cemel naḡrına mübāşeret eyledi. Ve lākin imāret-i ‘adem ḳabül-i nümāyān olup tekrār andan ekber ve daḡi bezir keşretin zebḡihaya teraḳki ile emr olunacak. Sergeşte ḥāl-i ḡayret olup istizāḡ-ı ta‘yīn-i merām ile dide-i ‘ibret bīnine ü sermekeş-i menām oldukda rüyā-yı sābıḳdan murād-ı zebḡ-i eḥad-ı evlād olup ifā’-i nezr-i sābıḳa

mübāderet eyledi. Me'mūr idi ki i' lām ü kesf-i serā-perde-i şükük-ı evhām ile izāhe-i zalām ihām kılındu.

Pes ' Abdü'l-Muṭṭalib (34b) bī-tevekkūf evlād-ı girāmisüni da' vet ve itmām dā'ire-i cem' iyyet idüp. Rüyāsunu der-miyān itdükde eğerçi şüret-i itā' at-i iptidā ' Abdullāh' dan ser-zede-i zuhūr oldı. Velākinbakiyyesi daḡi bilā-tereddüd gerden beste-i ribka-i teslīm ve inḡiyād olup beynlerinde birini ta' yin için çāre-cūy tedbīr olduklarında bu muḡāvele umūr vuḡū' unda beynü'l- ' Arab ma' hūd oldıḡı ṡarīka üzre sihām ezlāma dest-yār-ı isti' ābet-i isti' ānet oldılar. Ve her birinüñ ismini ḡidāḡdan birine kitābet idüp mecmū' unu sedene-i Beyt-i Mükerrrem' den Hubel' üñ ḡizmetine mu' in bir şahsun dest-i ḡalālet peyvestine teslim itdüler. Ol daḡi mūrā' at şerā' it me' lufeleri üzre adā-yı ḡizmet ve itmām kāre mübāşeret idecek sihām-ı ezlām ' Abdullāh' a işābet eyledi. Bu ḡālet ' Abdü'l-Muṭṭalib' üñ meşhūdu oldıḡı sā' at ' Abdullāh ki ol vakitte mevcūd olan evlādının sin ü sāl ciheti ile aḡḡarī olup kendūye sā' ir evlādından eḡab idi ki muḡarer iken tereddüd ve tevfiḡ itmeyüp derḡāl pencereden (35a) mi' şam ' Abdullāh olup mizbaḡ olan muvaḡza' a ki pīşḡāh-ı āsāfa ve nā' ile-i dürr-i müteveccih oldı. Ve ' Abdullāh' a daḡi ser-nihāde-i bālīn-i teslim ve itā' at olup ol maḡalle geldiklerinde derḡāl ' Abdullāhı zemāne ilḡā eyledi. Ve ser-mūze-i baṡṡ ü ru' uneti gerdenine vaḡ' idüp itmām-kār şadedinde kāre taşaddi mua' rırızında evlād-ı ' Abdü'l-Muṭṭalib' den Zübeyir ve Ebū Ṣālib ve ' Abdullāh' ın vālideleri Fātıma bint-i ' Amr bin ' Āned bin ' Abd bin ' Umrān bin Maḡrūm olmaḡ ile. Aḡvāl-i ' Abdullāh' a olan benū Maḡrūm şüret-i ḡāle vāḡıf ve muṡṡalī' olduklarında ' Abdü'l-Muṭṭalib' i men' e mübāderet idüp bezl-i māl ile fedāya sevḡ ve terḡīb itdüler.

Ve ba' zı şīḡāt rivayeti üzre cümle ser-dāt-ı Ḳureyş nādilerinden nehḡat ittifāḡ ile teşyīd-i mebānī-i cem' iyyet idüp ṡaraf ṡaraf ' Abdü'l-Muṭṭalib' e ḡavāle-i kūpāl-i teşnī' ile “mebādā eğer sen bu emr faḡī' a ceseret idersen senden sonra cem' -i keşīr sana ibtisār-ı ' uzemā-yı Ḳureyş be-ḡezāfīr hem sana iḡtidā idüp bu vaḡ' -i nā-ḡabūl ba' de' l-yevm maṡrūḡ ve ma' mūl olur” diyü şüret-i ifā' -i nezrde (35b) muḡṡarī olan vechi istiḡbāh idüp. Cihet-i āḡirāya işāret nümā-yı ḡaş ü terḡīb oldılar. Ya' nī ol ikāl-i saḡt peyvend işkāle ' arrāfe-i Ḳicāz' dan tedbīr-ḡāh-i inḡilāl olmaḡ şüretin istişvāb ettiler. Li-ecl zālīk ' Abdü'l-Muṭṭalib daḡi ol dā' iye ile ṡaraf-ı Ḳicāz' a sevḡ zāmīle-i ḡarīmet idüp Belde-i Ṣayyibe-i ṡayyibeye ictiyāzları ḡālinde kār-āḡahān Evs ve

Hazrecden ‘arrāfa sālifü’z-zikrin ol vaqıtde mekânından istihrâc idüp Hıyber’de erdiği ma‘lûm oldukda.

Ol cānibe müteveccih olup muşādif ve mülâki olduklarında. Andan ol dâ’-i uđāle cāre-cūy istişfâ ü şüret hālî ‘arz itmekle istiftâ mu‘arızında ‘Abdü’l-Muţtalib’e sūāl idüp ābeyn-i Kureyş üzre ol vaqıt diyet-i kāmile on re’s-i şütür olduğu ma‘lumu olacak. ‘Abdü’l-Muţtalibe ol vech ile rehnümā-yı girīve-i halāş olup tedārik fermā oldı ki. Ol mevzu‘dan rücū‘ ve iyāb hāk-i pāk-i Mekke’ye rû-māl ile şeref-yāb olduğında ‘Abdullāh ile on nefer şütür beyninde kūr‘a-zen-i kıddāh istiḥāre ve isti‘lām olalar. Eđer kıddāh müyessir-i ‘Abdullāh tarafına bāriz ve ṭāhir olursa on rās daḡi (36a) zamm idüp tekrār ḡarb-ı kıddāḡa taşaddi oluna ve’l-hāşıl tā kıddāḡ-ı ezlām şütürler tarafına müteḡavvil olunca bu ‘amel tekrār oluna. Pes ‘Abdü’l-Muţtalib ‘urrāfranūñ bu tedbīrini mersūm sāḡife-i ḡabūl kılup refikāsı ile Mekke tarafına imāle-i licām ḡufūl ü ṭayy-ı merāḡil ile Belde-i Hārām’a fā’iz-i şeref vusūl olduklarında ‘Abdü’l-Muţtalib derḡāl ‘urrāfānun telḡin itdüḡi şüret üzre ḡarb-ı kıddāḡ emrine mübāderet idüp merātīb-i ‘ukūd ‘aşrātında mertebe mertebe teraḡkī iderek şā’id oldı. Mertebe-i tā-sa’ide resīde olup re’s şütürān fedā-kerde-i ‘aded-i te‘īne bāliḡ olunca dokuz def‘asında daḡi kıddāḡ-ı mażruba ‘Abdullāh tarafına işāret nümā-yı ta’yīn olup. ‘Aded-i şütür māya-i kāmile rütbesüne dāric oldukda. Sihām-ı ezlām taraf-ı şütürāne müteḡavvil oldı. Ve bu keyfiyyet cümle ḡuzzārın meşḡudu oldukda ‘Abdü’l-Muţtalib’e teḡniyet-i Kināne ü beşerūn Allāḡ ḡūyan yekzebān olup “ Yā ‘Abdü’l-Muttalib bu ḡuşuşla isticlāb-ı rızā’-i İlahī kılup mażhar elṭāf-ı ḡayr-ı mütenāhi oldun” müjde fermān oldılar. Velākin ‘Abdü’l-Muţtalib bu mertebe ile mütesellī olmayup taḡşīl-i iṭminān için (36b) ‘amel-i mezbūrı üç def‘a tekrār eyledi. Çünkü her def‘ada vaż‘ ma‘hūd taraf-ı şütürāna işāret nümā-yı ta’yīn olmaḡ meşḡud oldı. ḡuşūl-i şifā’ şūdūr ile teslī-yāb olup bi’l-küllīye def‘-i ḡelecān tereddūd ve ızdırāb itmekle fi’l-hāl menzūrī olan yüz re’s şütürü naḡr idüp mezbāḡı olan mevzi‘de ibḡā ve terk eyledi. Tā ki cemī‘ meḡārīc-i nās belki vuḡuş ve ṭayr gibi ḡayvānāt ‘adīmü’l-iḡsās bī-mezāḡim murādu mertebesünistifā ile mütemetti‘ ola. Ve diyet-i nefis için yüz re’is şütür mu‘ayyen olmaḡ iptidā-i ‘Abdü’l-Muţtalib’den zḡūr idüp Kureyş beyninde belki cem‘-i ‘Arab meyānında ol vech üzre müste‘mir olup şeri‘at-ı şerīfe-i Muḡammedī ‘aleyhi’s-selāmda daḡi ilelān ol nesḡ üzre ḡarār-dāde olmuşdur.

ḡayret efzā vuḡu‘ aşḡāb-ı fīl

Vuku[‘]-ı müdhîşe-i aşhâb-ı fil [‘]alî vechü’l-tafşîl kütüb-i siyer ve ihbârda bu neske üzere nigâşte-i hâme-i sath-güdâz kılınmışdur ki. Ebrehe Âlâ-şerm ki Ebû Yeksüm künyeti ile meşhûr vemevsûm idi. Ümerâ[’]-yı cüyüş Necâşî’den olup ba[‘]zı devâ[‘]î (37a) îhâ itmeden nâşî anı bir vaqıtde Necâşî Yemen tarafına kâ’idü’l-ceyş ta[‘]yîn itmekle muktezâ-yı celâdetcebeliyesi üzere memâlik-i Yemen’e müstevlî olmuşdu. Kendi Mesîhü’l-millete ve Naşrânîü’l-necla olup muhâlif-i âyîn naşâra her sene mevsim-i hac resîde oldukda.

Beyt:

Geldi bir dem yine haccâca maķâm oldı

Ħicâz durdu [‘]uşşâķ ķamû na[‘]re-i lebbeyk ile sâz

Manţûķî üzere eknâf-ı âfâķdan nice guruh enbühun dâ[‘]ıye-i hac ile mütehammil-i meşâķ seyr ü hareket olup. Taraf-ı Mekke’ye şedd-i mınţâķa-i ġarîmet ettiklerinmeşâhir kıldukda istikşâf-i ħâl idüp. Tehiyye-i re’isü’l-mâl techiz ü nâhib kıldukları. Celb ü bezâyi[‘] taķarrub için oldıġı ma[‘]lûmu olacaķ. Muķtezâ-yı[‘] aşabiyyet aşliyesi üzere derûn cehâlet meşhûtunda dâ[‘]ıye-i sâniĥa oldı ki min ba[‘]d ziyâret beyt-i ħazret-i mevfürü’l-mevâhib ķaşdu ile sâbıķ-ı necâ’ib-i rekâ’ib ve reh-peymâ-yı berârive sebâseb olanları mânend-i sedd-i me’ârib cânib-i Ħicâz’a ictiyâzdan ħaciz ü ħacib olmaķ mülâĥazası ile belde-i Şan[‘]â’da bir kenîse Müsiyâ binâsuna mübâşeret eyleye. Fi’l-ĥaķıka cevânib-i (37b) aķtâra ısdâr fermân-ı mütteĥimü’l-iz[‘]ân ile cem[‘]-i estârân kâr-vân idüp. Baķiyye-i âşâr-ı ķaşr-ı Belķıs’dan ba[‘]zı enķâz naķl etdürmekle ferş ü cidârını şaĥâ’if-i riĥâm mecz[‘] ile maşaffî ve muşanna[‘] ve tarâf-ı cevânibi envâ[‘]-i cevâhir ve bevâķit ile muraşsa[‘] bir ma[‘]bed-i refia[‘]ü’l-binâ’ müzahrefü’l-ircâ tarĥ eylediġi firâz divârına kemend efgen med-i nażar olanların destarî ki lisân-ı [‘]Araba ķalensüve nâmı ile yâd olunur. Ħâķ-i üftâde-i süķût olmaķ derecesünde olup. Ref[‘]etinden nâşî anı Ķays ismi ile müsemmâ kılmış idi.

Beyt

Humâ ger be bürceş ķuned âşiyân

Neyābad becuz māh-1 nev üstüh²⁵³ān

ve hem-vāredür. Ve derūnunda micmer efrüz ‘anber ve ‘ūd olupdur. Dīvārını meşk endūd etmeyi mültezim olmuş idi. Ve dā’imā faṣṣādī ol cānibe sevḳ ve raġbet ve ṭarīḳ-i Ḥicāz’a ve Tihāme’den men‘ ve ḥaylūleti sebepi ile nice andan hūṣān-ı bī-baṣīret kenīse-i müstaḥdeṣe cānibine sevḳ-i zāmile-i ġarīmet ve nice rehābīn-i bī-baṣīret zevāyāsunda çille-i güzīn ‘uzlet olmuşlar idi. Ve bu ḥālet ḳabā’il-i ‘Arab beyninde münteṣir olmaḳ ile āṣāre-i ġubār kudüret kılmadan nāṣī eş‘āl-i nāṣire-i cem‘iyyet (38a) ve īrā’ zinād-ı gayret itmekle Benī Faḳīm’den bir ṣaḥṣ meḥūl bebīm ü hirās taġyīr ve zeyy ve libās idüp kenīse-i ma‘hūdeye duḥūl için fırṣat-yāb iḥtilās oldu. Ve bir ṣebān sednesi olan kıssīsleri peyderpey idāre-i aḳdāḥ ve ta‘ātī’-i kāsāt müstenticü’l-efrāḥ ile meslūbū’ş-şu’ūr ve sermest ṣahbā-yı nü‘ās fütūr olmaḳ mertebesi iġfāl idüp. Pāy tā-sürūd ü dīvārını ve ṭaraf-ı miḥrāb-ı ḍalālet-medārını ba‘zı ḳāzūrāt ile telṭīḥ ve mülevviṣ eyledi. Ve cilbāb-ı tesettür ü iḥtifā derbeder zīr-libās-ı ṣeb çü ḥiref-i muzmer ol çengelistan-ı hā’ilden dāmen-i çire-i taḥarrī ve iḥtirāz olarak ‘āzim ve ḳarār ve bir ferdüngiriftār-ı ser-pençe-i azrār-ı olmayup pey-perde-i ḥırs ṣavn perverdigār oldu. Ve āṣiyānesi cānibine bāl-efṣān tevcih olup. Zīr-i cenāḥ-ı iḥtifāya serkeṣīde-i tesettür olmuş idi. Ama çünki bu ḥaber-i vaḥṣet āṣar-ı resīde-i sem‘ Ebrehe’ ḥire-ser oldu. Āteṣ-i ġazabı zebāne-keṣ-i iltihāb ve kānūn-ı derūnī pūr-tāb-ı izṭırāb olup evvel Necāşiden fi’l-cümle etḫā’ nār-ıtahavvūr dā’iyesi ile hirem-i Mekke-i Mükerrrem’e tecāsür dā’iyesinde (38b) olduğın i‘lām idüp. Ol ḥuṣūsa andan ruḥṣat fermā olmaḳ recāsı ile Maḥmūd nām fil-i ‘azīmi ṭaleb ve istid‘ā eyledi. Ve andan müsā‘ede müşāhede kılmakla ṣaṣt hezār ‘asker künye-güzār cem‘ine bezl-i himmet idüp fi’l-ḥāl hedim-i Beyt-i Muḥterem’e ḳaṣd ü ġarīmetle Yemen’den nehṣat eyledi. Ve bu vech ile ḥareketi bilad-ı ‘Arab’da ṭaraf ṭaraf ‘alem-i efrāz ṣöhret olmaḳla ḥamāset-i meṣḥūn ṣece‘an-ı ‘Arab’da āṣār-ı ġubār ġayz ü ‘adāvet idüp eṣrāf-ı ehl-i Yemen ve mülūk-ı belād-ı Ṣan‘a ve ‘Aden’den zū-nefer nām bir ṣaḥṣ ḥummaü’l-enf sa‘ālīk-i ‘Arab’dan cem‘-i ceṣṣ vāfir idüp Ebrehe ile ḥarba müteṣaddi ve mübāṣir oldu. Ve etbā’ı cenk-azmāyan cenk leṣker-i Ebrehe ile ḥarb-ı peygārden ‘acz ile rū-gerdān hezīmet ü firār olup. Zū Nefer pā-beste-i ḳayd āṣār oldu. Ve ceṣṣ-i Ebrehe arz-ı Ḥuṣām’a vāṣıl olduklarında. Tufeyl bin Ceyb Ḥuṣāmī daḥi mutaṣaddī kār-zār olup maḳḥūr ü māḥūz oldu. Ve ma‘rūz ḳatlinde müte‘ahhid- rehnümā-yı ṭarīk olmaḳla taḥliṣ girībān-ı ḥayāt eyledi. Ve ṭā’ife-i

²⁵³ Huma kuşu eğer burç kuşağında yuva yaparsa. Yemek için yeni ay dışında orada kemik bile bulamaz.

Habeşe'nüntâ'ife-i vusüllerine Mes'ūd bin Mü'eyyid ba'zı ricāl-i Şukeyf ile istikbāle mübāderet idüp. Ol vaqıtde (39a) beynü'l-'Arab mu'azzam ve mükerrem Lāt ismi ile müte'arif bir but-i muhteremleri var idi ki veche züvvār olup eṭrāf-ı āfākdan her senede nice ser-geşte-gāntebah-i ḍalālete ziyāret-gāh olurdu. Ebrehe'nüntahrīb kaşdu ile müheyyā-sāz ma'ül-i ğayz ve intikām oldığı Beytü'l-Harām mu'allā maḳāmın ğayrī oldığın ifāde ve i'lām idüp. Şadme-i ḳahrından a'māl-i laṭāyifü'l-hayl methine ile taḥlīş için temelluḳlar eylediler. Ve girīve-i ṭarīḳ-i Ḥicāz'ın müdāḥil ve maḥāricine ıtlā'-i ta'mī olup. Vādisinde kemāl-i ḥadekī muḳarar olan Ebū Riḡāl nām şahş delīl-rāh olmaḳ ḥizmetini iltizām ta'ahhüd itmek üzre hem-rāh kıldular ki Muḡammes nām menzile vāşıl oldukda pā-şikeste-i sengistān bevār olup 'araza-i remīcimār Ḥaccāc ü Zevvār olmaḳ ile seng-sār olan anun ḥafre-i mezār nuḡust medārıdur. Ve Ebrehe Muḡammes'e nüzül itdüğü fettāk-ı ceşşden Esved bin Maḳşūd nām nehhāb-ı ḍalālet me'abī muḳaddem Mekke cānibine irsāl eyledi. Ol daḡı ol ṭaraflara feresrān nehb ü gāret olmuş idi. Ḳureş'ünvesā'ir ḳabā'ilünedevāt mevāşisine dırāz-dest (39b) aḡz ü ğaşb olup ṭaraf-ı Ebrehe'ye sevḳ ve irsāl eyledi. Ol menhüb olan ra'il-i seyyāre şümārde 'Abdü'l-Muṭṭalib'ünikiyüz re's ba'iri dāḡil ḳaṭār ğaşb ü şikār kılınmış idi. Bu ḡaber-i vaḡşet eşr-i şecce'ān-ı Ḳureş ve Kināne ve Huzeyl'ünma'lūmları olacaḳ. 'Irḳ-ı ḡamiyyetleri nābız olup ḳıtāl ü muḡārebeye mübāderet pīrāmen-gerd ḡāṭır pūr-naḡvetleri olmuş idi.

Lākinol gürūh-i enbūh ile nice tāb-ı muḳāvemem olmaya 'adem-i ḳudret mülāḡazası mūrīş ister ḡār-ı iḡzāb-ı ğarīmet olup ḡusām-ı intikām terk-i ḡuşūmet iledür. Niyām kılınmak istişvāb olunup mücāmele ile mu'āmeleye karar-dāde oldu. Ve ol eşnāda Ebrehe Ḥināte Ḥumyeri nām şahşı sefāret için Mekke cānibine eşḡāş ve irsāl idüp. Ana sipāriş eyledi ki "Mekke'ye dāḡil olup seyyid ehl-i beled kim olduğın isti'lām eylesün. Ve ana mülāḳı oldukda benüm bu cānibe ḡālā bu vech ile ḡareket ve teveccühümden kaşdum ancak bu Beyt-i Haram taḡrīb olup ahālī Mekek'ye sū-i kaşdum yokdur. Madem ki anlar maḳsudumuza ḡaylūlet şadedinde (40a) olmayalar.'Araza-i siḡām azrār olmamak mukarrerdür diyü ana i'lām ve tefhīm eylesün. Ve anı mülāyemetle istishāb idüp ḡuzūruma ihzār eylesün." dimiş idi. Ol daḡı minvāl-i meşrūḡ üzere istifsār ile 'Abdü'l-Muṭṭalib'e mülāḳı olup. Sipāriş-gerde-i Ebrehe'yi tebliḡ eyledi. Ve 'Abdü'l-Muṭṭalib daḡı ḡāṭiye mülāḳı ve muḳāren olduğında kendiler için Ebrehe gibi ḳā'idü'l-ceyş zī-cāh ü celāl ile ma'ruż-ı muṭāraḡa cenk ü cidālde olmaḳ endīşe-i bāṭıl ve fikr-i muḡāl itdüğinden nāşī anunla dā'ıye-i muḡāşıma ü ḳıtāl ḡavālī-gerd dā'ire-i ḡayālleri daḡı olmaduḡına ḳasem idüp

şiyānet-i Beyt-i Mükerrrem-i İlahî mekûl-ı meşiyet Şāhibü'l-Beyt şedîdü'n-
niqāmdur diyü kat'ı peyvend qābul ve kāl itmiş idi. Ve Hınāt ile hem-^çinān olup
cānib-i mu'asker-i Ebrehe'ye rû-be-rāh gārimet oldılar. Ve ol eşnāda meger
Ebrehe'nüngerden girifte-i kemend baş ü qahrı olamk ile. Pā beste-i gull-zel ve esiri
olan mazlûmān dil-şikestezen Zû-Nefer ile 'Abdü'l-Muṭṭalib'ün sâbıka-i mu'ārifesi
olmağ mülābesesi ile 'askere vāşıl oldukda iptidā ana mülākî olup menhûb olan
ikiyüz (40b) re's ba'irini taḥliş bābında andan çāre-cūy istirdād olmuş idi. Velākin
Zû-Nefer ol ḥuşūşda bi-nefsih çāre-sāzî i'ānetden kûteh-dest- 'acz olup bāzu-yı
iḳtidārı ol dereceye nā-resā oldığın beyān eyledi. Ancak aqşî māyümkin şarf-ı ḳudret
'ācizāne idüp. Muḳarrebān dergāh-ı Ebrehe'den seyisü'l-fil olan enīs ki bey-bāk
nişinān-ı kenāre-i simāt sipihr inbisāṭından olup. Ebrehe'nün meclisünde menāvile-i
kürs-i mastār ḥāte muraḥḥaş idi. Anla zû-neferünmuḥālaṭa-i ḳadimesi olmağ ile
'Abdü'l-Muṭṭalib'ünḥuşūşunu ana sipāriş idüp eşref-i sādāt Ḳureyş oldığın beyān ile
ḥüsn-i terbiye ve menhûb olan emvālini istiḥlāş için bezl-i himmet ile tavşiyeye
eyledi. Ol daḥi bār-gāh-ı Ebrehe'ye kendi muḳaddem pā-nihāde-i duḥūl ü merā'î
merāsım-i ḳıyām ü meşūl oldukdan sonra. 'Abdü'l-Muṭṭalib için dehliz-bāb-ı
menī'ü'l-ḥicāb bār-gār-ı Ebrehe'den perde-küşā-yı istibdān olup ol vakitte eşref-i
ekārim-i 'Arab ve 'Arab'a ve seyyid-i sādāt baṭı olup ḥuvān ni'emī (41a) vārid ü
şādır için müheyyā ve āmāde belki mevā'id-i keremi iṭ'ām ve ḥuş ve ṭayr için rü'ūs
şevāhiḳ-i cibāle nihāde kılmak mertebesi ba'zı meḥāsin ve mekārimin ta'dād ve āḥsā
ile mediḥa pīrā olu. Ve şafında fevḳü'l-gāye ıṭrā idecek Ebrehe'nün derūnunda bā'ış
inbi'āş rağbet olmağ ile bār-gāha duḥūlu için fermān fermā-yı ruḥşat oldı. 'Abdü'l-
Muṭṭalib daḥi me'azdan olup enderūn bār-gāh-ı felek-nümüne dāḥil oldukda. Bāriḳa-
i cemāl-i āfitāb dirāḥşanı Ebrehe'nün çeşm-i idrāk şu'ūruna ḥireni baḥş olup. Evvelā
ḳalbine sāniḥ ü ḥāṭırına ḥuṭūr idüp lāyih oldığı müsteḳar cāh ü celābî ve nişimengāh
bāhirü'l-istiḳlālî olan dīhīm 'ālî ferzāna' 'Abdü'l-Muṭṭalib'i terfī' idüp istişḥāb
eyleye. Velākin eṭrāfında şaf-ı beste-i ictimā' ve ittifāḳ olan eclāf-ı ḥābişenün
mevācihlerinde kürsi nişini ḥükümetde ḡayrı teşriḳden istinkāf itmek sebebi ile 'irk-ı
ḥamiyyet-i cāhiliyesi nābz olup rāyî'-i (41b) müteḥavvil ü pāy-ı şebātı ol gārimetden
mütezil oldı. Ve derḥāl

Mışra'

Çuvān pesend ki āneş bezīr-i pā-dāred²⁵⁴

Bī-ḥaʿst ü bī-iḥtiyār serīrinden kıyām idüp zemine nüzül itdi. Ve izḥār-ı ihtizāz ü inbisāt ü iʿzām-ı tebcilde efrāt eyleyip. Ve tarafına cezb idüp. Zānū-be-zānū iclās ve iştirāk üzere istinād müttekā-yı istinās eylediler. Ve Ebrehe ol maḥalde tavsīḥ-i sefāret tercümān-ı zebādāniyla ne muḫavele-i ʿarūs-ı ḥacle-zīb merāmıñ ḥāstekār neyl vuşlatı oldığından pür-sān oldukda. Ol daḥi maḫşūdu istirdād üştürān gāret-gerde oldığını ifāde idüp vākaʿ ḥāl-i maʿlum Ebrehe nā-sütüde maḫāl oldukda. “Bu vażʿ-ı nā-istivār ḥilāf-ı muḫteżā-yı tıbaʿ sedād-kār deḡil midür ki medār-ı şeref saʿādetiniz olan beyt-i dīninizü iḥatāsını istişfāʿ etmeyesiz” diyü müteʿaccibāne iʿrāz idecek. Ol Zāt- Mükerrrem-i ʿāli-cenāb bu vech ile cevāhir-i pāş sāha-i cevāb olmışdur ki. “Ol menhüb-ı gāret-girān (42a) olan māl-i ferāvānın rişte-i taʿalluḫ vābeste-i ʿuḫde-i ʿahdimüz oldığından nāşī istiḥlāş-ı dāʿiyesinde ölmüşüzdür. Beyt-i Mükerrrem-i İlahī ise Ḥazret-i Ḥālīḫ-ı Arz-ı Semāʿ ve Şāniʿ-ı Tevānā-yı bi-mişl ü hemtā Cellʿanüʿl-emşāl veʿl-ekfā cenābının sāḫa-i ʿazimet ve kibriyāsına mütemaḫhüzüʿl-iḥtişāş veʿl-intimām olup. Ol kār-sāz bī-hemāl bī-enbāz ḡayrın iʿānetinden müstefnī ve bī-niyāzdur” diyü Ebreheʿyi iskāt ü ifḫām ü ilcām ilzām ile ilcām eyleyip. Kıbāle-i maḫāle şirāze itdi. İḥtitām oldukda Ebrehe daḥi ʿAbdüʿl-Muḫtallibʿüñdālle-i menşūdesi olan şütürānı kendüye teslīm ile miḫmān nevāzāne taḫdīm-i merāsım tebcil ü tekrīm eyledi. ʿAbdüʿl-Muḫtallib daḥi Mekkeye ʿavdet ve Ḳureyşī ḫuzūruna daʿvet eyledi. Ferāhim-sāz dāʿire-i cemʿiyyet oldı. Cümlesine bu vech ile naşīḫat fermā oldı ki. Herkes ʿıyāl-i etbāʿı ile Mekkeʿden temennī idüp bir cānibde ḫazīne-i peygule-i inzivā ve kemer-i kuh-i sāre destyāz ilticā olup. Herbiri ferāz-ı ḫālden bir maʿkılda temkin ve bir kehfüʿl-emān menīʿde taḫaşsun eyleyeler. Anlar daḥi gerden teslīmi vābeste-i ribḫa-i inḫiyād kılup her biri (42b)ʿıyāl ü evlādını istişḫāb eyleye. Bir saʿfede ser-be-ceyb tesettür oldılar. Ve ʿAbdüʿl-Muttalib daḥi Ḳureyşʿden muḫtārī olan cemāʿati

Beyt

ʿĀşīḫan kūy-i yāre cemʿ olsun

Ḥāmī-i ḫāciyi Mekkedden bulsun

²⁵⁴ Onu önemse ki sahip olduklarını ayaklar altına almış

Diyü Harem-i Ka' beye da' vet ve kendi da'hi bi'z-zāt ğarimet ü hareket idüp hūzn ü inkisār ile müteveccih Beyt-i Şeref-medār ve istizhār olup. Der-gāh kerd-gerdān ol şerzime-i ešrārın seng-bār-ı idbār olmasını istid'ā ile istiğāşe ve istizār eyledi. Ve refikāsı ile Cebel-i Hīrā tarafına müteveccih olup. Cümlesi Mekke-i Mükerreme ahālisi ile ol kavm-i nā-hüşyār huşūşunda saht-ı nā-gāh-gīr qahhārı zuhūruna dīde-düz-ı intizār oldılar. Sepīde-dem ki ceşş-i Zenk-bār Şam şavlet-i yek-süvāre-i heycā-gāh ezraq-i fāmden seylāb-ı kır bī-direng ü te'ħīr Beyt-i Mükerrrem Hāzret-i rūzī resān tarafına sū-i qaşd-ı tahrib ile feres-rān olup. Hāṭve hāṭve revān oldılar. Ol ešnāda Necāşiden istid'ā (43a) idüp istişhāb itdūgi fil demān-ı sālifü'l-beyān bāanki cānib-i Şām'a ve taraf-ı Yemen'e qaṭr-ı Şarqa sevq ve tevcih olundıkda bī-muḥāba sür'at üzere rāh-ı peymān tevcih ve iqbāl olurdu. Ama şaṭr-ı Mescid-i Hārām-ı mu'allā maqāma her çend ki mihmiz engiz tebrizīn sertiz zecr ü iqdām oldılar. Kūh-ı āhenīn gibi bulunduğı maḥalde mekīn olup ol kavā'im zaḥm-ı metīn ile gūyā ki mīh kūb zemīn-i temkīn olamk ile bir hāṭve tahrike imkān olmadı.

Teznīb

Ma'āfi'l-kırān zücācede mezkūr olduğı üzere ol keyfiyyetine fil ma'hūddan meşhūd olmuş idi. Ana maḥşūş olmayup ol hūn giriftgān siyāsetgāh hizlānīn cümle merākīb rah-vārında ve esbān-ı şabā-güzārında bu hālet zāhir ü bedīdār olup. Ol seng-dilān nā-sütüde ḥiṣāl her çend ki maḥzar-ı tenbihāt Hāzret-i İzīd-i müte'al olmak ile gūş-māl olunmuşlar idi. Bir vech ile ḥāb-ı sengīn naḥvet ü ḥiyelādan teyeḳkuz ve intibāha mecāl olmadı. Ve'l-hāşıl ol ešnāda deryā-yı saht-ı İlahī heyecān idüp nā-kāh taraf-ı baḥirden ebr-i kır-gūn gibi tūyūrdan ḥattāfa şebīh bir gürūh-i enbūh (43b) zuhūr eyledi ki her birinūn minkārında ve çengāl-i ser-pençe-i yümn ü yesārinde 'adeseden büzürgtür ve ḥamşeden asgar birer senk-pāre-i müdevvir olup. Üzerlerinde fass-ı engüster gibi nāmzed olduğı şahş-ı sengdil düzaḥ menzilünnām-ı nuḥūst fercāmi raqam-zede-i ebr-i aqlām ḳudret Hāzret-i 'alām kılınmış idi. Teyarān iderek ol bī-başrān kūtah-i nazīriñ tārık-ı ser-bed-gevherine sāye-güster ü maskatü'l-ḥacerī vāka' olmak mertebesi muḥāzī ve beraber olduklarında minḳārlarından ve ser-pençelerinden ol seng-pārelere rehā-sāz olup. Kavmün üzerine seng-endāz olacak herhangi küştenīniñ fark-ı serine müşādif olurdu. Menfez-i süflisinden ḥāric olup. Rūkbānına müşādif olduğı ḥālde merkūbun nā-fenden bāriz olurdu. Ve ol bir küşende ḥālān düzaḥ-ı karardan bir şerzime ki dest-yār dāmen firār olmak ile hedm-i siḥām edbār ve ber-ḥürde-i helāk bevār olmayup. Kenāre-güzīn sāḥil-i necāt ve teḥliş

giriş-bān-ı hayāt eylediler. Pā-yı tā-ser ā' zalarına bir hikke ü hāriş hādeş oldu ki. İ' māl-i pūşt-h'āre ezfāre mübāderet ettikce (44a) endāmı rihte-i sefre-zin olmaya bā' iş olup. Bi'l-āhire ta' ama cānişkār-ı mürğ olmuşlar idi. Ve Ebrehe daği murğ-ı nīm-bismil gibi hezarīh-pīh ü tāb ile firār için bāl-efşān müsāra'at ve şitāb olup. Menzil-be-menzil kaṭ' -rāh ettikce a' zāsı irbā' irbā' mütesākiṭ olamkla belād-ı Haş'em'e varınca cūşsesi murğ peçe miḳdārı kalıp. Ve min necā berāse faḳr-ı riḥ mefhūmunca ser-nā-terā şidesinde ḡayrı ' uzv nā-reside zahmini kalmışdur.

Ol ṭuyūrdan bir ṭayr dāfi' ü'z-zeyr der-pey olup kendinden müfāriḳ olmamış idi. Ebrehe'nün çünki belād-ı Habeşe'ye vāşıl ve Necāşī sarāyına dāhil oldu. Ḳavmūn ser-güzeştini ' alī vuḳū'a mutaşaddī-i taḳrīr olmaḳ dā' iyesile zānū-zede-i pişgeh-i serir ' ālem-i maşir olup. Hikāyet-i ser-güzeşt kavm-i reside maḳṭa' -i taḳrīr olduḡı an ol murğ ü nibāl pençesinde müheyyā olan seng-pāre-i āh-güzārı bī-direng ü tāḡir ḡavāle ser Ebrehe tīre zāmīr kılup fi'l-hāl vāşıl-ı derekāt sa' ir kılmış idi. Çünki ' Abdū'l-Muṭṭalib Ḳureyş'den ol kūşe-i güzīn-i iḡtifā olan cemā' tiyle bir maḡal-i refi' a su' üd idüp ol kavm-i müşevvik cānib-i Ka' be'ye hücūmuna müteraḳkīb (44b) ve muntazır oldılar. Ol ṭarafda ' alāmet-i dāşire zāhir ve ma' lūm olmayacak. Fityān-ı Ḳureyş'den ba' zı çāpek-süverān rüstēm-tüvān istiṭlā' celbe-i ilām aḡvāl-i kavm-i ḡusrān me' āl için bir zede-i dāmān isti' cāl olmaḳ sadedinde olacaḳ. ' Abdū'l-Muṭṭalib rızā vermeyip bir miḳdār direng ü tāḡirden sonra kendi bi'z-zat ol ḡizmet için sed ḡurām iḡtiḡām eyledi. Ve muḡayyem-gāh kavm-i aḡvāl tebāha vāşıl oldukda gördüki cümlesi müstaḡrak ḡāb mürğ cān-gāh olmuş. Dest-i endāzī-i intiḡāb ve iḡtiyāriyle şāyeste naḡar-ı simsār nā-ḡar' -ı yār raḡbet ü i' tibār olan i' lāḡ-ı nefsiyye bī-ferāhim-sāz intiḡāb ü iddiḡār olup. Ba' de zalik sā' ir ahāli Mekke'yi āḡāh itmek üzere irsāl-i münhiyān iḡbār eyledi. Ve baḡiyye-i ḡanā' ime dırāz-dest tenzil olmayup

Beyt

An üştür-i leged-zen-i bedh'ā zān-i men

Van-gurbe-i mübārek bābā ezānī tū²⁵⁵

Mefhūmu üzere yaḡma-kārān kavme nuzül ü iḡār kıldı. Ve ' Abdū'l-Muṭṭalib bu vech ile bir genc-i bād-āver ü hüsrevāniye zafer-yāb olmaḳla şervet ü yesārī ḡāric ḡayte-i ḡiyas ü taḡmīn olup sa' ālik ahāli'-i Mekke daği (45a) ol ḡanīmet-i bāride-i

²⁵⁵ O çifte atan köyü huylu deve benim, o mübarek kedi de senin.

şārideden hisse-mend haẓ vāfir olmaqla iħrāz reisü'l-māl kāmranī kılmışlardır. Vāsiyet-i İbni Cevzī rivāyeti üzere 'Abdü'l-Muṭṭalib ki iptidādan tenhā-rev cānib mu' asker olmuş idi. Ol vaqıtde vālid-i Ḥāzret-i 'Osmān olan 'affān ile Ebū Mes'ūd sakfī daḡi hem-rāh ve hem-'inān olup. Ol ġanīmeti iħrāzda ūirket-i 'inān ile müşterekler olmaqla her biri ḡā'iz-i sermāye-i ġinā ve ūervet olmuşlar idi. Ḥatta bā' iş ferāḡ-destī z'ü-n-nūreyn ol mali mevrūş iledür.

Tetimme-i tercüme-i ' Abdü'l-Muṭṭalib

Abdü'l-Muṭṭalib 'ömri ba'zı revāt ihtiyāri üzre seksen iki sene ve İmām Süheyli muḡtārı olan ḡavl üzre yüz kırk senedür. Ve ba'zı ūiḡāt mü'ellifātında seksen sekiz sene me'mur olup Ḥacun da medfūndur. Ve ol senede Ḥāzret-i Sultan her u sera ve ser-ḡili Resūl ve enbiyā 'aleyhi ūerayifü's-ūalavāt ve't-teḡāya cenab-ı medāric silm-i pāye-i 'ömürden derece-i heştüme 'urūc ve irtikā buyurmuşlar olup ol ġünde sa' detle ġül-berg-i ruḡsār-ı raḡşānlarına fitrat-ı reşāş eşk-i çeşm-i rizān iderek na'ş-ı 'Abdu'l-Muṭṭalibi (45b) teşyi'leri mürevvīdür. Ve sābikan kilik-i sūtüde eşeri kılınđı ġzre 'Abdu'l-Muṭṭalib'ünon iki nefer püser ve alā-ġüheri ve altı 'aded duḡter-i sa'd-i eḡteri olup ol cümle miyānında naḡḡāş-ı bedi'ü's-şan'-ı ḡudret 'Abdullāh'ın serlevhā-yı dībāce-i vech-i pākin nūr-ı feyz-i eşer-i Nebevī ile müzeḡhib-sāz olmaġıyla iḡvānından ḡasbu's-sabḡ ribā-yı imtiyāz olmuşdur.

'Abdullāh künyeti ba'zı revāt-ı ḡavl üzre Ebū Muhammed olup ve ba'zı aḡvālide Ebū Aḡmed'dür. Ve İbni Eşir ve ba'zı erbāb-ı te'lif u taḡrīr Ebū Ḳuşem künyeti ile müḡennā ve Ḳuşem esmā-yı ūerīf-i Nebevī'den oldıġın tenşīş ü taḡrīr idüp Zebh laḡabı ile daḡi ūehir oldıġı nigāşte-i kilik-i sūtüde ta' bīr kılınmışdur. Ve 'Abdullāh'ın vālidesi Fāḡıma bint 'Amr bin 'āned bin 'Umrān bin Maḡzūm olup 'Abdü'l-Muṭṭalib'in andan olan evlādının 'Abdullāh eşfār olmaġıyla ba'zı mu'ariḡin mutlaka aşġar evlād-ı 'Abdu'l-Muṭṭalib olmaḡ ḡannettiklerinün menşe'i ġalatı oldur. Ve ol rivāyetünneferi alā merre muḡālif oldıġı a'mām ni-künem Nebevī'den cenāb-ı 'Abbas ūeref-i istināsun velādeti 'alī ḡāzret-i reh-nümā-yı cin ü inās ūallallāhu te'āla 'aleyhi ve sellem (46a) cenābından ancak iki sene esbāḡ vuḡū bulub seyyid-i ūühedā Ḥāzret-i Ḥamza ve Ebū Selmā raḡiyallāhu 'enhumā ol ḡāzret ile iḡnāz-ı ūeref uḡuvvet-i rızā'ıye kılduklarından müte'ayyīn ü muḡarrer olmuşdur. 'Abdullāh muḡādim-i ḡane-vāde-i eşrāf-ı Ḳureyş meyānında melāḡat sūret ve ḡüsn-i sīret-i harīret ile mümtāz ve ūübān-ı tāhirü'z-zeyl 'Arab beyninde necābet ile ser-firāz olup

ef'āl ü eṭvārı müşkil pesendān 'aşr katında memdūḥ u sūtūde ve cāzibe-i mıḳnāṭıs-ı cemāline ahn-ı dilān dūşizegān-ı 'Arab müncezib ve dil-rebūde olmışlar idi. Qarīne-i ḫāl-i 'Abdu'l-Muṭṭalib bir vaqıdte ki ol nev-nihāl-i ḫadīka-i 'işmetden dā'ibe-yi istisimār-ı şemere-i fevād ile peyvend-sāz-ı izdivāc olmaḫ için hem-ser-i kefā'et olur. Bir naḫl-i mevzūn ḫarām-ı ḫadīka-yı 'iffet ṭalebiyle ber-zede-i dāmān cüstcū olmışdı.

Velākin Āmine binti Vehbī ta'yīn ve iḫtiyār itdüginün sebebi beyānında iki rivāyet vārid olup Ṭeberāni ve Ḥālim ve Ebū Na'im iḫtiyārları üzre 'Abdu'l-Muṭṭalib peyş-ezīn-i rey'ān-ı şübāni ḫālinde ṭaraf-ı Yemen'e (46b) meşgāle-i ticāret ile bār-beste-i ḡarīmet ve anda ā'yān-ı ehl-i kitāpdan bir Yahudinün menziline ilkā-yı 'aşā-yı ikāmet eyledi. Yemenü'l-eyyām-ı ešnā-yı şoḫbetde 'Abdu'l-Muṭṭalib'den

Beyt

Ne biricik māhın pertev-perest ṭelḫīn kimdür

Ne bezmin şem'inin pervāne-i bī-ṭāḳātin kimdür

Diyü ḳabilesün sual ve istiklām ve ol ḫuşuşda istikşāf-ı ḫıcle-i nev-'arūs merām itmekle Hāşimī-tebār ve Ḳureyşī'n-Neccār oldığı maḡlum olacaḫ. Cümle mekşūf ve mestūr naḫar u mu'āyine olunmak ḡayr-ı maḫşūr olan ā'zāsı bek bīn manzūrı olup mütecessis oldığı 'alāyım müşāhede edilecek. Şulb-ı 'Abdu'l-Muṭṭalib neyyir bin-i nübüvvet ve saltanat olmaḫ ile evlād-ı nā'il-i aḳşe'l-ḡāyāt sa'et olacaḫın i'lām ile beşāret idüp velākin ol tebāşir-i şabāhü'l-ḫayr-ı emānıñ ṭulu' u sūtū' beni Zühre'den bir dūşize-i zühre-cebīn ile 'aḫd-i ser-rişte-i muḳārenet ve izdivāca vābeste eydigün beyān ve i'lām eyledi.

Felihāza 'Abdu'l-Muṭṭalib daḫi ol def'a (47a) Yemen'den Mekke'ye 'avdet eyledikte kendü hāle-nebt Vehīb bin 'Abd-i Menāf bin Zühre'yi ve insānü'l-'ayn ḳabile-i benī Zümre olan Āmine bint-i Vehīb bin 'Abd-i Menāf bin Zümre ki 'Ömer olan Vehbūn ḫicr-i terbiyyetünde mürabbā idi. 'Abdullāḫ için ḫ'astḡār oldu. ba'zı revāt naḫli üzre ehl-i kitābdan ba'zı eşrār-ı ḫased-pişe 'Abdullāḫ'dan ḳurb-ı zühür milād-ı nebevī teferrüs olunur. Ba'zı 'alāmāt-ı acībe ve emārat-ı ḡarībe müşāhedesindenn nāşi ḳaşd āsib-gezend ile belād-ı Şāsi'a'dan deşt-peymā ve hamūn-neverd olup Mekke'de ḫalka beste-i cem'iyet olmışlar idi. Ve dā'ima tenhārev-i şaḫrā ü deşt olup 'Abdullāḫı cüst ü cū için ser-gerdān idiler. Māmenü'l-eyyām

‘Abdullāh pīrāmen beledü’l-ḥarām-ı şeref-medāran da‘iye-i seyr ü şikār ile etrāfi geşt ü güzār iderken anun için raşad-sāz taraşşud u ızrār olan toḡsan nefer eşrār seyl-i feverān bī-emān gibi sell-i seyf-i baġiyy ü tuġyān ü ḥavāle rumḡ u sinān ile hücüm ettiler. Ḳarīne-i ḥāl meger ol vaġıtde Vehb bin ‘Abd-i Menāf daḡi iġtinās-ı şayd için (48b) ol ḥavālide hazır bulunup ol meşḡudi olacaḡ bī-iḡtiyār ḡaşd eylediġi taḡlīs-i ‘Abdullāh için ol seng-dilān-ı ġadr-endiş sitem-ġişe füsünkārı temelluḡ ve tevāzu‘yla şefā‘at idüp meded-res ola. Nā-gāh-ı ‘ālem-i ġaybdan bir ġürūh yeke süvār-sütüde-i etvār-ı zāhir ü āşikār oldu ki sāz ü sebilde ‘ādetā müşāhede-süne me’lūf oldu tārız u tavır üzere degiller idi. ‘Abdullāh’ın iḡāta idüp ol fesād-pī-şegān-ı bīdād-nihādı amdam tārız u ib‘ād eylediler. Vehb bin ‘Abd-i Menāf bu keyfiyyet mu‘āyine kılmak ile derūnundan bu dā‘iye münba‘ iş olduġı duḡteri olan Āmine‘yi ‘Abdullāh’a tezevvüc eyleye. Ol ḡuşūsi zevcesi olan ile dermiyān idecek anun daḡi istişcābı ol muḡaddimeye tābī olup netīce-i merāmları ma‘rūz-ı pīşegāh-ı ‘Abdu’l-Muḡḡalib kılındukda muḡāren-şūret kabūl ve itmām-kār-ı üret-nümā-yı mu‘arız ḡuşūl olmuş idi. Be-her taḡdīr çūnki tarafından dādu sūtud-ı vücūd-pezīr oldu. Ol eşnāda ‘Abdu’l-Muḡḡalib ‘Abdullāh’ı istişḡāb idüp tārız-ı menzil-gāh-ı benī Zūhre‘ye müteveccih olmuşdı ki eşnā-yı tūrīḡde Fāḡıma bint-i Mūrrenām (48a) bir naḡl-i nāzenine-i ḡırāma müşādif oldılar ki kütüb-i ḡadīmeye itḡıla‘ı cihetünden fazl-ı bāhiri ‘ıyāfe ġūḡānından ḡazz-ı vāfiri olmaḡ ile ḡalāl-i ḡaḡ-ı tārızde ‘Abdu’l-Muḡḡalib ba‘zı devā‘-yı iġtizāsı ile ‘Abdullāh’dan tenkib idüp ‘Abdullāh bir maḡalde ġūşe-ġüzīn taraşşud u intizār iken nā-gāh ol mekāre-i ḡāḡır-ferīb müşāhide-i cemāl-i ‘Abdullāh ile berbād-dāde-i metā‘ şabr u şekīb olup ārān-gāh-ı ‘Abdullāh olan maḡale ḡarīb oldu. Ve ol nev-nihāl ḡadīka-i pīrā-yı cemālden meyve-çīn-i vişāl olmaḡ ḡāḡişiyle bī-iḡtiyār derāz-dest-i ḡırş-vaz ve bezl-i naḡdine-i vuşlat ricası ile ser-germ-i niyāz olacaḡ. ‘Abdullāh nezāhet ḡilḡati ve nezāfet-sirişt ü ḡıyneti muḡtezāsı üzre rüy-ı müsā‘ade göstermeyüb ḡavāle-i dest-rū ile tārız u ib‘ād ve bu neşīd-i i‘cāz-ı nevīdi inşā ü inşād eyledi.

Emme’l-ḡarāmu fe’l-memātu dūnehu ve’l-hillu lāhillā festebīnehū fekeyfe bi’l-emri ellezī tehuihi yehmi’l-kerīme ‘ırzahu ve dīnehu²⁵⁶

Muḡārīn olup ma‘ıyyet üzre peder ü pūser menzil-gāh-ı Zūhre cānibine ‘āzīm-i seyr ü sefer oldılar. (49b) ve ba‘dü’l-vuşūl ol ḡabīleden müşābih-i nūr-ıbaşar olan

²⁵⁶ Harama gelince, ölmek harama girmekten daha kötüdür. Bir yerde bir helal var ise, benim istediğim odur. Senin arzuladığın şeye gelince, kerim olan kişi her şeyi istemez. İrzını ve dinini korur.

Āmine sa‘d-ı aḥteri hem-hābe-i ‘Abdullāh’a pākize-ser kılmak meşgalesi qarīn-i itmām olup ba‘dez ḥuṣūl-kār ‘aḳd ve zifāf vaḳtā ki Āmine o ber-güzīn-i ḥalefū’l-şıdḳ dūde-i eṣrāf-ı ḥuceste gevher ūbtāb-ı derc-i ‘Abd-i Menāf ḥazretine ḥāmil ve ol ḳamer-i enver-i ziyā gūster ya‘nī Nūr-ıPeygamber sūtūde-i seyr-i menzile cebhe-i ‘Abdullāh’dan Āmine’nün burc-ı ḳavs eb-revānı meyānına mūntaḳil olmışdı. Ve āyīn-i dīrīnleri üzre ba‘de’z-zifāf ol dūşize-i ḥicle-gāh-ı ‘ifāfiñ ārām-gāhında üç gün inzivā ve i‘tikāfdan sonra kendi gūnāmi ḫarafına rücū‘ ile ‘atf-ı zimām itdikde ol şirinkār televvūn-i şī‘are tekrār ol reh-güzārda dūçar olup kendüye ḫilāf-ı ma‘hūd-ı ‘adem mūbālāt ü ḳillet iltifāt-ı meşāhir idecek ḫilāf-ı şīve-i dīrīndür. Ol nāz-perverden

Bu vaz‘-ı nāle-i ḫarḫe ḫiç nedür bilmem sebeb şimdi

Mefhūmu üzre ābā-vaz‘-ı sābıḳa-i muḫālif bu bī-gāne-nümālīga bā‘iş ne ola diyü istikşāf-ı ḫāl ve muḳaddime görölendür. niyāz-mendāne (49a) den soñra şimdi izḫār-ı şūret-i istiğnāya sebeb ne idi kün-suāl idecek Fāḫma cevābunda “ Benüm senden ol vaḳidte ricā-yı vuşlat itmekden murādum olunur.” bedi‘ü’z-zuhūrı cā‘iz olup iktibās-ı muşāharet şerefine fā‘iz olmaḳ idi.

Elān ol şem‘-i cihān-efrūz-ı mütelāliden müşkāt-ı cemāl-i ḥuceste fālik ḫālidür. Be-her ḫāl muḳaddimā bu reyzārdan mūrūr u ‘ubūrundan şimdi ‘avdet ile ser-rāhdan ḫulu‘ u zuhūrın vaḳt-i ḫalālinde lā-maḫālesin bir duḫter-i ḫūr-i sirişt ile hem-hābe-i bister şoḫbet ve muḳārenet olup ser-nihāde-i bālīn-i mu‘āşeret olmışsun diyü şī‘r-i āb-dār ile nā‘ire-i ḫasrete ḳatre-pāş-ı teselliyet olmışdı.

‘Adu’l-lāh daḫi ḳışsa-i sābıḳā i‘tirāf idüp Āmine ile vuḳu‘-ı ‘aḳd u zifāf beyān idecek. Erre-i sīn-i ye’s ile ḳaḫ‘-ı sāḫsāri-yi emāni kıldu. Ve ictimā-yı şemere-i maḳşūddan nevmīd olup Āmine’nün efdāl-i maḫlūḳata ḫāmil oldığın tebşir ile (50b) güldeste-resān-ı nevmīd olmıştu.

Ve and‘Abdullāh meşgāle-i ticāret ile Ġazze’ye teveccūh ve ‘azīmet ve Ḳureyş’dan bir cemā‘at ile cānib-i Şām’a nuḫzet eyledi. Ve itmām-ı mehāmdan soñra ḫaraf-ı ḳible-gāh-ı Mekke’ye taḫrīr bend-i ‘avdet olduklarında Medīne’ye mūrū u ictimāzları ḫālinde zicāc-ı mizān-ı nezāket imtizācı seng-endāz-ı ḳazā ile şikeste bulunmaḫa hem-rā-hān ile refāḳati mütēḫayyiriz-i istiḫālet olmışlar idi. Ahālī-yi Medīne’dan benī ‘Abdü’n-Neccār ki ḳabile-i Ümm-i ‘Abdu’l-Muḫḫalib oldığı

cihetden aḥvāl-i sencīde-i ḥisāl-i ‘Abdullāh’dur. Bī-tāb u tevān anlarda mihmān olup rüfekāsı cānib-i ārām-gāha revān oldılar. Ve ‘Abdullāh’ın mehtāb-ı cemāl-i bāhirü’l-eşrafı iki ay müstemirrenü’l-methaf şî‘ār-ı meḥāk-ı marāz olmışdur. Bi’l-āḫere hilāl-i serirü’s-seyr-i ḥayātı seyrü’n-necīb ufūl-i memāt olup ba‘zı revāt-ı taḥkīki üzre dār-ı nā-biğāde ve bir rivāyetde beynü’l-ḥarameyn Ebvā ismiyle müsem mā olan menzilde maḳbūr olmışdur.

Vaḳt-i ‘ulūḳ ān-ı güher-kān-ı ıştıfā

Vech-i ‘Abdullāh’da zāil olup ol nūr-ıuşb oldı. Pertev-baḫş-ı rüy-ı māder-i peygamber (50a) sānî’-i ḳudret anı tekrīm idüp ol nūr ile āgāh kıldı. Zeyb-i sertāc-ı şeref ol güheri ol şebhegām-ı sa‘ādet encāmına dürr-i yetim zāt-ı mu‘allā ḳadr-ı vācibü’t-tekrīm-i Nebevī şādef-i ḳarīnū’ş-şeref raḫm-ı māderde revnāk efzā-i istikrār olup ya‘nī tārik-i firaḳdan sāy-i Āmine’ye tād-baḫş-ı faḫr u i‘tibār olmışdı. Ol ḫālet-i bā-sa‘ādet ba‘zı āḫir taḳrīr ü ihtiyārı üzre a‘şiyeye-i ‘örfde vuḳū‘ bulub leyle-i cum‘aya müşādif olmışdur. Ve ol vaḳitde sūtü‘-ı tebāşir-i şubḫ-ı hidāyet-i bālā-gī olup ol āfitāb-ı münīr burc-ı risāletin ḳurb-ı ḫulū‘nu tebşir ile çār-cihet-i ‘ālemi tenvīr ve çeşm-i ‘ālemiyānı ḳarir eyleyüb mütetābi‘ nice emārāt-ı ḫayr u meserret meşhūd u şaḡir ü kebīr ve maḫsūs bernāv-pīr olmış idi. Ezcümle nice sinīn ü şühūr mürūr u ‘ubūr itmiş idi ki ol ḫavālinün ahālisi miḫnet ü ḳaḫt ve ḡilāya mübtelā olup hemvāra seḡān-ı aḳtār u emsār-i daḡdaḡa-yı istimḫār ile kāse-i kef ü dest-i du‘āların vaḳfdur būze-gāri (51b) naḳd-i riḫā itmişler iken ne bir ebr-i gevher-zā-yı ḫadīḳa-yı pīrā-yı mezā‘-ı āmāllerine ḳaḫr-pāş olmaḡ ile neşv ü nemā bulmuş idi. Ve ne nihā-i ḫazān-zede-i emānileri terbiyyet-sāz-ı hevā-yı erd behişt-i feyzle meyve-nümā-yı berg ü nevā olmış idi. Amma çünki ol besmele-i ḳıbāle-i hidāye ve ḫateme-i risāle-i risālet cenābının ḳurb-ı milād-ı bahirü’l-es‘ādı muḳarre oldı. Meyāmin āşār-i cemi‘-i emşāre sāri olup cümle erzāk ve zeḫāyir feraḫ-bāb-ı vāfir olmaḡ ile gerisine çeşmān-ı ḳaḫtāl fā’iḳa u iḫtilāl kāmyāb müreffehü’l-ḫāl olmışlar idi. Bu dürr-i şimīn daḫi ḫoḳḳa-i la‘līn gevher ekīn dehān-ı Āmine’den reyiḫte-i dāmān-ı taḳrīr ü tebeyyün olup enāmīlü’n-niḳāt ve ḳabūl ile keşb ile silk ta‘bīr olan lāle-i girān-ḳadr iḫbār-ı müstaḫsenü’t-taḫrīrdendür ki nisā-yı bār-dār için bālā ḫarād-ı ma‘ḫūd olan ıztırāb bürde-bārine emr-i ḫabī‘ meşābesinde olup cümlesinde müteḫaḳḳik ve cāridür. Ol maḳūle-i ‘ālāmet-i maḫsūsüm olamamış idi. Çünki iptidā-yı ḫamlinden altı ay mürūr (51a) itdi. Beyne’n-nā’im ve’l-yeḳzān-ı bekā bir şaḫş-ı nümāyān olup ne muḳāvele-i gevher-i cihān-tābıñ nigīndān-ı faşş vücūd-i behbūdī oldıḡın ma‘lūmuñ mıdur didi.

Ben dağı bilmem diyü mutaşaddî-yi cevâb olduğımda tekrâr i‘âde-i güftâr idüp ma‘lûmuñ olsun ki ĥâlâ hâmil olduğın zât merzîyü’ş-şemâ’il-i ‘âlemiyânın seyyidi ve âlâ-güher ve ĥazret-i ĥallâķ-ı bārînü’n-nesemin peygamberidür. Ve ‘alâmet-i oldur ki ol vaķıt ki ol mihr-i enver maţla‘ -i raĥm-ı mâderden tulu‘ ile başt-ı ‘âleme pâ-yı tâ-ser-i nûr-ı güster ola. Anuñla tevem bir nûr-ı mütelâbî zühür idüp kuşûr-ı başara anuñla müstenir ola dimekle ĥâmil olduğıma ĥuşûl-ı ıtılâ‘ ile ol zamanda yaķın ĥâşıl oldu. Amma zamân-ı vaż‘ -ı ĥaml ki ĥarîb oldu ol kimse bana tekra zâhir ü be-dîdâr olup didi ki “Çünkü ol mehtâb-ı ĥurşid-i dıraşş tulu‘ iyle çar-cihet-i ‘âleme nûr-baĥş ola.”

“‘uîzuhu bî-livâhidin min şerri külli ĥâsidin”²⁵⁷

Kelâmı ile ta‘vîz idüp ol tıfl-ı nübüvvet şi‘ârîñ ebrîz-i kâmilü’l-ıyyâr zât-ı şeref-medârın naķş-ı ismi Muĥammed ile meskûk ve nâmdar kılam.

²⁵⁷ Onu her hasedçinin şerrinden muhafaza eyledin.

SONUÇ

Kültür ve kültüre ait değerler bir toplumun hafızasını oluşturan en önemli unsurlardır. Kültürel değerler, bir toplumun geçmişle geleceği arasında kurulacak köprüyü oluşturacak temel dinamiklerdir. Bu kültürel değerlerden bir tanesi de edebi ürünlerdir. Çünkü edebi ürünler bir toplumun değerler manzûmesidir. Ve bu değerler geçmişe dönük yapılacak ciddi ve ayrıntılı çalışmalarla gelecek nesillere aktarılabilir.

Toplumumuzun sahip olduğu bu derin kültür birikimini oluşturan temel yapılardan bir tanesi Eski Türk Edebiyatı eserleridir. Daha çok manzum eserlerden oluştuğu düşünülen Eski Edebiyat, azımsanmayacak kadar mensur esere de sahiptir. Bu edebiyat alanında yapılan çalışmaların manzum eserler üzerine yoğunlaşmasından ötürü galat-ı meşhur olarak sahip olduğumuz bu birikime topluca “Divân Edebiyatı” adı verilmiştir. Oysaki ‘divân’ şairlerin şiirlerini tertip ettiği kitabın adıdır. Mensur eserlerin toplumun dil ve kültür özelliklerini yansıtmada ki önemi azımsanamaz. Bu nedenle Eski Türk Edebiyatı sahasında yapılacak çalışmalarda mensur eserlere ağırlık verilmesi kanaatindeyim.

Çalışmamızı teşkil eden eser XVII. yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı dil özelliklerini taşıdığına inandığımız mensur bir eserdir. Eser Abdülbâki Ârif Efendi’ye aittir. Ârif Efendi XVII. yüzyılda yaşamış ve devrinde beğenilen eserler ortaya koymuş önemli bir mütefekkidir. Yaşadığı yüzyılda takdir gören ve çok sevilen biri olmasına rağmen günümüzde hak ettiği ölçüde tanınmamıştır. Yazmış olduğu mensur ve manzum eserleri devrinde beğenilerek okunmuş ve takdir

görmüştür. Ârif Efendi, yaşadığı devirde ki devlet erkânından himaye ve takdir görmüş önemli bir müelliftir. Ayrıca tarih kitapları onun sanatkâr kişiliğine de dikkat çekmişlerdir.

Birçok alanda kaleme aldığı eserlerin yanı sıra biz bu çalışmamızda Ârif Efendi'nin siyerini ele aldık. Tarih kitaplarında ve tezkirelerde Siyer-i Ârif olarak meşhur olmuş bu siyerin Cedd-i Nebî kısmını günümüz alfabesine çevirerek inceledik. Eserin kütüphanelerde bir çok yazma nüshası bulunmaktadır. Biz çalışmamızda Süleymaniye kütüphanesinde bulunan ve Fâiz Hüseyini Efendi'ye ait olan nüshayı esas aldık. Çünkü Ârif Efendi'nin ölümünden sonra aynı zamanda damadı ve talebesi olan Fâiz Hüseyini Efendi eseri tamamlamıştır. Bu nüsha bizim için müellif nüshası özelliğini taşımaktadır. Diğer yazma nüshaların bu nüshadan yola çıkarak çoğaltıldığı kanaatini taşımaktayız.

Çalışmamızda eserin “mevlid-i evvel” veya “cedd-i Nebi” olarak adlandıracağımız kısmını inceledik. Bu bölümün mevcut diğer İslami eserler ve siyerler ile paralellik gösterdiği sonucuna ulaştık. Çünkü Hz. Muhammed'in isimleri verilen ceddî diğer kaynaklarda ki ile benzerlik göstermektedir. Özellikle yukarıda da belirttiğimiz gibi Ârif Efendi siyer geleneğinde İbni İshak ve İbni Hişam ekolü olarak bilinen cedd sıralamasına göre bir sıralama vermiştir. Ve Hz. Muhammed'in ceddinin Adnan'dan sonra verilen sıralamasına ve isimlere dikkat çekmiştir. Bu konuda süregelen tartışmalar konusunda ki görüşlerini belirtmiştir. Ârif Efendi'nin bu konuda sergilemiş olduğu tavır, onun isimi geçen İslam âlimlerinin ekolünü benimsediği kanaatin oluşturmuştur. Çünkü verilen ceddlerdeki bilgiler ve çelişkiler bu iki İslam âliminin ekolü ile benzerlik göstermektedir.

Eserin dil özelliğinde XVII. yüzyılda varlığını hissettiren sanatlı söyleyiş hâkimdir. Çok uzun ve anlaşılması güç tamlamalar ve Arapça-Farsça terkipler yoğunluktadır. Ayrıca nesir üslubunu sıkıcılıktan kurtaran ve nesre sanatlı bir söyleyiş havası katan “seci” sanatından da yer yer yararlandığını söyleyebiliriz.

Eserin yalnızca bir bölümü incelemiş olmamız hakkında yapacağımız yorum ve değerlendirmeleri belirli ölçüde kısıtlamaktadır. Çünkü Hz. Muhammed'in hayatının ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı eserin yalnızca “Cedd-i Nebi” bölümünü çalıştık. Bu nedenle daha ayrıntılı ve akademik değerlendirmeleri ileride yapılacak çalışmalara havale ediyoruz. Çalışmamızda, ileride yapılacak ve eserin tamamını kapsayacak incelemelere ışık tutmayı amaçladık.

KAYNAKÇA

ABDÜLBÂKİ Ârif Efendi, Miracname, , Süleymaniye kütüphânesi, Nûruosmaniye Koleksiyonu 34NK2222/1.

ABDÜLBÂKİ Ârif Efendi, Divânı, İ.Ü Kütüphânesi, T1710/4.

ABDÜLBÂKİ Ârif Efendi, Divânı, Süleymâniye Kütüphânesi, Esad Efendi Koleksiyonu, kayıt no: 0002660.

Akademi Araştırma Heyeti, *Bir Demet Yıldız En Öndekiler*, Işık yay., İstanbul 2005.

AKKUŞ Mehmet, *Abdullâh Salâhadîn-i Uşşâkî'nin Hayatı ve Eserleri*, MEB yay., Ankara 1998.

AVCI Cesim, YAVUZ Şevki Yusuf, *İslam Ansiklopedisi "İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.20.

AY Ümran, *Münîri'nin Manzum Siyer-i Nebisi*, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

AYAN Hüseyin, *Abdülbâki Ârif Efendi'nin Mi'raciyyesi*.

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/hu_ayan_08.pdf.

AYBAKAN Bilal, *İslam Ansiklopedisi "Şâfiî maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.38.

BELİĞ İsmail, *Nubetü'l-Âsâr li zeyl-i Zübdet'ül-Eş'âr*, Haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1999

BILMEN Ömer Nasuhi, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen yay. İstanbul, C.3.

BİLGE Mustafa L., *İslam Ansiklopedisi "Gazze maddesi"*, DİA, İstanbul 1992 C.13.

BİLGE Mustafa L., *İslam Ansiklopedisi "Aden maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.1.

- BİLGE Mustafa L., *İslam Ansiklopedisi “San’a maddesi”*, DİA, İstanbul 1992, C.36.
- BOLAY Süleyman Hayri, *İslam Ansiklopedisi “Âdem maddesi”*, DİA, İstanbul 1998 C.1.
- BÜYÜKCOŞKUN Kudret, *İslam Ansiklopedisi “Arabistan maddesi”*, DİA, İstanbul 1992, C.3.
- CÂNAN İbrâhim, *Kütüb-i Sitte: Muhtasar Tercüme ve Şerhi*, Akçağ yay. Ankara 1998, C.1.
- CERRAHOĞLU İsmail, *İslam Ansiklopedisi “Abdullah b. Mes’ûd maddesi”*, DİA, İstanbul 1992, C.1.
- ÇALDAK Süleyman, *Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı), Bilim ve Aklın Aydınlığın da Eğitim Dergisi*, 2006 Temmuz-Ağustos sayısı.
- ÇELEBİOĞLU Âmil, *“Süleyman Nahîfî’nin Hicretü’n-Nebî Adlı Mesnevîsi”*, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB yay., İstanbul 1998.
- ÇELEBİOĞLU Âmil, *Türk Edebiyatında Mesnevî*, Kitabevi yay, İstanbul 1999.
- ÇETİNDAG YusuF, *Şiir ve Tenkit*, Kitabevi yay., İstanbul 2010.
- ÇİÇEKLER Mustafa, *İslam Ansiklopedisi “Na’t maddesi”*, DİA, İstanbul 2009, C.32.
- DEVELİ Hayati, *Osmanlı’nın Dili*, Kesit yay., İstanbul 2010.
- DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi yay. Ankara 2001.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Mealli Kur’an, Ankara 2006.
- DURMUŞ İsmail, *İslam Ansiklopedisi “Seci maddesi”*, DİA, İstanbul 2009, C.36.
- EBÜ’L-FIDA İsmâil b. Muhammed Aclûni, *Keşfü’l-hafa ve müzilü’l-ilbas: amma iştehere mine’l-ehâdis ala elsineti’n-nas.*, Mektebetü’t-Türasi’l-İslâmî, Haleb, 1162/1749, C.1.
- ECER A. Vehbi, *İslam Tarihi Dersleri (Metod-Kaynak-İlk Devir)*, Kayseri 1991.
- ED-DİMAŞKÎ Muhammed bin Sâlih, *Peygamber (s.a.v) Külliyyâtı*, çev. Halil İbrahim Kaçar, İstanbul 2000, C.1.
- EROĞLU İsmail, Çakan L.İsmail, *İslam Ansiklopedisi “Abdullah b. Abbas maddesi”*, DİA, İstanbul 1992, C.1.
- ERŞAHİN Seyfettin, *“Türklerin Hz. Muhammed Hakkında İlk Bilgi Kaynaklarından Kıssa-ı Enbiyâlar: Kısas-ı Rabguzi Örneği”* Diyanet İlmi Dergi, Hz. Muhammed Özel Sayısı, Ankara 2000.

- FAYDA Mustafa, *İslam Ansiklopedisi "Hazret-i Aişe maddesi"*, DİA, İstanbul 1992 C.2.
- FAYDA Mustafa, *İslam Ansiklopedisi "Sıyer ve Megâzi maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.37.
- FIĞLALI Ekrem Ruhi, *İslam Ansiklopedisi "Darü'n-Nedve maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.8.
- FIĞLALI Ethem Ruhi, *İslam Ansiklopedisi "Hz. Ali maddesi"* DİA, İstanbul 1992, C.2.
- GÜLEÇ Hasan, *İslam Ansiklopedisi "Fezâri, Ebû İshâk maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.12.
- GÜNDÜZ Şinasi, *İslam Ansiklopedisi" Şit maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.39.
- GÜNEL Fuad, *İslam Ansiklopedisi "Hira maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.18.
- GÜZEL Abdurrahman, *Dini-Tasavvûfi Türk Edebiyatı*, Akçağ yay., Ankara 2006.
- HAMİDULLAH Muhammed, *İslam Ansiklopedisi "Hayber maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.17.
- HAMİDULLAH Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, Beyan yay. İstanbul 2004.
- HARMAN Ömer Faruk, *İslam Ansiklopedisi "Havvâ maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.16.
- HARMAN Ömer Faruk, *İslam Ansiklopedisi "İsmâil maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.23.
- HARMAN Ömer Faruk, *İslam Ansiklopedisi" İdris maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.21.
- HARMAN Ömer Faruk, *İslam Ansiklopedisi" İsa maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.22, s.472.
- HAS Şükrü Selim, *İslam Ansiklopedisi "Halebî, İbrahim b. Muhammed maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.
- HAYLAMAZ Reşit, *Mü'minlerin En Mümtaz Annesi Hz. Aişe*, Işık Yayınları, İstanbul 2009.
- HEY'ET Cevat, *İslam Ansiklopedisi "Fars maddesi"*, DİA, İstanbul 21992, C.12.
- HİZMETLİ Sabri, *İslam Tarihçiliği Üzerine*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara 1991.
- HORATA Osman, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2007 C.2.

- HOROVITZ Josef, *İslamî Tarihçiliğin Doğuşu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s.20.
- http://www.dinibilgiler.eu/mediapool/79/796795/data/iMAM-I_TABERANi.pdf
- IŞIK Emin, *İslam Ansiklopedisi “İbnü’l-Enbâri, Ebû Bekir maddesi”*, DİA, İstanbul 1992, C.21.
- İbni Hişam, *Siretü’n-Nebeviyye*, çev. Hasan Ege, Kahraman yay. İstanbul 1985.
- İbnü’l-Esir, *İslam Ansiklopedisi*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Gümüş Basımevi, İstanbul 1985 C.2.
- KANDEMİR M. Yaşar, *İslam Ansiklopedisi “Ebu Hureyre maddesi”*, DİA, İstanbul 1992 C.10.
- KANDEMİR M. Yaşar, *İslam Ansiklopedisi “Hz. Câbir maddesi”*, DİA, İstanbul 1992, C.6.
- KANDEMİR M. Yaşar, İsmail Lütfi ÇANAK, Raşit KÜÇÜK, *Riyâzü’s-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, Erkam Yayıncılık, İstanbul 2006, C.4.
- KANDEMİR Yaşar, *İslam Ansiklopedisi “Kırk hadis maddesi”*, DİA, İstanbul 2009, C.25.
- KARAHAN Abdülkadir, *İslam Ansiklopedisi “Kırk hadis maddesi”*, DİA, İstanbul 2009, C.25.
- KARAHAN Abdülkadir, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadîs*, DİA, Ankara 1991.
- KARAMAN Hayrettin, *İslam Ansiklopedisi “Ahmed b. Hanbel maddesi”*, DİA, İstanbul 1992, C.2.
- KAYA Mahmut, *İslam Ansiklopedisi “Abdüllatif el-Bağdâdi maddesi”*, DİA, İstanbul 1992,C.1.
- KAZANCI Ahmet Lütfi, *İslam Ansiklopedisi “Ebrehe maddesi”*, DİA, İstanbul 1992, C.10.
- KAZANCI Ahmet Lütfi, *İslam Ansiklopedisi “Ebû Rigal maddesi”*, DİA, İstanbul 1992, C.10.
- KOCATÜRK Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara Edebiyat yay.,Ankara 1970.
- KOCATÜRK Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara Edebiyat Yay., Ankara 1970.
- KOCATÜRK Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, Edebiyat Yayınları, 1970.
- KÖKSAL Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı yay. Ankara 1993.
- KURNAZ Cemal, *Eski Türk Edebiyatı*, Bizim Büro Basım yay. Ankara 2002.

- KURŞUN Zekeriya, *İslam Ansiklopedisi "Hicaz maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.17.
- KURUCAN Ahmet, MERCAN Zühdü, *Aşere-i Mübeşşere*, Işık yay., İstanbul 2006.
- KÜÇÜKAŞCI Mustafa Sabri, BOZKURT Nebi, *İslam Ansiklopedisi "Medine maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.28.
- KÜÇÜKAŞCI Mustafa Sabri, BOZKURT Nebi, *İslam Ansiklopedisi "Mekke maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.28.
- LEVEND Ağâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK yay, Ankara 1988.
- LÜTFULLAH M.Karaman, *İslam Ansiklopedisi "Filistin maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.13.
- MAZIOĞLU Hasibe, *Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler*, Türkoloji Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, C.6.
- Mehmed Esad Efendi, *Atrabü'l-Âsâr*, İstanbul, 1311.
- MENGI Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ yay. Ankara 2000.
- MUTÇALI Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık yay., İstanbul 1995.
- MÜSTAKIMZÂDE Süleyman Sâdettin Efendi, *Tuhfe-i Hattâfîn* s.669.
- NAİLİ Tuman, *Tuhfe-i Naili*, Divan şairlerinin muhtasar biyografileri, c.2 1949
- OKUMUŞ Sait, *Klasik Türk Edebiyatında XV. ve XVI. yüzyıl Nesir ve Nâsirlerine Bakış*, *Ulusal Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 18, 2011.
- ÖZEL Ahmet, *İslam Ansiklopedisi "Mevlid maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.29.
- ÖZTÜK Levent, *İslam Ansiklopedisi "Etiyopya maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.11.
- ÖZTÜRK Levent, *İslam Ansiklopedisi "Necâşi maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.32.
- ÖZTÜRK Nuran, *Siyer Türü Ve Siyer-i Veysî*, Doktora Tezi, Kayseri 1997.
- PAKALIN Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, "Siyer maddesi", MEB yay. İstanbul 1983, C.2.
- PALA İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, L&M yay., İstanbul 2002.
- PARLATIR İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı yay., Ankara 2006.
- PEKOLCAY Neclâ, *İslâmi Türk Edebiyatı I*, Dergâh Yay. İstanbul 1981.
- RADO Şevket, *Türk Hattatları*, İstanbul Yayın Matbaacılık Ltd.Şti., İstanbul 1984.
- Râşid, *Târih-i Râşid*, İstanbul, 1865.
- REDHOUSE Sir James, *Redhous Türkçe/ Osmanlıca-İngilizce Sözlük*, *Sev matbaacılık ve yay.*, İstanbul 200.

- SAFAYİ EFENDİ, Tezkire-i Safayi, Haz. Perçin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara 2005
- SÂLİM, *Tezkire-i Şu'âra*, Süleymâniye Kütüphanesi (İhsan Mahfi) .
- SAMİ Şemsettin, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı yay., İstanbul 1996.
- SANDIKÇI Kemal, *İslam Ansiklopedisi "Ebû Ümâme maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.10.
- SEZİKLİ H. Ahmet, *İslam Ansiklopedisi "Abdülmuttalib maddesi"*, DİA, İstanbul 1998, C.1.
- SÖNMEZ Mehmet Ali, *İslam Ansiklopedisi "Hâkim el-Kebir maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.15.
- SÜREYYA Mehemed, *Sicilli Osmânî*, İstanbul 1845-1909, C.3.
- ŞAHİN Ali, *Abdülbâki Ârif Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divânının tenkildi Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2002.
- ŞENER Mehmet, *İslam Ansiklopedisi "Mina maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.30.
- ŞENTÜRK Atilla-Kartal Ahmet, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah yay. İstanbul 2005.
- ŞEŞEN Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya yazıcılığı*, İsar Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- ŞIBLI NUMANI Mevlana, *Son Peygamber Hazret-i Muhammed Siret'ün Nebî*, çev. Yusuf Karaca İz yay. İstanbul 2005.
- ŞEYHİ Mehmed Efendi, *Şakayık-ı Numaniye ve zeyiller Vekayü'l-Fudala c.2*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı yay., İstanbul 1989
- TOMAR Cengiz, *İslam Ansiklopedisi "Şam maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.38.
- TOPALOĞLU Bekir, *İslam Ansiklopedisi "Âmine maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.3.
- UZUN Mustafa, *İslam Ansiklopedisi "Hilye maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.18.
- UZUN Mustafa, *İslam Ansiklopedisi "İbrahim maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.21.
- UZUN Mustafa, *İslam Ansiklopedisi "Mirâciyye maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.30.
- UZUN Mustafa, *İslam Ansiklopedisi "Abdülbâki Ârif Efendi maddesi"*, DİA, C.1.
- UZUNÇARŞILI İ.Hakkı, *Osmanlı Tarihinden Portreler Seçme Makaleler 1*, YKY yay., İstanbul 2010.
- ÜNAL Sadettin, *İslam Ansiklopedisi "Kâbe maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.24.

YAZICI Hüseyin, *İslam Ansiklopedisi "İbn Kuteybe maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.20.

YENİTERZİ Emine, *Dîvan Şiirinde Hz. Peygamber'in İsim ve Sıfatları –Esmâ-i Nebî, Kutlu Doğum Haftası II*, DİA, Ekim 1990.

YENİTERZİ Emine, *Edebiyatımızda Hz. Peygamber'in İsimleri ve Harflere Dair*, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/YENİTERZİ_harfler.pdf (14.12.2011).

YENİTERZİ Emine, *İslam Ansiklopedisi "Na't maddesi"*, DİA, İstanbul 2009, C.32.

YENİTERZİ Emine, *Türkler Ansiklopedisi, Türk Edebiyatında Na'tlara Dair*, Ankara 2002, C.11.

YILMAZ Ahmet, *Türk Edebiyatında Esmâ-i Nebeviyye-i Şerifeyi Tâdâd Geleneği ve Müstakimzâde'nin Mir'atü's-Safa İsimli Risalesi*, İstem Dergisi, 2005, sayı 4.

YILMAZ Ahmet, *Türk Edebiyatında Esmâ-i Nebeviyye-i Şerifeyi Tâdâd Geleneği ve Müstakimzâde'nin Mir'atü's-Safa İsimli Risalesi*, İstem Dergisi, 2005, sayı 4.

YİĞİT İsmail, *İslam Ansiklopedisi "Osman maddesi"*, DİA, İstanbul 1992, C.33.